

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

MÓRICZ PÁL

MAGYAR SIRATÓ

FELJEGYZÉSEK,
TÖRTÉNETEK A RÉGI MAGYAR ÉLETBŐL

SZERZŐ KIADÁSA
A TAHITÓTFALUSI SYLVESTER NYOMDAI MŰINTÉZET
NYOMÁSÁBAN.

1146

IMAOKA DSUICSIRO

*tokiói egyetemi tanár úrnak, a magyar
nép megértő japán barátjának, nagyra-
becsülésem emlékéül ajánlom.*

193966

A JÓZSA GYURI KASTÉLYA.

A kalandáriumcsinálók az 1892. vagy talán az 1893-ik esztendő-t írták, mikor a Thaly Kálmán-párti civisek „Debrecen” lapját a szlávosan szőke Kósa Barna szerkesztette — poétalélekkel . . . Pergedező őszi levelek halk pusztulása, a sárga nádason dideregve bújócskázó szelek, egy barnaszemű szelíd feleség s egy galíciai mámoros körutazás emlékei az őszivirágsorsú, rajongó magyarbarát lengyelekről — ihlették dalra ezt a méla, kékszemű ifjú poétát, aki, mint 48-as szerkesztő, ádáz haraggal támadta mindennap Tisza Kálmánt a Csanády Sándor bátyánk átkos „Ausztria-Bécsjével” együtt. Vaspálcás gróf Dégenfeld József ellen is harsantak föl dörgedelmes kuruc szózatok. A vizeslepedőt Polgár Papp Lászlóra is sűrűn ráteregette jó Kósa Barna, mert átkodott főispán-párti kortes volt ez az öreg polgári bormérő is . . .

És így csak valahogy megéldegéltünk, noha a pecsovic rendőrkapitány Végh Gyula bátyánk — alighanem titkos főispáni utasításra „Gyulafi” néven — irgalmatlan verselményeket helyezgetett el a tárcarovatunkban. Barnának ám ez sem volt elég. Megrontásul, a poétaszerkesztő, utóbb engemet, a riportert is beleszabadított a politikába. Édesapám egyik legkedvesebb barátjáról, a kemény magyar úr Ferenczy Elek bátyámról követválasztás alkalmával gyilkos cikkeket írogattam, hogy hívei, a kormánypárti kulacsokkal ékes dorogi hajdúk azért akarják nánási követté választani, mert szabadulni akarnak tőle, mint — fősolgabírá-

juktól. Persze Dorogon meg Rájk Imre volt a bíró, hazarúlásán elkezdve, sok minden gonoszsgot rákentem erre a furfangos hajdú atyánkfiára is.

Valahogy így csak megelégedéltünk... Csupán a „Debreceni Ellenőr“-rel, kormánypárti laptársunkkal nem voltunk szerencsések, ezt a jó újságot is poéták szerkesztették. A nemesízlésű Vértessy Arnold és öccse Gyula voltak a szerkesztői, a Szabolcska Mihály, kis Zoltai Lajos úr, az izsákos zseni Kovács Guszti és a többiek társaságában. Nem voltunk szerencsések velük. Vértessyék felől, Kósa Barna, mint a répát vághatta a kormányt, ugyan belénk nem kötöttek... Mi, fiatalabb újságcsinálók inkább a fogadókban, kávéházakban rögtönöztünk botrányt, mikor még a Vilmos-vendéglőjében az ösztövér galíciai Herr Scheiner „zengeráj“ direktor táncolt, énekelt, tájcsolt a — lengyeleivel és tolcsvai Bónis Sándorék karddal-pisztollyal nevelték lovagias erkölcsökre a tanulékony fiatalságot. Boldogult birkozó bajnok Bereczky Lajos, másként „fóka“ s vívómester Nagy Kálmán (később kiváló törvényszéki bíró), mint párbajsegédek állandóan készenlétben voltak. Kutya harapást persze akkor is csak szőrével gyógyítottuk. Minden nótás ma-nak, még nótásabb lett a holnapja s ilyenkor sör-bor kúrát tartani a vasúti vendéglőbe sűrűn kiruccantunk, ahol meg az Aranybikás Fehérvónél, Haselmayer úrnál különösen felséges ital volt a tokaji szamorodnija. Ez a bor csak úgy szikrázott a pohárból. Fel-felpezsdült az illatos arany-sárga folyadék. Savanykás, mégis édes zamatjában rejtőzött a rózsás mámor, melyet az énkörömbeli öreg s ifjabb nemzedék — őserők pusztulását, érthetetlen lehanyatlását látván, az imádott magyar földnek rémséges megrendülését és elcsuszamlását érezvén — riadozólag búfelejtésül, öngyilkos vigaszul s talán elgyávultan is keresett.

*

Füstös, borongós levegőjű volt ez a vasúti vén fogadó, egyik délután vidéki urak beszélgettek itt a szomszédos asztalnál, akkor még nem voltak olyan suttogósok az emberek. Hangos volt az őszinte szó. Nyiltabb volt a magyar tekintet. Én tehát jól meghallottam, ezek az urak éppen Józsa Gyuriról, a Józsa Gyuri vályogból épített híres füredi kastélyáról újságoltak valamit. Már nem emlékezem, lebontották, vagy összeomlott-e ez a hirhedt kastély? Más-

nap avatag zamatú cikkelyt penderítettem a vasúti vén fogadóban ellesett beszélgetésről, írásomat a fővárosi újságok átollózták, jó Kósa Barna szerkesztő ekkor buzdított először, hogy a régies magyar dolgok megírosztatásával foglalkozzam.

— Érzéked van hozzá! — mondotta Barna barátom (bőtorkú félliteres mellett) a Cegléd-utcai Kispipa vendéglőben Kemény János komámuramnál . . . De, bizony, reám küzdelmes, tanulságos, lelkem mélységeit felkavargató évtizedek múltak el, mígnem — egyebekből kikopva — valóra váltak az első ábrándok és most csendesen, szeretettel közreadogatom útszéli emlékeimet: okulásul . . . Másoknak, véreimnek egyszerű történetecskéi ezek, ámde, mint sárga nádason bujócskázó őszi szél, az én fájdalmas magyar lelkem is ott sóhajtozik bennök.

OSZK

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

A TÖRÖK CSÁSZÁR BOLTJA.

Debrecen város régibb története megcáfolja azt a céltatos lekicsinylést, hogy a magyarnak az iparüzéshez és kalmároskodáshoz hiányzik az érzéke, rátermettsége. Debrecen máig meglévő fejedelmi földbirtokát, vagyonosságát leginkább Kelettől-Nyugatig merészen, okosan kalmárkodó régi polgárainak és azoknak a nagymultu iparosoknak köszönheti, akik harcias évszázadok dúlásai között a sokszor felprédált, felégetett várost nemcsak újból és újból felépítették, hanem kincseket szereztek, kiváltságokat örökítettek, pusztult falvak mezőin hasznos gazdálkodást támasztottak fel. Ódon iskoláikkal viszont a nemzeti előrehaladást mívelték. A régi debreceni kereskedők bent a hazában és kívül a határokon becsületes hírét gyarapították a magyarnak. Annak bizonyosságául, hogy a „debreceni polgár (civis Debreceniensis)” nevezet a színmagyarságnak példányképét ölelte bokrétába, elég felsorolni a Debreceni Kalmár Társaság aranykönyvéből századokon át előforduló családneveket. Ez a Kalmár Társaság 1715-ben alakult. Máiglan fennáll. A váradi Baranyi, kisszántói Dobozy, kóji Komáromy, nemes Bánky, kőrösi Borbély, radistyáni Király, csokalyi Fényes, vértesi Vértessy, mikepércsi Mike, nemes Gyarmathy, ecsedi Csapó, ványai Fodor, németujfalui Simonffy, nemes Balyk, Sárói-Szabó, nemes Kis-Orbán, veresmarty Weresmarthy, kenesei Kenessey, alistáli Laky, megyaszói Megyaszay, vecsei Vecsey, négyesi Szepessy, deményfalvi Kubinyi, kiskarándi Nánássv, marási

Csáthy, nagybákai Sesztina, tóti Poroszlay, tasnádi Kardos, nagyselmeci Kaszanyitzky, fenyéri Zádor, Csanak, öttömösi Geréby, szentmiklósi Pongrácz, gyürki Gyürky, érszentkirályi Szentkirályi, Armós, Dragota, csöglei Tóth, dezséri Bachó, nemes Bosznay, komlósi Komlóssy, zsarolyáni Márton, somosi Somossy, Huszár, piiri Doszpoly, Félegyházy, Makó, Várray, Kenderessy, Rankay, Szentgyörgyi, otrokocsi Végh, Telegdy, Csicsó, Füzessy, Ercsey, Györffy, Antalfy, Kovács, Harmathy és több más ilyen törzsökös magyar családok szerepelnek a debreceni kalmárok sorában. Egy-két görög eredetű kalmár, mint Görög Demeter és Foszlánycsináló Miklós deákék csupán nehézségek leküzdésével csusztak be közéjük, lakhatásuknak főfeltétele azonban tökéletes megmagyarosodásuk volt.

A német nevű, eredetű kereskedők és iparosok leginkább az 1700-as esztendők derekától tűnedeznek fel. Az Auer, győri Radl, Brunner, Rauchbauer, nemes Bészler, Bruckner, Gassner, Gréf, löcsei Pfannschmiedt, Rickl, Rothschnack, Leidenfrost, Körner, Veszter, Blattner, Ganovszky, Kontsek, Mayer, Stenzinger, Holvay, Schlachta, Mentze német, jórészt szepességi kalmár-családok 1770-től szivárogtak be Debrecen büszke, zárkózott polgárai közé. Német nevüket ugyan későbbi nemzedékeiknél is megtartották, ám beházasodásaikkal vérszerint, nyelvükben és hagyományaikban lélek szerint szívós magyarokká váltak. Úgy a magyar, mint német eredetű debreceni kalmár-családok közül vagyomban, tekintélyben, szerencsében kiemelkedett a polgár Rickl-család, mely mintegy háromnegyed századon át országrészek gyarmatárú kereskedelmét irányította Debrecenből.

A debreceni Rickl-család eredetét Svájcban származtatja, ahol a Rickl, Rückl, Rickel, Rickli, Rithli, Rütthli nevek elterjedtek. E családnak debreceni ágát megalapító ősük azonban nem Svájcban, hanem Alsóausztriából származott be hozzánk. Első Rickl József Zelmos (Anzelmus) 1746-ban az alsóausztriai Soos-ban, erdőshegyes vidéken született. A melki-apátság közelében fekszik ez a kis község, honnét — kenyérkereső pályát választva — 1762-ben elkerült Sanct-Pöltenbe. Az ifjú Rickl Zelmos, Anton Huster sanct-pölteni fűszerkereskedésében 1770-ben felszabadult, ekkor Pestre ment. Bátyja, Rickl Ferenc 1777-ben már pesti polgár és kereskedő volt. A belvárosban, a pesti Rózsa-téren nagykiter-

jedésű, emeletes sarokházban volt a Rickl-család „Török-császár” cégérű boltja. A kalmárcsalád az emeleten lakott. a földszint és az udvar helyiségeit üzletnek és raktáraknak rendezték be. Utóbb ugyanezen házban nyílt meg a régi Pest egyik legnevezetesebb kávéháza, melyet szintén a „Török császár”-ról neveztek el.

*

Az ifjú Rickl Zelmos, Ferenc bátyja oldalán, hamarosan önállósította magát. 1780. körül már nős ember volt, egy csodaszép, kedves pesti leányt vett nőül: Meixner Karolinát, akivel a kalmár családba beoltódtak a regényesség, művészetek iránti hajlandóságok. Zelmos 1781-ben már pesti ismert polgár volt s üzletével egyre jobban terjeszkedett. 1783. körül Debrecenben már fióközlete volt. Ebből az időből fennmaradt Zelmosról, hogy amikor először járt Debrecenben, a debreceni Fő-utcán, az ugynevezett Piac-utcán kilépte a várost és a város, illetve a Fő-utca közepe táján, az árnyékos oldalon ekkor nyitotta meg üzletét. Ugyanott vásárolta első házáat; hogy milyen jól választotta meg a helyet, a Rickl-cég 140 éves multja bizonyítja.

Zelmos 1790. körül Debrecenen kívül Kolozsváron is fióközletet alapított. Fióközleteit megbízható emberekkel vezettette. Maga csak a nagyvásárokra utazgatott le a pesti központból. A temérdek árut tengelyen, kocsikon fuvarozták. Akárhányszor nemcsak a rakomány kallódott el, hanem a vonómarhák, igásjóságok a feneketlen sárba dültek.

Akkoriban a szabályozatlan folyók árterén mocsarakban süppedezett el az Alföld széles pusztasága, a nádasok meg a betyároknak, farkasoknak kínáltak jó búvóhelyet. A vadon puszta vastag mezőiből ki sem látszottak a legegésző nyájak, csupán a pásztortanyák tüze lökött füstöt. A partosabb oldalakon ugyan düledezett némely rongyos csárda, s Debrecen felé menet a Füredi-révnél kompon kellett átusztatni a Tiszát. Innét a Hortobágnak fordultak a kincsesrakományokkal. A kávé, rizs, mazsola, datolya, Szent János kenyér, füge, citrom, narancs, faolaj, arabtömjén, sózott hal, sajtok, nádméz, budai piros bor és egyéb nemes palack borok, likőrök, szeszek, francia pezsgő, tengerentúli drága fűszerek, kövér málháit azonban sokszor hiába óvták, rejtegették. A viszontagságos

hosszú útakon egyszer az időjárás pusztított el sok kincses árút, máskor kapzsi emberek zsákmányolták ki orvul a vándorkalmárt. Az 1840-es évek elején a füredi évszázados révnél, a nagykalmár Ricklnek 30—40 kocsifuvart portékáját elrabolták. A betyárok a karavánt az „útról” behajtották a Tisza mellé, ahol, megkötözve, értelmetlenül tették a kísérőket, a fuvarosokat s az elzsákmányolt portékát hajókon leusztatták. Valahol Szerbiában veszett nyoma az elrabolt vagyonnak. A tiszai ártér rengő nádasai eltakarták a titokzatos, bátor zsványokat, ám a Rickl-család ezidőtől 5—6 lovas, karabélyos legénnyel kísértette karaván-szerűleg fuvarozott portékáit. „Örmesternek” nevezett, volt csendbiztos-féle botos ispánok, útoljára az 1860-as években egy Wagner nevezetű, tanyai bátor legényekből szervezték meg a lovas, fegyveres kis őrcsapatot.

A négy országos vásárt megelőzőleg 30—40 ezer forint árú portékával indultak el Pestről, útközben a „Bittner” pesti „delizsáncá”-nak vonalán és „stációin” a saját, vásárolt telkeiken valóságos „karaván szerályokat” épített, rendezett be a debreceni nagy kalmár-család. Mielőtt a pusztákon át Debrecenre elérték volna, az elepi Rickl-tanyán megéjszakáztak és másnap azután csengős lovakon, a körülszáguldozó lovaslegényektől kíséretetve a város nem közönséges látványosságára, úgy szállottak be a Kistémlom mellé, a keskeny, hosszú, kettős várudvarú öreg kalmárházba. Egész embert, bátor embert kívánt még ekkor a kalmároskodás, hiszen a mocsaras Alföld lapangó lázaitól sem volt biztos az utas élete. Nem perzsaszőnyeges, angol bőrdíványos írószobából intézte, fejlesztette üzletét a XVIII-ik század kereskedője. A gazdag Rickl Zelmos sáron-vízen csapásolt a haszonért. Ez a haszon nem maradt el, a Rickl Zelmos debreceni fióküzletének forgalma 1799. táján már annyira felülmulta a pesti főüzlet hasznát, hogy a „német kalmár” pesti üzletén túladdott, s családjával végleg Debrecenbe költözött. A németen és latinon kívül ekkor már valamicskét beszélt magyarul Zelmos úr.

*

Debrecen, a XVIII-ik század végén 29 ezer főnyi lakosságával Magyarországnak egyik legnépesebb városa volt. Hetekig tartó országos vásárjairól a külföldön jól

ismerték a mély árkokkal környékezett, nyolckapus bejáratú ősmagyar várost. A „német utcai“ kapunál terpeszkedtek a „külsővásártér állandó deszkabódéi“ és a szepesi tizenhárom-város kalmáraitól „Dreizehnstadt“-nak elnevezett árusvárosrész, amely később a kikapós debreceni és vidéki fiatalságnak az egész országra páratlan, hirhedt éjszakai örömtanyája lett. Az 1799. évi „nagy tűz“ után az emeletes árucarnokoknak, raktáraknak utcasorait építették itt fel kőből, téglából. Rickl Zelmos is építtetett ide nagy áruházat, az „igazi boltja“ a Piac utcán ódon sikátorra emlékeztető, keskeny hosszú, kettős udvarával, tömör méltóságában máig fennáll. Bástyás, vastag kőfalai között, hídszerű felépítménnyel kettérekesztett várudvarán: az emeletes öregházba beépítve: boltíves lakszobák, óriási kalmárbolt, irodahelyiségek, raktárak, pincék s a második, a belsőudvar mélyén ólak, kocsi-színek sorakoznak zezzugos összevisszaságban, vastáblás ablakokkal, kongó vasajtókkal. Velencei művű részoroszlánfej kilincses tölgykapun át lehet bejutni ide, a nehéz tölgykapun az a ragyogó szép rézoroszlánfej már kívülről büszkén jelképezi az ősi nagykalmár gazdagságot, mely itten századokra berendezte biztonságos tűzhelyét. A pincék száraz rejtekei még illatoznak a száz év óta pihentetett aszúborok zamatjától. A homokból felénk ragyog a drága francia pezsgők aranyos kupakja. Földszinten s az emeletek öblös raktáraiból még nem illant el jószaga a kincses keleti fűszernek sem. A nyiszorgós, kanyargós tölgyfalépcsőkről, rejtelmes homályba süppedő folyosókon esténkint árnyékalakok kelnek életre. Sustorog a bőrkötőjük. Az izmos kalmárlegények, boltiszolgák, fuvarosok hadai imbolygó fáklyalágnál éjfélékig rakosgatják az árus kincseket a kocsikra.

A Rickl-ivadékok kezén máig fennáll biztonságos szilárdsággal és méltósággal a céget alapító Zelmos háza. Debrecent a múlt században többször pusztító nagy tüzek csodálatosképen mindig megkímélték ezt az öreg házat. 1802-ben a város alatti homokbuckákon, mint messziről fehérítő juhnyájak, seregekbe gyülekeztek a gólyák és egyhelyben lézengve, fejüket csüggesztve gyászolták a város házsoraival leégett fészkeiket, fiókáikat, — megmenekült a Rickl-ház. A „kistemplom“ vetett gátat a kalmárházra zuhanó tüztenger elé. 1811-ben is, amikor Ferenc „császár“

a pénz értékét egyötödére szállította le s az országos vagyoni romlást Debrecenben még óriási tűzvész tetőzte és a városnak több mint fele leégett, a Rickl-házat megkímélte a vész. Nem úgy a családot. Első Zelmos egy évre e borzalmas esztendő után, felesége elhúnytán is bánkódva, 1812 szeptember 15-én, 66 éves korában elhunyt. A civisváros első kalmárját a római katolikus Szent Anna temetőbe temették, róla fennmaradt az az érdekesség is, hogy a burgonyát ő hozta be először Debrecenbe, ami igaz lehet, mert Biharban és Szabolcsban csak 1788-ban kezdték termelni a burgonyát.

Első Zelmos két fiút hagyott hátra és egy leányt, Terézt, akit Leidenfrost Xavér Ferenc osztrák ezredes vett nőül. Az idősebbik fiú, II. József Zelmos 1783-ban született Pesten. Iskolái elvégzése után apja üzletébe lépett. Németül, latinul beszélt, Debrecenben magyarul is jól megtanult. Második Zelmost 1812-ben avatták a debreceni polgárok sorába, a Komlóssy Dániel jegyzőtől kiállított tanusítványra vezetett megjegyzés szerint: „magyar nyelven tette az esküt le.“ Nemsokára a hatvan-személyes városi tanács (külső tanács) esküdt tagjai közé beválasztották. II.-ik Zelmos 1813-ban nősült, Pestről hozott asszonyt, a hatalmas, erős, szép Ivanchich Rozina nemes leányzót. A debreceniek ennek az esztendőnek telét emlegetik „Sisvai-tél“ néven, mivelhogy Sisvai postamester Debrecenből Nádudvarra hazautaztában ekkor megfagyott. Az 1816-ik esztendei tél is rettenetes tél volt. A gyertyaszentelői fergetegkor az országúton halottá dermedtek az emberek s kint a tanyákon rakásra fagyott a sok lábas jószág, úgyhogy a debreceni nagyjószágtartó gazdák közül sokan koldusbotra jutottak. E szörnyű télre inséges, drága esztendő következett; ámde sem ezek a természeti csapások, sem a napoleoni harcok korábbi veszedelmei nem rontottak a Rickl-családon. A „Török császár“ boltja évről-évre biztosan gyarapodott. A szilárd kezű II.-ik Anzelmos a Péterfia utcán több hold területet befoglaló raktárhelyiségeket és a Piac utcán még egy nagy házat épített. A parkjáról és kastélyáról nevezetes Elep- és Macspusztákon a szép Rickl-birtokot szintén II.-ik Zelmos örökitette. Zelmos ugyanis, mint minden háztulajdonos debreceni polgár, egyidejűleg földbirtokos volt és a gazdálkodásban is hasznosan ügyeskedett. Részeskedett Zelmos úr a hortobágyi és egyéb

osztatlan óriási közlegelőkön üzött józságtenyésztésben is. E mellett nemcsak a kalmárságban, hanem a szalonokban is megállották helyüket a délcegnövésű, jól vívótló lovasra termett, tánkra ügyes, a társalgásban kiművel nagy kalmárfiak, mint II-dik Zelmos testvéröccse első Antal, aki a messze Konstantinápolyba lekerült. A magyar, német, latin, olasz, francia, délszláv, görög és török nyelveket egyenlően jól beszélő dúsgazdag magyar gavallér magas udvari méltóságba jutott, a szultánnak lett a tolmácsa. Pénzével, mint Magyarország és a Balkán kereskedelmének közvetítője, sok barátot, üzletfelet szerzett, megnyerő személyes tulajdonságaival pedig a nők között voltak nagy sikerei; de mert a „tilosba“ vakmerően el-elkalandozott, irigyei is sokan — kerültek. 1815-ben egy török főúr háreme körül nyomaveszett. Ugyancsak fiatalkorban pusztult el Antalnak a bátyja, a nagykalmár második Zelmos.

Zelmos halálához, ha nem éppen a körülményeiben, az előjelek után szintén titokzatosságok, babonák fűződnek a családi hagyományok szerint. 1829-ben, Julius elsején ugyanis hirtelenséggel támadt, három percig tartó földrengést észleltek, majd esteli kilencedfél óratájt tompa zugással, földalatti morajlással megismétlődött a földrengés. A kémények beomlottak. A kollégiumban a diákszobák (cétusok) falai megrepedeztek. A templomok tornyai szemmel-láthatóan ingadoztak. A Rickl-ház népei a kistemplom szomszédjában közvetlen közelről látták a vén torony himbálódzását és nagyon megrémültek. Babonás félelmek fogták el a Rickl-családot.

— Ez rosszat jelent! — settegették a Rickl-ház cselédjei. Josephus Anselmus Rickl (II.) mercator, a civitás felesküdtött polgárja 1829 augusztus hava 4-ik napján, életének 46-ik esztendejében csakugyan hirtelen elhunyt. Az indulatos embert felharagították cselédjei és megölte a szive. Két fiú és két leány gyermekére szép vagyon maradt.

— Az én gyermekeim nem panaszolhatják, hogy rosszul gazdálkodtam, — sokszor elmondogatta Anselmus ur, — hiszen házaim, boltjaim, tanyáim értékét nem számítva, legalább is öt-öt hordó aranyat kap mindegyik! — Ez a vagyon azonban nem támadt ingyen. Zelmos úr sokat küzdött, fáradozott egész életében. Nappalt, éjjelt kihasznált üzlete felvirágoztatására. A jövő-menő vásárosok éjjel is felzavarták pihenéséből a tekintélyes kalmárcsa-

ládót. A Felső-Tiszavidéket s le Kolozsvárig Erdélyt a debreceni német-kalmár látta el minden drága gyarmatárúval. A Török császár boltjából 40—50 szekeres, fogatonként 7—8 lóval állandóan járta az országot.

II-dik Zelmos idejében még egy másik Rickl-bolt keletkezett Debrecenben. Zelmosnak Ferenc (II.) nevű unokaöccse atyjának pesti üzletéből kivált, szintén Debrecenbe költözött és a Cegléd utca elején nyitott nagy fűszerkereskedést. A debreceniek Ferenc üzletét elnevezték kis-Rikli (Likri)-boltnak, míg a másik a Piac utcán, nagy-Rickl-boltként volt ösmeretes.

*

II-dik Rickl Zelmos halálával a kiskoru örökösök (III. József Zelmos, II. Antal és a két leány) helyett édesatyjuk özvegye, nemes Ivanchich Rozina és vajdahunyadi és felsőszilvási Dragota Ignác nevű bizalmi emberök vezették tovább a hatalmas üzletet. Dragota Ignác már 1820-tól üzletvezetője volt a Török császárnak, majd 1829-ben nőül vette az erős, kifejlett, tizenötéves Rickl Annát és eképpen a családnak is tagja lett.

Dragota Ignác, a temesvári születésű, erdélyi oláh eredetű kalmár régi magyar nemesi családból származott s talpig magyarnak vallotta magát. Nemcsak kordovani csizmás, sújtásos viseletében, lelkileg, nyelvében jó magyar volt. A debreceni nagykalmár család bizalmára méltó volt. A Rickl-családba nősülésekor, 1829-ben a civisek sorába felesküdt. Dragota Ignác az özvegy Rozina nagyszónnyal a nagy vagyonszerző Rickl-ősök példáját követték. Sem az akadályoktól, sem a fáradozástól nem riadtak vissza, ha üzleti ügyeiket kellett intézni és bár a Rickl-család gyermekeit nagyúri módon nevelték, a piacutcai boltíves kalmár üzlet révén megháromszorozták a II-ik Zelmostól örökölt nagyvagyon. Vezetésük alatt annyira terjeszkedett a Török császár üzletköre, hogy most már 140—150 matyó fuvarossal furmányoztatták a drága gyarmatárút Szabolcs, Szatmár, Máramaros, Bihar, Szilágy, Kolozs megyék, a Hajdúság, Kunság fogyasztóinak. Ekkor már nemcsak Kolozsváron, hanem Nagyváradon, Székelyhidon, Zilahon, Máramarosszigeten fióküzleteik voltak és a messze vidék fűszerkereskedőit leginkább a Török császár látta el gyarmatárúval.

A debreceni anyaüzlet roppant jövedelmezőségét szinte-hogy felmérhetetlenül szaporították azok a Remete Antal, Szent György, Nagyboldogasszony, Dénes-napokról nevezett nagyhirű, debreceni négy vásárok, melyekre a külföldről is seregestől tódultak a vásárosok. A régebben négy, utóbb két-két hétig tartó vásárt különféle kiváltságai után „nagy-szabadságnak” nevezték és rendszerint a juhvásárral kezdődött. Akárhányszor 50—60, sőt 100 ezer birkát felhajtottak ide. Hasonló arányok között zajlottak le a többi, az ugy-nevezett barom- és kirakodóvásárok. A magyarországi vevők a külföldi árúkból főként a fűszereket, ruhanemű-eket, divatcikkeket, a norinbergi portékát keresték. A kül-föld kalmárjai a különféle lábasjószágon kívül leginkább a gyapjut, tollat (melyben a Rickl-üzlet szintén első volt), bőrt, gubicsot, hamuzsirt, szalonnát, stb. vásárolták. A deb-receni cifraszűrnek, fürtös-gubának, sallangos lószerszám-nak, csizmának, kocsinak, szappannak, fehér cipónak, kolbásznak, vajas peregnek, mézes-kalácsnak, pipacsuto-rának, no meg a veres-pipának nagy kelete volt. Száz esztendővel ezelőtt, — ugyan, ki hinné? — a francia, angol, német, holland és észak-amerikai matrózok deb-receni veres-pipából pöfékeltek a messze Oceánokon.

A Rickl-bolt hirneve méltó jelentőségű volt a debreceni hires „nagyvásárokhoz”. A Török császárnál nemcsak be-vásárlások miatt forgolódott hét vármegye úri népe, hanem a nemes földesasszonyok itten tájékozódtak a kétnemű fiatalság serdüléséről, itt beszélgették meg a tervbevett háztűznézés sorát. A jóltájékozott Rozina nagyasszony, üvegfallal elrekesztett irodájából, a földesúri családok kedves tervezgetéseihez nem egyszer fűzött helyénvaló, jőlírányító okos szót. Nagyon erélyes, nagyon éleselméjű lélek volt ez a hatalmas vagyonszerző asszony, aki később tulsá-gosan elhizott. Háromszáz fontot nyomott. Óriási fekete bőrkarosszékéből osztogatta parancsait és az — igazságot. A kertészkedést éppenséggel nagyon szerette. Elep-pusztai tanyáján gyümölcsöst, erdőt ültetett. Macsi-birtoka parkját sudár jegenyékkal fásította be. Kedves gyümölcsfáinak, virágos kertjeinek gondozására Hohenheimből szegődtetett kertészt.

Rozina nagyasszony 42 éves korában hunyt el, hirtelen halála után a Török császár boltja és az árvák nevelése, istápolása teljesen Dragota Ignácra maradt. Nemcsak ne-

velésüket irányította a legnagyobb áldozatkészséggel és szeretettel, hanem a Rickl-vagyont még továbbat szerencsésen gyarapította. III-ik Zelmos, az idősebbik fiú ekkor 21 éves, öccse II-ik Antal alig 13 éves volt.

Dragota Ignác szorgoskodásából épült fel a Péterfia utcai nagyraktár telepnél a Rickl-sörház és mellette az akkor páratlan, mintaszerű enyvgyár. A régi gyár hatalmas kötömegű épülete szárnyas vaskapujával, kongó vasajtóival, vasrácsos ablakaival érdekessége a városnak.

*

III-ik Zelmosban teljesen magyarrá izmosodott át a német kalmár család. Zelmos az 1830-as évek végén Triesztben a San Felice nagy-gyarmatárú cégnél voluntárióskodott. A debreceni kalmárfi az Adria melletti kikötővárosban háti lovat, kocsi lovakat, inast, dolmányos, cifra-szűrös kocsist tartott. A trieszti világcégnél nagyrabecsülték a gavallér, komoly magyar fiatalembert. A barna olasz San Felice Mártának sokszor, sokat lelkesülten elbeszélgetett pusztáktól környékezett alföldi szülővárosáról, a délibábról, a szilaj ménesekről, fehér gulyákról, a kalmár karavánok hetekig tartó útjairól, a debreceni vásárokról, a magyar nép regényes, lovagias szokásairól. Ezek a beszélgetések, — vagy talán maga Zelmos úrfi is? — láthatólag érdekelték a szép San Felice lányt, annál inkább visszatetszett a „signorina“ osztrák főhadnagy udvarlójának. Ez az osztrák tiszt egyik alkalommal durván rátámadt a fiatal Zelmosra:

— Hallja, fiatalember! Én szintén jól ismerem azokat a magyarokat. Mondhatom, hogy kellemetlen, nagyszájú, lomha, hazug népségek. Azért maga is okosabban cselekszi, ha jobban ügyel magára, nehogy a maga német vére is elfajuljon közöttük... Amire, mint látom, erős hajlandósága van.

— Főhadnagy úr, erre majd máshol adom meg a választ. — A fiatal Rickl lángbaborult arccal átment a másik szobába, ahová San Felice Márta utána sietett és engesztelni próbálta a felingerült fiút.

— Hiszen a főhadnagy úr nekem kijelentette, miszerint csak tréfált és nem is akarta sérteni kegyedet.

— A főhadnagy nem engem sértett meg! — felelte komolyan a debreceni német-kalmár magyar fia —, hanem

a nemzetemet gyalázta, És éppen ezt nem bocsáthatom meg neki. — A fiatal Rickl másnap megvívott a magyargyalázó tiszttel és úgy átvágta karját, hogy a kard menten földrehullott kezéből.

— Debreceni hentesvágás! — jegyezte meg csúfondárosan a vezető segéd, egy kövér, erős osztrák kapitány.

— Ha úgy tetszik, megismételhetem! — felelte a fiatal debreceni kalmár. Mindjárt folytatták a viadalt, Rickl az ötödik összecsapásnál vállától kötésig végigvágott a kövér németen, akit bizony nehezen tudtak összefoltozni, hanem közben a fiatal Rickl is megsebesült az arcán. Ezt a forradást, mint a magyar becsületért kapott sebet, holtáiglan büszkén viselte. Az osztrák tisztikar körében ezidőtől olyan veszekedett híre támadt, hogy hazatérte után egy alkalommal Debrecenben is belekötöttek a Frohner-szálló előtt sörözgető svalizsér tisztek. Lovaglásból hazamenet megbokrosodott a lova, amikor kissé megingott a nyergében, csufondárosan kikacagták. Rickl ezt látva, lovaglópálcájával megfenyegette a kötekedő tiszteket, mire kettő közülök utána sietett, sőt az utcán magukhoz parancsoltak még egy pálcás altisztet, hogy most már majd saját otthonában megbotoztatják a trieszti-hőst. Azonban vesztőkre a magas termetű, dörgőhangú Dragotával kerültek össze, aki, amikor a szép szóra nem tágitottak és lovagi eljárás helyett durván fenyegetődztek, háromszor megrántott egy a folyosón lecsüngő kötelet. Háromszor egymásután élesen megkondukt a „lárma-harang“. A tűz-jel volt. Az átható, erős, éles harangkongásra az üzlet vasajtója, a nehéz tölgykapu menten bezárultak és a padlásról, a pincéből, az üzletből, a raktárakból, félszerekből, ólaktól fiatal, jól megtermett férfiak egész serege rohant elő és fel az emeletre. Feszítővas, emelőrúd, kalapács, balta s vashorog volt a fegyverük, a kocsisok, lovászok meg vasvillára, lapátra, ásóra kaptak. A sarokba szorult svalizséréknek bizony nem sok jót ígért a Török császár boltjának váratlanul mozgósított hada. Szerencséjükre még idejekorán érkezett a szomszéd-ból áthívott, a Rickl-családdal különben mindennapos jóbarát, Rothmüller nevű generális, akinek a megszegyenítő parancsszavára: „Kehrt euch! Marsch!“ — kaszárnájokba elkullogtak.

III.-ik Zelmos 1843-ban nősült meg. A prágai eredetű, teljesen megmagyarosodott Brunner Ede, debreceni föld-

birtokosnak 1822-ben született Mária nevű leányát vette nőül. III.-ik Zelmos 1847-ben esküdött be debreceni polgárnak és sógora mellett az üzletvezetésben is sikeresen közreműködött, emellett tanyai birtokaikon gazdálkodott. Még inkább a gazdálkodásnak szentelte idejét, erejét öccse, Antal, aki ügyvédi oklevéllel ment gazdálkodni az Elepre. Különösen szenvedélyes agarász volt, barátaival némelykor hetekig hajtotta a szilaj nyulat, 1848-ban meg, mint verespántlikás lovas főhadnagy, Arad-Lippa tájékán vitézkedett. Az aradvidéki csatározásoknál kartácsszilánktól súlyosan megsebesült és ekkor Diószegi Imrével, gyermekkorától haláláig hív szolgájával visszatértek Debrecenbe. Antal 1849 őszén megnősült. Nemes Kis-Orbán Johannát, Kis-Orbán László, debreceni huszárörnagynak, a napoleoni harcok egykorú vitéz katonájának bájos unokáját választotta élete párjául.

Antal bátyja, a nagykalmár Zelmos szintén lovas nemzetőr főhadnagy volt, Petőfi Sándor 1848-1849 telén, debreceni időzésekor, a Rickl-család emeletes házában sok kedves órát eltöltött. Az egyik ilyen baráti vacsorán Petőfi, a honvédszázados poéta széles díszkardját elcserélte a Rickl Zelmos főhadnagy lovassági csinos szolgálati kardjáért. Petőfi kardját ma is őrzi a család.

*

A Rickl-család otthonából szemtanuja volt az orosz sereg kétszeri átvonulásának. Az oroszok Paskievics tábornagy fővezérletével és Cseodajelf tábornokkal a cári himnusz harsogtatása mellett 1849 július 3-án először vonultak be Debrecenbe. Paskievics tábornagy a Piac utcán, a Rickl-örökösök házában szállott meg. A Rickl-család itt szenvedte át azt a bús, szomorú gyásznapot, amikor a lovas kozákok 1849 augusztus 2-án, a debreceni veszett csata után, a város utcáin hurrá-kiáltással hajszolták és mészárolták a menekülő honvédeket. Azonban nem olcsón jutottak a győzelmi dicsőséghez, a debreceni csatában 112 honvéd mellett 634 orosz vitéz, közöttük 2 tábornok és 27 tiszt megsebesült, illetve elesett. A debreceni csata után Paskievics a Dégenfeld gróf, Konstantin nagyherceg a Kis-Orbán, Rüdiger gróf a Rickl, a muszkavezető Zichy Ferenc gróf a Kardos-család házában szállottak meg. Ekkor történt, hogy a Török császárnál, a Rickl-üzletben augusz-

tus harmadikán két kozák megjelent. A kozákok az üzlet főnökét keresték, Paskievics herceg parancsával a városházára hívták Dragota Ignácot.

— Van-e kinin az üzletében? — Paskievics ezzel fogadta Dragotát.

— Van. Harminc font.

— Helyes. Azonnal küldje fel a kollégiumba, ahol sok hideglelés katonám lázban fekszik.

— Hát pezsgője van-e?

— Van! Hatszáz üveg francia.

— Nagyszerű! Ezt pedig azonnal küldje a lakásomra. Elmehet! — Dragota némileg megkönnyebbült, ámde mivel nagy értékről volt szó, kissé szontyolodottan teljesítette a parancsot. Paskievics augusztus hatodikán a Dégenfeld-palotában adott estélyén Rickl-féle valódi francia pezsgővel vendégelte tisztjeit. A herceg ablaka alá parancsolt Boka Károly cigányprímás bandája élén ekkor húzta el azt a bús-magyar nótát:

Megvirrad még valaha,
Nem lesz mindig éjszaka . . .

Jó Boka Károly prímás, nemrégiben még Kossuthnak, Petőfinek, Klapkának muzsikált, ráadásul és nagykeserűségében tehát elhúzta végül a „mégis huncut a német” kesergőt, melyért azután másnap a debreceni piacon kapta meg a fizetséget. Zichy Ferenc gróf muszkavezető huszonötig botoztatta Bokát . . . A két kozák másnap újból megjelent Dragotánál is, Paskievics herceg ismét hívatta a „főnököt.” A család az előzmények után izgalmak közt várta az újabb kihallgatás végét . . . Node, annál kellemesebben meglepődtek, Dragota egész csomó bankóval és halom arannyal tért haza, Paskievics herceg a kinin fontjáért 300 forintot, a francia pezsgő üvegjéért pedig egy-egy aranyat fizetett . . . A nem remélt pénz éppen jókor jött, az oroszok Debrecenben több mint egy millió forint értéket harácsoltak, ezenfelül az osztrákok összeszedtek és elégettek 500 ezer forint értékű magyar bankjegyet, közöttük a Rickl-örökösök 80 ezer forintját.

*

A Rickl-örökösök az első Zelmos ideje óta együtt kezelt, együtt gyarapított ősvagyonon 1855-ben megosztoz-

kodtak. A gyönyörű vagyont négy helyett 5 részre osztották és Dragota Ignácnak, aki e vagyon gyarapításában testvérek és apjak volt, hálából még egy részt, így összesen két részt engedtek át. III-ik Zelmos, bár őt sógora inkább a nagyúri életre nevelte, örökrészéül az üzletet, a Török-császár boltját és ezzel az ősi házat választotta. Az öreg Dragota szomorodottan vonult ki a Török-császár boltíves árúcsarnokából. Egyéb kincsek mellett a gyönyörű kastéllyal és parkkal a macsi-birtok is neki jutott. Gondtalan úrként élhetett volna, ám a munkás élethez szokott nagy-kalmárnak nem volt kedvszerinti a tétlen élet és a Török-császárral szomszéd emeletes Rickl-házban gyarmatárú üzletet nyitott, 1860-ban bekövetkezett haláláig vezette új üzletét.

III-ik Zelmos 1855-től önálló, egyedüli feje lett az ősi Török-császár boltjának. Még ezidőtájt is, csupán a bolti teendők ellátására állandóan 13 segéd, 11 tanonc, 4—5 háziszolga szorgoskodott a Török-császárnál. Az országos vásárok alkalmával meg a vásártéri Rickl-féle nagy árúházban külön 26 másik segéd forgolódott. A debreceni vásárok napja azonban hanyatlóra kezdett fordulni, a vasuti vonalak kiépülésével lassan jelentőségüket veszítették a vásárok. Az egykor országrészekre kalmárkodó Rickl-cég drága árúval terhelt kocsikaravánjai mindinkább megritkultak, mindinkább szűkebb útirányokra korlátozódtak. 1857-ben a Szolnok—debreceni, 1859-ben a Debrecen—miskolci, 1871-ben a Debrecen—máramarosszigeti vasútvonalakat egymásután megnyitották a forgalomnak. III-ik Zelmos a magát feltaláló nagytőzsér helyes érzékével igyekezett alkalmazkodni a változott időkhöz és körülményekhez. Az újkor küszöbén sem rendült meg, sőt takarékos, szorgalmas hitvestársával dúsan gyarapította a vagyont. Számolt a változott helyzettel. Eladogatta a vidéken elszórt fióküzleteit, a máramarosszigetét legtovább fentartották, egészen az 1870-es évek elejéig.

III-ik Zelmos a földbirtokszerzés terén követte ősei példáját, az Antal öcscsétől örökölt régi családi birtok szomszédságában, a hegyesi-pusztán megvásárolta a Csapó-féle szép tanyát, amelyet szintén betelepített kastélyos diszkerttel. Vásárolt Zelmos földeket az Elepen, a Cserén meg erdei kaszálókat, Székelyhidon külön értékes birtoknak beillő nagy szőlőket, több debreceni házat (még ko-

rábról a Berettyón vizierőre berendezett szép műmalmuk volt), úgyhogy amikor 1876-ban meghalt: üzletét szilárd alapon, vagyonát megsokszorozva hagyta özvegyére, Géza fiára (idősb fia: IV. Zelmos koraiifjan elhunyt) és négy gyönyörű leányára.

Harmadik Zelmos idejéből a kalmár-család nagyebéd-lője fent volt az emeleten. Az asztalfőn Ricklné, az özvegy ült négy leányával, azontúl a „primér-segéd“ következett többi boltoslegény társával. Az asztalvégen a jóétvágyu tanulók, az inasok sorjáltak. A családtagul tekintett segédeknek nem volt szabad „kisasszonyozgatni“ az úrleányokat. A derék fiuk éppenazért, mivel egyszerűen „Rizusnak“, „Marikának“ mégsem akarták szólítgatni a nagyműveltségű, szépséges hajadonokat, ilyen tolvajnyelven érintkeztek velők:

— Kérem alásan, hívnak valakit! — mondta például a segéd úr Riza kisasszonynak. A szép Rickl-lányok közül a Giza lunátikus-hirében állott... A konyhakertészetéről nevezetes, híres debreceni libakertben Rickléknek is volt veteményes, zöldséges telkők, ahová a nagykalmár urak nyitott félszert és kuglizót építettek. A család vasárnap délutánonként ide rándult ki segédjeivel, nehogy azok — kocsmázzanak... Itt a kerti-zöldben debreceni falós csemegekből: — száraz kolbász, pörcc, füstölt szalonna, sódar, retek, zöldhagyma, túró, foszlós fehér cipó — vidáman, egészséges étvággyal be-beozsonnázgattak, majd a nótához értő segédek előszedték hegedűjüket, flótájokat, a gitárt és cincogós vasárnapi muzsikaszó mellett mihamar táncra kerekedtek a szép Rickl-kisasszonyokkal.

III-ik Zelmosné takarékoságáról, egyszerű életmódjáról kedvesen jellemző szállóigét emlegetnek. Zelmosné, Brunner Mária nagyasszony, a városnak, a családnak, az üzletnek népszerű „Mici-mamája“, a rendkívül népes háztartást nemcsak kitűnő beosztással, hanem takarékosan is vezette. A Rickl-család nehéz ezüsttel terített asztalánál a főzelékre peccsenye helyett havonként többször „bundáskenyér“, vagy „rántott-zsemlye“ került. A vidám kedvű segédek után, akik mindnyájan úri-családok válogatott fiai voltak, a tojásba mártott, kirántott kenyeret nemsokára a családban, sőt városszerte „Rickli-peccsenye“ néven nevezték.

III-ik Zelmos halála után a Török-császár boltot az

özvegy és veje a katonás tótlipcsei Fabriczius Géza vezették, az 1860-ban született főörökös Rickl Géza ekkor még csak 16 éves diák-gyerek volt. Érdekes családi hagyomány, hogy a Géza-fiú születésekor már nagyon eladók, sőt részben férjesek voltak a szép Rickl-lányok s a magok házánál is leginkább gyermeket dajkáltak, amikor tehát későn, váratlan gyümölcsként a kis testvérke megszületett, az apjuk a nagykalmár kijelentette:

— Mától kezdve vonalat húzok a főkönyvben, leszámolok veletek; mert mostantól már majd csak ennek a gyerekek keresek! — A Géza-gyerek a Rickl-vagyonból csakugyan kétrészt kapott, azonfelül az időközben elhunyt József Zelmos bátyjának öröksége is rámaradt. Rickl Géza Debrecenben és Eperjesen végezte tanulmányait, majd az érettségi után egyik bécsi nagy drogéria-üzletben két évig gyakornokoskodott, ahol annyira megszerették, hogy főnöke a búcsúzásnál külön száz darab arannyal jutalmazta meg.

Jellemző Gézára, hogy ehhez a pénzhez soha nem nyúlt, holta napjáig aranyban kamatoztatta. Géza, minekután huszárönkéntesi évét leszolgálta, átvette örökségét: a hegyesi birtokot és az ősi házzal a Török-császár boltot; amikor sógora és derék üzlettársa Fabriczius meghalt, 1896-tól egyedül vezette a nagy ősi üzletet. Az alföldies kövér, barnapiros szép szál ember Budapestről nősült, harminchat éves korában a dúsgazdag Steinbach István királyi közjegyző, volt 1848—49. évi honvédszázados leányát vette nőül. Rickl Géza is okosan, számítással, takarékosan szaporította az ősi vagyont, hegyesi-birtoka mellett megvásárolta az úgynevezett Bús-Király-tanyát és ezzel Debrecennek egyik legelső birtokosa lett. Hajlamai inkább a gazdálkodáshoz vonzották, a vagyont alapító öreg Török császár bolttal csak mellékesen foglalatalkodott, miután pedig az 1912-dik esztendőben régi meghitt embere, 82 éves öreg üzletvezetője: vasmegyeri Rajcs Lajos, az egykori Garibaldista légionárius elhunyt, az inkább már földesúr Rickl Géza 140 éves üzletének beszüntetésére szánta el magát. Az ódon emeletes házban, melynek tömör tölgykapuján az olasz ötvösmunkájú vertréz orszlánfej századokkal dacol, az üzlethez tartozó alkalmazottak 1913 szeptember első napján megilletődötten bucsuzkodtak, a Török császár utolsó tulajdonosa e napon végleg becsukatta érdemes ösöktől örökölt boltját. A 140 éves mű-

vészi cégér — egy délceg török szultán hófehér lovával! — és az árusház boltivéről lecsüngő, a családi hagyományok szerint a Konstantinápolyban titokzatosan elpusztult gavallér I. Rickl Antaltól származó 100 éves cethal-mumia (a Rickl-cég inasai felszabadulások, legénnyé avattatások napján ennek a szörnynek a torkába dobták azokat a leveleket, melyekben életrajzukat, a cégnél töltött idejük döcörgős emlékeit örökítették), — most már múzeumi holttárggyá avultak. Az 1915-dik háborús esztendőben az utolsó cégtulajdonos Rickl Géza is elhunyt, a Rickl-név azonban a tisztos magyar kereskedelem dicsőségére és követendő szép példák mutatásául fenmaradt, nem pusztul ki a debreceni Kalmár-Társulat aranykönyvéből. Duzzadó ifjú erővel, szellemiekben és anyagiakban gazdagon támadt az ősi törzsről, a regés Török császár bolt cimerefájáról egy új Rickl-hajtás, aki tovább örökíti a családi hivatást és nagykalmár hagyományokat. III-dik Zelmos öccsének, a verespántlikás huszárőhadnagy, II-ik Antalnak unokája, az ifjabb, a IV-dik Rickl Antal, a világháború idején maga is vitéz huszárőhadnagy, vasaskereskedő nagybátyja, nagybákai Sesztina Jenő oldalán, mint a régi-régi, több mint százéves Sesztina Lajos és fia vasnagykereskedő-cég beltagja viszi, örökíti tovább ragyogó, szeplőtlen zománcos fényben a Ricklieknek, a 140 éves magyar kalmármúlnak hírét, nevét, hagyományait, sikereit.

A REJTELMEZŐ HÓDMEZŐVÁSÁRHELY VÁROS.

Hódmezővásárhely történetének rámára feszített ezerszázados magyar posztójáról a rejtelmességek, szokatlanságok, különösségek varázslatos cifraszűr csodavirágjaiként fakadoznak. Már az elnevezése rejtelem. A nép, e tájon, a rétes-mezőségeket ellepő vidrákat nevezte hód-névvel. Temesvár, Szeged, Debrecen, Kecskemét, Kassa, Pest-Buda Kolozsvárral, Brassóval együtt a múlt időkben híres vásárhelyek voltak, viszont a tavi-halászok — pedig Hódmezővásárhely első lakói éppen pásztorok, vadászok, halászok voltak! — az olyan helyet nevezték „varsahelynek“, ahol a halfogó „varsák“ hosszú, vesszőfonatu kosarait lerakosgatták; betűugrásból alighanem így emelkedett a hódos, vidrás mezők ezen dús varsázóhelye is — Vásárhellyé? Az bizonyosabb, hogy a török világ idején tizennégy feldúlt község maradék magyar népe összeverődött e helyen. Határa ekkoron a Tiszától Békésgyuláig terjengett s bár az idők folyamán számos község kiszakadt e közösségből, Hódmezővásárhely határa ma sem kevesebb 132,258 katasztrális holdnál.

Ez az elszánt, nyakas, büszke kálvinista nép, mely parasztnak felvilágosodott, de felvilágosodottsága mellett is paraszt, földesuraival folyton torzsalkodott. Bercsényi Miklós egyik levelében Károlyi Sándort bizta meg, hogy „elbánjon velük“, mert — úgymond — „kegyelmed három hét⁷ alatt többre megy velök, mint én három esztendő alatt...“ E földön azonban nemcsak a nép, hanem az

időjárás is rendkívüli. A Szaharára emlékeztető nyáron egyszál gatyában járnak, a szibériai télen pedig „untercikkel“, vattás nadrággal kibélelik a birkabőrbekecsket, bokáig érő lompos subát. Ez a két végletközi időjárás természetesen kitörölhetetlen nyomokkal bélyegzi a vásárhelyi magyarok jellemét, egész lelkületét. Szeszélyesek, húzakodók, ügyes-bajos dolgaik intézésénél határozatlanok. Maró gunnyal teli beszédjük sokszor lesujtólag hat és leirhatatlan. A tulzó kifejezéseket — „szörnyen szép, rőt-tentő jó, rémiszthetetlen nagy“ — előszeretettel használják. Táplálkozásaiknál is szélsőségesek, néha majdhogy belefúladnak a húsféle ételekbe, turóslepénybe, máskor meg beérik egy kis sült tökkel. Szép lovaikra felettebb büszkék, vastengelyes kocsijukat már messziről felismerik a: kotyogásáról. A lakodalmak bősége, mint a temetkezések pompája jelentősebb mozzanatok életükben.

E város puritánjai mellett a híres Kan Jancsi primás bűvös muzsikájánál a csapongók is vigan bokáznak. Ha még a méregkeverő „Mari néni“, Jáger Mari fekete hadai, az elvetemült szüle, férj, feleség, testvér, gyermek, rokon-gyilkosok felsorjáznak, a zsoldáríróval elmondható felőlük: „Együtt mélység és magasság.“ Még az 1860-as évek elején, ugyszólván egy éjszaka alatt, bűnbenfetrengőkől a nazarénusok, a hívők ugyanitt támadtak. A földosztók itt gyujtották fel először a maiglan lihogó veres-tüzet, első prófétájuk egy a tifuszból gyógyult gazdaember, Kérdő Márton volt. A gyakori tifuszjárványoknak mindamelllett elejét vették az egész világon páratlan sokaságu ártézi-kutjaikkal. Vásárhely határán ma körülbelől 260 ártézi-kut ontja az éltető forrásvizet. Az egyik kutat a gazdag arany-paraszt, Nagy András János uram, iskolai ösztöndij létesítése helyett furatta azzal a megokolással, hogy: „a víztől még senki sem kótyagosodott meg, a tanulástól azonban sokan!...“ Mégis iskolája van elég a városnak, noha az ország leggazdagabb buzatermő földjén mezőgazdasági egyetem helyett beérik egy szerény földmives-iskolával. Buzája ugyanis annyi terem Vásárhelynek, hogy még mostanában is — „ki az lsten győzné ezt mind kévébe kötözgetni“ mondással — vontatókba rakták, ősi módon állatokkal tapostatták ki a lisztlángos aranyat. A buzagyártó vásárhelyiek mindennapos fohásza rövid, de annál kifejezőbb: „Lösz-e eső?“

Ez a rejtelmes város, melynél a nemzetiségek minden áradata évszázadok óta erőtllenül megtört, népesedés tekintetében az utolsó pár évtized alatt nem gyarapodott. A nemzetiségekkel paktáló szabadelvű kormányok, a zsidózó nemzet bünhalmozásához tartozik, hogy a magyarságnak ilyen őserkékekkel áldott kincses népe, földje, városa eleddig „ismeretlen vidék” maradt és századeleji 62 ezer fő lakosságával, 5000 tanyájával városaink sorából a negyedik helyről tizenegyediknek csuszott alá.

A vásárhelyi hód-tó.

A vásárhelyi hód-tó a szabályozatlan Tisza áradásai-ból hizlalta kövérségét. Szeged, Makó, Gyula és Orosháza között mintegy 250—300 ezer hold területen terjengett ez a vad rétek suhogó növényeivel, fűzfás szigeteivel tele-szőtt, megszakgatott, rettenetes vizlőmeg. Maga az elneve-zése rejtély. Az egészen bizonyos, hogy e helyen belátható időn keresztül nem tanyáztak hódok. Czuczor-Fogarassi szerint „hód-vas: némely vidéken annyi, mint vidra-vas”; a vidrák ám itt gyakoriak voltak. A varsa vesszőből fonott, kosáralakú tavi halászeszköz s a varсахely, vásár-hely nevezet kutatgatásai során az is megállapítható, hogy e vidéknek őshajdankori legeltető pásztorai görög-szláv eredetű néptörzsekből származtak. A hodos szó görögül azt jelenti, hogy valamely árút eladás végett kivisznek. Viszont a szintén görög eredetű s megas-ból származó mezón, vagy meizón nagy kiterjedésűt, téreset jelent, mely esetben a hódmező azonosnak értelmezhető a vásárhely szóval. Nem érdektelen, hogy a szláv nyelvekben is előfordul a chod-meze. Chod tótul: járást, meze: mezőt fejez ki, a járás-mező, vagy mező-járas pedig jó Czuczor-Fogarassival: „azon út, melyen a mezőre, legelőre járnak a barmok; továbbá a közlegelőnek felosztása, mely szerint egyik részében most, másikban máskor járhat a barom.” Meziac tótul holdat jelent, ami még inkább összezavarja a kérdést; hagyjuk hát mindezt a nyelvészekre, álmodjuk vissza inkább magunkat 1860-ba, amikor kora tavasszal megzendültek a bőjti szelek s a gigározó vadludak, sáporó vadkacsák, az álmos város felett áthúzva, hangversenyeztek a szélkiáltókkal.

Vásárhely mélyen fekvő déli oldalán, hol a szélső házak telkének martjához már oda dörgölözött a nagy tó,

egyik virradatra ímhol előbukkant a lándzsás (város cselédje) a paletával (papírdarabok), amelyen a házhelyek után kijegyezték, hogy „gyalog“, vagy „kocsi-lóval“ hány fő menjen ki közmunkára, tudniillik: „töltést-tölteni.“ A Tisza azonban többnyire diadalmaskodott. „Gyerek“ és „nagy“ hiába mentek árvizet tölteni, az áradat leginkább ismét elszakította a gátat. A toronyból szócsővel bömbölte a bakter:

— A bak-tó töltését most szakította át a víz! — A hód-tó duzzadozni kezdett a szennyes víztől. Másnapra az árkokon át kígyózva a rogyadozó házak aljáig becsapdosott az áradat. Mégis jellemzően, ha pár centimétert apadt a víz, ásót, kapát félredobtak. Sem a szegedi, sem a vásárhelyi nép nem bajoskodott tovább a következő tavasz áradásáig az árvíztöltéssel. Ilyenkor az óriás tónak kiemelkedőbb hátjai, mint a kingéc (törökül : tanácsshalom, = kinges), nyüzsgő kígyó- és békahadával a gorzsás, főként a város déli aljáig benyújtózkodó nagysziget megannyi menedékhelyekké váltak. A rétekből a gulyákat, méneseket, juh- és disznófalkákat sebbel-lobbal ilyenkor hajtották be a szigetekbe. A zsíros gulyások ostorcsattogtatással, füttyögetéssel hajtották a falkát. Némelykor 4 ujjal, némelykor 2 ujjal, némelykor 1 ujjal, némelykor egyenes, némelykor görbített ujjal, némelykor — a bagolyt utánozva — kettős marokkal csinálták ezt a torz, nyers, szilaj füttyögetést.

Az álmos város alatt, a hód-tó nagyszigetjéről, hol a vörös homokká őrlődött „tetűvár (tetővár)“ is találtatott, az alkonyat és az éjjel kushadó csendjében még különösebb, még rejtelmesebb, pásztor-jeladások is riadoztak... Úgy lehet, még az őskori pogány magyar áldozásoknak, papi szertartásoknak, kései, értelmellenné átváltott hagyományja volt ez a gegőzés!... A pásztortűznél félkönyökre dült a bojtár, másik kezével torkán a bőrt huzogatta, órákig, megszakítás nélkül különös, üvöltő torokhangot hallatott az éjszakába. Más pásztortűzeknél is mihamar átvették a bojtárok a vad, keserves melódiát, A számadók legalább így messziről tudták, hogy a bojtár nem alszik. A vadak és rosszjárátú emberek is érthettek e fenyegetésnek beváló jelhangokból... Mert bizony a farkas, vidra, róka sűrűen járta az ősnádast.

Nehéz csónakjaikkal nemcsak a szegedi kalmárkodó hajósok dúrták hullámosra az ősvizet, az úgynevezett bujdosók számlálatlanul bújták a rétség vad rejtekeit.

Ezek az ősember közlekedési eszközeivel éltek. Kévésnádból vesszővel kötötték össze a bokrétásfarkú nád-lót, amely a vízszínen fenntartotta őket; sőt a réti ember a bujkáló holdas éjszakákon, lábával hajtogatva paripáját, nagy utakat tudott megtenni a halászcárdáig, vagy Vásárhelyre dohányért, puskaaporért . . .

A sokféle hal (durbincs, süllő, potyka, harcsa, csuka, keszeg), rák és csik a halászást, rákászást, csikászást hasznosan népszerűsítette a hód-tó rejtelmes vizén, susogó nád birodalmában. Az 1848/49-iki események bizony nem a felszabadulás örömét, hanem inkább a magáramaradottság érzését ébresztették ebben a máiglan sem ismert népben. A remélt földosztás elmaradt, tehát a nép csalódottnak érezte magát. Amikor meg az új adókat rárakták, zárkózott lelkéből felszakadt a panasz.

— Azelőtt megfizettük a füstpénzt és addig volt; most azért is fizetnünk kell, amiért fejünk van (fejadó)! Azelőtt nem kellett gondolnunk a tűzrevalóra; mert volt elég kotré! Halat mindenki annyit foghatott, amennyire szüksége volt. A réten annyi tojást szedhattunk, amennyi csak kellett. Kevéssel beértük. Magunk szőttünk-fontunk! — így beszéltek.

— Vizi madár annyi volt, hogy ha valaki rásütötte a puskáját öt kacsára, vagy vadlúdra, hát leesett hat! — így tréfálkoztak.

A nádas, gyékényes rétség torzsáitól nemcsak a disznók híztak. A gyékény gyökere „böngyöle“ néven a szegénységnek táplálékul szolgált. A rostok, szálak közül ugyanis kidörzsölték, tálba morzsolták a gyökér lisztjét s kenyérliszt-őrlettel elkeverve, pogácsát sütöttek belőle a kotrétüzön. A déli szél a rejtelmes, áldott hód-tóról tengernyi sok nádcsörmeléket, gízt-gaszt sodort Vásárhely alá, csak épen hogy kigereblyézték a vízről, a szegénységnek meg volt a tűzrevalója, másként: a kotré-ja. Ma már a hód-tó ekétől barázdolt medréből kihalt a nádas. Egy-egy Hódi, Hódos, Hódas, Hódász családinév hallatán még eltűnődünk; ám a nyugodalmas, csendes idők elmúltak, amikor vásárhelyi nótás Szabó Pál virágszagú magyar mezőn, szénagyűjtés után, versbe foglalta:

Tizenhárom húszast kaptam,
Amelyekért boglyát raktam
Kömlos alatt Nagyhajlason,
Magosat, hogy messzelásson . . .

A vásárhelyi kinczsások.

Az Alföldön sok „szögény embör“ kötötte reménységének horgonyát a kinczsásáshoz, hogy pedig ennek a rejtélyes foglalkozásnak valamikor volt, lehetett komolyabb alapja, mutatják Hódmezővásárhelyen a „kincseshalom“ és az „aranytemető“ elnevezések. Kincsek elrejtésére valamely ma már ismeretlen oknál fogva kiválóan alkalmas helyek voltak az ilyen területek. Csakugyan többször akadtak ezeken a helyeken elásott értékekre. A vásárhelyi házak udvarain többször találtak régi vermetek, melyek némelyike többszáz éves búzával, vagy kölessel volt tele. A város nyugati részén, a tarján végén, napvilágra került népvándorláskori lelet az archeológusok előtt ismeretes.

A török dúlások és majdani hódoltság idején az Alföld-déljén sok kincs és egyéb holt jószág került föld alá. Csupán Hódmezővásárhely széles határáról 14—16 egykor virágzó községnek pusztulását tudjuk. A menekülő lakosság abban a hitben, hogy majd még visszatérhet az elhagyott otthonba, kiválasztott helyen elásta kincseit, háztartása bútordarabjait, sőt gabonáját. Amikor aztán századok multával az eke vagy az ásó egy-egy ilyen kincsesvermet, gödröt felfedezett, mindig nagyon felcsigázták a kincstre éhes szegénység érdeklődését. Nem sajnálták a fáradságot: „megálmodott helyeken“ sokszor közös erővel felásták a föld titokzatos mélységét. A kinczsások előtt különösen hirhedt hely volt a „csomorkányi templom“ romjainak környéke, ahol valóságosan össze-vissza túrták a földet.

Ez a kinczsásás nem ment ám csakúgy simán. Titokzatos babonástörvényeik voltak a kinczsásoknak, például: munkaközben nem volt szabad megszólalni, mivel öreg, tapasztalt kinczsások hite szerint, ha a kinczsásó munkaközben megszólalt: — eltűnt a kincs! Beszélték, hogy itt és itt, ekkor és ekkor — kincset ásván — ásójuk megkorcant. Amikor pedig a földet kitakarították a gödörből, a gödör fenekén már látták a kétfülű vaskondért, sőt megragadták a kondér fülét.

— Jaj, de nehéz! - - ám megszólalt az egyik, mire a kondér oly rettenetes erővel megrázkódott, hogy majd leszakította a kinczsások karját és persze, nyomtalanul eltűnt a kincs. Ugyanezeknek a hite szerint a legbiztosab-

ban úgy lehetett ráakadni a kincstre, hogy az ásási helyen egy hónalján át szíven szúrt kisgyermek vérének kellett a földre csurgatni. A kincs feltalálásához hatásos szernek tartották az úgynevezett vérfüvet, amelynek eredetéről, minéműségéről azonban senki sem tudott szolgálni pontosabb felvilágosítással. Fennmaradt egy szegedi mesteremberről, aki maga is hivatásos kincssásó volt, hogy hiszékeny embereknek drága pénzért néhány szál pirosas színű, növényi anyagot árult vérfü-név alatt. Később kiderült, hogy cirokseprűből kihúzott, pirosas színben játszó cirok bugarész volt ez a szegedi vérfü.

A népvándorlás korából csakugyan sok értékes tárgy napvilágra került, úgyszintén görög, török eredetű érmek bőségesen, főként a téglagyári és kubikos munkások sokszor bukkantak nagyértékű aranyeletekre, a temetkező helyeken is többször sikeresen tarlóztak. Arany-ezüst-neműit még a XIX. század folyamán is rejtegette, elásta a rablóktól riogatott alföldi nép. A Hód-tó szélén lakos Papp István nevű vásárhelyi vagyonos juhos-gazda pazarló felesége elől így vélte biztosítani aranyát, ezüstjét, hogy kincseit gödörbe rakta és öreg béresével elásta háza előtt valahol a Hód-tó partján. Az örökösei, Papp gazda halála után, sokáig hiába kutattak a kincs után. Egyik nyáron a házelőtti tórészleten sokáig szegedi hajósok tanyáztak és éjszaka nagy vihar támadt. A déliszél tarajos, haragos hullámokkal ostromolta a partoldalt és a rettenetes éjszakára következő reggelen már a szegedi hajósok sem voltak sehol. Eltűntek hajójukkal. A házelőtti partból is hatalmas darab alámosott földet leszakított a vízbe a haragos Hód-tó. Éppen a partszakadás oldalán tisztán kivehető volt a földből egy csöbör lenyomata, a Papp-család meggyőződése szerint abban a csöbörben volt az ősök kincse elásva. A szegedi hajósok a szörnyű éjszaka virradtával megtalálták és a Hód-tó titkos nádligeteibe magukkal vitték a Papp-család kincseit.

A szentesi útfél borzalmai.

Az az út volt a szentesi borzalmas útfél, amelyen Hódmezővásárhelyről Szentesre lehetett eljutni. A szentesi útfélen jártak a kísértetek és más egyéb rosszak. Itt volt, itt állott a négyágú, négy lábú akasztófa.

A szentesi úton vitték akasztani az elítélteket. S ha ez

az út Hódmezővásárhelyen szóbakerült, mindig borzongva kérdezték:

— Hát mi történt már megint az éjszaka a szentesi úton? — Sok félelmetes, kellemetlen eset történt bizony ottan. A „cigányok“ itt követték el a legtöbb rablást. A szentesi útfélen akárhányszor agyon vertek gyanútlan embereket.

Az akasztófának négy ága, magas kőoszlopa messzire ellátszott és messzire elintezetett a halálverejtéktől haramatos dombról... Arrafelé folydogált a „Cigányér“ is... „Bujkáló holdvilágos éjszakákon“ bizonyára nem volt bátor-ságos, nyugalmas szép sétálóhely a szentesi útfél. Lidérc-lángok bukkantak fel erről az útról. Éppen ezen a helyen — a tanyára menet — lehetett találkozni a fejetlen lóval és lovassal, a tűzcsirkés vihogó kotlóval, a magától szaladó kerékkel (a biciklit még mielőtt feltalálták, így elképzelte a nép), stb.

Minden zshiványnak, riogató, gonosz boszorkánynak nagy üldözője volt a pirosposzsgásarcú, roppant termetű, szívós erejű, rettenthetetlen bátorságú magyar Beke Kálmán szentesi rendőrkapitány. A vásárhelyiek Beke Kálmán kapitányról kukoricafosztáskor talán még ma is eldalolgatják kanyargatósan:

Beke Kálmán adjon Isten jó napot!
Adjon Isten, édes fiam, mi bajod?
Bejom! Bajom? Mennyire nagy; — nincsen!
Dávid Pannit a pénziér megöltem...

Balla János ülj le itt egy lócára,
Elvégzem a bajodat nemsokára...

Szépen kérem főkapitány uramat,
Ne terjessze törvényre a bajomat.
Balla János, híres betyár, nem lehet,
Elküldtem már Szegvárra* a leveledet.

*A vásárhelyi szegény nép
és az ő vezérei.*

„Szegény embert még az ág is húzza!“ közmondásával az ő mérhetetlen árvaságát, magárahagyatottságát, elnyomottságát meghatóan, fájdalommal kesergik a magyarság névtelenjei. Ez a kesergő panasz egyszersmind súlyos

* Ott volt Csongrád vármegye házának az alsó pincéiben a Kurca vizétől mosott és öntözött szörnyű börtöne.

vád a mindenkori egyházi, közigazgatási, államkormányzási, társadalmi vezetők, intézők, egyszóval az „uri rend, az urak” ellen; mely nemzetének kisemberkéit olyan sorsban hagyta tengődni és engedte martalékul, hogy ez a nép — vigasztalanságában és reménytelenségében — sorsáról más egyebet már nem mondhatott: „szegény embert még az ág is húzza!”

Az Alföld színmagyar köznépét elhagyatottságából, nyomorultságából Kossuth Lajos lángelméje sem tudta felszabadítani. Habár a derest eltörölték, ez a nép az utolsók utolsója maradt a délibábos ősföldön. Iskolázatlanul nőtt, míg a „jógazda” fiát pénzzel a katonáskodástól megválthatta, a szegény legényt elvitték „kötéllal”. A városok, falvak szélein egészségtelen fekvésű mély részein ágasokra épült vertsár-putrikban húzódott meg a „vesző”. A rajtavalón kívül alig volt egyebe s ha évbéres cselédnek nem szegődött, bujdokolhatott az idegen határokba, országokba, kubikos-munkára, vagy lakhelye jobb gazdánál 8—10 hetes nyári nehéz munkával kellett megkeresnie az egész esztendei sanyaru ellátásnak szükségletét. Ilyenkor még a külső természeti körülmények, égalji viszonyok is ellene voltak, túlfeszített erejét lecsigázták a perzselő napközi hőséggel és az Alföldön napszálltakor, napkeltekor feltámadó „zefirus szellővel”, mely nem az üdülést hozta lángmeleg sulyos szárnyain, hanem minthacsak tüzes bádogtepsi feneket ütögetett volna szegény áldozatainak izgult, gyúladozó testéhez.

Telente — légmentesen elzárt viskóikban — a sültök, főtt- s pattintott-szemeskukorica, krumpli, málés-kenyér volt főtáplálkozásuk. Heveréssel, bódult alvással fetrengték át a hosszú téli időt. Ezek a kérges, ványadt, sárga, hosszú csontemberek kemény fekhelyeikről derekukat megegyengetni, italvizet szippantani szállottak le és a tüdővész, meg egyéb gyilkos nyavalyák iját s fiát észrevétlenül, tömegekben pusztították a szegény árva népnek. Kiváltképpen ha még olyan esztendők következtek, mint az 1863. évi aszály, az 1866. évi fagy, 1870-es évi árvizes esztendők, amikor a délibábos alföldi határoknak minden termése elpusztult és a jógazdáknak féltve őrizett jószágfalkái éhen pusztultak.

Ezt a senyvedő népet még bővilágban sem igen méltatta figyelemre, jószóra a büszke telkes gazda; hát ilyen

szűkölködések között? Amikor maga a jógazda fogytán volt a földijóknak, hogyis törődött volna velük; sőt inkább az inséges 1863-ik esztendőben megtörtént, hogy a hódmezővásárhelyi főbíró, kapitány, tanácsnokot lekellett csukatni,* törvény elé kellett állítani; mert a szegény inséges lakosság részére küldött szemes-terményt s élelmszereket ellopták és elpocsékolták.

Ennek a népnek a becsületességét dicséri, hogy mégis teljesen el nem vadult, hanem hűséggel, önfeláldozólag ragaszkodott mindenkihez, vezérül fogadott mindenkit, aki csak szeretetet mutatva közeledett feléje és akit legalább látszólag érdekelt az ő szomorú sorsa. Az Alföld községeiben, tanyáin bolondnak kikiáltott „ideálisták” mellett, (akik mindig olyasmibe avatkoztak, amik nem is tartoztak reájok), a társadalom élödni, szerepelni vágyódó, jó svádájú elégületlenjeiből, kitaszítottjaiból, mint például obsitos katonák, elcsapott tanítók, irnokok, facér, dologkerülő iparosok, támadtak azután e mássorsra érdemes, ragaszkodó, hűséges, jóhiszemű népnek üldözött vezérei, sokszor kárhuzatos bujtogatói, mivelhogy akiknek legszebb, legemberibb öregtestvéri kötelességük lett volna, az „urak” nem törődtek velük.

Az alföldi földtelen magyarság régibb vezérei közül, Hódmezővásárhelyről, különösebbképpen ketten emelkednek ki. Az egyik még az 1820-as, 1830-as évek elejéről való világlátott lakatosmester Dús István volt, aki latinul is tökéletesen írt s beszélt. Olyan kemény, tisztalelkű ember volt ez a tudakosnak kikiáltott, világlátott iparos, a Károlyi-uradalomnak s egyszemélyben a Hódmezővásárhely városnak hatalmas főügyészével szembeszállott, leplezte, hogy a főügyész éjszakánként a rabokat a tömlöcből kibocsátotta — lopni. Tudniillik a raboknak az orgazdjuk volt a hatalmas főügyész, aki ekkor, boszútól lihegve, Dús Istvánt a város piacán megcsapatta; majd az igazságát kereső embert börtön büntetésekkel is gyötörték. Különféle helyeken, különféle alkalmakból több mint hét esztendei rabságot szenvedett el Dús István, persze az élete tönkrement.

A vásárhelyi szegény földnépének másik igen érdekes vezére egy vagyonilag gazdag földesgazda, a híres Kérdő

* Vácon vasban töltendő fegyházra ítélték őket.

Márton volt. Sokan bolondnak itélték, de a szegény földnépe annyira ragaszkodott Kérdőhöz, mint valami bölcs, szent prófétához. Jócai anekdótái között: „Egy ember, aki nem akar koronázni”: külön lapokat jegyzett fel erről az érdekes magyarról s így mutatja be külsőleg: „beállít hozzám egy öles termetű délceg férfiú, piros, napbarnította egészséges arccal, tisztos fehér körszakállal, sűrű hátrafésült hajjal, díszes magyar polgári öltözetben, melyet kiegészített egy hatalmas verestoll* csokor a kalapja mellett; rengő lépteit roppant ezüst sarkantyúk pengése kísérte.”

Mint Árpád vezér, csakugyan oly hatalmas jelenség volt Kérdő Márton. Gazdag polgár létére szószólója és istápolója volt a hozzá hűséges kutyaként ragaszkodó szegény földnépének. Az 1867. évi tisztujításnál a „város-házát” megostromolták a Kérdő szegényei; majd a követválasztásoknál és a Károlyi grófokkal kezdett különféle föld-egyezkedéseknél is élökre állott; noha többször lecsukták. Egy alkalommal a bolondok házába lecsukták Kérdőt, ahonnét harminchét napi önkéntes koplalás után, mint „negyven óráig jéggé merevedett tetszhalott” került ki. Az 1870-es években meg gróf Ráday Gedeon, a betyárirtó királyi biztos, vitette be a szegedi várba és a meglepőleg elébe állított emberre egész tekintélyével ráripakodott a rettegett hirű főúr:

— No, maga az a Kérdő?!

— Nem én vagyok a kérdő! — felelte Márton gazda rendületlen nyugalommal, — most az úr a kérdő, én vagyok a felelő!

A bölcs-bolond — akinek bolondságát egy betegségtől származtatták —, oly talpraesetten felelgetett Rádaynak, hogy később szabadon bocsátotta az ártatlannak bizonyult népevért. Kérdő Mártont előzőleg azonban a szegedi várban felkereste egy szegről-végről való attyafia, a vásárhelyi gazdag parasztszaládból származó T. Pál fiskális és felajánlotta az öregnek védői szolgálatait.

— Köszönöm ecsémuramnak, hogy rám gondolt! — szólt óvakodólag a bolond-bölcs Kérdő Márton. — De mióta eladtam a juhaimat, azóta nincsen szükségem számárra.

* Kérdő Márton gazdás szép házában a zsalugáterek, az ajtó, a kapu, a tornácoszlopok mind vérpirosra voltak festve.

A vásárhelyi hivők.

Az alföldi magyar nép tulajdonképpen békés, szelid lelkülete mellett bizonyít a — nazarénizmus. Eppen e nép legszegényebbjei, legelhagyatottabbjai nem a gazdagokat fosztogató futó betyárkodásban keresték könnyű boldogulásokat, hanem inkább a testvéri szeretet, józan munkás-ság, bibliai hitvallás alapjára helyezkedtek bár esetben és túlhajtott jámborsággal.

A hódmezővásárhelyi tanyákon a református szegény magyar nép között, az 1860-as évek elején, egy a fegy-házból szabadult Ethey Károly nevezetű rabviselt öreg-ember terjesztette, hintegette szét először az „Igét“. Majd annyira nekibátorodtak, hogy a tanyákról a — négy református paptól, sok káplántól, tanároktól és tanítóktól világosított — városba is beössongtak a halkszavú, titokzatos eredetű „hivők“. Akkor még pallókkal voltak beépítve a csizmát ragasztó sár ellen a hódmezővásárhelyi utcák. Egy idő óta, amikor következtek a máskor oly csendes, nyugodalmas téli éjszakák, a holdas téli éjszakákon sűrű, szpora kopogások támadtak és hallatszottak a keményre fagyott pallókról... Volt valami izgató, szokatlan ezekben a minden éjszakán felhangzó, felsűrjítő kopogásokban. Későbbed az is kiderült, hogy a gazdag alföldi városnak éppen a legszegényebbjei voltak ezek az éjszakai titokzatos jövő-menők.

— Az emberek mennek a gyülekezetbe! — mondták elmélázón a meleg kemence mellől a beavatottabbak.

Az 1860-as évek utolján már rendes imaházuk volt a — sokféleképpen csúfolt, sokáig üldözött — hódmező-vásárhelyi nazarénusoknak. Megható, hogy annakidején ezt az imaházukat közös erővel, alig néhány nap alatt maguk építették fel. 1871-ben meg már a hivőké volt a gazdagon jövedelmező, páratlan népszerűségű vásárhelyi legnagyobb gőzmalom, az úgynevezett „nazarénus malom“, amelynek teljes üzemét ezek a jámbor, együgyűnek látszó, éppen hogy írni-olvasni tudó emberek látták el kiváló avatottsággal és becsületességgel. Az összetartás, józan munkásélet, feltétlen becsületesség imhol Hódmezővásárhely legértékesebb elemei közé emelték ezeket a nemrégiben még földhözragadt szegény, titokzatosan éjszakai gyülekezetekbe eljáró nazarénusokat.

Vásárhelyi vászonfehérítés.

A hódmezővásárhelyi nép az 1850-es években a házi fonás-szövással már mindinkább kevésbé foglalatatoskodott. Ez a különben szorgalmas, takarékos nép kender- és lenföldjét egyre nagyobb mértékben búzával vetegette tele. Az 1863-iki aszályos esztendő ám nagyon megriasztotta a buza-imádó népet. A hatóság, hogy az éhező inséges népet foglalkoztassák, fonásra alkalmas anyagot osztatott ki közöttük. A jobbmódú gazdaházaknál is előkeresték, levették a padlásról a porlepetten szuhosodó rokkát. A derék, szorgos vásárhelyi asszonyok, az évtizedes szünet után, ismét hozzáláltak kedvenc foglalkozásukhoz: — a fonáshoz. Az így készített fonál a „takács” kezébe került, aki azután azt a célnak megfelelő vászonná dolgozta fel. Ámde ez az úgynevezett nyersvászon durva, keménytapintatú „kölletlen-színű” volt. Bizony még ezt puhítani, fehéríteni kellett vagyis el kellett vinni a — „kallóba”. Mivel azonban a fehérítésnek nem voltak mesterei Vásárhelyen, az újra feltámadt fonási és szövésikedv hírére a messzeföldről előérkeztek a kallózás mesterei.

*

Áprilisi napon, mikorra már az alföldi sarak felszikkadtak, idegen kocsi állott meg a Hódtó-menti utcában. Ugatott a kutya, hát már erről is tudták, hogy jön valaki. Csakugyan, egy pár tisztességtudó, idősebb fehér cseléd lépett a „pitarba” illendő köszöntéssel.

— Van-e fehéríteni való?!

— Van! — felelték a háziak és ezzel mindjárt előszedték a végvásznakat, sávolyos abroszokat, amelyekre az idegen asszonyok menten ráakasztottak egy lapocskát a megfelelő számmal. A „lapocska” párját átadták a vászon tulajdonosának és ekkor az illendő köszönés után már vitték a drága portékát, noha a háziak tulajdonképpen azt sem tudták, hogy kik ezek? Azt sem tudták, hogy hová valók. Mégis nyugton voltak; sőt többé nem is gondoltak reá. Tudták, hogy majd idejére hazakerül a vászon.

Elmult egy esztendő, elmúlt sokszor két esztendő is, egyszer csak megint megállott egy idegen kocsi a ház

előtt és ismét ugatni kezdett a kutya. A mezitlábás házi-
gyerek pedig olyant kurjantott, hogy talán a harmadik
szomszédságban is meghallották.

— Hozzák a vásznat!

— Itt a vászon! — nekipirosodott hamvas arccal a
„nagy-lány” is lelkendezni kezdett. Csakugyan a vászon
ott feküdt az asztalon patyolatfehéren, selyem-puhán,
hiánytalanúl, mindenki örömére. A két év alatt eladóvá
serdült leány alig tudott betelni nézésével, örömtől nedves
szemeit törölgetve csupádon ennyit rebegett mégis: — Édes-
anyám, be jó kigyelmed! . . .

Igen, ez volt, ilyen volt a magyar nép, az Alföld szép ma-
gyar, színmagyar népe. A drága szövetdarabokat két esztendő
múltán, megszépülve, értékben megnövekedve, becsülete-
sen visszahozták azok, akikről azok a másíkfajta, becsü-
letes bizodalmas vásárhelyi magyarok azt sem tudták,
hogy mi a nevük. Azt sem tudták, hogy melyik községben
lagnak. Mindössze annyit hallottak felőlük, hogy ezek a
rejtelmes vászonfehérítők valahonnan a harmadik várme-
gyéből a — Nyírségből valók.

A CSODÁLATOS SZILÁGYI (I.) SÁMUEL REFORMÁTUS PÜSPÖK.

A valamikor Piskárkoson és Királydarócon, Szatmár vármegyében birtokos Szilágyiak, hagyományaik szerint „hun” leszarmazóknak tartják magokat. Címeres nemességük multja is többszázados, avatag már. Harci, kardos, koronás címer a piskárkosi Szilágyiak címere és mégis volt idő, hogy inkább a tudományok terén jeleskedtek olyan szomorú korban, mikor tudatlan gyermekhez hasonlított a magyarság zöme. Kálvinista főpapok és tanárok, a debreceni kollégiumnak külső országokban elismert, megbecsült hírnevű oktatómesterei voltak a Szilágyiak három nemzedéken át, az apa (s törzsatya), a fiú és az unoka papjai és theologiai tanárai voltak Debrecennek.

A törzsatyáról, I-ső Mártonról annyit tudunk, hogy Debrecennek 30 évig professzora volt, sőt 1699-től a Tisza-mellék szuperintendensének, azaz püspöknek megválasztották a nyakas, büszke tiszavidéki kálvinista atyafiak. Latin nyelven írott bölcsészeti és theologiai művei Heidelbergában (1678) és Debrecenben (1681, 1684, 1690) láttak nyomdafestéket. Szilágyi Márton, mint híres egyházi szónok is, korának egyik legnagyobb embere volt.

Szilágyi Mártonnak fia I-ső Sámuel, a „lángeszű” névre méltó volt, elragadó képességeivel kiváló atyját tulszárnyalta s szintén professzorja lett a kollégiumnak, a püspökséget is elnyerte. E minden tekintetből ritka, eredeti férfiuinak Gábor nevű fia szintén a debreceni tudós professzorok

díszes sorába lépett, két lánya pedig református püspökhöz ment nőül, Máriát Vecsey Sámuel, a későbbi debreceni superintendens, Annát Őri Fülep Gábor, miskolci superintendens vették nőül, míg az elsőszülött fiú II-ik Sámuel, ki 1770-ben született, mint bihari földbirtokos és táblabíró, nejével, szilágyosomlyói Halmágyi Zsófiával alapítója lett a Szilágyi-család bihari ágának.

Piskárkosi Szilágyi Sámuel, a püspök, anyai ágon is nemesi és főkálvinista papi családból eredt. Szilágyi Sámuelnek az anyja: Kerestély Szilágyi Mária, K. Szilágyi Mártonnak, a Bihari Egyházi megye esperesének volt a leánya. Férjét, a tudós tanár I. Szilágyi (Piskárkosi) Márton püspököt nyolc gyermekkel boldogította. Az 1719 február 19-én Debrecenben született I-ső Sámuel lett közülök minden tekintetben a kiválóbb, az igazi első. Sámuel ugyanis egyike volt nemcsak családjá, hanem a magyar faj legérdekesebbjeinek. Valóságos Jókai-regényhős volt Sámuel úr, akinek ragyogó elméje oly csodásan fejlődött, hogy 11 esztendőskorában már elvégezte az alsóbb „classisokat”, — hova Debrecenben és Patakon akkor a „Logikai Osztály” is tartozott... És az „Akadémiai Tudományok”-at folytatta, mindössze a kollégiumi akadémikus diákok ruhájába — fekete dolmányszerű tóga, zöldposztópalást, prémes kalpag — nem öltöztethették még be, mert joggal tartottak tőle, hogy kinevetik a babszemnyi, kistermetű tógásdiákokcskát. Tógába öltözött bajuszos cimborái ámde csak akkor ámultak el igazán, amikor a 12 esztendő Sámuel tanítani kezdte őket a görög nyelvre, 14 éves korában meg már, mint kinevezett „praeses”, azaz rendkívüli tanár a „zsidót” tanította. Sámuel a zsidó nyelvi tanuláshoz pünkösdi hetében fogott s karácsonykor az Ó-testamentum könyveit szelvében fordítgatta és teljes felkészültséggel magyarázgatta. E lángeszű férfiúnak később széjjelszórt irodalmi dolgozatai magyar, héber, görög, arab, francia, latin, olasz, német és holland nyelveken jelentek meg, amely nyelveken beszélt, írt, sőt verselt a ritka tehetségekkel megáldott nagy püspök. Életrírói közül tiszteletes Tóth Ferenc (Győr, 1812) jegyeztetett fel figyelemreméltó adalékokat a Sámuel püspök rendkívüliségéről, én magam Kazinczy Ferenc után, a püspök személyes ismerőjének feljegyzései alapján mondok el egyet s mást erről a rendkívüli nagy magyarról.

„Németül Pozsonyban tanult vala még alsóbb iskolájában. 1735. Helvéciába ment (az apja költségén) s előbb Bernában, később Bázelen mulatott, professzorai barátjokként becsülték meg a rendkívüli ifjút, aki már ekkor magas, szép, erős növésű és igen kedves arcú fiatalember volt s oly ügyes, hogy a lovaglásban, kardforgatásban, táncban, korcsolyázásban éppen úgy felülmúlá minden társait, mint iskolai tudományában tartatott elsőknek. Itt Helvétziában a Republica első konzulja, báró Escher, egykoron ausztriai generális, egyetlen fia nevelése végett házához fogadta Szilágyit. (Ekkor mutatta be lóhátról, hogy a magyar huszár régente miként mérkőzött a törökkel.)“

*

Sámuel 1741-ben még visszatért Bernába, de már nem a tudományokban tökéletesedni, szíve, az ő tüzes, erős magyar szíve vonzotta vissza az ifjút. A bernai theológia professzor, Schenker Sámuelnek Katalin leányát szemelte ki hitvestársául, ez a vonzalom azonban csak egy szép álom, egy ingerletes diákkaland maradt; mert időközben Szilágyit meghívták a Hódmezővásárhelyi prédikátorságra, melyet elfogadott. Elsőbb azonban szüleit kereste fel Debrecenben, ahol siettek ottmarasztalni. A kollégium előljárói a filozófia és görögnyelv professzorságával megkínálták a vilájjárt tudós ifjút. 1742 április 6-án tartotta beköszöntő beszédét és mindjárt dísze, büszkesége lett Debrecennek. A tudósok széles és mély tudományai, a nem tudósok kedves társalkodásai miatt, egymással vetélkedve szerették, de sok ideig érthetetlennek tetszett a jó debreceniek előtt, hogy a Debrecenben fekvő katonaság tisztjei mindennapi társai voltak az ifjú professzornak. Szilágyi megjelent a generális ebédjeinél s ő magyarázta neki s egyéb vendégeinek a nagy Friedrich taktikáját s Voltair-rel űzött levelezéseit s asztal után a legügyesebbekkel kardot vont s markaikból kicsavarta, mint tanult kardozó, a fegyvert. A generális el nem tudott telni a mindentudó s mindenre alkalmas emberrel s a legkomolyabb barátság hangzatjain kérte, unszolta, rúgná le az alkalmatlan tallárt s venne katonai szolgálatot, biztatgatta, hogy tíz esztendő alatt, „camarádjának“ fogja nevezhetni.

Egyszer meg a „megfagyott Hortobágy hátán“ a városi szenátorok és sok uraságok jelenlétében tartott korcsolya-

versenyt, miközben a part mentén jóparipájú lovasok futottak vele versenyt, Szilágyi a jég hátára rakott pohár borokat sebes futásban felkapkodva kihörpintette, majd az üres pohárt megint letéve, mégis elsőnek ért célhoz. Magyarországon alighanem ez volt az első korcsolyaverseny?

Felemlítést érdemel, hogy Szilágyi Sámuelnek Szeremley Zsuzsával kötött házasságából négy fiú- és négy leánygyermek született, akik közül — a már említett gyermekein kívül — Márton hírneves professzor lett, Patakon tanította a fizikát és matematikát, míg Mihály a mérnöki tudományokból jeleskedett.

Meghalván Maróthy György, „kinél hasznosbb tanítója a Debreceni Iskolának az ott közönségessé lett vélekedés szerint még nem volt“ — Szilágyi a matematica, história és római literatura tanítására vitetett által, 1748-ban megholt atyjának helyébe a theologiáéra. Érdekesen jellemző ezekre a nyakas, kemény magyar tudósokra, hogy magokat a „Szent szolgálatra“ felavattatni nem engedték, Sámuelt is egyedül azáltal hajlíthatták e lépésre, mert különben püspök nem lehetett volna. A „páratlan nagyságú“ férfiút 1765 augusztus 15-én választották meg superintendensnek.

*

Amikor II-ik József 1770-ben anyja megbízásából Magyarországon járt, május 18-ikán Váradról Debrecenbe is által mene; de mert előző időkből Debrecennek, valamely a „felekezetjökre sérelmes fejedelmi parancs nem teljesítése miatt, vizsálya volt az uralkodónóvel,“ a debreceni előljárók nem nagyon örültek a k rályfiu jövetelének. Csakugyan alig lépett be szobájába — a Fejér-Lónál —, egyik udvari embere máris lekiáltotta az emeleti folyosóról, hogy a superintendens menjen fel. Mire az elhízott püspök nagy testével, palástosan keresztülfurta magát az udvart, folyosót, grádicsot megszálló sokaságon, elfulladt a lélekzete. A „császár“ már ekkor a főbirót és magisztrátust keményen lehordta, lángolt a felindulástól. Szilágyi kérte, hogy csupán lélekzetet vehessen, de a nekihevült császár rátámadt a püspökre is:

— S mit tenne maga, ha uralkodó volna, alattvalójjival, kik ily vakmerően, ily tiszteletlenül, merték volna általhágni parancsolatját?! — kérdezte a császár a falnak szorított superintendenstől.

— Én királyiasan gondolkozni nem tudok! — válaszolta Szilágyi s el nem akadván feleletében, hogy a szó tiszteletlenségre ne magyaráztassék, mindent előadott bátran, okosan, részletesen s tisztelettel, amivel csak enyhíthette a debreceniek vétségét, úgy, hogy József e beszéd közben teljesen megilletődött s annyira megszelídült, hogy igen gyakran megfogdosta a püspök tallárjának gombjait, majd ebéd után is, mikor a kollégiumot és a szomszédos templomot megtekintette, parancsolatjára a superintendens mindég balja mellett lépdelt és bucsuzáskor is „irigységet támasztó” kedves szavakkal köszönt el a páratlan nagy magyar tudóstól.

*

Szilágyit utóbb „guta” ütötte. Járása elnehezedett. Nyelve akadozva ejtette ki a hangokat. A templomi-szolgálatra alkalmatlanná vált úgy, hogy hivatalos dolgait káplánokkal végeztette. Maga Kovácsiba költözött, ahol földesuri jogon birtokolt jószágá, szép háza volt. Kazinczy Ferenc 1784-ben — Váradra menvén — felkereste Kovácsiban Sámuel püspököt, hogy „láthassa Henriad”-ját. Szilágyi Sámuel ugyanis lefordította Voltaire Henriad-ját: „Voltér urnak Henriása magyar versekben” cím alatt. Irt igen okos gazdasági tanító művet is. Görög, deák, francia verseivel együtt magyar dolgozásait „Silvae Silvanae” címen kiakarta adni, ám elfogult barátai tűzbe vetették a kéziratban őrizett könyvet. A csodálatos Szilágyi (I.) Sámuel református püspököt 1785 július 20. napján temették el és 65 magyar református prédikátor jelent meg a vég-tisztességtételén.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

A RÓFÖS VÁRADY-SZABÓK.

A több évszázados multú debreceni Nemes Kalmár Társaság, a mai nevezete szerint Debreceni Kalmár Társaság arany-könyvének súlyos lapjain 1695 óta mostanáig majdnem minden lapon szerepel a Várady-Szabók neve. A Várady-Szabó család nemességszerző család volt. Várady (alias) Szabó Mihály feleségével Gazdag Judittal és Mihály fiukkal a „Haza és a királynak tett hű szolgálataikért” 1687 november 6-án I. Lipót királytól nyerték címeres levelüket. A címerök nagyon érdekes, jellemző. A jobbról aranykék, balról ezüstvörös foszlányu paizs kékudvarában zöld hegyen, karó mellett szőlőtőke. Levelei közül két piros szőlőgerezd csüng két oldalvást. A paizs feletti sisak koronáján szárnyait repülésre szétterpesztett seregély áll. Régi debreceni iratokban a Várady-Szabó-családot éppen címerük után többször „szőlősi” előnévvel említik, ők maguk általánosságban egyszerűen leginkább csak a Szabó-nevet használták és „nagy reformátusok” voltak. A nemességszerző I. Szabó Mihály nemesítését előzőleg tekintélyes ember volt, a szőlőművelésen kívül bor és másféle portékák kereskedésével foglalkozott; sőt a nagy török háborúk idején, amikor Buda 150 évi hódoltság után ismét magyarrá lett, mint „ügyes hadiszállító fungált”.

Nemes Szabó Mihály 1690-ben — felesége elhunytával — Debrecenbe költözött, debreceni kalmár boltjának megnyitása ezidőre tehető. 1691-ben újra nősült, második feleségétől Zoányi Katától lettek Erzsébet és István gyermekei.

1695-ben a Német-, 1698-ban a Cegléd uccában vett „más jobb házat“. 1704-ben már oly' tekintélyes kalmár volt, hogy a nemes Kalmár Társaság „öreg gazdájává“ megválasztották. 1708-ban bővítette a boltját. A városi tanács engedélyével — a Piac utcán — a Seres-ház melletti szegelet-boltot, mely azideig a füleki Szücs Jánosé volt, a maga boltjához „összveszakasztotta“, a maga költségén „megboltoztatta“ és a „bérit“ mindkettőnek megadta.

I. V. Szabó Mihály igen nehéz időkben nyitotta meg a rőfös-boltját. A német hadak ugyanis 1691-ben vették ostrom alá a váradi várat és ezidővel állandóan német ezredek táboroztak Debrecenben. Az ostromló hadakat a debrecenieknek kellett ellátni élelemmel, az ostromhoz szükséges munkaerővel és eszközökkel. Közben Galga szultán, a tatár kán fia is ellátogatott Debrecenbe vagy 8000 emberrel és 12 napig ott élődttette seregét. Vagy 10 ezer darab arany-sarcot kivetett, mivel a lakosság nem tudott fizetni, csak ugyananyit érő termény, posztó és selyemkelmék kiszolgáltatása után távozott.

Váradot 1692 Urnapján vették vissza a töröktől, addig a váradi basának is külön nagy adót fizettek. V. Szabó Mihály 1712-ben bekövetkezett haláláig bizony sok nehéz napot és pusztulást megért. A tatártól (1693), a kurucok parancsára és a német elől (1705, 1706, 1709, 1710, 1711) többször kellett menekülni, sarcot fizetni, a feldúlt várost újból építeni, a megszálló csapatokat kvártéllyal, élelemmel ellátni, mégis e korban — a nehéz idők dacára — a kézműipar és a kereskedelem Debrecenben szerfelett virágzó volt. Bécs, Boroszló, Krakkó, Brassó, Nándorfehérvár felé úgy a behozatali, mint a kiviteli kereskedelem útja nyitva volt s az I. V. Szabó Mihályhoz hasonlatos vállalkozó szellemű polgároknak a megvagyonosodásra ezer alkalmok, széles mezők voltak. Valamint a török kereskedők gyakran forgolódtak Debrecenben: karmazsin, kordován, szattyán, selyem, patyolat, skófium és más egyéb törökkészítményekkel s árúcikkekkel, a debreceni polgár, ha a „karads“ nevű adót lefizette, egészen Perzsiáig szabadon kereskedhetett, Sztambulban még a II. Szulejmán szultán által adományozott külön debreceni ház is rendelkezésükre állott, ahol „ingyen szállásban és ellátásban részesültenek“. Szöllösi-Szabó Mihálynak különben 1693-ban, amikor a lakoságnak a „tokaji ve-

szedelemkor“ a tatárok elől el kellett menekülni, már „patense“ volt a „kocsisságra“, hogy a portékával és a portékákért szünetlen vásárokra járhatott. Node volt láttatja a szorgoskodásának. A kiváló kalmárnak a debreceni és más határookban, így a bihari hegyen viruló nagy szőlőgazdaságai voltak.

*

I. V. Szabó Mihálynak elsőszülött fia II. Mihály (szül. 1676) szintén kereskedő és szőlősgazda lett. 1702-ben nősült, az akkori Debrecen egyik legtekintélyesebb polgárának, veresmarti Veresmarthy János szenátor, kalmár és birtokos leányát Annát vette nőül a Csapó utcából. II. Mihály szintén igen jeles tagja volt a Kalmár Társaságnak, gyarapította az apai vagyont s mikor 1715-ben 39 éves korában meghalt: házakat, szőlőket, ökröket, lovakat, gazdasági berendezést, arany-, ezüst-neműt, fegyvereket, borokat, bőtbéli portékákat, váradi bibliát, zsoldáros könyveket, stb., szóval nagyon szép vagyont hagyott a három fiára. Volt igaz egy „kis-tartozás“ is portékákért Glatzinger urnak Kassára fl. 1680. Az árvák természetes tutora s édes anyjoknak inspektora a szomszéd rokon borosjenői Maróthy György szenátor (későbbi főbíró) lett. A debreceni singes, illetve rőfös kalmárok céhe ugyanekkortájt III. Károly királytól új kiváltságlevelet kapott, amely szerint csak: „Posztót, Rássát, Abát, Karmazsint, Kordovánt, Szattyánt, Patyolatot, Selymet, Borsot, Viaszot, Süveget, Gyólcsot, Perémeket, Csipkéket és Dohánt“ volt szabad árulniok.

A szorgalmas, szakmájokban kiváló Szabó-család fiai (közülök I. V. Szabó Miklós a református kollégiumot is végezte.) a családi üzletet I. classisbeli rőfösüzletté felvirágoztatták s Debrecen legelső családjaival, mint a veresmarti Veresmarthy, borosjenői Maróthy, ns Tarczaly, ns Zilai, ns Szeremley (alias Császár), ns Pataky, vitézi Vitéz, mikepérchi Pérchy, ns Rusa, váradi Baranyi, hórebhegyi Sinay, rimaszombati Szombathy, ns Mihályházi, ns Hunyady, nagyrévi Haranghy, ippi és érkeserüi Fráter leginkább mindnyájan kalmárkodó gazdag előkelő debreceni családokkal rokonságba jutottak. I. Várady Szabó Miklós, a Kalmár Társaságnak ispánja, különösen büszke volt reá, hogy az „Electa jurata communitas“ tagjai közé felvették. 1773-tól nevét is így írta: „Esküdt Ns Szabó

Miklós". A Kalmár Társaságbeli Gazda Uraimék 1765-ben „referálták” felőle, hogy „Feles Pántlika szelű fátyolt, Selyem Keszkenőt és Lipsiai Portékát” is árult, ami pedig csak az I. klasszisu kalmároknál volt kapható. Abban az időben a debreceni híres négy országos vásár alkalmával — jan. 15. Antal-, ápr. 24. György-, aug. 15. Boldogasszony-, okt. 9. Dienes-napján, — a város árján túli nagy térségen tartották a világhíres debreceni sokadalmakat. A fasátrak egész utcákat képeztek. A rőfösök utcájában, az állandóan épült bódék során, a Várady Szabók nagy fasátra ott volt és „idegen sokadalmakra” is mindig eljártak.

A családból különösen erélyes nagy kalmár asszony volt Szobi Szechey Sára, I. V. Szabó Sándornak a felesége. Az első klasszisu nagy üzlettel és alig 8 hónapos kis II-ik Miklós fiacskájával már 1789-ben özvegységre jutott a fiatal asszony, 1792-ig önállóan, egyedül vezette a nagy, szép üzletet, 1846-ban, késő vénségében bekövetkezett haláláig nem tágított, nem engedte ki kezéből az ősi üzletet, pedig időközben (1792.) férjhez ment nyirmedgyesi Medgyessy Gábor tekintélyes birtokos nemeshez és tanult kalmárhoz, akitől hat gyermeke származott. Sára nagyasszony mégis az ősi üzletet semmiképen sem volt hajlandó kiadni az 1811. február 8-án a Ns Kalmár Társaság tagjai közé felvett II. V. Szabó Miklós fiának. Miklós, aki a Társaságnak szintén ispánja volt és a felvételkor bizonyos taxát, úgynevezett keztyű-pénzt fizetett, kénytelen volt két ízben beperelni édesanyját. Hiában próbálkozott. A pereskedés mindig sovány egyezkedéssel végződött és 1846-ban, a konok, makacs, öreg Sára nagyasszony halálával be sem ment többé a Csapó-utcai kedves, öreg ősi boltba, hanem azt feloszlatta, beolvasztotta a maga Piac-, illetve Hatvan-utcai üzletébe. Nemes Székely Zsuzsánnával, Székely József debreceni református kántornak a leányával kötött házasságából 4 fia és 1 leánya született. Gyermekeit igen nagy gonddal nevelte. Sem a jó tanácsot, sem a pénzt nem sajnálta tőlük. A hivatására büszke ember, bár az érvényesüléseért magával az édesanyjával sokat küzdött, mind a négy fiát kalmárnak nevelte. Közülök az elsőszülött, névszerint I. Lajos (szül. 1817.) valóságos kereskedői zseni volt és kiváló üzleti érzékű feleségével, született Váradi Szakáll Veronikával (a porcsalmi református pap leányával) és Sándor testvérével az immáron harmadik

évszázados ősi üzletet Debrecennek, az egész nagy Tiszavidéknek legelső, leghatalmasabb rőfös üzletévé emelte; sőt nagy földbirtokvásárlásaival korának egyik regéshírű nagykereskedő alakjává vált.

*

I. V. Szabó Lajos már gyermekkorában igen éleseszű, ügyes jó tanuló volt, nyolc esztendeig első diákja volt a kollégiumnak. 1832-ben az apja üzletében szabadult fel. Majd német szóra és tót nyelvet tanulni Késmárkra ment, ahol egy évig iskolába járt, azután ott egy szakmabeli üzletbe lépett. Mint kereskedőlegény Debrecenbe visszajövet Ns Czike Pál rőfös üzletében 1 év és 5 hónapig, Brassóban Stefán v. Remenyiknél 2 év és 1 hónapig tanulta a szakmát, a kitünő latinista itt oláhul is tökéletesen megtanult. 1843-ban nősült és Piac-utcai üzlete mihamar egyik debreceni első üzlet lett. Apjától azonban nemcsak az üzletet vette át, hanem a családi gondokat is, ezentúl özvegy édesanyjáról és testvéreiről legönzettelebb szeretettel gondoskodott. A fiatal debreceni rőfös kereskedő ezidőtájt került messzekiható üzleti kapcsolatba a budai nagy vásznas céggel, a Goldberger S. és Fiai céggel, amelyből „nemesítéssel” a máig virágzó budai Goldbergerék erednek. Goldbergerék abban az időben rakott málhás szekerekkel lejártak a debreceni nagyvásárookra. Egy alkalommal a „rossz út” miatt pár napi késéssel érkeztek le, a vásár végét járta, portékájuk legnagyobb része megmaradt. Miután azonban a portékák visszavitele Pestre sokba került volna, az egyik Goldberger a nagyértékű áruk tömegét a kőáruházba (sátor: debreceniesen) lezárta és a kulcsokat bizodalmasan átadta I. V. Szabó Lajosnak azzal, hogy: „amire neki onnét szüksége van, adja el és a következő vásáron majd — elszámolnak!”

Goldbergerék, mikor a közelebbi vásárkor Budáról ismét Debrecenbe jöttek, legelőször Szabó Lajost keresték. Meglepődve léptek a hatalmas kőáruházba, amely egészen üres volt, Szabó tudniillik közben — az utólagos pontos leszámolás mellett — mindent eladott. Goldbergerék annyira megörültek e nemvárt jóvásárnak, hogy ezentúl a legtöbb portékával mindig ők jöttek a debreceni „nagy szabadságra” (országos vásár); mert amit ők el nem tud-

tak adni, azt úgylis bizonyosan eladta Szabó Lajos. Később már le se mentek a vásárra Golbergerék, Szabó Lajos lett a képviselőjük, aki így igen előnyös áron tudott árúsítani, mert Debrecenben mindig neki volt a legdúsabb raktára. A „horgony“-hoz címzett nagy rőfös Szabó Lajos üzletet a 48-as szabadságharc s az utána következő nehéz idők sem ingatták meg. Lajosnak Samu nevű volt diák testvére, aki eredetileg papnak készült, 1848-ban, mint pirosántlikás nemzetőr, a harcba ment, Lajos pedig, inkább pénzzel támogatta a szabadságharc ügyét.

*

Szabó Lajosnak Eszter nevű hűgát a kiváló fűszernagykereskedő, Csanak József, a debreceni Csanak-dinasztia alapítója vette nőül. Ez a két nagyeszű kereskedő Debrecen város gazdasági és közéletének felvirágoztatásából vezérelig kivette részét. A Kaszinó, a Debreceni Első Takarékpénztár, a Zenede, a Kertészeti Egylet, a Színház, a Tornaegylet, az Emlékkert, a Lövésztársulat, a Gazdasági Egylet, a Kereskedelmi és Ipar Kamara, a Kereskedelmi Iskola, a Jótékony Nőegylet, az István-gőzmalom stb., megalapítása s felvirágoztatása a rőfös Szabó Lajos, fűszeres Csanak József és rokon kereskedő családjainak hatalmas, buzgó, áldozatos munkásságához fűződik.

I. V. Szabó Lajosnál a vagyonnal együtt szaporodott a család, 14 élő gyermekök született, 28 éven át minden második esztendőben megjött a gólya... I. Szabó Lajos az ő remek üzletasszony feleségével a kincses gazdag üzleten kívül négy nagy debreceni házat (a ház után való földekkel), öt szőlőskertet s többfelé az országban mintegy 6500 katasztrális hold földet szerzett szép kastélyokkal, tanyákkal. Ottományban megszerezte Csáky Krisztina grófnétól, a hirhedt pazarló Komáromy Gyuri özvegyétől a „Bihar gyöngyének“ nevezett gyönyörű nemesi birtokot az 1400-as évekből eredő ódon kastéllyal, sok évszázados rengeteg fás parkkal, ahol a hegy tulsó oldaláról a patakot óriási alagúton át vezettette magához Komáromy. Az öreg kastély pincéjében meg állítólag még az ősidőkből nagyon sok szerzetes van eltemetve, azért ezt a pincésort szívesen elkerülték, mindig valami rejtelmes, titokzatos helynek tartották a vastagnyakú kálvinista Várady Szabók.

I. V. Szabó Lajos, a hatalmas debreceni nagykalmár

birtokait jól megválasztott ispánjaival kezelte. Bőr ekhós-ötlovas szekérrel járt a birtokaira. Mind a négy fiát: Kálmánt (a későbbi országos képviselőt), III. Miklóst, III. Sándort, Gyulát (a későbbi jeles gazdát) nagy gonddal keres, kedőnek nevelte. Ő maga 1884-ben vonult nyugalomba, hagyományai a „Szabó Lajos és fiai” cégben tovább örökítődték. A menyasszonyok az egész Tiszántúlról idejártak megvenni a kelengyét és az elmaradhatatlan száz forintos selyemkendőt. I. V. Szabó Lajos 1895-ben halt meg, özvegye és a pályán maradt három fiú vezetésével egyideig még nőtt, terjeszkedett a ragyogó, fényes üzlet. A Tiszapalotában az első emeletet kibérelték s itt rendezték be az „en gros”-osztályt. Ekkortájt három utazójok járt széjjel az országban, de a Baross miniszter által behozott vasúti zónarendszer a nagybani kereskedelemre károsan hatott, Szabóék felhagyták az en gros-t, a detail-üzletben ám a rendes, biztos eredményeket elérték.

A „Szabó Lajos és fiai” közül Kálmán, a képviselő dült ki elsőnek; majd jött a világháború. A négy legifjabb Várady Szabó fiú a kiterjedt családból huszonnegyed magukkal hadba vonultak. Lassankint a rendes, tisztas kereskedelmi árúk is kifogytak a polcokról, a raktárakból, mivel pedig III. Miklós mondása szerint: „papírvásznat” nem akart árulni, III. Sándor testvérével egyetértőleg egy napon, 1918 július 26-án, bár a Kereskedő Társaságnak tagjai maradtak, becsukták, illetve ki sem nyitották a közel 230 éves múltú ősi, családi üzletet. A legifjabb Várady Szabó fiúkból aktív huszártisztek lettek, az öreg Miklós úr meg az üzletet 1695-ben alapító Mihály őse példájára felcsapott szőlőművesnek s a Nagy Szent Anna-pusztán 100 katasztális hold szőlőről szüretelgeti a Palugyayéknak is oly kapós, nemes zamatú, drága magyar Várady-Szabó-féle fajborokat.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

ÉGY MAGYAR FÖLDESÚRI CSALÁD.

A Hajdúságon, a Hortobágy-mentén Balmazújváros község síkhatárából több mint harmincezer katasztrális hold föld a Semseyeké. Mária Terézia uralkodása óta Semsey birtok ez a kis birodalom. Semsey András kedves udvari embere volt a királynőnek, a későbbi uralkodóknak is. Aranysarkantyús vitéz volt, a titkos tanácsosi méltóságot elnyerte. Állandóan bécsi palotájában lakott. A kissé hebegő Lajos fiát papi pályára szánta. Amikor azután egyszer az osztrák udvari főember, Traun gróf Terézia leányával a Szentföldre zárandokolt, az osztrák-magyar zárandokok jeruzsálemi kolostorában megismerkedett a növendék-papi ruhába beöltözött, szintén a Szentföld kegyhelyein időzgető Semsey fiúval. Nagyon felháborodott Traun, hogy az egyik leggazdagabb magyar nemes, Semsey csuhába dugta fiát, azért a szerény, kedves magyar fiatalembert társaságába vonta, sőt Terézia leánya kalauzolásával többször megbízta.

A fiatalok addig sétálgattak a Szentváros cédrusai alatt, jácintot, ibolyát addig szedegettek bokrétába a szentpatak partjairól, hogy szívök összedobbant. A reverendás magyar nemes úrfi és a szőke bécsi grófkisasszony megszerették egymást, Traun grófnak ugyan sejtelve sem volt az ifjú pár hirtelen támadt szerelméről, tudatlanul mégis elősegítette boldog befejezését a Krisztus földjén szövődött ártatlan regénynek. Bécsbe visszaérkeztek barátait, köztük Semsey Andrást — a szerencsés zárandokút örö-

mére vendégül hívta. Mindenik barátjának kedveskedett valami szentföldi emléktárggyal, csupán Semsey Andrást mellőzte oly feltűnően, hogy a büszke nemes úr nem állotta meg szó nélkül:

— Ej, kedves gróf barátom! Engem most, úgy látszik, megakartál szégyeníteni és talán csakis azért hivatál ide?

— Drága Andrásom, — Traun elmosolyodott. — valóban olyasmit tudtam meg felőled, hogy ezt a leckézetest is megérdemelnéd. Ám, örvendezzél, mert Jeruzsálemből imhol neked hoztam el a legkedvesebbet! — A gróftól kitárt aranycirádás, szárnyas fehér ajtón a bájos Teréz grófnővel a fiatal Semsey Lajos lépett be.

— Lajos fiam, hát te hogy kerülsz ide? — Semsey András meglepődötten kiáltotta.

— A gróf úr jóságából vagyok itt! — felelte a növendék papi legényke.

— Itt vagy és itt maradsz öcsém! — mondotta Traun, — mert az mégsem járja, hogy egy Semsey kolostorba dugja fiát. — Az egész főúri társaság helyeselt Traunnak; ám a grófra is elkövetkezett a meglepetés, amikor a reverendás Semsey úrfi egyenest hozzáfordult:

— Kegyelmes uram, ha megengedné, most én mondanék valamit?

— Meghallgatlak, fiam.

— De ez a beszédem Teréz grófnőre vonatkozik.

— Mi a manót? — a gróf most kezdte megérteni, hogy Semsey Lajos miért hagyta el oly könnyen a Jeruzsálemi kolostort.

— Bevallom, hogy mi a grófnővel megszerettük egymást, és a Krisztus sírjánál megfogadtuk, hogy csakis egymásé leszünk! — Traun gróf magához ölelte iruló-piruló leánykáját.

— Ej, kislányom, hát igazat beszélt ez az úrfi?

— Apám, magad mondtad! — Teréz grófnő apja széles mellére rejtette fehér, kedves arcát. A gróf nevetve nyujtotta kezét a hűledező Semsey Andrásnak:

— Nos, drága barátom, hát mit szólsz a papodhoz?

— Az Isten akarta ezt így! — a büszke Semsey elérzékenyülten megáldotta, karjai közé ölelte a fiatalokat és a kolostorban kezdődött szerelmi regénynek boldog házasság lett a vége. Rövid ideig tartó boldogság volt ez. Teréz

grófnő koraiján elhúnyt. Semsey Lajos később ismét meg-
nősült. Már ekkor magyar nőt vett feleségül, a legneme-
sebb magyar nagyasszony, Szemere Klára, a későbbi, 1848-
ban miniszter Szemere Bertalannak a húga lett a felesége,
akitől származott az agglégény Semsey András, a magyar
tudósok fejedelmileg áldozatkész pártfogója.

*

Semsey Lajos teljesen a gazdaságának élt. Bár több
vármegyében voltak birtokai, az 1848 előtti időben, leg-
inkább újvárosi uradalmán és kastélyában lakott. Az új-
városi rónát elégült nép lakta akkor, amikor még füstöltek
az emeletes, ódon Semsey-kastély kéményei és a száz
üvegszemű ablaksor nem lecsukottan hunyorgott a Horto-
bágy délibábos pusztájára. A régi öreg Semsey-jobbágyok
utolsói, — akik lézengenek a napfényen, hogy betegyék
az ajtaját az elmúlt időknek, — sokáig, sokszor elérzéke-
nyedve emlegették :

— Hej, akkor volt jóvilág, a Lajos nagyurunk életé-
ben. Egész télen nyomtattunk a csűrökben s tavaszra olyan
kövérek lettek a lovaink. No, meg magunk is jól éltünk.
A részes földben sem szűkölködtünk soha, hiszen a tisz-
tek is így tartották: „van az uraságnak elég, hadd boldo-
guljon a paraszt is!”

Semsey Lajos valóságosan édesapja, Szemere Klára
édesanyja volt ennek az igazi értékei szerint eléggé meg-
nem becsülhető magyar népnek. A Semsey-család hit-
buzgó, ősi katolikus család. Szemere Klára azonban,
mint Ujváros nagyközség népe, református volt. A refor-
mátus földesasszony mindenképpen kitüntette, gyámolította
a szegény jobbágyok egyházát. Fekete fejkendős vén pa-
rasztanyókák boldogan, könnyezve emlegették :

— Az újvárosi népnek nem volt soha olyan földes-
asszonya. Ugy imádta az Istent, mint mi, Faragott széket
csináltatott a mi templomunkban. Drága egyházi kelyheket,
keresztelő edényeket és bársonyos, selymes takaró ruhá-
kat ajándékozott a mi szegény paraszti egyházunknak s
minden vasárnap együtt hallgattuk a prédikációt. Ekkor
még a kastélyba a földesúri család színe elé szabadon,
bátran bejárt a község népe. Milyen elszomorító, hogy ma
földesúr és magyar paraszt meg nem értik ennek az arany-
kalászos rónának szíve dobbanását. Milyen végzetes átok

ezen a nemzeten, hogy ma földesúr és paraszt inkább félreértik egymást s az aranykalászos rónán gyomokat hizlalnak. Másként csinálta ezt Semsey Lajos. A jobbágyság felszabadítása előtt már jóval kitiltotta birtokairól az ember méltóságát lealacsonyító — derest. A paraszttal hóhérkodó gazdatiszteket sem tűrte birtokán, sőt egy ilyen sajátkezüleg botozott ki kastélyából, mert a lelketlen ember egy szoptatós jobbágyasszonyt, aki után otthon sírt a gyermeke, valamiért a kastélypincébe csukatott.

Semsey Lajos zsebkendőit máiglan emlegetik az újvárosi parasztok. Őt-hat zsebkendő mindig volt a zsebében. Amikor azután a falu utcáin morcsos, gondozatlan kis jobbágyereket talált, ezekkel a kendőkkel törülgette le az arcukat, az orrukat, miközben szelíd szóval kitudakolt tőlük mindent: az apjok, az anyjok, a testvérekéik felől. Ahonnét bajról, betegségről értesült, áldástosztó zsebkendőjével, kifogyhatatlan jótékonyságával ott mindjárt megjelent az újvárosi földesúr és felesége — Szemere Klára nagyasszony.

*

Semsey Lajosnak Gergolics István községbeli plébános volt a legbizalmasabb embere. A Semsey-család kegyúri áldozatkészségéből dús jövedelmű lelkészség az újvárosi, az igénytelen István papnak mégsem volt eléggé fényes a javadalom. Mindenét elosztogatta a szegény nép között. Az őszi angáriájából például Debrecenben mindig egész kocsirakomány szűrt, csizmát, bőrsipkát, egyéb ruhaneműt összevásárolt István pap.. E holmikat az egyik üres, nyitott kamrájába rakatta be, honnét azután a szemérmesebb szegények engedelem kérés nélkül kiruházkodhattak. A dús jövedelmű újvárosi pap körül csupán Márton nevű egyetlen öreg férfiszolgája foglalatostkodott. István pap halála után az asztalfiókjában mindössze négy darab rézgarast találtak, derekán ám megtalálták a szeges örvet... Egyetlen keshedt reverendájában kellett eltemetni a nábob Semsey Lajos legbizalmasabb pap-barátját.

*

A szabadságharc izgalmas napjait Ujvároson élte át a Semsey-család. Itt szenvedték el a muszkahad átvonulását, 1849-ben. Gróf Zichy Ferenc és a többi muszkavezető magyar úr az orosz vezérkar nagyrészevel, hívás nélkül,

betelepedett és rendelkezett az ősi Semsey-kastélyban. A debreceni csata napja előtt idehoztak a kozákok egy a kém-szemlén elfogott magyar huszárt. A huszárt a kastélyudvaron egy ágashoz kötötték, Szemere Klára arra menve, a huszárhoz lépett, megveregette a vállát:

— Derék fiú vagy! Minden magyar embernek ilyennek kellene lenni! — A nagyasszony vigasztalón így szólt, persze menten befűjták és a muszkavezetőktől még kevesebb kíméletre számíthatott. Ezek a nemes urak estére a más házánál nagy vacsorát rendeztek. A háziasszony Szemere Klárának bánatos lelkével, sajtó szívével, parancsszóra, az asztalfőn kellett ülni. Hallgatnia kellett, amikor az asztalához tolakodott vendégek, a szegény magyar nemzet temetéséről nyiltan, kárörvendve beszéltek s egymás között osztogatták a koncot. Jövendőlték az akasztófát, a börtönt a legelső hazafiaknak. Szemere Klára nem tűrtöztethette magát sokáig, felállott az asztaltól.

— Szégyeljék magukat az urak, hogy volt lelkük így árúba vetni a hazájokat! — A lelke mélyéből felindult nagyasszony sok zokszót szemükbe mondott, majd faképnél hagyta a megbotránkozott gyászvendégeket, köszönés nélkül szobájába ment, ahol rabságra vetették. Fegyveres kozákokat állítottak az ajtója elé, Semsey Lajos másnap hiába könyörgött, a nagyasszonyt nyitott kocsin elvitték a muszkavezetők. Szemere Klára a kocsiból végignézte a debreceni véres csatát, mígnem egy golyó leterítette az őrizetére rendelt orosz főtitstet. A haldokló tiszt utolsó parancsa az volt:

— Engedjétek szabadon haza a nagyságosasszonyt!...

Magyarországra ismét szomorú, nehéz idők, siralmas megpróbáltatások következtek. A szomorú időben elhalt Semsey Lajos, Újvároson temették el, ám, kastélyának csukott ablakai máig setéten, homálylepetten meredeznek a napsugaras hortobágyi rónára. Lajos fia, a matuzsálemi kort megért András, vagy hatvan-hetven esztendőn át egyáltalán nem látogatta meg fejedelemségszerű újvárosi uradalmát. A kastélyban sem járt többé soha. A garmadába dobált ezüstneműből, az öreg kastély tömör, ragyogó bútoraiából az vett dézsmát a régi benfentesek és bérlők közül, akinek és ami éppen tetszett. Hej, de nemcsak a kastély árvult el. A fejedelmi uradalom bérlők kezére került, a legigazibb árva lett, árvaságra jutott az újvárosi szegény földnépe.

ARANY JÁNOS KOMÁJA.

Nagyszalonta hajdúfészek tájékán jeles bihari hajdú-tanya Sarkad, melynek neve fekvéséből származik. Békéssel szomszédosan Bihar legsarkában fekszik Sarkad, innét támadt ropogós magyar neve. A Sarkaddal szomszédos, különösen hangzó nevű Kötegyánban (ma határállomás) is lakott már 1848 előtt vagy kétezer főnyi kálvinista magyar hajdú. A nagyzerindi születésű nemes Osváth Imre, az 1830-as évben már papjok volt a kötegyáni magyaroknak. A kötegyáni pap kocsin sűrűn bejárogatott Szalontára, ahol Arany János „nótárius” házát mindannyiszor felkereste. Aranyné, Ercsey Juliánna után a Balogh, Ercsey és Fónagy családok révén (Osváthnak Fónagy Erzsébet volt az első felesége) rokonságot tartottak a verselgető szalontai jegyzővel, sőt utóbb komaságba keveredtek. Elsőbb ugyan csak amolyan lógós komaság volt a komaságuk, amennyiben 1846 augusztus 16-án Osváth Imre tiszteletes úr résztvett Arany Juliska keresztelőjén. Később valóságosan komák lettek. A kötegyáni tiszteletesék egyik leányának Arany nótárius uramék vállalták a keresztszüleségét. Arany Jánosék házánál, hol „só-gornak”, hol „komának” szölongatták ezentúl Osváth tiszteletest, valóságosan családtagként tekintették, szerették az öles termetű, mélységes kékszemű, hófehér fejű papot. — Érdekes, hogy Osváthnak alig harminc éves korában hófehér volt haja, bajusza.

— Benéztem ismét komaasszonyomékhöz! — mondta mosolygósan a pap. Éppen a szabad tűzhelynél találta a szorgos-

kodó, kipirult Aranynét. — Egy kocsi búzát hoztam be a piacra. Elég jó áron elkelt s mivelhogy az asszony is tiszteletét küldte, ismét csak rászántam magamat a betekintésre. Jónapot kívánás nélkül különben sem tudnék elmenni Szalontáról.

— Még csak az kéne. Meg is haragudtunk volna komám! — felelte Aranyné, miközben fűgén intézte a sütés-főzés nagy ügyét, hanem most azután velünk ebédel, a koma. Sohse szabadkozzék, hiszen vendégünk is van. Amíg az uram hazajön a városházáról, együtt elbeszélgethetnek. Sétáljon le komám az alsókertbe, odalent megtalálja Petőfit. Talán ismeri is már?

— Igen. Híréből ismerem! — hűmgette némileg elfogultan a kötegyáni pap, akinek (az egy Arany János komája kivételével) nem a legenyhébb véleménye volt az efféle nagyhangú, kóbor firkász-népségről. „Deklamátoroknak” tartotta ezeket a komoly kenyérkereső pályáktól vándorösvényekre letért, kollégiumi felfogás szerinti „nótás peregrinusokat”. Mégis, hogy kedvét ne szegje nagybecsült komaasszonyának, leballagott a gyümölcsös és veteményes alsó-kertbe. A kert közepén szőlőlugas húzódott keresztül és éppen e lugasban mozgolódott egy vékonydongájú, cingár, különös legény. Zrinyi-kabát ligett-lógott rajta. Csizmája sarkával mérgesen gázolta a ledöngölt kerti út földjét. Hányta-vetette kezét. Meg-megállott, hol hirtelen nekilódult. Éles hangok süvöltöztek csutkás, nyúlánk gégejéből. Tekintete fel-felmeredt az égre, majd tenyerét homlokához-homlokához nyomta. A déli nap a csipkés zöld szőlőleveleken át aranyfényes sugárhullámokat csapdosott a mozgékony fiatalember serényes, szikár fejéhez. A galambszelíd óriás Osváth Imre tiszteletes nem is merészelt betolakodni ebbe a hosszú folyosószerű lugasba, olyan különös viselkedésű volt ez az ember. A lugas végén, mindjárt a szélső tőkénél megállott a pap, mikor a gondolataiban elmerült Petőfi odáig ért, az óriási darab ember mindannyiszor félszegül meghajlott és illedelmesen bemutatatta magát:

— Jónapot kívánok, alázatos szolgája a tekintetes úrnak. Én, kérem, Osváth Imre kötegyáni református lelkipásztor vagyok!

Petőfi ügyet sem velett a papra. Különös taglejtéseit, szakadozott beszédét megszakítás nélkül folytatta. Ismét

és ismét sarkon fordult. Ismét és ismét végigtáncolta a lehetséges hosszú lugast, ám az Osváth Imre türelmének kor-sója kifogyhatatlan volt a csendes megnyugvás szent olajából. A költő újabb és újabb feléje fordulásakor ismét és ismét meghajtotta magát:

— Alázatos szolgálja a tekintetes úrnak! Jónapot kívánok!

— Ej, a fenébe! — Petőfi végül egyszer mégis visszatorpant, elkapta az ismeretlennek szelíd, kérő tekintetét s pillanatig rámeredt a papra, majd a virágszagú, meleg, fényes levegőbe mérgezet csapott szikár kezével, — ha jó, hát egye meg! — Sarkon fordult, hangosan „dekklamálva” az aranyzöld szőlőlevél-lombozatok alatt folytatta sétáját, rá sem nézett többé a megrökönyödött tiszteletesre. A kötegyáni szelíd pap lelkében felettébb háborogva somfordált vissza Arany Jánosné komaasszonyához.

— No, koma, hát megismerkedtek? — kérdezte fél-szemmel Aranyné, forró zsírral fürösztve meg a tepsiben sistergő libapecsenyét.

— Megismerkedénk! — a papnak szontyolodottan hang-zott a felelete és mialatt beszélni kezdte a különös ismerkedési jelenetet, a déli harangszó muzsikájánál a leves-marsra megjött a városházáról Arany János nótárius. Feleségével együtt nevetve hallgatták tiszteletes komájok kesergését.

— Szó sincs róla, különös emberfia ez az én Sándor barátom! — kahácsolta hajdúmód befelé nevetgetve Arany. Vaskos bajuszától eltakartan rezgelődtek azok az alföldi magyart jellemző hangtalan mosolyok. Majd vidáman csillogó szemmel megölelte a papot, kedveskedően megveregette széles hátát: — No, no! Azért ne zehernyalj kedves papom. Meglásd, nem olyan emberfaló ez a szelekótya Sándor!

— Hm! — Osváth Imre tiszteletes tovább nem szaporította a szót, véleményét úgyis megalkotta már az efféle deklamátorok felől, mindamellett a jó ebédnél kibékültek, összébmelegedtek Petőfivel. A költő névírásával ellátott költeménykötetel engesztelte ki Arany János komáját.

— Hát igaz, hogy ott a lugasnál láttam valakit, — beszélte nevetve Petőfi, — ámde, amikor gondolataimba elmerülök... Hm... Dolgozom. Ilyen csekélységekkel nem törődöm. S tudom is én, hogy ilyenkor mit beszélek.

Osváth Imre tiszteletes, az Arany János komája tizenhárom évig lelkészkedett Kötegyánban, ekkor az erdélyi gubernátor, Rhédey Ádám gróf, valóságos belső titkos tanácsos, Bihar vármegye örökös főispánja volt a kötegyáni földesúr. Rhédeynek Erdélyben és az Erdéllyel szomszédos országrészekén több, százezernyi hold föld birtoka volt. Kötegyáni uradalmához az antii, tamásdai, keményfoki, illyei és báji birtokok tartoztak. A kamarás méltóságot is viselte az aranykulcsos nagyúr. Egyébként felekezetére kemény kálvinista volt és az öreg kötegyáni kastélyban, ha ott időzött, mindennapos vendége, legbizalmasabb embere a pap volt. A bizalmas viszony 1844-ben szakadt meg.

Rhédey gróf 1844-ben, karácsony első napján Ács-Nagy Sándor debreceni legátust, a későbbi vajdai jegyzőt meghívta ebédre, ami magában nem lett volna baj. Hőnem ott kezdődött a hiba, hogy a legátust későn bocsátotta el a délutáni templomozáshoz. A kötegyáni hívek már az összes karácsonyi énekeket végigénekeltek, Osváth tiszteletes úr már-már maga indult fel a katedrába. A legátus végre nagy dübörgéssel berohant és ilyen kisebb botránkoztatásokkal elvégezte a délutáni istentiszteletet, amely az öreg estével fejeződött be. Az érzékeny Osváth tiszteletest nagyon bántotta az eset és az illendőség határán belül megfeddette eljárása miatt a hatalmas grófi földesurat. Rhédey gróf, bár beismerte, hogy a „dolog nem volt rendjén“, felindult a dorgáló szavakon s „kedves papjával“ megszakította a további baráti jóviszonyt. Ettől fogvást, ha úrvacsorát vett, mindig az antii papot, Kovács János tiszteletest hívatta magához. Annál inkább meglepődött Osváth, amikor 1852-ben, Rhédey Ádám gróf elhalálózásakor, lovás futárral hívták Kolozsvárra. A gróf ugyanis végrendeletileg meghagyta, hogy Osváth temesse el, 100 ezüst tallért és három akó finom, marosújvárvidéki bort rendelt a papnak fáradsága jutalmául. Az erdélyi kormányszék volt nagyhatalmú elnökét halála után két hét multával temették el.

Osváth Imre Kötegyánból, tizenhárom évi papszkodás után, 1849-ben emlékezetes, megrendítően komor körülmények között került a sarkadi papságba, ahol azután, mint lelkész és a nagyszalontai egyházmegye kiváló esepese, 43 és fél esztendőt töltött el az Arany János komája.

A szabadságharc idején még Veress Ferenc doktor volt a sarkadi hajdúk papja. Veress Ferenc, a tudós pap, egyetemi

tanulmányait Tübingában és Jénában végezte s papi képesítéséhez az ember-orvosi diplomát megszerezte. A sarkadi pap, a 48—49. évi szabadságharc leviharzása előtt, mintegy 40—42 éven át áldott, hírneves orvosa volt öt vármegyének. A fűvészkedésben is nagy tudományú orvos-papot nemcsak az egész Biharból, hanem Arad, Csongrád, Békés, Temes vármegyékből, sőt Torontálból, Erdélyből kocsikaravánokkal felkeresték a gyógyulást epedők. A nagy-szerű pap krisztusi szeretettel igyekezett megorvosolni mindenkit — személyválogatás nélkül — ingyen.

A legendás hírű orvos-pap nemcsak tudósnak, emberbarátnak volt kiváló, a hazafiságban is legelől járt. Két nagyobb fiát honvédnek áldozta, hiveit, a sarkadi hajdúkat pedig a szószékből buzdította a katonáskodásra. A magyar kormány rendeleteit is a szószékből kihirdetgette a lelkes magyar öreg pap. Izzó lelke azonban a szabadságharc lehanyatlásával annyira elborult, hogy amikor a muszkahadak Bihart ellepték és Sarkad felé közeledtek, az utolsó vasárnap megrendítőn elbúcsúzott hiveitől:

— Szeretett atyámfiai! — mondotta az aggastyán gyötördő magyar szívére kulcsolt kezekkel, — én ezt a gyaláztatot, nemzetemnek ezt a nyomorúságát, ezt a szégyenét nem bírom elviselni... Atyámfiai, menten meghalok én, mihelyst a muszkahad, az ellenséges idegenek a mi határunkra is rálépnek... Ti azonban ne hagyjátok el magatokat. Még inkább tartsatok össze gyermekeim, mert tirátok a szegény hazának szüksége van és ha árván maradnak, ne hagyjátok koldusbotra az én apró gyermekeimet sem...

A sarkadi hajduk zokogva fogták körül, sirva búcsúztak öreg papjoktól. A pap a templomból egyenest a Fekete-kőrös partjára, a remetei erdőszélre vette útját... Az arra felé kocsizó magyarok, az augusztusi hőségtől perzselt pázsiton halállal vergődve találták papjokat. Mérget ivott a pap s még a kocsi saroglyájában, hová a kolerás veszedelemtől borzongva fektették, meghalt a sarkadi híres orvos-pap. Az oroszok ekkor már megszállották Sarkadot, tisztjeik éppen a lelkészlakban telepedtek meg és szintén azt hitték, hogy kolerában pusztult el a pap, tehát babonás félelemmel elszéledtek a szomorú házból. A paplak halott urát a ház végénél, egy hátulsó konyhaszobában helyezték ravatalra, miközben az egyházfi a gyász hírrel elin-

dult Kőtegyánba Osváth tiszteleteshez, hogy jöjjön temetni kiszenvedett öreg pályatársát.

Osváth tiszteletes másnap feketeselyem palástosan megérkezett, de már akkorra a muszkahad Sarkadról elvonult Világos felé, helyökbe honvédek érkeztek. Kiss Ernő, Knezich, Pöltenberg és Török Ignác tábornokok vezérletével egy átvonuló magyar sereg ütött szállást Sarkadon. Kiss Ernő már ekkor tudta, hogy halva fekszik a pap, tehát elrendelte, hogy majd csak a magyar sereg elvonulása után tartsák meg a temetést... Eppen törzstiszti tanácskozás volt a papház irodájában, amikor a palástos Osváth Imre több száz falubeli hívő kíséretében az udvarba tolult. A léptek dobogására, a tömeg zúgására, a gyásznép sirámos jajongására Kiss Ernő tábornok indulatosan kilépett a tornácra, félkézzel felmarkolta kardját, másik kezében tábori sapkáját szorongatta és érdesen a papra kiáltott:

— Ez meg már miféle komédiázás?! Hiszen megparancsoltam, hogy csak majd holnap, a mi elvonulásunk után, temetkezhetnek...

— Tábornok úr! — felelte Osváth szerény főhajtással, — most nem is temetni jöttem, csupán megtekintem s imádkozni óhajtok szegény paptársam koporsójánál.

— Ilyesmivel ne is izgassanak most minket! — Kiss Ernő visszament a tanácskozásba, a pap siránkozó hiveivel elvonult a halotthoz. A pap és gyülekezet a megrendítő koporsónál és a hazának ilyen gyászos állapotában nem tudták türtőztetni fájdalmukat, a régi kálvinista gyászéneket énekelni kezdték:

Nincs már szívem félelmére,
Nézni sírom fenekére;
Mert látom Jézus példájából,
Mi lehet a holtak porából...

SzünjeteK meg kétségeim,
Változtatok félelmeim:
Reménységgé, örömökké,
Mert nem alszom el örökké.

A sok száz torok, a sok száz egyszerű magyar lélek jajongó, fájdalmas éneklése végig zúgott az udvaron, még inkább felizgatta Kiss Ernőt, ismét kilépett a tornácra, egy katonával hívatta az egyházfit:

— Ez meg miféle óbégatás?

— Szegény tiszteletes urunknak adjuk meg a halotti tiszteletet...

— Küldje ide a papot! — Jött a pap, a tábornok ingerülten ráförmedt, — tiszteletes úr, mi most nem érünk rá ilyen komédiázásokra! Kérem a tiszteletes urat, hogy ne háborgassanak minket ilyen nehéz pillanatokban... Mintsemhogy tovább folytassák az énekelgetést, inkább kidobatom innét azt a dögtestet! — A lelkész lehajtott fővel ment vissza a halottas konyhaszobába, bánatosan, fájdalmasan zengett a szava:

— Emberek, fogjátok meg ezt a koporsót... Az Isten szolgáját vigyük át a temetésig az őt megillető istenházába, ahol már nem háborgathatják földi hatalmasok! — A papot csakugyan a templomból temették el másnap. Az estét, az éjszakát még a lelkészlakban töltötte Osváth tiszteletes, a két tábornok szobája mellett egy belsőbb szobában vetettek neki ágyat. A tábornokok és az egybegyült törzstisztek a lelkész tanulószobájában éjfélig izgatottan tárgyaltak. Bár bort, ásványvizet bőségesen terítettek fel, senki sem nyult hozzá... Az ablakon át éles szavak, izgalmas kiáltások süvöltöztek a fülledt, nyomasztó éjszakába... 1849-ben, augusztus hat és tizedik napjai között játszódtak le ezek a jelenetek. Mintha csak halálmadarak rikoltották volna:

— Görgői áruló!... Görgői áruló! — A négy tábornok éjfél után visszavonult a Kiss Ernő és Pöltenberg hálószobájába.

— Itt legalább magunkra vagyunk, itt legalább még egyszer kibeszélhetjük magunkat! — mondta Kiss Ernő. A szoba közepén, hosszú lócán két vizes edény és mosdótál állott, a tábornokok megmosdottak, majd kivítették az edényeket és hárman a lócára ültek, csupán Kiss Ernő maradt állva. Félkézzel folyton kardját fogta, a másikkal meg folyton hadonázott. Közben az indulattól szinte hogy toporzékolt, éles szavával összeszúrkalta a szívét a szomszéd szobában virrasztó fiatal papnak. Minden szó úgy szúrt és metszett, mint a gyilkos tör:

— Ez már bizonyos, hogy Görgői csapdába visz minket. Most már bizonyos a pusztulásunk, reánk biztos halál vár. Mégis jellemtelesen, aljas embernek tartom, aki most megszökik a seregtől és elhagyja a zászlót! — A tábornokok a sarkadi gyászos papi házban ekként

beszélgettek és vivódtak együtt reggeli négy óráig. Ekkor riadóra sorakozott a sereg. Kiss Ernő eltávozásuk előtt még benyitott az Osváth tiszteletes szobájába, melegen, erősen megrázta a pap kezét:

— Isten áldja tiszteletes uramat, hajh, mi már elmegyünk... Bocsásson meg, hogy ebben a lelkiállapotban nem tudunk osztozni az önök gyászában... Bocsássanak meg a hivei is, hogy ebben a szorongatott helyzetben nincs kedvünk, nincs időnk az illő gyász kifejezéséhez... Áldja Isten mindnyájokat, tiszteletes uram! — Még a komoly Török, majd Knezich, végül Pöltenberg is kezet fogtak a pappal, azután lóra ültek és a sereggel Gyulán át elvonultak Arad-Világosra... Nem sok hét telt belé, — Osváth Imre tiszteletes többé nem felejtette ki imádságaiból az ő vértanú emlékezetöket, — hóhérítélettel meggyilkolták őket és eltemették a halott pap házának halálra szánt, komor éjszakai vendégeit is.

*

Osváth Imrét, az Arany János komáját, 1849-ben, Veress Ferenc halála után meghívták sarkadi papnak. A kedves, jó embert az „asszonyok papjának” elnevezték. Csakugyan nagyrabecsült, kedvenc papja volt a hitbúzó Tisza Lajosné széki Teleki Juliánna grófnő és Bölönyi Györgyné Uray Leona bárónő nagyasszonyoknak is. A mélyérzésű, gyengédlelkületű, kiválóan művelt, szelid, érdekes sarkadi papot, bár mind Geszt, mind Ugra más egyházközségek voltak, mintegy udvari papul tekintették. Osváth tiszteletest a többi bihari jeles familiák is nagyon kedvelték, bejáratos volt, jóbaráti összeköttetést tartott fent az Arany János komája például: Feketegyőrösről a Nadányiakkal, Sisáryakkal, Sarkadról a Gorovékkal, Lacsnykkal, Trajánovitsokkal, Márkyakkal (Márky Sándornak, a kiváló történétírónak keresztapja volt a tiszteletes úr), Kötegyánból az örmény eredetű Govrikokkal, Riskókkal, Tenkéről s Feketetótról a Sebesekkel, Nagyszalontáról, Feketebátorról, a Veresgyűrűs-pusztáról a Lovassyakkal. Ercseyekkel, Baloghokkal, Sánthákkal, Árpádról Markovitsékkal, Okányból Szlávyékkal, Váradról, Füredyekkel, noha e családok nagyrésze római katolikus volt. Egyik legbensőbb bizalmasa volt Simonyi Lajos báró miniszternek, sőt még a legvitézebb huszárt, vitézvári báró Simonyi József „őbestert” is ösmerte,

mint maga is aradmegyei birtokos. Az Arany János komája Erdőgyarakon örökölt Fónagy féle birtokán Sárossy Gyulát (az Arany trombita poétáját) és Stáncsics (Táncsics) Mihályt sokáig rejtegette. Az aradmegyei Fábian- és Tabajdi-családokkal is jóbarátságban élt (Tabajdi Károly a későbbi hirneves és az oláhoktól rettegett aradmegyei főispán keresztfia volt). Kedvelték a Tiszák is, mint a büszke Tisza Lajos. Bizalmasa volt Dőry József báró bihari főispánnak és Tisza Kálmánnak, ameddig a nagyúr szegre nem akasztotta a bihari pontokat... Ekkor útjaik elváltak, mert — noha Osváth sohasem volt éles késsel vagdalkozó pártember, — holtáiglan nem felejtette el éjszakai találkozását a négy honvédtábornok vértanúval és a Tiszáék vármegyéjében mindvégig megmaradt függetlenségi hazafinak.

A sarkadi Almássy gróf kastélyában sem történhetett meg családi ebéd Osváth tiszteletes nélkül, itten az ország több katolikus főurával megismerkedett. Szerették, becsülték a sarkadi vén esperes lelkésztársai is; hiszen igazi Áron családhoz tartozott. Sógora volt Balogh Péter debreceni püspöknek, vejei közül a vadászi-, majd a kötegyáni pap Bor Áron és erdőhegyi pap Csiha Márton szintén református lelkészek voltak. Bár az esperességtől magas életkora miatt 1881-ben visszalépett, 1888-ban (81 éves korában) még ő hívta össze először közgyűlésre Budapestre a református közpapokat, ebből a kis csírából támadt a manap az egész országot áthálózó „Országos Református Lelkész Egyesület”, másként „ORLE”. Az 1892 év december havában elhunyt Osváth Imrét, Arany János szelidlelkű sarkadi pap-komáját hazafias érzelmeiben és családi és baráti életében sokszor sújtották gyászos csapások, gyötrelmes szenvedések, mégis hívő, erős magyar lelkéhez soha nem férközött kétség. A szabadságharc gyászos vége után, kedvesei betegágyánál, koporsójánál jellemzőleg el el mondogatta:

— Jób patriarkával tartok... Sok nyomoruságai vannak az igaz embernek, de mindazoktól megszabadítja őket az Úr!

AZ ESTERHÁZY PÁL HERCEG CSÓDJE.

Az Esterházy hercegi név nemcsak káprázatos ragyogást, regés gazdagságot, szédületes pazar gavallérságot jelképez, hanem a magyar múlt és rendi világ ősértékeinek bomlását, alámerülését, idegenkézre átsikamlását is döbbenetesen megtestesíti. A drezdai, párisi, londoni diplomata-élet évtizedjeiből, mint messze, magosan hidegen bolygó holdvilág tünedezik s csillog felénk Esterházy Pál herceg. A pazarlásairól költött és valóságos esetek ezüstösen felhőzik körül az ismert főurat; ámde ez a csakis Magyarország földjéből 671.382 katasztrális holdat és 63 ölet magában foglaló roppant birtoktest hercegi urainak akként ontotta kincseit, hogy egyedül pazarlással csődbe juttatni nem lehetett ezt a vagyont, ezt a családot. Bizony más tényezők, idegen kezek hozzájárultak az Esterházy hercegek csődjéhez s a vagyonzárlat alatt végrehajtott későbbi gonosz kifosztogatásához.

Pál hercegről találóan jegyezték meg, hogy hazájában oly kevésbé ismerték, mint „valami angol lordot” és így vagyónára, a gazdálkodásra sem ügyelhetett, már pedig alkalom szüli a tolvajt. Az Esterházy hercegek 99 uradalmán is így végzetesen elharapódzott a szabadlopás. Másrészt gátszakadásként, időelött következett el 1848 is. Az úrbériségek felszabadítása majdnem minden kártalanítás nélkül sujtott a nemességre, még fokozottabban megrendítette, alapjában felforgatta és koronástól szétzilálta az óriás, jobbágytartó Esterházy-vagyont. Pál herceg

még ugyan 1848-ban szerepelt, az alkotmányos magyar kormánynak Esterházy Pál volt az első külügyminisztere. Sárossy Gyula az „Aranytrombita”-val ekkor trombitálta róla:

Valamint a pisztoly otthon van a tokban,
Otthonos ő minden udvari titokban . . .

A vénhedő herceg európai hírnevét és csodás gyémántjait utoljára, még egyszer 1856-ban megragyogtatta II. Sándor cár moszkvai koronáztatásán, ahol Ferenc Józsefet képviselte, arcán s gyémántos, gyöngyös, briliáns öltözetében „királyi méltósággal”. 1860-ban meg már az uralkodó hiába lépett közbe, a herceget vagyongondnokság alá kellett helyezni. Az öreg Pál és az ifjabb Miklós hercegekkel bizalmas pénz-embereik elhitették, hogy az úgynevezett „bérrendszer”-rel nemcsak terheiktől szabadulhatnak, hanem „az adminisztráció által foganatosított bérletek folytán”, az adósságok kifizetésén felül, az 1890. évben már cselekvő tőkéje is lesz a hercegi háznak, 23,791.871 forint . . . Pál hercegék, a kancellária hozzájárulásával, 1861 június havában Z. gróf udvari korlátnokot, bizodalmas barátjokat bízták meg a zár alá helyezett hitbizományi birtokok teljhatalmu kormányzásával és igazgatásával, aki maga mellé igazgatósági tagokul még három urat kért fel, közöttük mint „felügyelőt”, Schulhof József nevezetű bécsi zsidó bankárt. Miközben a milliárdok hercegi ura 80 ezer forint évi tartásdíjra szorult, a gróf-kormányzó évi díjazása 10 ezer forint volt. Három éven át, 1861 december haváig intézte a hitbizomány sorsát, s nemhogy csökkentették volna, de 23,835.574 forint 77 krajcárról 26,730.245 forint 99 krajcárra rugtatták a terheket úgy, hogy a végromlás örvényében csak még ekkor kezdettek igazán elmerülni az Esterházyak. Esterházy Miklós gróf hitbizományi gondnok, Esterházy Móric gróf utógondnok, Palkovics Károly „zárótartó”, egyik bírósági beadványukban bokkrétát kötöttek ezekből a hűtelen, csalárd sáfárkodásokból . . . E korszakot és embe-reit jellemző néhány adatot az eredeti periratból itt közlök.

*

A hitbizományi uradalmak bérbeadását, a hirlapi felhívások, nyilvános árlejtések teljes mellőzésével, néhány összejátszó vállalkozóval szűr alatt ütötték nyélbe. A

kisvárdai uradalomnál Lónyay Menyhért úr hiába pályázott, meg sem hallgatták, az uradalmat a derecskeivel együttesen Popper Leopold, Wahrmann Mór és Stern Simon kapták bérbe. A bujáki uradalomra Eckstein Adolf úr többek társaságában szintén pályázott, de ajánlatát figyelmen kívül hagyták, Stern, Karpeles és Tafler pesti vállalkozók kapták a bérletet. A kaposvári uradalomhoz tartozó több pusztát Sommsich Pál és Lőrinc, Fekete Lajos és Pál és Szalay Ágoston úrék pályázatainak mellőzésével Freystädtler Antal kapta meg. A szarvkői, pecsenyédi, kaboldi, keresztúri, lakompaki uradalmakat több ajánlkozó kijátszásával Figdor J. fiai és Wittgenstein Hermann bécsi kereskedőknek kötötték le úgy, hogy holdanként 60 krajcárnál többet nem fizettek akkor, mikor ezen a vidéken uradalmi földek holdjáért 5-15 forint volt az évi haszonbér. A lendvanemphthi uradalomért Hercz Ignác úr évi potom 75.000 forintot ajánlott, de mert Schulhof Józsefnek fizetni nem volt hajlandó még évi 5000 forintot és a haszonbér tartamára a tiszta jövedelemből 20 százalékot, a 71 ezer katasztrális holdat ennél fogva a hajlékonyabb Rosenfeld Jakab és Lenck Sámuel kapták meg 70 ezer forint évi bérért. További „üzlet” céljából szinlett-vállalkozóknak is átjásztak bérleteket, Popper Lipót, Stern és Wahrmann Mór a derecskei és kisvárdai uradalmakat évi 15 ezer forint, vagyis 29 éven át fizetendő 522 ezer forint tilos nyereség mellett tovább adták Mandel Jakab és társainak. Hajhászokkal is dolgoztak. Schulhof József úr Gold Mór pesti lakost megbízta, hogy a hercegi uradalmakra bérlőket keressen, de feltételül tűzte, hogy a bérlő a tiszta nyereség 20 százalékát neki engedje, melyből viszont majd 10 százalékot Goldnak juttat. Gold szerencsés volt a felhajtásban, az ozorai uradalomra Lányi, Strasser, König és Bischitz nevű embereket felhajtotta. Schulhof meg is egyezett velők az összejátszási összegben, melyet ők „provízióknak” neveznek. 80 ezer forintban történt a megegyezés, de mert Schulhof nem akart fizetni Goldnak, a bécsi törvényszék elé idéztette, ahol Schulhof most már kiegyezett. Az ál-vállalkozókkal is kísérleteztek, ugyanis az ilyeneknek szerepeltetésével a nem mellőzhető vállalkozóktól, bérlőktől csikartak ki pénzt, ami természetesen mindig a hercegi vagyon rontásával és kárára történt, mert az illető mennél

nagyobb összeget fizetett e célra, annál kevesebbet adhattott a bérletért. A ráigérőtől persze nem kellett tartani, mert a bérbeadás főintézői elriasztottak, távoltartottak minden komolyabb pályázót. A süttöri uradalmat is ilyen álbérlőnek, a Badenben lakos, időközben megszökött Fleischmann nevű bérlőnek játszották — névleg — kezére, aki az uradalomért állítólag évi 55 ezer forintot ajánlott ugyanezt az összeget ajánlotta Falk (most Solymosy) László úr is, akitől ezután Schulhof a Fleischmann leléptetésének ürügyével 19 ezer forintot kapott. Solymosy ennekutána a bérletet csakugyan 5000 forinttal olcsóbban, évi 50 ezer forintért megkapta.

A hercegi uri-jogokat korlátlanul bitorló bérlőknek elvesztegették és elajándékoztatták, elharácsolták oly bitangárért és fizetési feltételek mellett az összes uradalmakbeli élő- és holt instruktust, hogy a vételár tökéletesen megsemmisült. Így például a 401.355 forintot érő kaposvári fundus instruktus ingyen elbitangoltatott; holott a fundus instruktus elfecsérlésével a hercegi hitbizományt teljesen kiszolgáltatták a bérlőknek, úgy, hogy később sok birtok csakugyan öröktulajdonul náluk maradt. Sefteltek közben földvételekkel is, megvásárolták 1,300.000 forintért az ireghi uradalmat, 282.450 forintért Hévkutat, Kányaremetét, az előbbi vétel után Schey Fülöp bécsi bankárnak százezer, az utóbbitól hetvenezer forint hajhász-díjat fecsérteltek el. A kölcsönzésekkel, kölcsönadásokkal is gsefteltek, az uzsora-kamat mellett felszedett pénzekből — kegyeltjeiknek — jutányos kölcsönöket osztogattak, így kapott a kiváló szeretettel istápolta kedves egyén, Popper Lipót százezer forintot, Schulhof József hatvanezer forintot, Freystädler kaposvári bérlő ötvenezer forintot, azzal sulyosbitva, hogy e követelést tizezer forintot érő ház betáblázásával biztosították. A hercegi család szipolyozói között a főnadályok egyike Popper Lipót volt, aki a lévai uradalmat is kibérelte. Ez az uradalom majorsági földekben 6288, el nem különített birtokokban 30,106 katasztrális hold volt és évente egyedül a regálék-ból 34,399 forintot jövedelmezett; ezt az uradalmat Popper Lipót a nyilvános versenyzés mellőzésével, évi negyvennégyezer forintért bérelte ki, nem ugyan azért, hogy művelje, hanem, hogy mint valami lutri-cédulával, vagy részvény-kuponnal tovább „láncoljon“ vele. Ez a

csekély vagyonnal ellátott egyén ugyanis még más kettőnek társaságában a 97.994 katasztrális holdat tevő Sztrecsenbittse-véghlesi s a 48.880 holdat tevő kisvárda-derecskei uradalmakat is kibérelte, habár anyagi ereje nem volt, nem is lehetett a lévai uradalom kezeléséhez, amely szándék különben tőle távol állott. Az előzékeny hitbizományi teljhatalmú kormányzóságnál tehát kieszközölte, hogy e szerződés alól felmentessék és helyette bérlőkül Schöller Sándor bécsi, Leidenfrost Károly soproni lakosokat fogadják el ötvennégyezer forint évi haszonbér fizetése mellett. A fundus instruktus árában azonban a maga részére 29 éven át fizetendő tizezer forintot kikötött, s így a hercegi pénztárnak ismét csak évi negyvennégyezer forint esett. Ez az élelmes Popper Lipót a lévai uradalom bérszerződésével kapcsolatosan szemet vetett a hercegi családnak bécsi, Alser külvárosban eső, roppant terjedelmű házára is, melynek csupán az udvara 400 □-öl volt. Ezt a házat „veres ház” néven ismerték, már akkortájt megért hatszázezer forintot, Popper a lévai fundus instruktus kétszázkilencvenezer forintjának részletekben fizetendő betudásával, huszonötezer forintnak 29 éven való fizetése mellett, az évente bruttó negyvenháromezer forintot jövedelmező házat megkapta — ingyen.

Node, minek folytatnám . . . Az új honfoglalás folyamán az Esterházy-hercegek csődje 1866-ban már annyira elmérgesedett, hogy a hűtlenül hizlalt hitbizományi nádálytelep egyik jeles tenyész-mesterét, a vakmerő Schulhof József bécsi bankárt törvény elé kellett állítani, Popper főbérlő, Politzer dr., Kafka bérlő és még több más uraságok is a rendőrséghez kerültek. Az öreg Pál herceg családja ilyen lehanyatlását, az ősi vagyonnak ilyen bitang pusztulását megérvén, sokszor sírt. Ezentúl egyébként Magyarországon mások is sokszor sírtak; a fékezhetetlen új honfoglalók miatt ugyanis mindinkább általánosult és állandósult a régi tiszta Magyarország leromlása.

BALOGH FERENC,
DEBRECENI KOLLÉGIUMI TANÁR.

Fürgén lépegetsz az Emlék-kerten keresztül. Vállra vetett köntösödet fújdogálja a tavaszi szél. Egyszerű fekete kabátodról az idők változásával sem vedlett le a divatját-mult zsinóros magyar gombkötő munka. Magas homlokod, ezüstfehér körszakállas keskeny arcodról a vénség, a családok dermesztő tele sem oltották ki nemes magyar lelkednek, tudásban oly kincsesen gazdag elmédnek lüktető tüzeit, amelynek gyújtó lángja hanyatló életed utolsó szakában is elragadólag lobogott csodaszép kék szemedből. Fátyolozott gyenge hangodat is ezek a lelki erők hevítették, amikor a két-águ, kéttornyu Nagytemplom-felől belemuzsikált a Rákóczi-harang búgó zenéje és — menet a vén kollégiumhoz — felejthetetlen szavaidat hozzám intézted nagy professor:

— Kedves uramöcsém, örömmel hallom, hogy így dolgoztat a volt magyar élet festésén... Volt!! Mert, hajh, nagyon megváltoztak a jellemek! A szabad magyar metamorfózison megy át... Hál' Istennek nem mindenki!... Hajh, a szolgaság erőt vett a kuruclelkeken... Elborul a magyar szív... Node, így volt ez régentén is, mégis élünk és feltámadunk! Mert vannak hívek, igazi magyarok! Van még háromszáz leonidászi kar, lesz is!... Ez a folytonosság aranyfonala húzódik át a századokon és köti egybe a magyart a rossz évek alatt.

Te szelid szemü, jóságos szent öreg magyar professor,

a teológiai akadémiai katedrádról sem beszéltél másként, Lankadatlanul, lelkesülten, az igazi tudós fölényével és meggyőző biztonságával irogattad bölcs írásaidat is. Az angoloknak angolul, a franciáknak franciául, a németeknek németül írtál — a külföld protestánsaitól becsült — történeti műveket: „a magyar Kálvinizmus múltja, szenvedése, dicsősége és halhatatlan érdemei felől.“ A fiatalsághoz a buzdításokkal sem voltál fukar, elnehezedett öreg tolladnak kuszált vonásaival egyszer hozzám írtad „Régi magyar élet“ című könyvem megjelenése alkalmából: „Áldja meg az Úr kezét, tollát, életét, hogy mentse meg a régi élet adatait a jövő számára! Minden elnyomott nép a múltban találja a nagy jellemek rajzában az élet erejét s onnan meríti jövő fennmaradásának elemeit.“

*

Balogh Ferenc tanár 1836-ban Nagyváradon született. A debreceni kollégiumnak a teológián 1854-ben lett diákja, majd 1866-tól 47 éven át a hittani akadémián tanárkodott, egyidejűleg a kollégiumnak levéltárosa volt. Az egyháztörténelmet tanította, mint történetíró is kiemelkedett és élete utolsó időszakáig dolgozott, búvárkodott imádott öreg kollégiumának több évszázados levéltárában. Keshedt bőrszékkal, festett nagy fenyőfa asztallal, fali fogással volt bebutorozva a puritán dolgozó szoba. Ámde, az enyhe tavasztól az ősz utolsó meleg napjáig nyitva állott az öreg tudós kollégiumi írószobájának ablaka. Az ákácfa lombja felnyult az emeleti szobácska ablakának párkányáig. A rengedező zöld lombok között százával csiripoltak a szemtelen verebek, a hangyaszorgalmu tudós öreg professzort nem zavarták sem a lármás verebek csirimpolásai, sem az udvaron hujrázó diáksereg, hiszen ő lelke mélyén vidám poéta is volt, aki szerette és magyarázni tudta virágaival, mint tüskéivel az élő természetet. Más tudósok és levéltárosok barátságtalan szokása szerint: az élettillinkó hangjaitól, sőt még a sűrűn belábatlankodó kutatóktól sem zárkozott el. Legszorgosabb munkáját félbeszakította, irányítással, adatokkal mindig készségesen szolgált, pedig ez a segítség nem kis jelentőségű volt; mert a kollégium sokszázados, tengertömegű levéltáradatainak nem volt „mutatója“, egyedül Balogh Ferenc tudta, hogy mit s hol kell keresni? Különféle egyháztörténeti műveit, tanulmányait

nem említve, vén korában írta meg a kollégium 482 nagy nyolcadoldalas Aranykönyvét, melyben a „Debreceni Református Főiskola“ 1432 alapítójának és adományosának emlékét örökítette meg 1550-től az 1911-dik esztendőig... „A Debreceni Református Kollégium Története adattári adatok-ban“ című óriási művét (1911-ben már 28 iv kivolt nyomtatva belőle!) az utolsó két iv hiányával majdnem befejezte az ő kopogós, a gondolatokat, az eszméket duzzadt erővel megelevenítő, sajtáságos színmagyar nvelvezetével. Mint patakozó, felolvadt arany bugyogott ki tollából a zamatos magyar írás. A magyar Kálvinisták elhivatását is tökéletesen jellemzőleg, a magyar Kálvinnak, a lelkéhez nőtt Méliusz-Juhász Péternek, Debrecen és vidéke hatalmas magyar reformátorának 300 éves emlék-ünnepe alkalmából — 1872-ben — írta a következő érces szavakat:

A tiszta hitnek fémelemét szíve
Lángján feloldván, ércidegek gyanánt
Testébe szőtte Hunniának,
Hogy legyen általa törhetetlen.

*

Balogh Ferenc bár a magyarság és a haza szeretetében nem türt megalkuvást, a Nyugatot a legalaposabban ismerte. A Nyugat világhírű protestáns előkelőségeivel élete végéig fenntartotta a legbensőbb összeköttetést és a nemzetünkre vonatkozó helyesebb ösmeretek terjesztésével nemcsak a magyar református egyháznak, hanem az odakint elége félreismert összmagyarságnak is felbecsülhetetlen hasznára volt. Kálvinus nem hiába volt francia eredetű, a Balogh Ferenc derüs lelkéhez, eleven kedélyéhez a francia hugenották mindig legközelebb állottak, noha az angol, az amerikai protestánsokat is nagyrabecsülte. 1863-tól 1865-ig, mint a híres debreceni kollégium „széniora“, a skót Edinburgi, angol Oxfordi, Németországban a Heidelbergi egyetemen időt töltött, mégis Páris, Genf egyetemei kötötték le hosszasabban, ezeken a helyeken tovább mint két évig tanult, majd a hollandus atyafiakkal is megbarátkozott Utrechtben. A nagy tudású Balogh Ferenc más értékeket hozott haza Nyugatról, mint azok a párisi lebuajokban kimivelődött, magukat „nyugatosoknak“ elnevezgető boldogtalan magyar ifjak, akik — odakintről testi-lelki nyavalyákkal megrakodva — a lesajnált drága hazáról, édes nem-

zetünkről rikoltón mocskolódnak. Balogh Ferenc neme-
sebb szempontokból ápolta a Nyugattal való kapcsolatokat
s élete utolsó időszakában bizalmasai előtt sokszor elpana-
szolta, hogy: „Azért hanyatlott le a magyar Kálvinizmus,
mert megszakadt érintkezésünk a külföldi Kálvinistákkal.
Ezért nem teremnek már olyan tudós embereink sem,
amilyenek a régibb nemzedékekből támadtak... Nincs
elég kulturérzékünk, ezért szorulunk hátrább!”

Amikor a nagy tudású ifju Balogh Ferenc hosszas kül-
földi tartózkodása után „haza-került” a debreceni kollé-
giumba, kápláni vizsgával mindjárt akadémiai katedrát
kapott, a tudós nagy pap és tanár Révész Imre diszes
katedráját kapta meg érdekes külső körülmények között,
Révész Imre ugyanis lemondott s az egyháztörténet tani-
tásával ekkor ideiglenes tanári minőségben megbízták az
ifju Balogh Ferencet, akinek ámde még magának is elő-
kellett állani a második lelkészsképesítő, köznyelven: „papi
vizsgára”. Az agg Balogh Péter püspök, mint a vizsgá-
tató bizottság elnöke — az összes jelenlevők előtt —
ekkor intézte az ifju Baloghhoz emlékezetes szavait;

— Tiszteletes urat censendusból ezennel censorrá ki-
nevezem! — A kiváló ifjú diák ekként vizsga nélkül
„négylovas” teológiai akadémiai tanár lett és mindjárt vizs-
gáztatta is az ő kortársait.

*

Balogh Ferencről, mint diákról mint tanárról sok ked-
vesen jellemző eset fennmaradt. A diákságnak nemcsak
külső magyaros viseletére tartott sokat, hanem a magyar
nyelvből is — szóban, mint írásban — következetesen
igyekezett irtogatni az idegen kifejezéseket, de persze a
túlzásokat sem kerülhette el. Szénior korában a fekete
táblán így irt alá valamiféle hirdetményt: „Balogh Szabad,
óbbász!” Ugyanis nemcsak a „Ferenc” nevet magyarosi-
totta meg, hanem a „szénior” nevezetet is az ó-ból közép-
fokon: „óbb”-ra, illetve főnévként: „óbbász”-ra... Hihető
mindamellet, hogy az „óbbász” nevezetet pajkos diák-
társai költötték rá s a szénior-szó valószínűbb, Balogh-
féle megmagyarosítása a kollégiumban máiglan használt:
„kornagy” szó?... A minden idegen kifejezést készsége-
sen magyarosító Balogh Ferencsel az is szénior korában
történt meg, hogy egy betyár dárdás-diák, aki ismerte a

szénior-úrnak nyelvészkedő hajlandóságait, a „konviktus“ ehetetlen főztje miatt támadt diák-felzudulást ilyen cikornyásan jelentette a kollégium első diákjának:

— Öbbász úr, jelentem alássan, a táponcok dühöncökké lettek! — Ez a sikerült szemtelenkedés még a szelid széniorot is kihozta nyugalmaiból, a vigyorgó betyár előtt nekipirosodva nyitotta ki a „cétus“ ajtót:

— Hordd el magad, te haszontalan! — szólt mély lelki felindulással a szelid Balogh, — mert, hm, mindjárt futonccá leszel!

A jó Feri bácsi, később már mint nagyhirű akadémiai tanár amikor egyháztörténetét megírta, szintén mindent magyarosított. A többek között az „anachorétát (remete)“ — „rekesztész“ szóval fordította át, amikor a könyvet ki-nyomták, szeme megakadt a különös hangzású kifejezésen és mert utólag már sehogysem tetszett neki, csinált egy még jobb szót, Balogh könyvében, a hibaigazitások között máig ott van az eredeti bejegyzés: „Rekesztész helyett zárkonc olvasandó.“ A vidám teológusok mindjárt rigmusba foglalták:

Rekesztész helyett zárkonc olvasandó.
Egyházhistoria jól bemagolandó . . .

Balogh Ferenc szívét-lelkét beleöntötte az ő gyújtó, az ő lelkesítő, az ő villanós ötleteivel magasan szárnyaló, ihletett előadásaiba, hanem azután a „colloquiumokon“ meg is kivánta az alapos tudást. Nem volt nagyobb bosszúsága, mint ha valamelyik „ifjú tiszteletes barátja“ tévovázott az események egymásutánjának előadásában, vagy ha összezavarta a dolgokat, ilyenkor hiában fújta volna tovább „az atyafi“, az „öreg úr“ kifakadt és félbeszakította:

Nem érti a lényegét, a lelkét nem érti, kérem! — s mindjárt magyarázni is kezdte a feladott kérdést. Félték is a „tiszteletes atyafiak“, mert ha már az öreg úr az évtizedek óta szokásos megrovó kifejezésével élt, tudták, hogy a „colloquium“ most nem sikerült reménységük vagy épen készülségök szerint. A gyengébb „firmák“ a lesipuskáskodást is megreszkirozták a könyvből vagy „sugás“ után, az ilyesmiből kerekedett a legnagyobb „veszedelem“. Az öreg úr méltatlankodva emelte égfelé szárnyalásra ki-

tárt kezét: — Vége a becsületnek! Vége a becsületnek! . . . Elég lesz, kérem! — Az illetőnek ezuttal és Balogh tanár úr ilyen súlyos kijelentése után már nem is nyílt alkalma a „becsület kitisztzására“, — az ő jóságos lelke azonban ilyenkor sem, senkivel szemben sem maradt sokáig könyörtelen . . . A szakállas-diákjait atyailag szerette, korholta ugyan az érdemtelenebbeket, de a bocsánatra is készsége volt. Amikor tiszteletes Miszti Miska uram széniorisége idején egyszer az akadémiai ifjúság, illetve a szénior és az akkori rektor-professzor Haendel Vilmos doktor (jogakadémiai tanár) között háborúság támadt, Balogh Ferenc az „ifjúság“ pártjára kelt. A multak hagyományainak feltárásával igazolta a megsértett kollégiumi ifjúság helyes álláspontját és — a felzúdult öreg főiskola békéjét visszaállítva — ez alkalommal mondotta az idegen iskolából jött nagyhatalmú rektor-professzornak: — Az ifjúsággal, a széniorral nem lehet így bánni, kérem, hiszen a szénior a kollégium belügyminisztere!

Nem volt olyan szénior és egyéb más olyan külföldre menő jelesebb „atyafi“, akit ne irányított volna, akinek ne tanácsolt volna, akivel, külföldön időzése alatt az állandó összeköttetést fenn ne tartotta volna. Hisz véreiért nem sajnált semmiféle fáradozást. Amennyire ellenezte, hogy a karakán magyar debreczeni diákjaink a szerinte „se' hideg, se' meleg“ német egyetemeket látogassák, Kálvinus Jánoshoz rokonlelke annál inkább felvidult, amikor újabban a külföldjáró ifjú tiszteletesek mindinkább Genf és Montauban francia kálvinista egyetemeihez fordultak.

*

A puritán kálvinista Balogh Ferencet más felekezetekkel szemben a méltányosság, türelem jellemezték. Ez a méltányossága egy az 1900-as évek elején, az Országos Középiskolai Tanáregyesületnek Debrecenben tartott vándorgyűlése alkalmából gyönyörű szavakkal szólalt meg édes, tiszta ajkáról. A nagysikerű tanárgyűlés után tartott lakomázáson a magyar kulturáról, annak alkotó tényezőiről az iskolákról tartott fehér abrosz melletti felköszöntő beszédet és mindenkit magával ragadó hevületében ekkor vágta ki az utóbb sűrűn idézett és Prohászka püspöknek tulajdonított mondását:

— Én a magyar kultúra egén egy nagyszerű, egy káprázatos szívárványt látok, amely — néphitünk szerint a vizekből táplálkozva — egyik végével Debreczenbe, másik végével Pannonhalmára nyúlik le és ezekből szívja fel a magyar kultúra éltető forrásait! — Balogh Debreczennek és Pannonhalmának, a magyar református és katolikus műveltség ez ősi két gócpontjának a magyar nemzeti kultúrában való összeforrását ily, fenséges hasonlattal jellemző beszédjével annyira elragadta a pannonhalmi tanárképző szintén jelenvolt kiváló képviselőjét, a szerzetes Bódiss Jusztin tanárt is, hogy a „pannonhegyi bencés“ Baloghhoz rohant, keblére ölelte, összevevissa csókolta a zsinórozott atillás vén: hugenottát.

Az is nagyon érdekes, hogy a külföldet jól ismerő, a külföldiektől kiválóan megbecsült Balogh Ferenc, aki a külföld nagyságaival sokezernyi levelet váltott, aki a külföldi protestánsok nagy gyűléskezésein sokszor résztvett, még a külsőségekben, a viseletben is ragaszkodott az eredendő magyarhoz. A világlátott Balogh Ferenc évtizedeken át szeretettel írt naplójába 1870 október hó 5-ik napjáról jegyezte be: „Én barátja vagyok a németnek, de azért nem szükség megtagadni ősnemzetiségünket és letenni szép viseletünket. A durabilitás érzéke fogy és félő a jellemre is elharapózik az álhatatlanság... Délelőtt tanügyi bizottsági ülés. A magyar ruha csakugyan kezd kihalni körünkből is. Most az első eset, hogy gróf Degenfeld Imre (az egyházkerületi főgondnok), Tisza Kálmán és Könyves-Tóth Mihály esperes (volt 48-as honvéd táborigazgató) bugyogóban jelentek meg az ülésre. Ily irányadó férfiak példája ragályos leend. Elbirtuk tiz évig a szép ruhát, most már nehéz lett!?!... Külsőben kitartás nincs, csak aztán belsőben legyen!“ Mikor azután másnap már mind a gróf, mind Tisza Kálmán magyar ruhában és nadrágban jöttek fel, elégtlenül jegyezte naplójába: „Igy helyes itt nálunk!“

Egy 48-as ereklyét, kis diáki „nemzetőr atilláját,“ halála esztendejében (1913 október 8-dikán hunyt el a drága öreg), személyesen szállított be a debreceni városi múzeumba. A kék merinó szövetből készült, fekete zsinoros atillát Balogh Ferenc, mint a Váradolaszi-i református hatosztályu gimnázium (particula) kis diákja 1848-49-ben viselte. Amikor ugyanis a váradi polgárok megszervezték

a nemzetőrséget, a váradi kisdiákok magok között nemzetőri századot alakítottak. Fából volt a puskájuk, fából volt a szurony is, mindamellett a fapuskákkal ügyesen megtanulták a fegyverfogást. A diákszázad tisztjeinek azonban acélból kis görbe kardjuk volt, a legidősebb diák Kiss Károly volt a század kapitánya, a kis Balogh Ferenc mint „főhadnagy” vezette a gyakorlatozásokat, mivelhogy a vezényszókat, a gyakorlatokat már az előző időkből tudta, ugyanis Balogh főhadnagy ur 12 éves korában, mint félárva-gyermek, a „várban” a „kantinos-nagynéninél” lakott, s így volt alkalma megtanulni az egyszerűbb gyakorlatokat és a vezénylest — németül... A váradi diák nemzetőrszázadnak a Gáspár tábornok leánya, Milka kisasszony hímezett zászlót, 1849-ben Kossuth Lajos és Bem-apó előtt is bemutatkoztak; a váradi református-particulának Balogh Ferencsel együtt ugyanezidőtájt volt diákja Szilágyi Dezső, a későbbi nagy magyar államférfiu.

*

Balogh Ferenc, mint magán ember, szerető, nemes hitvestársa oldalán, kedves gyermekei körében, igen boldog, meleg családi életet élt. Még a koalíciós kormányzás idejében, mint a „Debrecen” ujság akkori szerkesztője, a közel félszázadon át munkálkodó tudós, nagy tanárt, önzetlen függetlenségi magyar polgárt egy lelkes cikkelyben méltattam, kitüntetésre méltó pályafutására hódoló szeretettel felhívtam az illetékes körök figyelmét, amely cik kemre bizalmas válaszul puritánságát oly jellemzőleg a következő levelet írta hozzám: „Olvastam a mai Debreczen-t, lehetetlen meg nem köszönnöm ezt a figyelmet, lelkes méltatást, amit irántam ily nyíltan megmutatott. Egy mégis búsít, noha igaz dolgok sorolvák ott föl, t. i., az irigység — óh, ez mindig van! — rámfoghatja, talán én adtam volna valami lendítést a cikkírásra? Pedig ez igazán távol vala s van tőlem. Ah, de a félreértésnek utját nem állhatjuk s már Veresmarti mondá: „A félreértésben nincs feltámadás, csak lelkiismeretünkben!” A másik ami búsít, az, hogy a cikktől felizgulhat az illetékes hatóság, hogy részemre valami felső helyi kitüntetést kolduljon ki. Pedig ez az, amit nem kérek, nem óhajtok és nem is szeretnék. Elveimmel ellenkezik. Puritán vagyok. Nekem semmi hiú cím, dekoráció nem kell. Republikánus érzelmű

vagyok egyénileg, aki minden adományozott címet, csillogó csecsebecsét megszüntetnék, Isten is mentsen meg valami felső címzetes kitüntetéstől. Az az egyetlen doktori cím, amely a genfi republikától jött, az nekem elég! Ez nem lánc, ez nem tollzárlat és nem szájkosár... Mert én Genfet gyermekkorom óta önzetlenül szeretem, lapjában már tanári első éveimben irtam: jutalomvárás nélkül.“

Balogh Ferencnek a munkásságát, érdemes életét csakugyan inkább a külföld méltányolta. Nem a M. Kir. Tudományos Akadémia tagja lett, a genfi francia egyetem választotta tiszteletbeli doktorává, sőt az egész világra kiterjedt angol, az az „Britt és külföldi Bibliaterjesztő Társulat“ is tiszteletbeli tagjává választotta — a nemes öreg — egyedül és először a magyarok közül... Ha visszagondolok most Balogh Ferencre, aki negyvenhétéves tanárkodása alatt mindig csak kötelességének élt a „szeretett tárgyak“ javára és soha semmiféle földi hatalomnak nem kötötte le magát meggyőződésének, nézetének félrevetésével. lelkemből át kell éreznem a koporsót bucsuztató Ferenczy Gyula egyetemi tanárnak dübörgős szavait: — „a régi, híres debreczeni Kálvinista kollégiumnak valójában utolsó nagy tanára volt Balogh!“ ...

LAKY NÉNI.

Laky néni, született Aranyi Krisztina, az Ős-Debrecen legértékesebb nemzetségeiből származott. Apai és anyai ágón tudományos hírnevű, érdeemes elődöknek volt a le-származója. Édesapja az a tudós és puritán Aranyi István kollégiumi hittanár volt, kinek a koporsójánál a nagy magyar pap Révész Imre, az „írás“ szent szavaival így nyilatkozott:

— Az igazság törvénye volt az ő szájában és álnokság nem találtatott az ő ajakain! — Csakugyan, az egyenes-lelkű, szilárd jellemű, erős elméjű, zengő magyar szavú, hivatásában ernyedhetetlen, hűséges és hazafias debreceni kálvinista professzoroknak jellegzetes példányképe volt nagytiszteletű Aranyi István uram. Nem hiányzott még a — vaskalapja sem. Ámde, a Lakynéni édesanyjának családját is tudományos képességek emelték ki, sőt a költészetiránti virágos hajlandóságok jellemezték. Lakyné Aranyi Krisztinának az édesanyja: Diószeghy Erzsébet ugyanis annak a tudós Diószeghy Sámuelnek volt a leánya, aki vitézlő Fazekas „kviétált“ huszár főhadnaggyal, a „Ludas Matyi“ szerzőjével társban megírta a „debreceni fűvészkönyvet“, az első magyarnyelvű fűvészkönyvet a magyar mezők, a magyar erdők tengernyi bűbajos virágáról, balzsamos fűvéről és aki „főhadnagy“ Fazekas sógorával (Diószeghy Sámuelné Fazekas-leány volt) a házában istápolta, oltalmazta, dédelgette a szegény kicsapott diákokat, a kopott, elbetegeskedt vándorköltőt: Csokonai Vitéz Mihályt.

Lakyné Aranyi Krisztina kollégiumi tudós professzor édesapjától még zsenge korában megismerte az ókori klasszikusokat, eredetiben olvasta a görög és latin írásművészek remekeit, a Nyugat újabb keletű műveltségét pedig Bécsben ismerte meg, hová anyja testvéréhez, ifjabb Diószeghy Sámuelhez kora-ifjan felkerült. Ez a Debrecenből Bécsbe származott nagytehetségű magyar kalmár a császárvárosban milliókat szerzett, korának egyik első bankárja, magának Ferenc császárnak bizalmas embere volt. A gyermektelen, dúsgazdag bankár bájos kis hűgát saját leányaként nevelte s tekintette. A művészet iránt fogékony lelkű nőnek — Laky néni még hatvan éves korában is mesterileg játszott a hárfán! — olyan nevelést adott, hogy tudása vetekedett a korabeli legtöbb tudományosan képzett férfiével. Amikor később a vaskalapos Aranyi professzor a bécsi „nagybácsi” szalonjából, a bécsi magyar bankárnak akarata ellenére, a poros alföldi Debrecenbe hazavitte a szépséges nagyuri hajadonná nőtt, több európai nyelven beszélő Krisztinát, oly zokon és fájdalmasan esett az öreg Diószeghy „hofrath”-nak, hogy végrendelkezésénél a több milliós vagyonból már csak morzsákat juttatott egykori kedvenc neveltlányának.

*

Ez a Debrecen, az Aranyi professzor úrék Debrecenje, szorgos népével óriási méhkaptárhoz hasonlított. Terhes társzekerek nyomán kövér porfelhők gomolyogtak a lapos, vaskos lepényként terpedt civis-város körül. Némelykor a diákok belenótáztak az éjszakába. Nagyvásárok napján a Lacikonyha-soron botra kaptak az italos, hetyke böszörményi, nánási hajdúk, vagy olykor a Rákóczi-harang bűgő hangja zengett-bongott bele a tespedő csendbe, ha szaporázták a harangszót:

— Tűz van! — kiáltással kirobogtak a vén kollégiumból a machinista diákok, ha pedig vontatottan, bús méltósággal zokogott fel a harangszó, a civisek megilletődötten mondogatták a kisajtóból:

— Nagy halottnak harangoznak. Vajjon ki halt meg? Ilyenfélék voltak az izgalmai a jólétében megállapodott, meghájasodott civis-városnak. Széchenyi ugyan már elindította az első gőzhajót a Tiszán, de Kossuth Lajos lángfényes napja még nem virradt fel s inkább pihenőket tartva

nézelődött a nemzet. Aranyi professzor úrék idejében bizony még nem szégyenlték „mester“-nevöket a csizmadiák sem és „suszternek“, lábbelikészítőnek üres hivalkodásból még nem adták ki magukat, hiszen abban a bálban is (a Fehérló-fogadónak emeletén volt ez a templomnyi „szála“), hol Aranyi Krisztinát megismerte a sugár barna alistáli Laky Imre (már 1844-ben királyi táblai hites jegyző s gazdag földbirtokos család fia), az urak recsegőstalpú kordováni bőrcsizmákban táncolták a „körmagyar“-t. Aranyi Krisztina picinyke topánkájával királynőjévé emelkedett ennek a bálnak. A fiatalság lelkesedve szegődött udvarához, ám Krisztina a férfias, derék Lakyt választotta párjaul nemcsak itt a táncban, hanem később az életküzdelmekhez is.

Aranyi professzor, amikor Laky Imre leánykérőként bekopogtatott házához, a piac utcai Diószeghy-féle öreg házhoz, szeretettel rájuk adta az áldást. Kedveszerinti volt a tanult, a vagyonos és őspostestáns nemesi családból származó vőlegény. Az alistáli Laky-család a szatmári békekötés után, a protestáns üldöztetések idején, Győr vármegyéből menekült Debrecenbe s régi nemes levelöket Biharban meghirdettetvén, Debrecen határán kívül is szép birtokokat szereztek. Laky Imre a Kisvárad utcai kuriába vitte haza feleségét, ekkor az örökölt családi vagyonon megosztzkodott testvéreivel, hiataláról lemondott, hogy teljesen a családi tűzhelynek élhessen. Ebes-pusztai, boldogfalvai, jankafalvai kiterjedt birtokain gazdálkodott nagy szorgalommal, de kevesebb szerencsével.

Krisztináék szerelemből kötött házaselete, hét gyermek-áldással, boldog, meleg házaselet volt; hanem később rájuk szakadtak az anyagi gondok, A múlt század második felének hirhedt, félelmetes aszályos esztendői, majd a Tiszának és Hortobágnak háromszori végzetes kiöntése tönkre tették a Laky „úr“ gazdaságát s újból kénytelen volt hivatalt vállalni a városnál, mint a debreceni városi törvényszék bírása, majd az 1870-es években, a közigazgatás és bíraskodás szétválasztásával, kinevezték sátoraljaújhelyi járásbírónak. Utrakészen már összemálháztak mindent, ám Laky Imre az indulást előző éjszaka — szíven lötte magát. Az ősi vagyon pusztulását s hogy apái hajlékából végleg kiköltözzön, elviselni nem bírta. Lakyné Aranyi Krisztina özvegyen maradt. Az ősi vagyon nagyobb darabját

eldobolták, az özvegynek és az árváknak a vagyon egy részét, közöttük a boldogfalvi értékes szőlőbirtokot, a sok vignapot látott ódon, hatalmas szőlőpajtával, veszett fejszének a nyelét, a bécsi nagybácsi, a bankár Diószeghy Sámuel mentette meg a végpusztulástól.

*

Laky néni, mert már ekkor „néni“ volt a szép, a kedves Aranyi Krisztina, egyetlen otthon lévő legkisebb gyermekével, Imre fiával. bús-özvegyen költözött vissza a piac utcai Aranyi-házba, az ekkor már szintén özvegy öreg édesanyjához, Diószeghy Erzsébethez. Ez a ház a piac utcai nagy kerekés kútnál, a régi Debrecennek egyik legérdekesebb öreg háza volt, a Fazekas főhadnaggal rokon Diószeghy-családról szállott a tudós Aranyi professzorra. Három zsalugáteres ablak nézett az utcára s vasalt, kőbefoglalt szárnyas ajtója várkapunak beillett. Régimódi bolt-hajtásos szobái sorakoztak belül a kőlabas, széles ambitusra nyilva. Oldalt a tűzfalon is volt fent a magasban két kis ablak, melyeken egy padlásszobába ömlött be a napfény... Diószeghyék, úgy lehet még a Páris városát megjáró vitézlő rokon huszárfőhadnagy Fazekas Mihály izlése szerint építették ezt a padlásszobát, amely a régi Debrecenben nagy ritkaságszámba ment, egyébként az emeletnek beillő bolthajtásos padlást magtárnak használták... Ma a Kereskedelmi és Iparbanknak háromemeletes, emléktáblával megjelölt hatalmas bérpalotája áll ezen a helyen, az 1880-as években azonban még százados ódonágában szilárd méltósággal, mohás cseréptetővel terpeszkedett hátul, az udvart keresztező cselédségi és gazdasági épület is, amely az első, a gazdasági udvart választotta el a több mint egy-holdnyi lombos, virágos kerttől. Érdekes volt ez a keresztépület a rejték-kerbe lenyíló ajtajával, még megvolt szabadtüzhelyével a boglyakemencés sütőház padkája is, hol a szolga-diák, a szegény „dárdás“ diák-fiu Aranyi, Diószeghy Sámuel jóvoltából téli esténként a tüzhely lihogó parázsfényénél tanulgatott. A későbbi nagytekintélyű professzor ennek a lihogó parázstűznek fényénél ismerte meg, szerette meg a Diószeghy Ersuska szemét s még a vaskalapja sem oltalmazta meg ettől az ifjúkori szerelemtől, úgy hogy hitvestársa — 42 évig hűségesen — Diószeghy Erzsébet lett...

Az 1880-as években az Aranyi-Diószeghy-ház hátulsó lombos, madárdalos nagy rejtekkertjében még fenállott a kis „pavillon“, melyet a kegyeletes család a Fazekas Mihály és fűvész Diószeghy Sámuel „dolgozó házaként“ nevezett. Amikor Vitézt, a szánandó beteg, árva poéta Csokonait a kollégiumból kiharangozták s a lázongó lelkű és csúfolkodó tollú merész költőtől haraggal fordult el a szigorú, zordonan ítélkező debreceni közvélemény, a magyar mezők, magyar erdők bűbajos virágjainak mély érzésű, tudós barátja: Diószeghy Sámuel ebben a pavillonban rejtegette, istápolta sokáig a „bélpoklosként“ kiközösített szegény „heptikás“ költőt. A fiatal gyerekleány „Ersuska“ édesatyja megbízásából nagy titokban, hogy a cselédek se tudják meg, idehordozgatta Mihály diák részére a „betegnek való“ csirke-becsináljat, a muskotályos illatú érmelléki bakatort . . . Ebben a pavillonban, meg a boldogfalva-kerti szőlő nádfedeleles pajtájánál tavasztól késő őszig, s télen a boltíves szobák búbos porcellán-kemencéjénél, amikor az Imre fiú legénysorba serdült, hogy korábbi szomorúságait felejtse, hogy vigaszt s derűt terjesszen, fehér hajjal, de üde szívvvel, szelid lélekkel Laky néni, — itt fogadta szívesen, szeretett vendégeként az akkori Debrecen irodalmi- és művész-bohémjait. Hárfát pengetve, vagy a zongoránál megkapó régi magyar dalokat, Csokonaidalokat muzsikált nekik, ha pedig úgy fordult, a tudósokat meglepte elméjének kincses tudásával. Az asztalán meg nemcsak az öreg ezüst volt a legértékesebb, hanem ízletes ételei is bizonyították, hogy Laki néni példányképe az igazúri magyar gazdaasszonynak is . . . Úgy, hogy Lakynéninél mindenki otthon és boldog fiatalnak érezte magát. Páratlan vendégszeretetével, nemes lelkületével magával ragadta, fellelkesítette, a szép eszmények iránti fogékony-ságra megihlette nemcsak a nagyratörő fiatal-ságot, hanem a társaság öregebbjeit is. A Laky néni „fiai“ voltak s mindennapos társaságához tartoztak a tollforgatók közül: Szabolcska Mihály, Vértesy Gyula, Gáspár Imre, Zoltai Lajos (Debrecen város érdemes történetírója), Karczag Vilmos; a színészek közül: Zilahy Gyula (a becézgetve szeretett mesterszínművész Zsül), Molnár László, a tragikosan elhunyt Molnár Antal, Mándoki Béla, Vedres Gyula, Rónaszéki Gusztó és még mások.

Békessy „Rózsi“, a debreceni színház aranyhajú nai-

vája is Laky néninél, talán éppen a Csokonai Vitéz-féle kerti házban ismerkedett meg Balogh Zsigmond törvényszéki bíróval, aki nőül vette ezt az érdekes tehetségű, bájos színésznőt. Békessy Rózsi az életben is mesterjátékosnak bizonyult; nemcsak szerető családanyának vált be, hanem Debrecennek első nagy kalmárasszonya lett, korszerűleg berendezett virágzó szappangyárának termékei az egész világon mindenfelé kapósak.

Laky néni házánál és nemes társaságában kedves tanyát leltek az öregebbek is, mint gróf Vay Dániel, Kossuth Lajos kortársa s Kossuthék idejéből a „liberális” főrendeknek egyik vezére, aki báró Wesselényi Miklós-nak személyszerint bizalmas barátja volt... Gróf Teleki Sándor, az „ezredes” ahányszor Debrecenben megfordult (pedig Debrecent lehetőleg sűrűn útbaejtette), soha el nem mulasztotta Laky néni meglátogatását, Vértesy Arnold, Bodossy Pál református püspöki titkár, a 48-as idők egyik délceg volt honvédtisztje s a hírnévre „mági-kás” Hatvani professzorral vetekvő Nagy Pál kollégiumi fizika-tanár szintén a Laky néni társaságához tartoztak.

Egyik boldogabb napja mégis az volt Laky néninek, amikor megérte, hogy alig 20 éves Imre fiának „Véres napok” című, az Akadémiától megdicsért tragédiáját a debreceni színházban nagy sikerrel előadták. A magyar úriasszonyoknak ez a remek mintaképe 1891-ben, 63 éves korában hunyt el, Szabolcska Mihály ekkor írta a Laky néni szívéről:

Hogy azt meg bírta volna hűtni,
Én a halálnak sem hiszem.
Óh, a fölött — hiába van tél, —
Meglássátok: virág fakad.
S szellő ringatja majd a lombos,
Madárdalos faágakat.

A DEBRECENI KOLLÉGIUM EGY NAGYBOTOS DIÁKJA.

A debreceni kollégium sok kiváló diákja közül különösebben Tordai Gábornak maradt fenn legendás emlékezete. Jó Tordai Gábor, mint tekintélyes debreceni ügyvéd, az 1912-ik esztendőben fejezte be életét s annakidején a „pátriából“, a híres ősjogász „Szücs-pátri“-nak gyönyörű szülőföldjéről, Szatmármegyéből került bennlakos diáknak a debreceni kollégiumba. A gyönyörű „páttria“ huszáros magyar kálvinista népének sok erős erényét és csak önmagára ártalmas gyarlóságát megtestesülten példázta Tordai... Erős testtel, erős lélekkel kiemelkedett az 1860-as esztendők debreceni diáksága közül ez a bölényfejű, hatalmas kerekhomlokú legény. Játszva tanult meg minden nehéz feladatot; ám játékot űzött magából az életből s ez az utóbbi nem volt helyes a Tordai Gábor-féle magyar daliáktól. Nemcsak magukat feláldozták meddön, az örökség is szomorú melyet ránk hagytak. Az omladozó bástyás, széthúзва forrongó, legtisztább magyar népet kivándorlásba kergető „mai“ Magyarország ez az örökség, hol lappangó szellők suhanásától félénk nádszálként hajladozunk és zizegünk mi a virtuskodó Tordai Gáborok félreszorított, elernyed, romlásunk útvesztőjében kishitűen gubbasztó bús ivadékai...

Míg a vagyonban, a virtuskodások varázsában tartott, követtük mi is a ti végzetes példáitokat jó Tordai Gábor... Mindamelletten én, a telivér keleti ember, nem vetek rátok

követ. Eszközök voltatok ti, ahogy mi is csak azok vagyunk a Sors, vagy miért ne mondjam: — Isten kezében. Olvasgattam a bibliát én is, hát tudom: — sanyarogni, szenvedni, búslakodni kell a népnek, hogy megtisztuljon és feljohodjon, mint Mózes hajszolt nemzetsége a pusztaságban vándorolván.

*

Tordai Gáborék diákoskodása idején másmilyen nóták jártak, mint ma. Téli estéken, a kollégium szomszédságából, hivatatólag világított a polgár Lisztes János úr kocsmájába. Az Érmellékről Diószeg legzamatosabb borait itcétze Lisztes úr. A diákok a Lisztes úr nyájas hajlékáról dalolták:

Parton van a Lisztes bácsi kocsmája,
Diákoknak van az oda csinálva,
Diákoknak, meg a híres dámáknak,
Meg annak a tizenhárom cigánynak . . .

Dámák és cigány nemcsak nóta szerint, hanem valószínűleg nevezetes szerepekhez jutottak Gábor diákék életében. Egy-egy karácsonyi és húsvéti kövér „legáció” után gavallérosan leadogatták Bánkinál, Papp Gyurkánál, Lisztesnél s máshol az „obolusokat”. Nagytiszteletű Menyhárt János professzor úr, a héber, vagyis zsidó nyelvnek tudós oktatómestere nem alap nélkül mondogatta egyik-másik nyikorgócsizmás tiszteletes szent atyafinak:

— Amice, úgy látom én, hogy a zsidónál maga is jobban szereti a zsidónét . . .

*

Gábor diákéknak másik, a bort dicsőítő ropogós nótájuk ez volt:

Ha diák vagy:
Ne tanulj . . .
Bort igyál
És ne búsulj . . .

Pedig azért tanulgattak ők . . . Révész Imre debreceni református papnak diákkorából fennmaradt, hogy a „kalendáriom” átolvasása után hibátlanul felmondta az „országos vásárok” jegyzékét . . . Ilyenféle koponya volt a Tordai Gábor diák koponyája is, komoly tudás és tréfás móka csodálatosan megragadtak abban és a „névnapok” sorrendje felől nem hiában tudakolták Gábort, minden „aprószenetet” számontartott.

*

Tordai Gáborék diákoskodásának idejében a kollégiumnak kőfallal kerített hátulsó udvarán, még állott a „makhinárium“, az az „tűzfecskendő-szín“. A első „makhinista diák“ gondja volt, hogy a városi tüzesetekhez jókarban repíthessék ki a kerekes tengelyekre helyezett „makhinát“. „Tüzet a tűzzel“, volt a jelszava ennek a lelkes diákságnak. Fejsze, vasvilla, horog, veder voltak egyszerű tűzoltó eszközeik. Éjjel a „makhina“ előtt a „lámpahordó“ világított és az akadályok elhárításánál a „botosok“ vezérkedtek. Ezek a „nagy“ és „kis“ botos diákok voltak az első „makhinisták“. 170 centiméter hosszú, nehéz vassal bőven körülpántolt furkó, ijesztő súlyos culáp volt a „nagybot“. Ezzel a bottal próbálták ki a diáklegény karjának erejét, aki „makhinistának“ pályázott, ezt a botot tartozott kinyújtott karral felemelni és megforgatni, ami azután nem kis dicsőség volt; hiszen egy mázsánál többet, 116 kilót emelt meg, aki a nagybotot szabályosan felemelte... „Nagy-“ és „kisbotos“ uraimék pedig a tüzesetekhez rohanvást, ezekkel a herkulesi fegyverekkel döntögették és verték földre az útjokat megakasztó deszkakerítést, csukott kaput. Megérdemli a felemlítést, hogy a tűzoltódiákok „utolsó nagybotosa“, a nagyerejű Vértessy Móric Bihar-Tordán halt meg, mint a szép magyar község szeretett papja.

*

Az 1860-as esztendőben két Tordai-fiu, névszerint Gábor és öccse, Imre volt a „makhinisták“ között a vezérbotos. Kettesben az egyik fergeteges alkalomkor egész sereg mézszároslegényt kihajtottak a „Fehér-ló“ fogadóból...

Tordai Gábor a kollégiumi „kántusnak“ is egyik első „szólistája“ volt.

— Mint egy angyal, úgy énekelt ez a Gábor! — boldogult Zong János debreceni tanító és dalárdista sokszor elmondogatta. Ámde, evésben-ivásban sem gyűrték le soha Gábort. Megette a kulimázt, tücsköt, bogarat; ha pedig kiürült s mindjárt nem töltöttek belé, a borosüveget meg-rágtá... Korai halálát ez a nyűhetetlennek hitt „strucgyomra“ okozta. Mérgében egy piros kortestollat drójtával együtt megevett Gábor s a rozsdás dróttól elpusztult ez a bölényhomlokú szilaj magyar, aki embertől és nehézségektől soha vissza nem rettent.

Az Arany-bika udvarán, még a nótás világban, a közönség közé üres pezsgős üvegeket dobált egy hetvenkedő

„közös tiszt“, Gábor, ki a „tartalékban“ főhadnagy volt, minden szóváltás nélkül, nyakánál a levegőbe emelte és kivitte az utcára a garázda tisztet... Ritka nagy erejével mégis nem élt vissza Gábor, inkább kimélte a gyengét. Istápolta minden szegényt. A betegetek és szomorodott lelkűeket felvidította; mert ahogyan ő a „csuklyásbarát“, a „hegedűművész Reményit“, az „iskolamestert“ és többi más kedves mókáit eljátszogatta, az elsőrendű művészet és lelketvidámító isteni orvosság volt... Sőt, mint dalköltő és zeneszerző szép tehetségéről szolgáltatott bizonyosságokat. Népdalok, egy királyhimnusz és több mélyérzésű borongós magyar gyászének zenéltek ki lelkéből. Gyászdalai érdekesen, megkapóan jellemzik. Ezek a bús melódiák csakugyan különös gondolatokra ingerlő megnyilvánulásai rejtőzködős nyersarany tehetségének; hiszen a legvidámabb pajtásnak ismerték mindenkor, mindenütt... Hiszen mindig vendégre terített uri asztalánál is — látszólag — játszi kedvvel fecsérelte gyönyörű képességeit, hogy mások szórakozzanak... Fátyolos lelkéből ime mégis tépett érzelmek bús húrjai muzsikáltak kifelé... Felzokogó gyászdalokkal szólalt meg időnként az örökkön mókás diák, ez az önmagát szertelen szenvedélyekkel elégető szilaj magyar zseni... És én úgy érzem, hogy ezekben a gyászdalokban átokverte faját siratgatta Gábor... Amilyen volt, olyanná is elvakult, eltévelyedett nemzetének hanyatlása miatt lett Gábor...

*

Tordai Gábornak holtáiglan barátjai maradtak a „dalárdisták“, az a híres debreceni dalárda, mely valamikor, még a fokosnak fénykorában, harminc rőfös debreceni kolbásszal vendégelte meg az aradi dalárdát és diószegi bakarral tele „debreceni kulacsot“ küldött nekik. Az óriási csikóbőrös kulacs oldalára, melynek Mikinszky Károly volt a készítő mestere, veres bőrön ekkor nyomatták aranyos betűkkel a Tordai verselményét:

Örömben, dalban és csatában,
Hol ember kell a gátra,
Ott Arad nem marad hátra.
Hanem hiszen Debrecen:
Az is mindig ott leszen...

Isztambulban ezek a debreceni legények, hajh, deres fővel is legények ők! nótáztak a padisáhnak. Az „öreg

dalárda" gyűjteményében özönével kerülnek ezüst serlegek, kupák, díszérmek aranszalagos koszorúk, diplomák és — kulacsok... Hites ügyvéd, volt szerkesztő s dalospajtás, Vadon Sándor mondott találó rigmust jó Tordai Gábor diák temetésén, én is ezzel búcsúzom:

Gyászt öltött magára
A dalárda tábor,
Mert kihalt közülök
Jó Tordai Gábor,
Ki szerette a dalt
És csinált dalokat;
Ki becsülte holtig
A víg pajtásokat.

OSZK

PESTI ÉS VIDÉKI GÖRÖGÖK.

A Duna-partra néző, két tornyos pesti görög templom zöld réztetőjével, döbörgő széles kapujával, az egyházi laképületekkel körülépített udvaraival, az ugynevezett „görög udvar“-ral egészen külön kis világ. A folyton változó, ujhodó pesti Belvárosban a csendes görög udvar gátat szeg a mindenhová betolakodó lármás életforgatagnak. A három kijárós udvaron át siető fővárosi emberek itt halitják az űzér szót, hiszen tulajdonképen temetőben járnak. A templom tövében címeres márványtáblák alatt régi kripták, régi görögök porhadó csontjai rejtőznek... Egykori dusgazdagságuknak kőbe épült maradványa a hatalmas szép templom és ez a, csendes belvárosi éjszakákon, rejtelmes árnyaktól megszállott görög udvar.

Leginkább a kalmárkodás, a kereskedés volt a főfoglalkozásuk. Görögországból, a Balkánról, országunk Déljéről már az 1600-as évek végétől szállingóztak, szivárogtak a türelmes magyar nép közé felsőbb, belsőbb vidékeinkre. Kis részben macedoniak voltak, ez utóbbiak a görög keleti felekezeti behatások alatt később az oláhság felé hajlottak és macedon-oláh néven nevezték magukat. A köznép kurtán csak „diák“-nak, Demeter, Gergely, Márton s a többi diák-néven ismerte őket; mert a kalmárkodó görögök írni, olvasni, számolni mind jól tudtak. Pesten kívül a magyar vidéken megannyi templomos görög-udvarral együtt Szegeden, Hódmezővásárhelyen, Szentesen, Békéscsabán, Aradon, Karczagon, Kecskeméten,

Nagykőrösön, Tokajban, Miskolczon, Egerben, Ungváron, Nagyváradon, Biharban, Diószegen, Vácson, Szigetváron, Fehérváron, Komáromban, Győrött voltak emlékezetesebb telepeik. A központi templomos-helyek melletti más községekben és falvakban széjjelszóródottan lakó görögök bizonyos körzet határain belől egy-egy ilyen „se nem oláh, se nem szerb: görög-keleti görög” egyházközség kötelékébe tartoztak. A tokaji templomos, papos, kántoros görög egyházközség tagjai például széjjelszóródottan Zemplén-, Szabolcs-vármegyék és a Hajdu-kerület 23—25 községében laktak és személy szerint is rendkívül jelentős kiváltságokat élveztek, peres ügyeiket kivonták az uriszek és törvényhatóság jogköre alól. Külön főbiráik voltak, a tokaji görögök utolsó főbirája büdi Dogály Gusztáv, a szabolcs-megyei Büdön lakos nagybirtokos földesúr volt, aki öregkorában rablógyilkosságnak esett áldozatául. Mivel pedig az eredeti, tiszta görög gyülekezeteknek a hazaföldjén érsekségek, püspökségek sehol nem volt, minden egyházközség a saját görög-udvarán belől egyházi ügyekben, vagyonaik felől teljesen független, különálló kis egyházas köztársaság volt. Vagyonairól, a vagyon jövedelméről tetszés szerint rendelkezhettek. Sőt az 1868. évi IX. t. c. 9. szakasza kimondja, hogy az (ilyen görög) egyház hiveinek szerzett joga ingó-ingatlan vagyonra, minden szerzeményökre érvényben marad. Az alapítványokat is tetszés szerint kezelhették, ennél fogva akár egyetlen görög hívő fogadhat, tarthat magának papot, kántort.

A Pesten megtelepedett görögök és az úgynevezett macedonoláhok kezdetben az akkor „Illyr”, most „szerb”-nek nevezett pesti görög-keleti ortodox egyházközséghez csatlakoztak, amikor azonban vagyonosodtak, számarányuk növekedett, miután legnagyobb részük az illyr (rác) nyelvet különben sem értette, szükségét érezték, miszerint: „az ezországban másfelé” lakó fajrokonai példájára, a saját nyelvükön gyakorlandó isteni tisztelet számára maguknak önálló görög szentegyházat alapítsanak. A helytartó tanácstól 1788-ban a „Pesten lakó összes görög nemzetiségük” aláírással 179 családfő kérelmezte a külön görög egyházközség megalapításának, a külön templom felépítésének az engedélyezését azzal a kikötéssel, hogy ott az isteni tisztelet és minden egyházi szertartás örökidőkre kizárólag „közös anyanyelvükön” görögül tartassék. A görög-

gök 32.464 forint 20 krajcárt, a macedoni-oláhok 17.401 forintot adtak össze az építkezések, a berendezkedések költségeire s a budai rác püspök, a karlócai rác érsek minden ellenkezése dacára 1790 körül az Alduna-soron, a Régi posta- és Galamb-utcáktól határolt telkeken a szükséges egyházi épületekkel felépült elébb a kápolnájok, majd az a hatalmas, gyönyörű kettős tornyú templom, amely a Duna-sornak méltó disze. Az időtájt még az úgynevezett macedon-oláhok is görög anyanyelvűeknek vallották magokat, csak később, a kara-vlachok, a fekete oláhok befurakodásával és mindinkább növekedő befolyásával tántorodtak el a templom alapító görög testvéreiktől, sőt eloláhosodott ivadékaik már a Mocsonyiak, Babesek vezetésével teljesen a dákórománoknak eszközévé szegődtek és e bujkáló álnok fajt jellemző minden furfanggal, hamissággal, a bíróságok megtévesztésével erőszakosan elakarták ragadni, megakarták változtatni az egyházközség kormányzását a templommal, a templom és iskola vagyonával, dús alapítványaival együtt. Odáig mentek, hogy a Petőfi-téri remek görög-templom ősi görög oltárnyelvét az oláhra akarták felcserélni minduntalan. A pesti „román ifjúság” 1873-ban már itt miséztetni akart a véreskezű, hirhedt 1848/49. évi Janku oláhtribunért. Az oláh hitsorsos Babes Vincének és társainak — jellemzőleg — szörnyen fáj az is, hosszú időn át ádázul támadták érte az egyház görög vezetőségét, amiért egy Lyka D. Anasztázné asszonyság által ajándékozott oltárfüggönyön magyar volt a felirat. Az egyházközség békéjét évtizedeken át feldőló „nemzetiségi”-villongásnak 1908-ban, illetve 1909-ben szakadt vége, amikor a magyar bíróságok, fel a magas kuriáig az „ősi jogok és igazságok alapján” elutasították a vakmerően erőszakolt, alaptalan oláh követelődzéseket és álnok próbálkozásokat a pesti görög templom meghódításáért.

Emlékezetességek a pesti görögökről.

A pesti görög egyházat és görög udvart alapító görög családok közül ma már csupán a Takatsy Miklós, Armenty János, Agorasztó György, Haris Sándor, Sacelláry György, Bazdeka Szilád, Milos György, Manno Döme, Dóra Szilárd, Tomory Anasztáz, Koperly Döme, Spiro György, Balassa Gyula, Zicco Anasztáz, Oeconom Szilárd, Constantin Miklós,

Malaky Tivadar leszármazói élnek, a Tergill, Diamandi, Zograf, moradai Dera, Argyri, Skutary, báró Horváth, abádiai Grabovszky (a leggyönyörűbb belvárosi barokk-palota építtetői), Lepora, Csaprázy, Buza, Babula, Monaszterly, stb. családok már kihaltak. A pesti kis görög egyház ügyeit azonban máig olyan kiváló férfiak intézik, akikre számban nagyobb gyülekezetek büszkék lehetnének. Az egyházközség elnöke Agoraszto Péter dr. kuriai bíró, akinek az őse Miklós, Pest város főbírája, a pesti törvényszék elnöke volt, — olyan vastagnyaku kálvinistás magyar, hogy amikor a Görögországból hozatott pap vállalt kötelezettségének megfelelőleg nem tanult meg magyarul és a hitközségi ülésen németül szólalt fel, rendreutasította, megvonta tőle a szót, hogy akkor inkább hozzon magával „tolmácsot“ . . . Az alelnökök sorában Lyka Miklós nagybirtokos, Agorasztó Tivadar Pestvármegye alispánja, Sacelláry György volt országgyűlési képviselő, bankár, Milos György, a Pesti Hazai Első Takarékpénztár igazgatója, említhetők.

A nagy gazdagságu, eredetileg görög Haris-család, a sokszor emlegetett dúsgazdag Haris Pál volt görög konzul családja kihalt. Az öt Haris fitestvér magtalanul halt el, vagyonukat jórészt magyar közcélokra hagyták. Pesten a Bécsi-utcából a „Harission-ház“ az ő házuk volt, a köztudat szerinti Haris-bazárhoz semmi közük nem volt, az egy rác eredetű, Masirevich-Haris nevű család alapítása. A pesti görög családok múlandó sorsára felemlítést érdemlő példa, hogy az 1830-as évek nagy görög Lyka bankárjának fiai közül György, Sándor, Konstantin, Emil, Miklós leszármazók nélkül haltak el, az egyetlen István fiu örökölte a mesés vagyont. A Sacelláry-családból, az öreg Sacelláry D. György gazdag, művelt kereskedő, a ma szereplő Sacelláry-fiuk apja, mint hitközségi elnök, a görög-udvarba, a görög templom oltárához és alapítványaihoz befúrakodott oláhok ellen vívta és vezette a végül diádalmas nagy harcot. Fiai közül: Györgyöt, az országos nevű bankárt, volt országgyűlési képviselőt Pest-Budán körülbelül mindenki ösmeri legalább hírből, a másik fiu „Misó“ meg a pénzügyminisztériumban tanácsos, mindketten Rauchbauer lányokat vettek nőül, nővérük a világhíres csantavári Törley József pezsgőgyárhoz ment férjhez.

A Régi-posta-utcából a legnépszerűbb pesti görög mindenbizonnyal a daliás Manno Miltiadesz, a „Milti”, aki a különféle úri, nemes sportokból nemcsak többszörös világbajnok, hanem pompás karrikatura-rajzoló. Fivére a bika-nyaku, zömök Manno Leonidász, régebről az egyik úttörő magyar ökölvívó és birkózó bajnok, az egykor sok gabonás hajójával a Dunát, Tiszát járató édesapjoknak, a híres öreg pesti nagy görög gabonakereskedő és bankár Manno Demeternek örökét folytatja és Pest görögjei közül a legfőkéletemebben beszéli a görög nyelvet. Szépséges nővérük Calypso, a pesti bálók, jég- és tennisz-pálya volt királynője Jolland Arturnak, a Pázmány-egyetem kiváló angol tanárának a felesége. A pesti görögök között él Erzsébet királynénk egyidőben sokat emlegetett jeles görög tanára. Rousszopolosz úr, bár Görögországban birtokos, annyira megszerette a magyarokat és a szépséges magyar fővárost, hogy az esztendő nagyobb részét Budapesten tölti. Van a magyar királyi honvédségnek egy Kurucz nevű, a leggyönyörűbb hadi kitüntetésekkel ékített vitéz ezredese, kevesen tudják felőle, hogy Kurczziadesz nevű görög család leszármazója.

A nagyon regényes eredetű pipametsző görög Spiros családnak utolsó férfi sarja, a finomkezű művész Spiro M. Emil görög a tavaszon halt el. Hagyományaik szerint: más névvel, az ősi görög hazában hercegi rangú, dúsgazdag birtokosok voltak az elődjei; ámde valamelyik ősiük az akkori országtartó hódítók, a törökök elleni összeesküvésbe keveredett, amiért a törökök a hercegi vagyont lefoglalták s a családot egy picinyke fiugyermek kivételével legyilkolták. A hű szolgák és a család barátai ezt a gyermeket számárhálon, gyapjas zsákban, a gyapju közé dűgva csempészték ki a törökök karmai közül, hogy pedig a gyermek meg ne fűladjon, zöld fűgét dűgtak a szájába... Ez a Spiro Konstantin, később, a pesti görögök társadalmának nagyon előkelő, jótékonysága és alapítványai miatt becsült tagja lett. A családi kincsek egyrészt ugyanis a hű emberek megmentették és utána szállították, tehát jómódban élt. A dúsgazdag görögnek egyetlen szenvedélye és kedves időtöltése a tajtékpipa faragás, a nemeskőbe metszés finom művészete volt. Fiai, unokája örökölték regényes sorsu ősapjuknak ezt a ritka művészi

lehetőségét, sőt amikor már a vagyon elfogyott, a fiuk, az unoka Pesten, illetve Bécsben is a legelső hivatásos tajték-pipa faragó, drágakő metsző szobrászművészek voltak. S bár évről-évről fogyatkoznak a hivei a márványtól, aranyozástól dús, gyöngyös selyem papi ruháktól színes, tömör ezüst kegszerektől ragyogó, szakállas bizánci szentek képeivel rakott pesti görög templomnak, a nagyszerű alapítványok kövér jövedelmeiből egészen a háború előtti legújabb időkig megtartották a művészi eseményszámba menő nagymiséiket, amikor a hatalmas templom ódon kórusáról az operaház énekkara énekelgetett gyönyörűen a leginkább — üres padsoroknak . . .

A pesti görög egyháznak borzasztó hosszú ideig volt a papja Gógosz Gregoriosz főtisztelendő úr. Az igen tudós, képzett ember hírében álló Gregoriosz pápa körszakállas, alacsony, kövér emberke volt. Bársonyfényű kalapjában délutánonként a Dunaparton sétálgatott többnyire egyedül. Az egyház kántora: Thialiosz úr is népszerű, kedves alakja volt a régi Belvárosnak. Már a régi híres Pizskosfogadóban törzsvendégként tisztelték. A Baldaufék Mátyáspincéjében is úgy szerepelt, mint „A kolomposok” asztaltársaságának egyik derűs kedvű alapítója, — egy birka-kolomp volt az elnöki csengőjük . . . Malaky úr a pesti görög udvar gondnoka és a templomnak néhai való jó egyházfija nem kevésbé kitűnt izzó magyar hazafiasságával és három derék fiut is nevelt a magyar hazának. A közismert Malaky „Jáni” székesfővárosi tisztviselő, többszörös sport-bajnok, a futball-sport meghonosításában valóságos apostoli munkát végzett, az öccse, a tanító Mihály szintén vezérkedő bajnok a sportélet irányításában, míg a harmadik Malaky fiu néhai apjuk hivatalát örökölte és gondnok a regényes görög-udvarban. Ehez a teljesen megmagyarosodott pesti görög „kolóniához” számította magát a dúsgazdag Sztupa-patikus, a Baross-utca sarkáról a régi híres Kriegner-féle patikának egykori tulajdonosa. Legemlékezetesebb nevezetessége az maradt, hogy végrendeletileg irtózatossá nagy összeget hagyott a — temetésére. A budai rácpüspök tehát ami szakállas rácpapot összeszedhetett a közeli és messze vidékről, mind összeszedte és a görög-udvar kincses-szobájából a temérdek leirhatatlan drága gyöngyös, rubintos, arany- és ezüst-szőttes nehéz selyem, brokát és bársony palástot, a pompához szüksé-

ges egyéb felöltőt mind magukra szedték. Ének'essel, jószagú füstölőkkel, ragyogó napfényes szép időben úgy indultak útnak a dúsgazdag görög Sztupa patikust a Kerepesi temetőben illőleg eltemetni... Kint a temetőben azonban egyszerre csak elsötétült az ég. A már nyitott sirboltnál rémítő hirtelenséggel szörnyü éghíaború kerekedett. Dörgött, csattogott, haragos tüzrel villámlott az égbolt s az istennyila többször lecsapott a — nyitott sirba... A gyászos gyülekezet, a gyöngyös, aranypalástos rácpapok valóságosan pacallá áztak. A drága egyházi öltözetek olyannyira megrongálódtak, hogy mire a hozzáértő művészek nagynehezen kitisztogatták, rendbehozogatták az összepocskolóódott templomi öltözeteket, vagy 40 ezer forintot ráfizettek. Abban az időben temérdek kincs volt negyvenezer forint, a Sztupa patikus hagyományából futotta még erre a költséges művészi munkára is.

A vidéki görögök.

A görögök Pesten, mint a széles vidéken nagy elismerést, becsülést érdemeltek ki hasznos, építő munkásságukkal, a nemzethez és hazához való hűségökkel; mert bár kettőskeresztes templomaik a fajiságnak megannyi fellegvárai lehettek volna, egyszerűen megmaradtak egy előkelő jellegű — felekezetnek. Vérékkel, lelkökkel, erkölcsökkel, szokásaikkal, tanultságaikkal, tudásaikkal, szorgalmas, tisztos életüknek minden kincsével tüntetés nélkül beolvadtak a magyar nemzeti közösségbe. A beodrai Karátsonyi grófok görög családból származnak. Széchenyi István gróf személyes barátja: Szina báró, Európának egyik leggazdagabb bankára, Magyarországnak egyik legnagyobb földbirtokosa, szintén görög volt. Széchenyi a mérhetetlen gazdag Szina lányokat magyar főurakhoz szerette volna férjhez adni, az akkori ifjú mágnások ám a görög bankárkisasszonyokat, Széchenyi gróf benső fájdalomára, lecsekélylették és így a bájos Szina lányok kezeckéivel az óriási Szinauradalmak idegen főuraknak, az osztrák Pappenheim grófnak, az olasz San-Martinó és görög Ipszilánti hercegeknek jutottak. A Nákó grófi család ugyancsak görög eredetű.

Sárospatakon a Constantin-család Fogarassyra változtatta nemesi címerrel ékes nevét. A Chárisokból lettek a

Tokaj-Hegyalján ismert nagykanizsai Szerviczkyek. A zsádányi hegyen, az egész Tokaj borvidékének leghíresebb, legkapósabb szőlője a Szerviczky Antal szőlője volt, valószínűleg arannyal fizették a borait. A Károlyi-kormány földosztó földmivelésügyi minisztere Buza Barna szintén görög eredetű, az édes anyja is a görög Margarétha-családból származik. A Margaréthák a Tokaj-hegylajai Tolcsván máig birtokosok. Ungmegyében Szerednyén Pólik Sándor, Ungváron Joanovits János, özvegy Popovics Györgyné, Vlachovits Erzsébet, Vlachovits Antonius, Hódmezővásárhelyen a dúsgazdag földbirtokos és kereskedő Constantin testvérek, Miskolcon a nemes gyűlvészi Dadányiak, leányágon az előkelő Pilták, a Xiffkovichok, Karcagon a Popovicsok, Büdön leányágon a Dogályak a nevezetesebb még élő görög családok. A Keffalák, Chappák, a tokaji Zákók, Karátsonyiak, nánási Popovitsok, Polityk, miskolci Margók, érdiószegi Pasqualok és a többiek leginkább kihaltak, vagy névváltoztatás folytán, a hitfelekezet megcserélésével, összeházasodásaik révén nyomtalanul beolvadtak. Beolvadtak ám sokan az oláhságba is, mint éppen a felekezetiségükkel a dáköoláhság örvényébe szédített Kanidáky, Golopencza, Bizantin, Saida, Zeota és a többi volt görög családok. Tokajból nagyon eredeti ember volt az utolsó tokaji görög, a Királyhelmece elszármazott nemes Karátsonyi Mihály bátyánk, hites ügyvéd. A 80 éven felüli konok magyar öreg úr egyidőben a galamboktól fészkelt, gazdátlan tokaji görög templomért, paplak és kántorlakkal beépített tokaji görög udvarért, a tokaji görög egyház földjeiért és alapítványaiért pert indított, mint az alapító családok egyenes leszármazottja. Az ódon templomba akkortájt már egyszerűen — Isten nevében — betelepültek tokaji luteránus atyánkfiai, mikor pedig a pörrel sem tudott eresz-alá jutni, a régi közmondást saját népszerű sorokról következőleg idézte jó Karátsonyi Miska bátyánk:

— Jár, mint a görög az üres boltban...

A széles magyar vidéknek egyik leggazdagabb, legnépesebb görög-telepe Kecskeméten volt. A szépen gondozott nagytemplomot, a beépült hozzátartozó értékes görög-udvarát, egyházi földjeiket, alapítványait, Kecskeméten szeretettel gondozzák, őrizik a még élő és Kecskemét társadalmában előkelő helyet elfoglaló görög úri családok. Kecskemét történetírójának, Hornyik János-

nak, „Kecskemét gazdaságtörténete“ című művéből kitűnik, hogy „görög kereskedők“ már a XVII-dik században éltek Kecskeméten. A fénykoruk 1707-től kezdődik, amikor a szomorú emlékű „rác-dulás“ alkalmával a rácok Kecskemét városnak mintegy 40 török kereskedőjét legyilkolták. A török kereskedők ezidőtől legfeljebb az országos vásárookra jöttek el, helyökre Kecskeméten a görög kereskedők telepedtek. 1721-ben már annyira megerősödtek, hogy a várossal kötött szerződés értelmében, 350 forint átlagos évi díj fizetése mellett, mint „egyedáruságot“ üzték a kereskedést. A kisebb kereskedők, csak mint kalmárok szerepeltek (bódékban, szabad piacon). Még a török hódoltság alatt a magános fiatal görög legények szüremkedtek be, akik, mikor 15—16 év a'att vagyont gyűjtöttek és mindenképpen kitapasztalták a helyzetet, szülőföldjükről megnősültek és úgy hozták Magyarországra az asszonyt, mivel pedig a görög családok rendszerint sok gyermekek voltak, az apák és az atyafiak a fiukat a kereskedelmi pályán szerte elhelyezték mindenfelé a forgalmasabb, jelentősebb magyar városokban. A Magyar Tájszótár (719 oldal) és Magyar Nyelvőr (IV. kötet, 284. l.) bizonyossága szerint Kecskeméten utóbb a „görög“ név egyértelmű volt a „kereskedővel“.

A görögök, bár egyházi és családi életükben összetartók, nagy áldozatokra készek voltak, új hazájoknak mindjárt hű, hálás polgárai lettek. Állandóságukat szerte-széjjel az ország kisebb városkaiban is díszesen felépített, pap és kántori állásokkal együtt századéveken át fenntartott templomaik, görög udvaraik jelképezik. Kecskeméten már az 1700-as években volt kisebb görögtemplom. A mostani jókarban tartott, szép, nagy templomukat 1824-ben kezdték építeni, illetve 1829-ben szentelték fel: „A három személyben imádandó mindenható Úr Isten dicsőítésére“. A budai püspökökkel két ízben és írásban megerősített olyan „kikötést“ csináltak, hogy a „Napkeleti szent eklézsiának vallását követő helybeli görögajkú lakosok ezen szentegyházában, mindenkor hellén nyelven dicsőíttessék a mindenható Úr Istennek szent neve“. A templom építése és felszentelése idején tisztelendő Zsupán Naum úr volt a lelkipásztor, az építés Pacsu Triandafil és Papp Apostol egyháztagok gondnoksága mellett történt. A gazdag berendezésű, szép templom fehér faláról aranybetűs piros már-

ványtábla mutatja követésül, hogy 1792. évi szeptember 28-tól folyamatosan 1852-ig, kik adakoztak a templom építésére és fenntartásához. Ez a márványba vésett, több mint évszázados névsor megőrökíti és felsorolja a jórészt már kihalt, csupán kismérvben még élő kecskeméti görög családokat, ott olvastam a Rozvány (Roziane), Juhász, Goimilla, Karakazane, Argiri, Kiryake, Kalaitz, Patziou (Patsu), Lánzó, Trantoioane, Anasztázi, Kharale, Kozma, Papp, Csanádi, Charis, Markovits, Sikray, Jánosi, Jankovits, Demetrovits, Zianede, Miskaóczy, Xapziane, Franko és több más neveket. A Dragolovich, Juhász, Mercse, Margó, Krisztofori, Szerviczky, Khiurszky, Adamovits, Gyöngyi, Barakkó, Csaplár, Krakko, Tsokor családok is kecskeméti görög eredetűek, sőt részben ott élnek a leszármazóik. Az 1820-as években lehetett vagy 120—130 főnyi a kecskeméti görögség, ma nyolcnál több család — a más vidékekre elszármazottaktól eltekintve — aligha él ott? Ezidő szerint a régi előkelő görög családból eredő Papp György, kedves vérbeli magyar úr, nyugalmazott kerületi rendőrfőkapitány a kecskeméti görög hitközségi elnök, akinek családjából macedónföldön két püspök és több főpapi ember volt, neve, az eredetileg „Papa” nevök is hihetőleg innét származik? Papp György főkapitánynak szintén György néven volt egy európai hírű tudós öse. Bár a ritka, nagytehetségű embe: Budán és a külföldön főiskolákat végzett, a családi hagyományoknak engedelmessé, az 1800-as évek elején kereskedő lett. Olyan elismert, kiváló hellenista volt, hogy nemcsak a kecskeméti református főiskolához, hanem több külföldi egyetemre, így Bécsbe meghívták a hellén nyelv tanárának. 1844-ben nyelvtani jegyzetekkel és görög-magyar szótárral ellátott nagybecsű „Görög olvasókönyv”-et közreadott. Hatalmas könyvtárát a kecskeméti református kollégiumnak hagyta és halála után társzekereken kellett beszállítani az óriási könyvtömeget az ódon főiskolába. A tudós kereskedő Papp György, mint általában a kecskeméti görögök mindnyájan, több nyelven beszélt és írt, a magyaron és görögön kívül tudott németül, latinul, olaszul, franciául, délszlávlul, sőt törökül is.

Másfelé is, de kiváltképpen Kecskeméten a görög családok nemcsak a kereskedői mozgékonyt hozták az

álmos, nyers alföldi városokba, hanem világlátottságukkal, nyelvtudásukkal, finomult izlésükkel és a nemes, tiszta hellén hagyományok alapján a magyar nemzeti művelődés és irodalom fejlesztésének, a helyi társasélet kimélyítésének áldozatkész, megértő támogatóivá váltak. Családi könyvtáraikban a régi, ritka magyar tudományos és szépirodalmi művek, folyóiratok feltalálhatók. Kezdetől jó magyarok voltak, később a legjava magyar uri családokkal összeházasodtak a leginkább nemesített görögök. Kecskemét görög családjaiból az elmúltak sorából a már említett Papp György hellenista, Kozma János kereskedő, földbirtokos, városi szenátor (ballószögi öreg tanyáján már 1830-as években 12 hold szőlőt, nemes gyümölcsöst telepített és csupán almából több mint 65 féle fajt tudott felmutatni), a Pestre elszármazott régi híres nyomdász és könyvkiadó, Kozma Vazul (Fáy András és író társaságának meghitt barátja), Haris Demeter, Buda-Pest főmérnöke, Papp Sándor birtokos, a kecskeméti ügyvédi kamara és kaszinó volt elnöke, a még élő öreg Pacsu Mihály ügyvéd, kaszinói volt elnök, az öreg Népbanknak elnöke, egész Kecskemét uri társadalmának szeretett „Misi bácsija”, az ifjabb nemzedékből: Papp György ny. kerületi rendőrfőkapitány, vagy akár Kozma Aladár budapesti táblabíró a kecskeméti görög névnek nagy, maradandó tiszteltségét jelentik. Ma már Kecskeméten nincs egyetlen görög kereskedő sem. A zsidókkal nem tudtak, de nem is akartak versenyre kelni. A posztós Juhász Márkó bácsinak, a kecskeméti utolsó görög kereskedőnek a boltja már inkább kaszinó volt, ha egyszer beszélgetni felült a pultra, kényelmében zavartatni nem engedte magát, sőt keményen, kurtán oda-oda szokta mondani a posztósboltba jóhiszeműen betérült ártatlan vevőnek:

— Nincs! . . .

Az utolsó évtizedekben a leginkább rác, oláh eredetű görög-keleti papjaikkal sok huzakodásaik voltak, túlkapásaikat mindig visszautasították. Ma már azonban van egy törzsökös magyar eredetű papjuk is, az eredetileg katolikus lelkésznek felszentelt szentesi görög-keleti pap. Egy miskolci magyar-görög család fia pedig meghozta hervadozó felekezetéért azt az áldozatot, hogy elment Görög-országba és az Athosz-hegyi kolostorok szerzetesbirodalmában készül a magyarországi görögök papjául.

A MAGYAR EMBER TAJTÉKPIPÁJA.

A tajtékpipáról vajmi kevesen tudják, hogy őshazája Magyarország. Leginkább török eredetűnek hiszik a tajtékpipát, holott a törököknek a Korán (szent könyvük) még a tajtékpipából való dohányzást is tiltja. Annakidején, mint a korállt, gyöngyöt, a tajtéket is megfurva, füzérben lehetett kihozni. Eskisérben (Kisázsia) van a leghíresebb tajtékanyag bánya. 1780 táján egy pesti, tehát magyar szobrász, készített dohányzási eszközt a megfurt tajtékból. Ez volt az első tajtékpipa. A cseréppipa készítésének avasabb a multja. Miskolc, majd Selmecbánya, Losonc, azután Sátoraljujhely, végül Debrecen, Szeged voltak a leghíresebb cseréppipa készítő helyek. A pipaszára is ősi, honi gyártmány, a legkedveltebbeket szilfából, körtefából esztergályozzák. A meggyfaszárat csak fúrják és felszerelik, a cseresznyeszáron azonban nem kapkodnak, hamar reped. A legősibb, legbecsesebb a puszpángfából való szár. A puszpáng erdélyi fa-nem és a Tisza forrásánál található, háziiparszerűleg Máramarosban és Csikmegyében készítenek belőle pipaszárat.

A tajtékpipákhoz a kezdet mintáit az egyes vidékeken felkapott, kedvelt cseréppipa fajok szolgáltatták, persze ezek a formák az alkotó művészek izlésével, ötleteivel gazdagon tovább fejlődtek és finomodtak. Mégis vidékek szerint meg lehet különböztetni és elneveznek máiglan egyes jellegzetes tajtékpipát. Kecskemét vidékének a hosszunyaku, derékszögben álló pipa volt kedves, minél több karikával cicomázott egyenes szárból szívták. A

debreceni pipának a rendkívül terjedelmes karima adta meg különös jellegét. Harmadrész nagy vékony nyakát a szárvég lyukánál szintén karima kapcsolta a pipaderékhoz, 30—40 centiméter hosszú meggyfaszárak, vagy gazdagon faragott puszpángszár voltak a tartozékai. A hortobágyi pásztorok persze bodzafából farigcsáltak ékes szárat. A debreceni pipából erednek az úgynevezett hidas pipák, melynél a nyak a fejjel egybekapcsolt. Ezek később hosszabb nyakkal készültek, gazdag faragásokkal is ellátták.

A szegedi pipa az őse a tulajdonképpeni makrapipának, mely alul a csúcsban nem hegyes (nem gótikus), hanem gerezdekkel díszes karimában rajzolódik ki, bojtos, kurta szárának egyik fajtája a gyürice szár. A huszárpipa Baja vidékéről kerek fedővel magas karcsufejű, karcsu vékonynyaku. A mokánypipa, melynek hegyes a kupakja, szintén az Alföldről származik. Ismert magyaros formájú a Keresztes-féle pipa, melynek az úgynevezett feneke lápos, makkjában pedig bőven dudoros és oldalain keresztalakzatu cirádák. A kupakját mindig a cigányok csinálták. A nép körében az úgynevezett Wázon-pipa a leginkább elterjedt, a fejét kivéve, mindenütt gömbölyű, nevét egy földbirtokostól nyerte, függőleges vonalok bevésésével divatba hozták, amikor még saját maguk metszették, a Weisz-cégnek, még inkább (az azóta megszűnt) Martini-cégnek voltak kapós portékái. A bunyevác-, másként mohácsi-pipa, derékban nyolcsarkú, öt lapján gótikus díszekkel.

A magyar tajtpipák királya a táblabíró pipa. Nagyméretű, öblös pipák ezek, a mennél nagyobb has itten is a tekintélyt jelezte. Volt olyan táblabíró pipa, amelybe a mai másfél pakli dohány belefért; node kitarított, fél napig lehetett szipákolni. A magyar címer, családi címer, magyar vezérek, királyok, huszárok alakjai, csaták emlékképei, újabban cirádák, virágdíszek stb. gazdag művészi faragásokkal található az ilyen remekes pipán. A nehéz ezüstkupakok is leginkább kéziveretű műtővös munkák voltak. A legnehezebb óriási táblabíró pipa sem volt súlyosabb 20 dekánál, tűzkőaplóval kellett meggyújtani a 70 centimétertől 1 méter és 1 méter 20 centiméter hosszú pipaszáras csodát. Az ilyen pipák miatt gyakran véghossz nélküli perek támadtak, az örökösök sok száz hold föld öröklése helyett inkább ősük pipáihoz, pipatoriumához ragaszkodtak. Viszont pipákkal, a kellő helyen és időben századok

bonyolult pereit megoldották, így például a nagy pipabarát Németh szeptemvirről fennmaradt, hogy százados bonyolult pereket ilyen pipák füstjénél bogozott ki. Ezeknek a régi időknek a kiválóságai közül József nádor erős pipás volt, Deák szivarozott, Kossuth Lajos cigarettázott, Széchenyi István gróf viszont nagypipás volt. Ám a nagy gróf nem volt válogató, mert cseréppipából is szívott, kedves költsége, Vörösmarty Mihály ellenben csökönyösen ragaszkodott egy-egy tajték-pipájához. Madách Imre is erős pipás volt, úgyszintén Eötvös József báró, Wesselényi Miklós báróról egy pipaformát elneveztek.

A csibuk albániai eredetű, ez a szláv keverék törökség nem vette szigorúan a korán tilalmát. Veres cserép helyett tajtékból faragtatott csibukot, melynek hűvös a füstje, nem is olyan bűzös. A csibuknak a zománcos, drágakővel rakott, műötvös munkával ékített borostyán-szopókás meggyfaszárak adták meg az értékét. Többnyire a szár volt értékesebb a csibuknál, a régebbi használatukat jobbaknak tartották. A kupakos csibuk újabb divatú, a régít azért sem kupakolták, mert a tölcéséres furat megkívánja a levegőt. Voltak úgynevezett kávéházi pipák, homokos, homokeres, likacsos, krétás, hamúzsiros olcsó anyagból készültek a mindennapi nem kényes használatra. A paszúlypipa néven gúnyolt pipa nem bablisztból készül, a tajtékpipa hulladékából gyúrnák ezt a műtajtékpanyagot, melynél I-ső, II-od, III-ad és IV-ed rendű minőséget különböztetnek meg.

A kedvenc Keresztes-pipa még a békeidőn ezüst kupakkal, tokkal, a legkitünőbb anyagból, a legdrágább cégnél 13—15 forintnál többbe alig került. Pesten Adler, Weisz, Martini, Meyer, Novák, Felsberger voltak a nevezetesebb tajtékpipa kereskedők. Mint pipametszők igen híresek voltak a pesti görög Spirók, akik közül az egyik: Spiró Antal Bécsben is népszerűsítette a magyar tajtékpipát; noha Bécsben magában sok jeles tajtékpipa metsző mester élt. A bécsi Noltzok, Schulhofok, Schwagerek, világhírű pipametszők voltak a milanoi Veggiatokkal. Alkotásaik ma már ritkaságuknál fogva keresettek, drágák. A régi, úgynevezett táblabíró pipákon is szívesen kapnak a pipagyűjtők. A Franciaországból a nagy francia forradalom idején menekült Rohan herceg tajtékpipáiból egy szép hercegi cimeres tajtékpipát még Szegeden

láttam a buza-piaci Janik kocsmárosnál, néhai jó Lipcsey Ádám szerkesztőék igen eredeti szegedi magyar kocsmárosánál. Az egyik legnagyobb, legbecsesebb szép tájték-pipa gyűjteménye Bárczy István volt pesti polgármesternek van, a mintegy 358—361 darabból álló pipatorium értéke felbecsülhetetlen.

A DEBRECENI FAZEKASOK.

Amikor az öreg Papp Lajos debreceni mester 1878-ban fazekas lett, 66-an voltak a debreceni fazekasok. Volt idő, hogy Debrecenben 100—120 fazekas bányászta a köntös-gáti agyagost. Ma Papp Lajos, a debreceni fazekas társulat utolsó elnöke sem folytatja az ipart, Horváth Gábor és Mártonffy József fazekasok inkább csak közönséges, mázatlan virágcserepek előállításával foglalkoznak. Az Eötvös-utcában lakos pipakészítő Kiss Gábor mester — az utolsó debreceni pipacsináló — rég kilépett a társulattól és a debreceni piparezező zsidó utódjából lett gyáros kész pipáit, gyári portékáját árusítja a heti piacon és a debreceni négy nagyszabadságon (országos vásár). Pedig a fazekasság a kezdetlegesen forgó koronggal az emberiség legősibb gyermekkorából gyökeredző foglalkozás. Eredeti, vonzó, önfeláldozó szeretet kívánó népművészet a fazekasság. A mázak mérge, a sármunka ólmos anyaga korán megvénítik, időelőtt sirbadöntik a fazekast. Mégis a nagy-szerű kitartás, ragaszkodás megható bizonyosságaiul a debreceni „Betsületes fazekas társaság” 1769-től vezetett szegődtető, szabadító könyvében folyton ismétlődnek a Fazekas, Szalai, Szekeres, Tar, Boross, Ketskés, Illyés, Finta, Laboncz, Katona, Kereszturi, Papp, Kozma, Csáthi, Kalmár, Simon, Gebei, Nagy, Erős, Veres, Fülöp, Varga, Csonka, Vincze, Jóna, Csapó, Gál, Tarsók, Tőkés, Juhász, Vedress, Burai, Harsányi, Mártonffy, Jenei mestercsaládok törzsökös magyar családnevei. Ifjabb Jenei Sámuel fazekas mester

uramnak például 1839 február 14-én három fiát, Mihályt, Pétert és Imrét egyszerre szegődtték fazekas inasnak.

A fazekasok — nyilvánvalón — testileg-lelkileg pályájoknak éltek és nemzedékeken hívek maradtak a szép és oly veszedelmes mesterséghez. Úgy, hogy ritka eset, amikor céhen kívüli, idegen származású inast szegődttetek. A gyönyörűen fejlesztett fazekassággal századokon foglalkoztak egy-egy mester családnak a hagyományokból, a készítés titkaiból is sokat, gazdagon merítő művészei. A tücsökszemű, öreg Papp Lajos mester pápaszemére homályt borít a vén szeméből kibuggyanó könnycsepp; hiszen amikor született, 1857-ben még állott a céh. Édesapja, a céhbeli mester 1860-ban már szegődttette három éves fiát az ősi jusson. Papp Lajos 13 évig inaskodott és — az idő előtti magyar alkotmány változásával, tengerkincses érték pusztulása közben — megérte, túl élte az ősi hatalmas tisztos céhrend összeomlását, kárhozatos pusztulását. Nagymagyarország bús romjain, régi-régi pecsétetes írásokkal az ódon céhládát rajongón őrizi öreg Papp Lajos, az egyik utolsó debreceni fazekasmester.

*

A debreceni Betsületes Fazekas Társaságnak az újabb céhládája 1854-ben készült. Az öblös ládikóban sok régi, bőrbe kötött jegyzőkönyvet, sárgult iratot, nagypecsétű okmányt tartogat öreg Papp Lajos elnök. 1800-ban közreadott artikulusaikból kitűnik, hogy a debreceni fazekasoknak már 1715-ben voltak írott törvényeik, amelyeket „más régiebb és az akkori időhöz s szokáshoz nem alkalmas Articulások helyett adott volt ki” a Társaság. Törvényeik, céhbeli rendtartásaik, melyeknek a felsőbb kormányzó hatóságok jóváhagyása és pecsétje adott nagyobb súlyt, mind bizonyítják, hogy a kiváltságos fazekas céh egyrészt a vallásosság (a templomban ülőszékük volt), az erkölcs (kérelhetetlenül megtoroltak minden adta-teremtettét, erkölcsi kihágást), a hazafiasság tekintetében kényes öre volt a szépnek, jónak; másrészt műveiknek tökéletességére folyton, tudatosan törekedtek. A debreceni föld ugyanis fazekas munkára nem éppen a legalkalmasabb, azért az anyag fogyatékosságait, mint a 14. és 15. törvénycikkben rendelik, a műveknek jóságával, kellemetes, szép formáival, eredetiségével kellett — a rimaszombati és egyéb

cserépremekek mellett — versenyképesebbé, kelen-
dőbbé tenni. A művészi versenyzés fokozására meg-
hagyták, elrendelték, hogy minden mester olyan formájú
és olyan színű edényeket készíthessen, amilyeneket akar
és ha ezért akár a Társaságban, akár Vásároknban, akár
egyebütt a Társaságtól, vagy Mester Társaitól, akár szóval
akár más módon háborgatódná, jelentse magát a Magist-
ratusnál és akkor azok, akik ezen törvény ellen vétettek,
érdemők szerint fognak büntetődni.

*

A debreceni fazekas céh tulajdonképpen edényes,
kályhás és pipakészítő-mesterekből állott. A régibb céh-
írásokból kitűnik, hogy 1854-től (felsőbb nyomásra), az
„izraelita piparezezőket“ felvették a céhbe, névszerint
1854-ből Adler Jákob, Sirff József, Waisz Márton, Egri
Mózes, Adler Sámuel, Fischer Lőrinc, Walysz Kálmán,
Adler József, 1856-ból Aszodi Sámuel, Fisser Mihály.
1857-ből Fiser József, 1878-ból Díener (Duner?) József
voltak a debreceni első céhbéli piparezező izraeliták (Isten
segedelme ne maradjon rajtok! — ezt is hozzáfűzi az
egykori céh-nótárius).

A céhnek, no hiszen, mihamar meggyült a baja a pipa-
rezező izraelitákkal, Mig be nem furakodtek. minden jót
ígértek, fogadtak, nagyon alázatosak voltak, hanem amikor
már egyszer bent voltak a céhben, felszegtak, a fejüket.
Csőstől zúdult ellenük a panasz, mert az előzetes kiköté-
sek és megállapodások dacára, egyszerűen nem akarták
rezezni a debreceni pipakészítők műveit, pedig akkortájt
meg majdnem fele pipakészítő volt a debreceni fazekas.
Ám, a nyeregbe segített piparezező izraeliták most már
egész kurtán kijelentették, miszerint ők a rezezést nem
azért tanulták, hogy másnak dolgozzanak, hanem csak
maguknak!... Vállalt kötelezettségükre hatósági úton
kellott kényszeríteni a konok, számító zsidókat. Attól is
végül a hatóság tiltotta el őket, hogy továbbá a rezezők
debreceni pipaformára készült vidéki pipákat ide semmi
szín alatt hozzanak...

*

A fazekas legények abban az időben darab számra
dolgoztak. Apróbb edényekből 100, nagyobb darabokból

60 darabot kellett megcsinálni. Egy-egy legénynek a heti bére — az ellátáson kívül — 50 darab edény volt. A legény haszna volt, hogy a kiszabott munkán túl a mester materialéjából minden nap a maga számára annyi edényt készíthetett, amennyit a mester engedett és aki azt a szabott áron át is vette tőle. A legények elnöke a dékány volt. A remekelésnél a látó mesterek szerepeltek. A sár- és egyéb materialekészítés, forma-adás, mázolás, égetés kellőképpen megoldása a remekhez tartoztak. A legény remekben 1 tizenhat itzés vizes korsót, 1 tizenhat itzés boros korsót, 16 itzés kétfülű fazekat ahhoz való fedővel, 2 lábost, zöldmázú kályhakemencét tartozott csinálni. Hibául rótták fel, ha az edény görbe, esellen, nem helyesen égetett volt, ha a máza nem jól készült, foltos s több efféle volt. A 28.-dik céhtörvény idevonatkozólag 1840-ben így rendelkezik: — „Minthogy a Remek-edények készítésében és égetésében téli időben sok hiba és kár esik, mely miatt nem mindenkor lehet bizonyosan megítélni, hogy a történt hibát a Remeket készítő hibája, vagy az idő viszontagsága okozta-e? ennél fogva jövőre nézve a Remekelés nem Télben, hanem Tavasztól fogva őszig leszen teljesítendő.“

A céhládából és iratai közül az utolsó, legfiatalabb okmány egy bérszerződés, amely a köntösgáti agyagosra vonatkozik. Bár fogytomig jutott a debreceni fazekas társulat, a régi céhtörvények alapján és idejéből fenntartott, a jóltevő várostól engedélyezett ősi agyaggödrekhez máiglan ragaszkodnak.

*

Öreg Papp Lajos mester zamatos emlékezései szerint a debreceni fazekas-céh az 1860-as évekig leginkább pipa- és edénykészítőkből állott. A céhnek egyharmad része edényesből, kétharmada pipásból állott. Olyan tömegekben és változatokban készítették a debreceni cseréppipát, hogy az egész országra híres, nagyon kedvelt volt. Veres, fehér, fekete színű pipákat a legkülönfélébb alakzatokban és elnevezésekkel készítettek. Voltak zömök, karcsú, vékony, vastag pipák, amelyeket Becskereki, Csapó-utcai, Palaticzki, kismokra, nagymokra, Hunyadi, egészrezü, debreceni nagykarimás, húzogatot, gyűrűs, sima, szegletes, Subri, Garibaldi, munkácsi, kisjuhtér, nagyjuhtér, dobi-rezű, cigány, tányéros, krinolin és a többi néven hoztak forgalomba.

Erdély, Szatmár és Aradmegyék, Pest, Kassa, Eger és Miskolc kereskedői minden nagyvásárkor ezrével vitték Debrecenből a vidékeiken kedvelt alaku, nevű pipát. 1866-tól mégis a tulajdonképpeni fazekasok (az edénycsinálók) jutottak többségre; az egyre fogyatkozó pipások 1900 évben ki is váltak a társulattól, noha ezelőtt a pipásoknak az edénykészítést éppen úgy meg kellett tanulni. Némi versengés ugyan ki-kiszórta szikráit a békés égető kemencéből s ez a piparezező izraelitákkal kezdődött, míg ugyanis magukat rézműves számba tartották, a pipakészítő sármunkás volt előttük.

Amikor felszabadult a pipakészítő fazekaslegény, hogy az edény készítését megtanulja, három évre vándorolni ment és az idő multával az edénykészítésből is remeket kellett vallania. A Papp Lajos édesapja eredetileg szintén pipacsináló inasból lett fazekaslegény, az 1830-as években ment vándorolni s egy félévre 10 váltó forintért szegődött el. A debreceni legtöbb pipakészítő legény vándorútja Tasnád, Nagykároly, Szatmár, Deés vagy Margita, Zilah, Nagybánya, Felsőbányára vezetett; Sárospatakra már kevesebben mentek, a felemlített helyeknek ugyanis a legkönnyebb, legjobb agyagjuk volt. A debreceni agyag nem igen volt ilyen tűzálló, azért finomabb művekhez drága pénzen, idegenből szoktak hozatni anyagot.

A debreceni agyag már félméterig található, Tasnád, Margita, Várad környékén ellenben 16, 20, 30 méter mélyen le kell ásni az agyagért. Ez már finom agyag, de hogy használható legyen, el kell készíteni, meg kell gyurni mint a tésztát; a korongon csakis ekkor alakíthatók belőle a legkülönbébb állású és alaku edények. Egyszeri égetésre egy kemencébe 5—600 edény kell. Tizenkét óráig tart az égetés s minden katlan edényt kétszer kell kiégetni. Először kizsengélődik, mint a kiszáradt edény, a kemencéből azután másnap reggel kiszedik és megőrölt, különböző színű mázzal kívül-belül bekenik. A másodszori berakásnál nagyobb hőfok mellett történik azután a tulajdonképpeni kiégetés. Ezt a hőfokot jól kell ismerni a fazekasnak, a tüzelési módot is, mert ha gyengén égeti, az is baj, ha erősen égeti — is baj. A fazekas, a felesége, legénye, inasa, mind résen van az égetésnél; mikor azután elkövetkezett a vasárnap reggel, áhitattal kibontották a katlant. A jól készült edény sem gyenge, sem vasas nem

volt s most már csak összeragadásaiktól kellett megtisztogatni, alakjuk szerint rendbe-sorba rakni, felolvasni, hibásait félrerakva, akár a vásárba vinni, akár a kereskedőnek elszállítani.

*

A pompázatos ragyogó színek elővarázsolása, felhasználása alapos tudást, kifejlett izlést, művészi rátermettséget kívánt. Setétsárga alapon magyarosan írott, rajzolt, festett, metszett virágokkal, alakokkal, zöld alapon domborműves díszekkel remekelték a céh és egyéb korsók, butykosok, tálak díszpéldányait.

A halaványsárgás-, fehér-, kékesmázu ékítésekkel, ember-, állat-, madáralakokkal, virág-, levéldíszekkel teleszórt nemes butykosaik, csipkés szélű tányérjaik (ott a kincses debreceni városi muzeumban) drága majolika művekként hatnak. Debrecenben készült edényeik közül az egyfüles kisbolond, nagybolond csupor, négyivel való, pénzes fazék, polturás fazék, kétfülű fazék, kiskorsó, nagykorsó (vizhordásra) emlékezetesebbek. Voltak: első legnagyobb, második kisebb, harmadik még kisebb, negyedik: legkisebb nevezetű táljaik, az első 12 literes, a legkisebbik a 3 literes tál volt. Készítettek különféle változatban tányért, csészét, fedőt, köcsögöt: lapos edény és fennálló edény néven; továbbá szilkét, csuport, findzsát, perselyt. A tyukhusleves gyúrtészta befőztjéhez cserép csigacsináló bordát is csináltak.

A borszerető és jóborivó Debrecenben és vidékén nemcsak a nyúlós vinkók savanyodtak, hanem pincéikből Tokaj, Eger, Diószeg, Szerednye nektárjai nemes tűzzel illatoztak, azért a korsók, kancsók itt különösen jelentősek, népszerűek voltak. A kiskorsó 1 literes nagyságu volt. A nagy boroskancsónak elől a kitöltögetéshez orra volt, különösen a régi kocsmárosok kedvelték, ilyenféle 8—10 literes edényekben hordták fel a pincéből a bort. Volt meszelyes és itzés oldalt-orros, amikor még az üveg és a pohár ritkább jószág volt, a vendégeknek ilyen orrosokban szolgálták fel a rendelt meszely- vagy itce-bort. A Bánki-bácsi híres diákvendéglőjében még az 1860-as években orrosból nyakalták a bakart a vén kollégium tógás és egyéb diákjai, amikor elébb megágyaztak debreceni kolbással vagy a változatosság kedvéért bőrs lacipecsenyével...

Talán az sem érdektelen, hogy a jó debreceni kocsmáros Bánki bátyánk a kolbász adaghoz a fanyelű bicskát (még másként „hutykora“) ráadásul odaajándékozta.

*

A debreceni fazekasnak nem kellett rettegni, hogy nyakán marad a piros pipa vagy cirmos edény. A Hajduság, Kunság, Bihar, Szabolcs városkáiból, falvaiból — mig vonat nem volt — talyigán, kocsin, sőt gyalogszerrel bejártak hozzájuk az edényes kofák és zsidók. Pénzért vagy „cserében“ szedték, vitték a törékeny cserép-portékát, tudniillik buzával, rozssal, tengerivel egyszer-kétszer kellett megtölteni a forgalomba bocsátott edényt — fizetségül.

Már a kereskedőbb szellemű zsidók szélesebben megalapozták az üzletet, talyigán, kocsin faluról-falura, tanyáról-tanyára hordták a finom debreceni edényt. Olykor-olykor a fazekas is kiruccant egy-egy nevezetesebb vásárra. Őreg Papp Lajos fiatal mester korában a legelső vásárjára, Hajduszoboszlóra ment. Éppen őszi, Dömötör-napi vásár volt s az edényárusok olyan nagy sokasággal kirakodtak, hogy Papp mester némileg rőkönnyödötten és kíváncsiságból megolvasta az edényeseket, több mint 40 sátoraljára voltak egyedül fazekasok. Mégis reggel 8 órától délután 2 óráig az egy-katlan, körülbelül 600 darab edényből alig 25—40 darab maradt vissza. Fájjalhatjuk, hogy mindennek a boldogságos, békességes, tisztos életnek az üzérkedő idegen érdekek felülkerekedése miatt átmenet nélkül, időelőtt meg kellett változnia, el kellett pusztulni.

A RÉGI ÚRFIAK.

A régi magyar családok tűzhelyénél a gyermekek voltak az igazi ékességek. Gyermekszámba ment a fiu mindaddig, míg nőüléssel saját tűzhelyet nem alapított és az eladó-lány egészen férjhezmenetelig. A nem nőült, hideg tűzhelyhez járó agglegényt késő vénkorában úrfinak nevezték. Ilyen nyolcvanesztendő öreg úrfiak voltak például a biharmegyei Csokalyon a dúsgazdag Fényes Lázár és Fényes József urak.

*

Sárosorosziban lakott Morvay Pál, Beregvármegye alispánja, aki a koronázatlan II-ik József kalapos királlyal nyíltan szembeszállott és önkényes rendelkezései ellen a megyebeli nemességet harci táborba szervezte. Amikor azután József, halálos ágyán, visszavonta a magyar alkotmányosság megbontására kiadott rendeleteit, Morvay Pál Sárosorosziból nemesi bandériummal vonult Beregszászra és a székház udvarán gyűjtött hatalmas máglyatűzbe dobálta az uralkodó törvénytelen rendeleteit. Minden egyes okmányt keztyüs kézzel, külön dobott a lángoló tűzbe, amikor pedig ellobbant a császári névirástól súlyos utolsó gyászokmány, Morvay Pál vicispán a lihogó tűzbe dobta keztyűjét is!... Ennek a büszke Morvaynak volt a felesége Csicseri Ormós Mária, házias, hivalkodásnélküli nemes nagyasszony. Egyszerűségén akkor sem változtatott, amikor a későbbi uralkodó udvari tanácsos, consiliárius

rangra emelte férjét, rátartisága helyett inkább a gondjai növekedtek meg; mert a közügyek még inkább lekötötték, az otthontól, a gazdaságtól még inkább távoltartották méltóságos férjeurat és ezentul a külső nagygazdaság ügyeit is a nagyasszony intézte. Sürgős nyári dologidőn, még belső cselédségét is a tarlóra kergette Csicseri Ormós Mária. A hajdu, huszár, vadász, parádéskocsisok, szakács, kukták és az egész nőcselédség kint izzadtak a búzaföldön, az öreg méltóságos asszony egymaga állott a konyha mellé. Mire tizenkettőt kakukkolt a konyhai vén óra, az ebédfőzéssel mégis elkészült. Kipirultan tipegett végig az oszlopos hosszú folyosón, majd a patvarista-szoba félig nyílt ajtaján beszólt:

— Úrfiak, teríteni! — a fiatalabbik Lajos, sudárbajuszu jogászlegény, anyja távoztával, kiugrott a tornácra, a lépcsős feljáróról juhászosan hegyeset füttyentett és mindjárt kurjantott is a belső férficselédek után:

— Jancsi! Pista! Miska, hé! — A nagyasszony elérte e kurjantást, kiperdült a konyhából, elborult tekintettel szemrevette a vakmerőt:

— Lajos, hát te voltál az?! Édes fiam, ezt a füttyödet jegyezd meg jól!... Ha én, az anyátok, megfőztem néktek és a cselédségnek a délebédet, tinéktek se válik szégyenetekre a felterítés... — Károly az öregebb úrfi, maga is bajuszos férfi, eközben szótlánul felterített, ami némileg kiengesztelte az öreg méltóságát... Lajos, a szilaj fiu, koraián elhunyt, de anyja halálos ágyán is felpanaszolta fickós tettét. A szófogadó Károly úrfinak a leszármazói az Alsódraskóczi Morvay-család bihari és beregi ágaiban fennmaradtak.

*

A beregmegyei Morvay Károly úrfi Szatmárvármegyébe Isaák Gáspár consiliariusához került patvaristaságra. Nyers, nyakas kálvinista magyar úr volt ez az Isaák Gáspár, senkitől sem tűrte az ellenmondást, legkiváltképpen megugratta a patvaristáit. Isaák Gáspár méltóságos úr, amikor a nagyszekeresi kastélyból új patvaristájával először kocszított Nagykárolyba, mindjárt az első vasárnap az ablakhoz szólította a beregi úrfit.

— Látod azt a nagy házat ott a túlsóson? — a csibukszárral arrafelé bökött.

— Látom . . .

— Noshát, szedd rendbe magadat, lódulj tüstént oda, mert ma ott ebédelsz úrfi! — Morvay úrfi, az ifju patvarista nyakig pirultan szabadkozásra fogta:

— Már megbocsásson méltóságos urambátyám, meghívás nélkül, hogy menjek én oda?! Hisz' azt sem tudom, hogy kik laknak abban a házban?

— Ez meg már miféle beszéd?! — még a szúrós bajszu öreg úrnak állott feljebb. — Mit akarsz te azzal a meghívással? Mit tartozik reád, hogy ki lakik abban a házban?! Elég, ha megmondod, hogy az én patvaristám vagy! S ha bejelentetted hogy én küldtelek át — ebédre!... Hm, arra mégis figyelmeztettek, hogy ügyesen forgolódj odaát, szégyent ne hozz rám, mert eladó lányok is vannak a háznál . . . No, hát mit bámulsz? Mire vársz még?!... Szót se tovább! Lódulj úrfi!... Itt az ablaknál megvárom, amíg a kapun befordulsz.

Morvay úrfi az Ilosvay-család ebédjét és a szép Ilosvay kisasszonyokat holtanapjáig nem felejtette el, ám Isaák Gáspár consiliariusra is mindvégig szeretettel és hálával emlékezett.

*

Csokalyi Fényes Kálmán az Érmellékről, mint a székelyhidi járás hatalmas főszolgabírója még Csokalyon, a kandallós ősi kuriában lakott, nagyon vendégszerető magyar úr volt, akinek kiskágyi, nagykágyi, kóji, mintegy 50 holdat kitevő szőlőiben két hétig eltartott a szüret. Egyszer-egyszer Hamza Miska, Boka Samu bandájának a muzsikájánál hatvan pár is táncolta a kiskágyi kuriaszerű remek szőlőpajta hatalmas termében a — francia négyest. A csokalyi kuriában meg egész sereg fiatal úrfi szolgált a hatalmas főszolgabíró mellett beosztva, mint Oláh Pista, Dráveczky Béla szolgabírók, Fényes Jenő, Fényes Gyula és több-mások, mint különféle címeken közigazgatási gyakornokok. A hatalmas főszolgabírónak báró Dőry József a hatalmas bihari főispán nagyon kedves, jó barátja volt és sűrűn kilátogatott a csokalyi öreg kandallós Fényes-kuriába, ahol a tudós Fényes Elek, a legelső magyar statisztikus született... Akkor még az aranyszínű bakatort bőven öntötték a filokszeravészttől ki nem pusztított kágyi nemes szőlőtőkék és az urak, a hatalmas főszolgabíró és hatalmas főispán

barátja a pompás magyar ebéd gyönyörűségeit ilyenkor illatos szüzdohány-füstjével is felfűszerezték. Ebéd után a vendégeket a ház úrfiai szolgálták ki laskadohányra töltött csibukkal. A két kis Fényes úrfi, névszerint Ákos és Kálmán voltak a figyelmes kiszolgálói Döry főispánnak. Az egyik a csibukot nyujtotta, a másik gyufát gyújtott...

— Hohó! — megszólalt ám erre a csibukos úrfi, mivel szolgálatkészségét még inkább ki akarta mutatni, elfújta a testvérétől gyújtott gyufát és maga sercintelt rá a bihari nemes birtokos Irinyi úr tüzesfejű találmányára...

— Nono! — a másik kis füstös Fényes úrfi, a Kálmánka is megszólalt, sőt, hogy még nagyobb szolgálatkészségét kimutassa, menten el is fújta a testvérétől gyújtott gyufát és maga gyújtott egy másik büdös kénesszálat. Kálmán úrnak, az apjoknak, Döry bárónak, a főispánnak csendes, nagy derűtségére néhányszor megismételték ezt a konok gyufagyújtást és gyufaelfújást, végül pedig, amikor sehogysem tudtak egymástól boldogúlni, birokra mentek és csak miután a Kálmán gyerek földhöz vágta a testvérkéjét, a szőnyegen megbotlott Ákos úrfit, akkor kaphatott gyufát, tüzet a hatalmas biharmegyei főispán.

*

Nánási Oláh Gyula régi hajdu főkapitányok családjából származott. Édes apját, az öreg korában jóságos Kossuth Lajos arcu kedves urat, aki egy ideig alkapitánya volt a régi Hajdu-kerületnek, egyszerűen „Jakab úr” néven tisztelte a nép. E megbecsültetés alapján támadtak a nánási hajdu nép szerető ajkáról és lelkéből a „Jakab úr háza, a Jakab úr hidja, Jakab úr malma, Jakab úr szőleje — két óriási sudár jegenyefával —, Jakab úr tanyája” és a többi nevezetek... A kedves öreg Jakab úr Gyula fiának meg, aki két derék fiu testvérével, a bíró Andrással és a gazda Sándorral agglegény maradt, jóval hatvan esztendőskorán túl mindig Gyula-úrfi maradt a neve. Eredeti, kedves, szelíd magyar úri jelenség volt ez az öreg hajdusági „úrfi” is. A rikoltós életpiacról, egymást gázoló kaján embervásárból az ősi kuria rácsos kerítése megé húzódtott vissza, noha éppenséggel nem volt embergyűlölő. Sőt inkább a családnak, melyet önfeláldozólag, szelíden szeretett; szegényeinek, akiket feltűnés nélkül segített; virágos kertjének és ezernyi gyümölcsfájának, melyet lel-

kesen gondozott, így élt — halkan, folyton dolgozgatva, szemlélődve, olvasgatva, népének szép példát mutatva — Gyula úrfi . . . Még amikor meghalt sem szerzett kellemetlenséget senkinek terhes betegeskedéssel, kínos halódással nem gyötörte meg környezetét. Este még derűs kedvvel feküdt le és a csendes éjszakán, magános legénylakásában észrevétlenül lehunyta mosolygó szemét. . . Lassanként így elfogyatkoznak a régi nemes magyar úri hagyományok is. . . Hiában szaporodik gombamódon a sok vegyes erkölcsü elegyes izlésű „nagyságos“ és „méltóságos“ úr, már többé nem teremnek, nem nevelődnek — úrfiak.

OSZK

Országos Széchenyi Könyvtár

DÓCZI-BÁCSI AZ ISKOLÁJÁVAL.

A széles méretekben nagyarányokat kedvelő debreceniek, mintha csak a Nagy-Hortobágy pusztájáról vették volna a mintát és példát: erdejüket, templomjukat, vásárterületet, piacukat, utcáikat, temetőjüket, az öreg Rákóczi-harangjukat is előszeretettel jelezték és határozták meg a „nagy” körülírással. Egyik ilyen szörnyen széles utcájuk volt — még ma is az — a „Nagy-Cegléd”-utca. Ebben az utcában lakoztak a híres, nagybajuszú nemzeti Jónák, Bánki Bácsi, Király és Papp uramék, Papp Gyurka és Kemény Jankó híres vendéglője, Polgár Papp László bakarbortól, szilvórium-párlattól illatozó polgári bormérése ugyanebben az utcában találtatott. A Ricklek, Várady-Szabók emeletes lakhelye, a régi emlékezetes és nagyon ódon Komáromy-ház, melyben kártévő Károlyi Sándor gróf levitézlett kuruc főgenerális és a császárok hű embere a vuklis Pálffy János gróf a majthényi pást bús kuruc fegyverletételét megbeszélték, írásban előkészítették valamelyik sóhajoktól örökké visszhangos boltivezett emeleti szobában, ugyancsak a Nagy-Cegléd-utcában volt, csak mindjárt a gyönyörű színház mellett. Blaháné, Pálmay Ilus, Nyilvay Irma, Ecsedi Kovács Gyula, a nótás — volt pap — Szabó Bandi, a mókás Vizvári, Szatmári Árpád (másként Szatyi), a bűbajos kis Zilahi „Zsül” és a magyar színpad sok más többi férfi-, nő-művészenek e.refelé já-ásai, itt szereplése vonzóvá avatták a két akácfa-soros Nagy-Cegléd-utcát. A Simonffy polgármester úr házának

füstös földszinti boltozatai alatt rejtőzködő Bloksay-féle öreg kávéházról, elmúlt színészek, elmúlt cigányok, elmúlt mulatozó nemes-urak, kupecsek és diákok sok-sok évtizedes éjszakai „kifogó-helyéről” már nem beszéltek. A Kardosok Bosznayak patyolatos, a Gasznerék százesztendő fűszer, boltjait, a Rothsneck-család „Arany egyszarvu” vénséges patikáját sem említem, mert Nagy-Czegléd utcának ez a felszámlálhatlan sok, sok nevezetessége, kincse, gazdagsága mind hátrább szorult, halovány szint váltott, amikor Debrecenben és a Nagy-Tiszának Szolnoktól fel, fel egészen Máramarosszigetig húzódó széles vidékén a Nagy-Czegléd-utca, sőt egész Nagy-Debreczen egyik legelső büszkesége: a „Dóczi”, a Dóczy-bácsi református felsőbb leányiskolája, ez a százados csirájú, századosmultú „női nevelőintézet” szóba került. Ilyenkor öregnek, fiatalnak megcsillant a szeme. Mosolygásra derült a legkeseredettebb epeköves ábrázat. A szivek minéte-szerű, édes melódiákat kezdtek dobogni. A kollégium szilaj diákjai, — jogászok, teológusok, tanítóképezdészek, gólyák, vércsék, baglyok! — legott szeliden bűgő hímgalambokká váltak és a Tóth Józsi bátyánk számtan, Bethlendy professzor zsidó, Buzás-tanár jogi előadásain valamennyien verseket írtak. A háromszéki rigolyás góbé Gelenczey professzor előszeretettel gyakorolt különféle bosszantásairól megfelejtkeztek. Názó-bátyánkat hajlandók voltak elfogadni a világ első botanikusának,

Bihar, Szabolcs, Szatmár, Szilágy, Ung, Ugocsa, Bereg, Máramaros megyékből, a Hajduságról, Nagy-kunságról származó gyöngyfehér leányseregek emberöltőről-emberöltőre a debreceni „Dóczi”-ban nyerték az utolsó simítást, a nagyszerű magyar oktató mester Dóczy Gida bátyánk és hű tanártársainak kincses tudásaiból. A jó modort, a művelt és református női lélek eszményeit, a családi tűzhely csodavilágát termékenyítő célkitűzéseit megösmerni, elsajátítani bizodalmas hittel, szeretettel behozták ide a Tisza-vidék uri leánykáit, akiknek ezután egész életükre legkedvesebb emlékek maradt, hogy ők a „Dóczi”-ba is jártak! . . .

Az ős-debreczeni családok magok egész virágoskertet neveltek a Dóczi-ban. Onnét mindjárt a Nagy-Péterfia-utca legelejéről, a tekintetes Csáky Gergely városi gazdasági szenátor bátyánk nemzetséges szép öreg házából éveken

át a Dóczi-bácsi diákjai voltak talán öten, talán hatan a bájos magyar Csáky kisasszonyok? Akik, ha véletlenül a Csokonai-kertnél találkoztak az „öreg püspökkel“, vagy akár magával a négylovas teológiai akadémiai tanári mivoltára sokat tartó, dörgedelmesen méltóságos Tóth Samu professzorral, a szörnyű vaskalapos „löki diák“-kal, fő- és nagytiszteletű uramiék is mosolyogva fogadták a szende szép magyar Csáky kisasszonyok köszönését. Sőt egyszer a kis Csapó-bácsi, a Csokonai- és Emlék-kert igen komoly, szavahihető kertésze saját szemeivel látta, amikor az öreg Bálint-bácsi, a püspök, a kanyargó Vár-utca sarkon, sétatálcájára támaszkodva, pillanatig megállott és mosolyogva, elmerengve utánok nézett az őzikeléptű Csáky- kisasszonyoknak.

*

Dóczy-bácsi! Dóczy-iskola! Nem! Nem lehet titeket papíron, írásban meghatározni és kincseitekkel — összefoglalni... Dóczy-bácsi, a magyar református nevelői karnak ez a felejthetetlen kiválósága, magas, nyúlánk megjelenésével főúri, katonás alak volt. Amikor már mélytűzű, okos, uralkodói szeméből kiégő félben volt a tűz, fekete haja, fekete körszakálla már ezüstösre fehéredett, még mindig egyike volt a legszebb, legdélcegebb tartásu magyar úri alakoknak. Huszárezredek élére odaillett volna a leigéző, tiszteletet parancsoló vezéri alak, mégis — csodálatosképpen — félszázadévig a leggyöngédebb, legtöbb tapintatot kívánó hívatást töltötte be, a leánykák seregeinek volt hosszú évtizedeken körülrajongott fő-fő nevelő mestere. A hatása és népszerűsége olyan kivételes volt, hogy bár testileg régen elmult, napsugár lelkével tőlünk másik világba emelkedett, emlékezete máiglan melengeti a lelkeket és a református női tanítóképzővel, református leánygimnáziummal kibővített felsőbb leányiskolájának máig „a Dóczi“ a neve.

Erős kezű, kemény fejű, nagy tudású, klasszikus műveltségű, széles látókörű, vasakarátú, emellett a legmelegebb szívű, legnemesebb lelkű, igazi férfiként jellemzik ezt a nagy magyar tanárt. Nemcsak lelkileg, hanem a külsejére is kényesen tiszta volt. A „lányainak“ mintha ezzel és eképpen is példát akart volna mutatni, kiváló gondnal, finoman öltözködött. Bár állandóan fekete ruhá-

ban járt, azon soha senki sem látott porszemet, gyürődést, node még kevésbé pecsétet. A kollégiumnak egyik tudós teológiai tanára igen jellemzőleg a következőket mondta a galambfehér daliának:

— Kedves jó Gidám! Sokszor elgondolkoztam rajta, hogy miért vagy te mindig olyan elegáns ember? Végre most már rájöttem, hogy azért, mert te mindennap tiszta gallért teszel!...

Dóczy-bácsi valójában nagyon szerette a rendet és tisztaságot! Minden reggel 8 és 9 óra között — tanítás előtt — sorra járta az összes tantermeket és olyannyira ellenőrizte a takarítást, hogy újjai hegyét még az iskolai szekrények tetején is végighúzta és ha újjai porosak lettek, a személyzet megfelelő feddésben részesült; ámde nem igen került erre a sor, csak legfeljebb nagyon ritkán. Ez is nagyon jellemző a Dóczy-bácsi nevelésére, hogy minden reggel 9 órakor az összes tanítványokat és tanárokat összegyűjtötte az intézet dísztermében, ahol néhány percig tartó rövid imát mondott. Mindenki bámulta, hogy ugyanazt az imát kétszer soha nem mondta el és hogy imái mindig lelke mélyéből fakadó, igazi vallásos érzéstől áthatott megnyilatkozások voltak.

*

Akik közelebről nem ösmerték, nagyon szigorúnak, túl pedánsnak tartották Dóczy-bácsit; pedig nem csak nagy nevelő tudása volt, hanem melegen érző aranyos szívével magához kötötte, jókedélyü csendes humorával beragyogta közvetlen környezetét, tanártársait és a tanítványok ragaszkodó galambseregét. A művészeteknek (különösen a festőművészetnek), a művészettörténetnek, az irodalomnak, a költészetnek valóságos rajongója volt, fiait rajzolgatni, festetgetni maga tanította. György fia olyan jeles festőművészek indult, hogy Angliában, Londonban — kint élve — műveit arannyal fizették, egy amerikai tanulmányútja alkalmával ám — mielőtt tehetsége teljes virágpompát bontott volna! — rejtelmesen, örökre s nyomtalanul eltűnt az angoloktól becézett tehetségü, daliás szép ifjú magyar festő. Dóczy Györgyöt, megnyugodni nem tudó édes apja vagy tíz évig még kerestette — mindhiába!... Másik fiából, Józsiából lett a méltán ünnepelet, méltán muzsikált és dalolt magyar dalköltő. Az ötszáz gyönyörű magyar dalnak mes-

teri szerzője és költője utóbb megvakult és pisztolygolyóval tett pontot összetört életének végére...

Dóczy-bácsi első felesége, a svájci Neufchatelben született Levier Emma francia nő, a német és francia nyelvek és irodalom okleveles tanárnője volt. Maga Dóczy az újabb francia irodalomnak minden jelesebb alkotását egészen haláláig eredetiben olvasta. Fiatal korában nemcsak az egész Magyarországot, hanem Németországot, Svájcot, Olaszországot beutazta. Különösen sok időt töltött Svájcban első felesége szüleinél, Olaszországban sógoránál, Levier Emil doktor orvosnál, a világszerte ismert botanikusnál. Az ilyen utazásai és időzései alkalmával a külföldi iskolákat, különösen a leánynevelést mindig tanulmányozta és tapasztalatait — az ő hatalmas magyar koponyájában feldolgozva, átszűrve — itthon érvényesítette.

*

Dóczy-bácsi, aki a tanári diploma megszerzésén kívül teológiát végzett, református papi családból született, az apja miskolczi pap volt. 1848-ban a kis Gida mindenáron honvéd szeretett volna lenni, amikor nem vették be, sírva kérte a honvédtiszt urakat, hogy „legalább dobosnak“ vigyék el. A tanári oklevél megszerzése után három évig Degenfeld Imre gróf, a tiszántúli református egyházkerület főgondnokának családjában Tégláson nevelősködött. A grófnak négy kiváló leánygyermeke volt, Tisza Kálmánné, herceg Odeschalchi Gyuláné és a későbbi gróf Károlyi Tiborné és báró Podmaniczky Gézáné nagyasszonyok. Dóczy a két fiatalabb Degenfeld grófkisasszonyt tanította. Tiszáné akkor már asszony volt s bár már menyasszonyi sorban, a majdani Odeschalchi hercegné azonban állandóan hallgatta két huga tanítását. Dóczy-bácsi ezekre az az időre nagyon kedvesen emlékezett, télen Budapesten, nyáron a téglási kastélyban megszakítás nélkül körükben volt. A pesti tartózkodás alkalmával, amikor a színházakba eljártak, az előadásokat (a tárgykört, a darab nemét, a korszakot a szereplőket, a darab szerzőjét, stb.), előre elmagyarázta a grófnőknek. Nyáron félnapi járóföldet begyalogolt, hogy kedves tanítványai „herbariumát“ néhány hiányzó növényvel, vadvirágzállal gazdagítsa. A két „kontessz“ kedvenc tantárgya éppen a botanika, a felsőalgebra és a csillagászat volt; sőt az utóbbi tudományt

gróf Károlyiné annyira megszerette, hogy amikor férjhez ment, kastélyában egy kisebb csillagvizsgálót berendeztetett. A már nős Dóczy Gedeon előzőleg tizenhárom évig a miskolci református leánynevelő intézetnek állott az élén, Debrecenbe történt meghívását gróf Degenfeld főgondnoknak köszönhette.

A családiasság becsülése egyik kiemelkedő szép tulajdonsága volt. Egész életén át valóságosan bölcs feje, atya volt környezetének és iskolájának. Első nejétől, a francia Levier Emmától származtak: a volt londoni festőművész György, a nótaszerző Dóczy Józsi, a költői és művészi képességekkel szintén megáldott Emil ügyvéd, Debrecen város tiszti ügyésze, Béla debreceni rajztanár. Második felesége a dobsinai Fischer Ilona volt. Dóczy Ilona, Szeremley Béla doktor, debreceni református főgimnáziumi tanár neje, Ferenc, a nagyenyedi Bethlen-kollégium tanára, Irén, Jakuts István debreceni református főgimnáziumi tanár neje, Gedeon orvos-tudor, a debreceni egyetemen tanársegéd, ebből a mintaszerűen, gyönyörű szeretettel leélt második házasságából valók.

Dóczy-bácsi szeretett családjához tartoztak az iskolájának a tanárai is. Dóczy vezetésével és varázsában váltak kiváló hírű tanerőkké, a magyar nőnevelés nagyon számos, sok jelesei közül: Kovács Lajos, Hajdu István, Nagy Gyula (később az igazgatói székben utódja lett), Matolcsy László dr, Gondi Sándor, Varga József, Kalocsa Róza (az internátus első igazgatónője), Koncz Aurélné szül. Karácsony Ottilia (A Dóczy-iskola mostani igazgatónője), Martinek Ferencné szül. Koós Ottilia, Konrád Teréz, Kovács Lujza tanárok.

*

Ez az egész drága, kedves, szép család, a Dóczy Gedeon nagy családja nemcsak a pontos munkából, hanem időnként a nemes, tiszta szórakozásokból is kivette részét. Ilyenek voltak például a Dóczy-bácsi kedves szüreti mulatságai, amikor az utánozhatatlan eleganciájára oly sokat tartó, hódolóitól csak „Pepi” néven becézett nótaszerző Józsinak is musztól volt édes a szép fekete bajusza... A Dóczy-bácsi sestakerti szőlőjében, rendszerint október 10-én, Gedeon napján folytak le ezek a nagyon sikerült, vidám szüretetek, a család, a rokonság, a tanári kar részvételével. A debreceni ecetkés zamatu, virágzásra könnyen

lányuló borocskának „vinkó“ csúfnevet adományozott az öreg kollégium javíthatatlan diák népe, ámde Dóczy bátyánk a szőlőtőkéit is úgy válogatta össze, a hordóit is olyan doh-nélküli tisztán tartotta, hogy az ő kertibor-itókái mindig zamatos, uri „vinum“ számba mentek.

A szerető, gondos virágkertész Dóczy bátyánk nem felejtkezett meg ám az ő bájos szőke, barna, fekete lánydiák seregéről sem. Az őszi, téli, tavaszi nagyvásárok alkalmával hétvármegyéből Debrecen felé indultak a földesúri négyes-fogatok, a két-, háromlovas bőrfedelű, gyékény ekhós nemzetesúri, papi, rektori, tanítói kocsik és ilyenkor a debreceni fényes színház páholyai, emeleti zártszékei a boldog vidéki szülők körében a mosolygó, ragyogó szép és fiatal kis „Dóczysták“-kal voltak tele.

A tánctanulás is kedvesen szórakoztató nagy esemény volt a Dóczyban. A táncot a remekes magyar debreceni táncmester, a kis Alföldy-bácsi tanította bent az intézetben. A táncórákat naponként este 6-tól 7 óráig tartották a szeptember, október, novemberi hónapokban Dóczyné, az igazgatóné néni személyes felügyelete mellett. A lányok a karjokra kötött zsebkendővel jelezték a férfi-táncospárt. A táncvizsga december elején történt, ez volt az úgynevezett „Alföldy-bál“. A fehér- és rózsaszínruhás lányokkal egész kocsisor vonult a Német-utcai Korona-nagyvendéglőbe, ahol az emeleti bálteremben folyt le az álomba illő leánybál. A legfelejthetlenebb leánymulatságok mégis — a nagyerdőben — a „Dóczy-majálisok“ voltak. A kezdet legkezdetén, régebben, amire már csak a „nagyamák“ emlékeznek vissza, a nagyerdei Lövölde előtti ledöngölt szabad téren történtek ezek a majálisok. A fiatalság a kölessel behintett csupasz földön táncolt. Amikor a város 1885-ben megvette a pesti kiállítás Dobos-pavilonját, a „Dóczysták“ a majálist rendszerint ott ropták el május valamelyik utolsó napján.

Az első Dóczy-majálisok főrendezői mindig az intézet végzett növendékeiből alakult „varróosztály“-nak 15—16 éves növendék-kisasszonyai és a Dóczy-fiuk voltak. Ezt a varróosztályt Kovács „Lujzka néni“ tanította, növendékei a legcsodásabb kézimunkákat készítették. A majálisokon, az évről-évre a maguk által szabott, varrott kecses ruhában jelentek meg. Az ilyen majálist meg már hetekkel előbb izgalmas, nagy készülődések előzték meg. Egy-

két kiválasztott tanítónő felügyeletével mindent a növendékek csináltak. Az első elemittől feljebb minden osztályból két rendezőt választottak. A tulajdonképpeni rendezők a 4—6 legnagyobb növendék és két tanítónő voltak. Rengeteg munkát kellett végezniök. A majális megtartására az engedélyt is ők szerezték meg Boczkó Samu főkapitánytól. Az igazgatótanács tagjait, a város és az egyház vezetőférfiait ők hívogatták meg. A Dobos-pavillon bérlőjével ők alkudoztak. A muzsikus cigányt, a Magyar Kálmán és Imre jeles bandáját ők „fogadták” fel. A külön vonatra is ők egyezkedtek, ez a vonat a majális délutánján csak a növendékeket szállította a Nagyerdőbe. A középiskolai diákok és akadémiai hallgatók sorából a „férfi rendezőket” is ők irták össze. A „fiuk” a rendezőlánykáktól a majális előtti napon az intézetben megkapták a rendezői jelvényt. Évről-évre mindig más színű, hosszú selyem válszallag volt ez a jelvény, amelyet a lányok is büszkén viseltek.

A Dóczy-majálison — mondhatni — az „egész Debrecen” felekezeti különbség nélkül ott volt. Akárhányszor megtörtént, hogy a „pápista” atyafiaknak mindenkitől szeretett jószágos püspöke, a vidám lelkű Wolafka Nándor püspök a cigány kezéből kivette a hegedűt és maga állott a banda élére; hát nem csoda, hogy a szülék is táncra kerekedtek. Gyakran mozogni alig lehetett, olyan rengetegen táncoltak. Éjfél felé csupa füstfelleg és por volt a terem. A lámpák alig látszottak. A kis gavallérok fekete ruhája a felvert portól annyira megszürkült, hogy akár rajzolni is lehetett volna a hátok közepére egy-egy átszűrt szívet... Az egész picikéket már este nyolc órakor feködni küldték; ám a nagyobb, a bűbajos süldő lányok füstfelleggel, porral, az idő mulásával nem törődtek, csak táncoltak, táncoltak, mulattak reggel hét óráig, amikor a különvonat félreCAPOTT sapkás kalauza, akinek alighanem szintén jutott „kóstoló” a nagytekintélyű „igazgató úr” zamatos sestakertijéből? — a „Dobos” ajtajában mérgesen megrázta a nyeles csendöt. Ez volt a zajongva fogadott jelzés, hogy kászolódni kell, indul a különvonat, mert vége a majálisnak...

A „Dóczy” iskolai ünnepéyeit is mindig nagyon látogatták. Vagy harminc év előtt a „Margit-fürdő” nagy tánctermében tartották ezeket a kedves ünnepségeket. Utóbb

a „Városi Színház“ kicsi lett a „Dóczyta-ünnepségek“ lelkes közönségének befogadására. A debreczeni kamaszok — a kollégiumi baglyok, vércsék, gólyák esetlen, tökéletlen, neveletlen rendjéből — a Dóczy-intézetet, bájos Dóczyta unokahugaik és egyéb lányösmerőseik érthető sértődésére! — „libakertnek“, és a drága bűbájos kis felsőbbblányokat a „Dóczy bácsi libáinak“ elnevezgették. A „Dóczy-iskolának“ poétikusabb, az igazi neve mégis a „galamb-dúc“ nevezet volt és marad.

OSZK

AZ ŐSI MAGYAR PÁSZTORKODÁS.

A magyar: földből élő, évszázadok óta jószágtartó nép pásztorkodásának ősmultját mégis megfekszik, eltemetgetik a felejtés, a nem-ismerés titokzatos ködei. Pedig a pászorkodó mult árvalányhajás mezőjén, az őseletet takargató halmoktól nyomról-nyomra haladva, eljuthatunk kalandos fajtánk eredetéhez. Az ős-turáni kapcsolatok, bizonyságok legkifejezőbben még ma is az alföldi pásztorkodásban élnek és találhatók. A bús fekete szemű, villás szarvú, hófehér magyar-marhák máig fajtisztán őrzik napkeleti származásukat. A Hortobágyon, Bugacon, az Alföldön, Duna-Tisza-köz félreeső tanyáin található értelmes, ürge, éber, élesszavú, bátor, hűséges, bundás fehér kutyák, a komondorok is velünk jöttek ki, Álmos fejedelem, Árpád vezér sátor-szállásainál ugyanígy őrködtek. Az írhas, szironyos pásztorbundák, ködmenek, cifraszűrök virág s levél pompája, a szíjfonatok kigyódzó kecsessége, a karikás ostornyélre, olmosbotra faragott, rézzel kivert jeldíszek, a sótartó, a borotvatartó, rühzsirtartó, fa- és szarúdöbözők, bödöncék bámulatos, varázslatos ékítései, a sallangok a bőrzacsón, acélkova s fin-kő (fenő-kő) tarsolyok, a nyulánk nyelvű kanalak, villák metszett famunkái, a bőrsüveg mellől rezgelődő gyöngyszürke darutoll és aranytenyérként sárga tuzoktallu mind a letünt, felejtett, megtagadott, tudatosan és tudatlanul temetgetett ősmultnak, a tisztább igazi magyar életnek, a regés Turánnak édes emlékei. A horgas orrú pásztor az ősi Napkelet tűzimádó fiát tünteti elem,

amikor a magyar puszta pászlortüzénél kucorog és két tenyerét szóltan komolysággal, elmélyedő mélasággal mintegy áldás jelet vetve, a tűz felett melengetőn kitarítja. E pásztorságnak szokatlan viselete, magatartása, mondásai, babonái, nótái, hagyományai, egész életvilága ott a gulya, ménes, nyáj, a karám, cserény, szárnyék körül a városi-askodó, nyugatiaskodó kivetkőzött korcs-magyarsággal szemben az élő tiltakozást, az örök tagadást jelentik. Az ősi múlt, a faji lét, amely tovább akar élni, fenn akar maradni, virágokat akar bimbózni, gyümölcsöket akar érlelni, új, friss, erős, tiszta sudárokak akar nevelni: rejtőzködik a magyar pásztor élet titokzatos, érthetetlen, nem e világból való jelenségeiben. Ezeknek az alföldi pásztoroknak jórészei századokon, sőt évezred óta örökölték a hivatást. Ezeknél a tekintélyes, komoly, szótartó, az orvosláshoz értő embereknél nemzedékről-nemzedékre jegecesedtek, örökölték bölcs papokra emlékeztető jellegzetességeik. A délibábozásnál több abban az ősvilágságnak helyes megérzése, amikor itt a pásztorkodás első embereivel, a gulyásokkal kapcsolatosan bemutatok néhány érdekes, eredeti tallózást, modhatnám találgatódzást.

A gulyák az ősmagyaroknak tudvalevőleg legfőbb birái voltak, figyelemre méltó, hogy a görögök, kikkel a népvándorló és honfoglaláskori magyarok sokféle összeköttetésben éltek, eredendően „güłasz“-nak írták a gulyát. Ifjabb Szinnyi József pedig régi görög forrásokra hivatkozással úgy magyarázza, hogy a magyar güłaszok valami nagytekintélyű főurak voltak. A délszláv güla (kulja) viszont hógulyát, gömböt, tömböt jelent, ami nyilvánvalóan megfelelhet a magyar göbolynek. Eltekintve a Göbolypuszta, Göbolyjárás, Göbolyzállás nevezetektől, a göbolyöst nagyobb számu falka gondozójára átvitt értelemben ma is használják. A gulya így kétségtelenül már az ősmagyar időkben a jószágállományt jelentette a nemzetiségi, a törzsi birtokon és a gulyának a főembere már akkor is csak a gulyás lehetett. Persze nem a mai szegődtetéscseléd értelemben kell értékelnünk a letűnt idők hatalmas gulyását, hanem miként például a nagyúr udvarában szolgálatot teljesítő főlovászmestert és egyéb országnagyot.

Idevonatkozólag érdekes aranymorzsát hajint elénk Pulszky Ferenc az Archeologiai Közönyben, midőn a világhíres nagyszentmiklósi lelet aranykincseit írásban és

képekkel ismerleti. Az egyes tárgyak rajzain ugyanis görög betűvel írott felírások olvashatók: „Boela zoa pan”: olvashatjuk például az egyik aranypánton, s most azután, ha keressük e szavak értelmét, könnyűszerrel rájövünk, hogy pan szlávul úr, zoa = állat, vagyis az állatállomány főfelügyelője lehetett az a Boela úr, kinek örökségéből az utókorra maradt a becses aranypánt... Boela, Béla szlávul fehérét jelent, ámde figyelembe kell venni itt azt is, hogy a délszlávság jórészt a görögökből fajzott el és már éppen ezidőtájt kezdettek szlávósodni. Mindezek alapján megállapítható, hogy volt tehát egy zoa-pan, volt ám azonban egy gész-pán is (németesen gespán, azaz a föld ura, kerület grófja); eljutottunk ennél fogva imhol a zsupánhoz, mely kettős értelmével sem más, mint a zoa-pan-nak eltorzulása. Mivel pedig a zoa-pan a tiszta görög gülázzsal egyértelműt jelent, megpihenhetünk. Pihenjünk is meg a nemzeti és vitézlő gulyás úr Délibábos pusztán vert sátoránál, a későbbi számadó gulyás gazduram már nád-ból, sásból, vesszőből font és vert ilyen izlésének, a helyi körülményeknek és a szükségességnek megfelelő tanya-fészket...

Azért már nem is lehet kétséges, hogy a gulyás az ősmagyar hajdankorban a főbb urak rendjébe tartozott. Hiszen nemzetségének legféltettebb kincsét, a gulyát, a göbolyjárason „őkegyelme” gondozta, oltá'mazta, ennél fogva alájarendelten bizonyára vitézei, segítő legényei is számosan voltak. Az ilyen „gulyás úr” magátólérhetőleg bizonyára tanultabb ember volt, hivatásánál fogva értett az orvosláshoz, kuruzsláshoz és mint ilyen nagytekintélyű, tudós főember azután egész vidék bokor-magyarságának papja, bírása, azaz „gyulája” volt. A késői utód tehát ne kicsinyelje, inkább igyekezzék megismerni, becsülni, követni az árvalányhaj-mezős pusztai halmokba temetett pásztor-őst. Ezek azok az igazi szép, magyar nemzeti urak, kiknek feltárt ösvényein és megvilágosított szent titkaival eljuthatunk a felkelő Arany-naphoz, az örökéletünket jelképező Turánba.

SAMASSA ÉRSEK A HORTOBÁGYON.

Samassa, a hírneves egri érsek 1878-ban bérma-körútján — Egyekről — a Hortobágy-pusztán át törekedett Balmazujvárosra. A síkpusztán a csárdánál messze kimagaslik a kilenclábu hortobágyi téglahíd, melyet a debreceniek — a hagyomány szerint — tejes malterrel építettek . . . Vagy félszáz kocsi kísérte az érsek hintóját, amely előtt az emeletes híd közepén egyszerre csak öles-termetű, fekete-tógás, serényes hosszú hajú ember meresz-kedett fel szoborként . . . A lovak visszatorpantak a titok-zatos alaktól. A hintót megállította a kocsis, mert a csizma-nadrágos fekete kálvinista rektor-tógás alak két karját kitároltan az égre emelte. Fehér kendőt lobogtatott az egyik kezében s még inkább izgalommal fokozódott az érsek meglepődése, amikor a serényes-haju óriásember kendő-lobogtatására a csárdafelőli mély völgyből fehér vászon gatyás gulyások, kékinges marcona csikósok lovashada száguldott fel a hidra az érsek hintója elé. Lovas pandurok és számárháton karimás kalapu juhászok is tarkították ezt a különös tömeget, mely szilaj kurjantással harsogta : „Éljen Samassa nagyurunk! „A juhászok a sok tergenyész számmal menten körülkapták az érseki hintót s élén a lovas pusztai haddal, megindultak a hidról. A fekete-tógás óriás alak hosszú lábával kocogvást kutyagolt a hintó oldalán, majd a csárdaház előtt „megállj“-t csinált, sőt megállott, hátrafordult a pásztorok lovas-bandériuma is, úgy, hogy az érsek kocsisa szintén kénytelen volt megállítani a hintót. A fekete, hosszú pusztalakó most már bemutatkozott :

— Kegyelmes uram! — úgymond, — nevem Dely Mátyás! Nemes Debreczen városának hortobágyi állatorvosa vagyok... Ez a lovas-had meg itt a pusztaság hódoló népe! — Az orvos kézemelintésére ismét harsogón felkurjantottak a pásztorok:

— Éljen Samassa! — Dely Mátyás folytatta beszédét:

— Kegyelmes uram, itten az ősi szokás és a nemes magisztrátus által századokkal ezelőtt hozott statutomok szerint parasztnak, zsidónak hidvámot kell fizetni!... Azonban a királyi emberek, nemesek, mágnások, főpapok megválthatják azzal, hahogy a fogadóba betérnek egy pohár bor kiürítésére... Méltóztassék választani?! — Samassa mosolyogva nyújtotta kezét, mosolyogva fordult vissza kíséreihez:

— Uraim, szép az ősi törvény, mostan tehát engedelmeskedjünk neki!... Menjünk be a csárdába!... Megvallom, örömmel is cselekszem ezt, mert kissé megszomjúhoztam!... — Amikor pedig leszállott a hintóból, kocsisához fordult az érsek: — Ti pedig fogjatok ki, kössetek be az állásba, tartsuk meg ebben is őseinknek a szép szokását, hogy míg a gazda a csárdában mulat, lovai az állásban egyék meg a zabot!

*

A hortobágyi pásztor- és betyárcsárdában az egyeki plébános és pusztalakó Dely Mátyásék gazdag magyar lakomát terítettek az érseknek. Samassa érsek, aki viszont a pásztor-bandérium megvendégtetéséről gondoskodott, nagy érdeklődéssel hallgatta az állatorvos előadását a puszta különleges pásztor-életéről. Még inkább meghatotta és megkapta máskülönben oly erős lelkét a hortobágyi orvosnak az a hiradása, hogy a Hortobágyon s Debreczen város két Ohat-pusztai tanyáján a pásztoroknak és cseléd-ségnek több száz gyermeke nől fel iskolázatlanul, mint gomba a mezőn...

— Hozzá még ezeknek nagyobbik része katólikus! — végezte mondókáját az orvos. Samassa darab-ideig elgongolkozva merengett maga elé, majd az orvosra szegezte lelkig ható komoly tekintetét:

— Orvos úr! — mondotta az érsek, — én mindezekről nem tudtam semmit!... Köszönöm, nagyon köszönöm a figyelmeztetést, az Isten áldja érte! — majd kivett egy

névjegyet, — itt van! . . . Vigye ezt el s adja át, kérem, Debrecen város polgármesterének azzal a kijelentéssel, hogy: ha Debrecen város tekintetes tanácsa két év alatt mind a két tanyáján iskolát nem épített, én építtetem fel az ohati iskolákat. . . Bár aliglan hiszem, hogy erre sor kerüljön ?!

Samassa érsek névjegye és üzenete a pusztai csárdából bűvös erővel hatott. A gazdag Debrecen város büszke kálvinista lanácsa még a két esztendőt sem várta ki, felépítették s azóta a Hortobágyon — kitűnő tanerőkkel — áldásosan működik az Ohat-pusztai két népiskola.

OSZK

OSZK

JÓZSEF FŐHERCEG ÉS A HORTOBÁGYI PÁSZTOROK.

Az 1880-as évek elején még vasút nem járt a Hortobágyra, Simonffy Imre polgármesterék József főherceget, a József nádor népszerű fiát porfelhők között, nemes Debrecen város ötfogatán repítették ki a nagy pusztára. A puszta népe, amely akkor Dely Mátyás állatorvosnak a főherceg előtt leadott jelentése szerint 20.000 darab szarvasmarhából, 5500 darab lóból, 12.000 darab sertésből, 35.000 darab juhból, 250 pásztorból, 40 számárból, Farkas Berti komisszárussal együtt hét pandurból, két állatorvosból, Medgyaszay Sámuel mátai biztosból, Szabó gazda hortobágyi kocsmárosból és a kintlakozók házanépeiből állott a veszekedett hortobágyi komondorok hozzászámítása nélkül, nagy érdeklődéssel várta és őszinteséggel fogadta a magas vendéget. Az Árkus-folyó mellett, a török világban pusztult Zám falu helyén, ahol valamikor apátsági templom és kolostor állott és a föld népét cisztercita szerzetesek tanították gazdálkodni, három szép gulyát hajtottak fel. A régi híres, becsületes hortobágyi pásztor, Debreczeni Ferenc uramnak igen szép férfias, Gyuri nevű, már szintén gulyásszámadó fia katonásan megállott a főherceg előtt és annak rendje módja szerint bemutatta magát.

— Debreczeni gazda, — kérdezte a főherceg, — hány darabból áll a gulyája?

— Az ezer darabnak fele van itt együtt, fenséges uram!

— Sok baj lehet ennek az őrzésével?

— Fenséges uram, be vannak ezek riktolva!

— Nem értem!

— Ha, parancsolja fenséges uram, megmutathatom?

— Kérem, a gazdát!

— Látja fenséges uram, hogy a gulyám eleje most ni, arra a nagyiványi torony irányába indul?!

— Látom.

— Most, hát tessék parancsolni! Azt akarja-e, hogy az eleje visszaforduljon, megálljon? Vagy pedig inkább azt, hogy a megindult eleje, amit a kolompos tehén vezet, jobbra felénk, vagy balra induljon? — A főherceg elkomolyodottan hallgatta Gyuri gulyást, kis idő múltán megszólalt:

— Erre, mifelénk forduljon!

— Héj, tel! — Gyuri gulyás hatalmas bariton hangján egyet kurjantott, amire a csapat megállott. A kolompos tehén, mintegy hallgatózva, felemelte fejét. — Héj, tel! — Gyuri gulyás még kétszer hatalmasat kurjantott, mire a kolompos után a méltóságos szép, komoly gulya megindult a főherceg által megjelölt irányba...

— Hejnye! — József főherceg megcsóválta fejét, végig-végignézett Debreczeni György számadón, — ilyenről nékem még csak sejtelmem sem volt! De, hát hogy is lehet ezeket így betanítani?

— Értelmes, inkább szelid, mint durva bánásmóddal, nem olyanal, amint engemet a bakáéknál riktoltak!...

— Hm! — Simonffy polgármester halkán köhécselni kezdett.

— Fenséges uram, bocsánat bátor beszédemért! — György számadó lángbaborult arccal felszegte fejét.

— Tudom én azt úgyis, Gyuri! — felelte a mosolygó főherceg. A város méneseinek, a bikagulyának megtekintése után, a Kardos János számadó ökörgulyájához is elkocsiztak. A gyönyörű magyar és erdélyi fajta jószágok két gulyában legeltek. Amikor odaért a kocsisor, a magas, egyenestermetű, vastagbajúszu ősz számadó az első kocsihoz lépett. Megemelte széleskarimáju, tuzoktallus pásztor kalapját. Tisztán, messzecsengő hangon köszönt:

— Jó napot adjon az Úr Isten! Isten hozta hozzánk, nagyságos főherceg uramat!

— Adjon Isten! — fogadta melegen a magas vendég s miközben iparkodott lefelé a kocsiról, Simonffy polgármester odasugta a marcona öreg számadónak:

— Nem nagyságos, hanem fenséges úr a főherceg! Ámde, János gazda sem hagyta szó nélkül, még hangosabban visszasugta a hatalmas debreceni polgármesternek, aki különben annakidején 1848-ban honvédkapitány volt . . .

— Hát, tán nagyobb úr ez, mint az erdélyi fejedelmek voltak?! — József főherceg hallhatta a mindkét részről való sugdosódást, mert váratlanul és környezete megrökönyödésére odafordult az öreg hortobágyi számadóhoz:

— Igaza van, számadó gazda! Azok az erdélyi fejedelmek hatalmas, derék emberek voltak, így csak maradjunk a nagyságosnál. Nem vagyok én olyan se, mint azok voltak! — Az egyszerű pásztor meg rámondta:

— Úgy van, nagyságos uram! Kigyelmed jól fogja fel a dolgot! . . . Most pedig köszönöm, hogy eljött, mert itt, uram, van mit látni! Az egész világon nincsen több ilyen kétezer darab szép ökör egy táborban . . .

— Ez már igaz! — A főherceg gyönyörködve szemlélte a szép hófehér állatokat. János gazda — a szépeknek párját keresve — sorban bemutogatta a szelíd, fekete-szemű remek jószágokat.

— Úgy-e szépek, nagyságos uram?

— Szépek bizony!

— Aztég vannak-e nagyságos uramnak ilyen ökrei?

— Vannak, János gazda; de nem ilyen szép szarvúak . . .

— Szeretném a fajtáját látni!

— Meg fogja látni, János gazda . . . Küldök egy szép bikát Debrecen város gazdaságának.

— Köszönjük, uram . . . De, a legszebb pár ökröt még megmutatom . . . Amott áll a gazdája is, nemzeti Nánási Ferenc úrkigyelme! — A főherceg csakugyan az idő múlásáról, további programjáról elfelejtkezett, annyira gyönyörködött a sok szép jószágban, Csáky gróf ezredes, a főherceg segédtsíztje végül is a nyitott órával a főherceghez lépett; József főherceg igenlőleg bólintott felé, mikor ezt János gazda észrevette, odaszólt a főhercegnek:

— Nagyságos uram . . . Ennek a katona úrnak sincsen két ökre sem . . . Azért únja itt magát! — A főherceg a bajusz alól elmosolyodott:

— János gazda, hiszen nem gazdálkodik a gróf úr!

— Nem-e?! — szólt János gazda ingerülten, — mert talán nincsen is mibe?! — Az ezredes a bajuszán egyet

pederített, a többi aranyosköntösű katona hamiskásan, halkán összezevetett, odasúgták az ezredesnek:

— Jó orra van az öregnek! . . .

A harmadik hortobágyi főpásztoremberrel a hortobágyi csárda nagy ebédlőjében akadt össze a magas vendég. Az őszbecsavarodott, fehérbe tisztán kiöltözött Hüse István számadó belül fényes, kívül kormos vasbográcsban kínálta fel a pompásan pirított tepertős, tésztás (kétszeres) sárgakását. Valahogyan a bogrács kormos oldalához ért a főherceg ujjá s talán akarattal őszes hajához törülte azt; amikor az öreg számadó ezt látta, felsóhajtott:

— Úgy, úgy, fenséges uram! Nagy kár volt annak a hajnak megőszülni, ismét feketének kellene annak lenni, de a test fiatalságával is . . . Hejh, mert ha mi megvénülünk, elmegyünk, az semmi! De, ha fenséges uram meghal, mi magyarok árván maradunk! — Az öreg számadónak a szeméből a könny is mindjárt kiperdült, még a főherceg vigasztalta:

— Ez a természet rendje, öregem! Node, éppen azért adott az Isten fíjúkat s azok majd követik az apák példáját . . .

— Adj a Isten, hogy úgy legyen, fenséges uram! — szemét megtörölte a borjúsájú ingujjal öreg Hüse István és most már felvidultabban vitte tovább az étvágygerjesztő illatu bográcsot. A nádudvari magyar muzsikus, a tömpeorrú Rimóczy is az ajtóhoz somfordált cincogó hegedűjével s miután a főherceg kegyesen megadta az engedélyt, Rimóczy a hamiskás, szomorkás nótát a maga hamis hangján énekelni kezdte:

Szegény Pelbárt Julcsa,
Nem tudja, mi baja,
Nem tudja, mi baja?
Hogy az ő szoknyája
Elől, miért kurta?
Miért olyan kurta? . . .

UTAZÁS A TOKAJI „KOPASZHEGY” KÖRÜL.

A tokaji hegykúp a Tisza s Bodrog folyók lágy vizétől körülkanyarítva szegi magasnak kopasz fejét. E szőlőbokrétás hegykúp a magyar Isten igézetes oltárjaként tekint a magyar Alföldre. Tokaj tarfejével a sátor hegyeiről jellegzetes Hegyalján nevét adta az egész borvidék illatos, édes, tűzes szüretjének. Tokaj hírnevét boráról világszerte ismerik; noha hasonlólag zamatos, nemes borok a híres borvidék más helyein is teremnek. Közmondás örökíti: „de Vinum Tarcall, amelytől az ember leborul arccal“, mégis Tokaj marad büszke cégére a „hegyalja“ arany borainak. Történelmi érdekesség ingerét kínálja, mikor most 1856-ból és manap a világhíres borhegy telekkönyvébe betekintünk.

A tokaji hegy régi és új urai.

Mindjárt előljárójában megállapítható, hogy zsidó a tokaji-hegyen 1856-ban még nem birtokolt szőlőt. E szőlőshegy dülőinek, járásainak századok óta változatos elnevezései tiszta, ősmagyar multról tanuskodnak. A Mézesmálé, Paksi, Gyöpös, Barát, Szerelmi, Tapasztó, Bornemissza, Kunhegy, Kismézesmálé, Kotság (Kólcsag), Kendős, Kis-ősze, Zugó, Melegoldal, Aranyos, Boglyas, Péchy, Máriás, Keskenyág, Malomfeli, Verebes, Lencsés, Dobóőrzés, Nyesti, Rákóczy-dülők, Német-, Nagy- és Hétszőlők, az aljban a Kertesbige, Kertes nevezetesebb részei a hegynek. A király részére 1856-ban kötötték le a „Hét szőlőt“. 1856-ból Des-

sewffy Kálmán gróf, Degenfeld Imre gróf (a Tisza Kálmán apósa), Szirmay Alfréd gróf, a Patay-család, Máriássy-család, a tolcsvai Bónis- testvérek (Sámuel a szeptemvir, Barnabás a főispán), Korponay-család, Okolicsányi-család, nánási Oláh Miklós, Karátsonyi Tamás és Mihály, Mocsonyi Mihály, Jakabfalvay Ferenc, Szabó Károly (ügyvéd), Tóth Sámuel (volt főszolgabíró), a Rákóczi-féle szőlőkben Spillenbergek Gábor (vármegyei árvaszéki elnök), id. Komáromy Károly (hídvám-pénztáros), Krajnyák Mihály (szappanos), Hayduk Ambrus (kereskedő), a Lux-család (szepességi eredetű mézeskalácsosok) voltak nagyobb birtokosai a híres hegynek. Dessewffy Kálmán 36 katasztrális hold hitbizományi birtokán névleg Dessewffy Miklós gróf az úr, de a hasznát bérlői látják, a Dessewffy-szőlőből Kohn József is így lett többszörös milliomos.

A tokaji hegyen ma Binéth Mihály a legelső nagy szőlőbirtokos. Binéthnek 50 katasztrális hold a szőlője. A Degenfeld-Tisza szőlőket (felszereléssel együtt) Radvánszky, született Tisza Paula bárónétól 150 ezer koronáért vásárolta meg Binéth. Weisz Lipót ponyván áruló piaci árús ugyancsak a bárónétól vásárolta a tokaji három legszebb emeletes házat. A három házért 1917-ben 110 ezer koronát fizetett Weisz, aki csak az egyik házért kapott a Strasser-től 150 ezer koronát.

Szász Géza, Gyula és József (fiai Ábrahámnak), Neumann-Neményi Albert, Strasser Herman (vendéglős), Klein Lipót és Izidor, Kupfer Herman (aranyműves), özv. Schiffer Lipótné, László (Lindenbaum) Henrik és Fülöp (nem a festőművész), Goldmann Lipót, Goldstein Károly (orvos), Engel Zsiga (volt kocsmáros), Wohl Sámuel, Schwarz Leó, Breyer Ignác (kereskedő), Schlesinger, Cziner Arnold, Brieger Ignácné, Schiffer Ferenc (az amerikai) és testvére, Lazarovits Adolf, Löwy Henrik, Lipschitz-örökösök, Reichmann Ármin örökösei, Kolos Jenő, György Sámuel és még sok mások szőlőikkel mindnyájan az új birtokszerzők felekezetéből kerültek ki.

Szirmay Alfréd gróf örököseinek nyolc hold szőlőjét Ribelli Alfonzó fiumei borkereskedő vásárolta meg. A báji Patay-család bár Mádon, Tarcalon, Zomborban ma is szőlőbirtokos, tokaji híres Csákány-szőlőjük az Okolicsányi-család kezéről egy nyíregyházi zsidó birtokos tulajdonába került. Ennek a Patay-féle, körülbelül három holdnyi Csá-

kány-szőlőnek értékességére felhozzák, hogy amikor annak-idején a három Patay-testvér osztozkodott és „nyilat húztak”, a tokaji három hold szőlő ellenértékéül az egyik testvér Gombát, a másik a háromezer holdas báji birtokot kapta. Való igaz, hogy akkor még a báji határon jövedelmezőbb volt a — csikászás. A nánási és Vecsey-Oláhoknak körülbelül harminc katasztrális hold szőlőjük van, Bodrogkereszturból Máriássy László huszáralezredes is megőrizte a tíz hold Malomfelit.

Karnis István r. kath. lelkész (és az egyháza), Horváth János ref. pap, Mosolygó József g. kath. lelkész, Kicsinkó Antalné, Szakraida János, Böhm Gusztáv, Zigányi Béla (az utóbbi három gyógyszerész), Füzesséry Ödönné, Szarvass Kálmán (járásbíró), Helm Sámuel (kereskedő), Székely Lajos örökösei, Dienes Gyula, a Hayduk-család, Krötzer Lászlóné, Tittes Rezső, Hoitsy Gézané, Frits Gyula (mézeskalácsos), Füstel Györgyné (kéménykotró), Bene Gyula kovácmester örökösei, Barna József (csizmadia), Mandzák János (csizmadia), Tokaj-Nagyközség, Kistokajból Lakatos György, Ozsváth József, Litteráti-Nagy Péter, Görgei Gábor, ifjú Szombathy László, Földesi János s még több más kisgazdák szerepelnek a tokaji hegy inkább törzsökös birtokosai között. Ha, jól „bevag” a szüret, egymás rovására szívesen tréfálkoznak s megkülönböztetésül szerintük a nagytokaji aszú „puttonyos”, a kistokaji „rocskás”, már tudniillik, hogy kistokaji gazdauraimék „hány rocska” vízzel öntik fel a világhíres nektárt, — ha igaz? Egyébként ezt a világhíres nektárt, az aszút, a furmint, fehér- és hárslevelű fehérszőlőkből szűrik, a muskotály-, petrezselyem-, purcsin-, bogár-, gohér-, kecskececsű-szőlők már inkább csemegezámba mennek a tokaji hegyen. Tokaj város 4821 hold 732 négyszögöl területéből 821 hold s 1191 négyszögöl a termő szőlő, e szőlőnek 70 százalékát azonban ma már zsidók birtokolják.

Az új és régi urak a Tokaj-Hegyalján.

A barkói borról fennmaradt: — „Vinum de Barkó, melytől sír nemcsak a cigány rajkó, de visit tőle a rigó is és a Szajkó” s valamikor régen mégis Barkó, Bári, Krivosztyán, a kilenczüz boráról emlékezetes Kak is a Tokaj-Hegyaljához tartozik. Viszont ugyanakkor még Mád, Tálya, Szántó, Zsadány, Erdőhorváti nem élvezték a dicsőséget,

hogy a krónikástól a tokaji bokkrétába köttessenek. Utóbb kényesen megválogatták, törvényekkel szabályozták, őrdombokkal és ösvényekkel kipécézték Tokaj-Hegyalja helységeit, határait, a bortermelésre és kereskedelmére vonatkozó szokásait. Összesen 31 bortermelőhelységet kapcsoltak a Tokaj-Hegyalja nevezet és különleges borvidék megjelölése alá, Abaujszántó, Tályá, Monok, Legyesbénye, Szerencs, Mád, Mezőzombor, Tarcal, Tokaj, Bodrogkeresztur, Bodrogkisfalud, Szegilong, Erdőbénye, Erdőhorváti, Tolcsva, Olaszliszka, Vámosujfalu, Bodrogzsadány, Bodrogolaszi, Sárospatak, Sátoraljaujhely, Szőlöske, Kistornya a nevezetesebb helyek, melyeknek jelentőségével tisztába kell jönni végre a magyarságnak. Az Alföld aranybuzája, a tokaji borvidék aranybora legbecsesebb, kívánatos kincsei a megcsonkított Magyarországnak. A Tokaj-Hegyalján azonban nem mindenütt tartott ki őrhelyén a magyar őrség. Szőlőinek, pincéinek jórészét idegenek birtokolják. A bodrogkereszturi 44, bodrogkisfaludi 70, erdőbényei 103, tehát több, mint 200 katasztrális hold szőlőjével bizonyos nevezetű Kláber-cég az első szőlőbirtokos, Hohenlohe herceg szőlőit is ezek vásárolták meg.

Abaujszántón: Zimmermann L. és fia, Flegmann Sámuel; Tályán: Baumgarten Miksa, Bergstein Manó, Blau Vilmos (17 hold), Révai Manóné, Róth Jakab, Schwarcz Vilmos (20 hold); Mádon: Lichtmann Herman, Karsai Dezsőné, Flegmann Herman, Zichermann M. örökösei, (40 hold), egyébként régi érdemes, tisztos bornagykereskedő-cég; Mezőzomboron: Borsai-Zommer (18 hold), Tarcalon: Dancziger Lajos, Paneth Pinkász, Stein Sámuel, Taub József; Bodrogkereszturon: Fuchs Mór, Führer Zsigmond, Goldberger Miksáné, Grosz Hermanné, Winter Samu; Szegilongon: Wirtschafter Samu, Frisch Herman, Fürst Izidor; Erdőbényén: Zimmermann Jakab (20 hold), Róth Armin és Dániel (18 hold), Róth Aladár, Moskovits Miksa; Erdőhorváti: Princz Samu; Tolcsván: Adonyi Gyula dr., Blum Miksa és Bekény-Blum Artur dr. (17 hold), Dick Samu, Fuchs testvérek (35 hold), Goldstein Herman, Grosz Samu, Horovitz Dávid, Lang Lázár, Rottmann Herman (22 hold), Schönfeldék (24 hold), Spitz Márton, Wohl Herman; Olaszliszskán: Dánosi Gara Béla (34 hold), Führer Miksa, Rosenblüth Salamon, id. Lefkovits Samu, Neivirt Manó, Princz Samu, Guttmann Mór; Vámosujfalun: Adler

Emánuel, Princz Béni; Bodrogzsadányon: Guttman F. (50 hold), Berner Ármin, Dick Samu, Guttman Sámuel; Bodrogolaszin: Goldstein Samu (28 hold), Grosz Simon; Sárospatakon: Danczinger Samu, Wohl László, Goldblatt Lázár, Wohl Áron (20 hold), Feldmesser Ignác, Moskovits Ignác, Rübner Hermann; Sátoraljaujhelyen: Fried Lajosné, Haas Bernát és Adolf, Kellner Samu dr., Ligeti Bertalané, Roóz Adolf, Reichard Mór, Róth Bernát, Rude Bernát, Schleicher Frigyes, a három Schön (52 hold), Schwarcz Herman, Schwartz Leó, Szepessi Arnold dr., Szőlősy Artur (16 hold); Kistoronyán: Blumfeld Emanuel és (a volt Hardenberg gróf-féle 31 hold szőlőn) Geczovits, Davidovits, Moskovits a jelesebb birtokosok. A névtelen szerző, kisebb birtokos Smilovicsokat s egyéb — galíciai Dukátokat felsorolni már nem is lehet ilyen kurtán.

Amikor az öreg Kölcsey szent nemzeti fohászában megénekelt Tokaj-Hegyaljának 8500 katasztrális termőszőlőjéből már 1918 március 29-én zsidókézen volt 2100 hold szőlő, kevésbé szolgálhat vigaszul, hogy, de azért még vannak olyan régi, kiváló szőlőbirtokosaink, mint Tályán: Bernáth Béla (30 hold) örökösei, a lelkes Kovácsy Ferenc, a Rákóczy-kastélyos Maillott Nándor báró (43 hold), a három Spóner testvér, Bulyovszky Gusztávné (45 hold); Legyesbényén: Zalay Andor (28 hold), Jeney László; Mádon, ahol még állanak a „báljairól“ híres régi „Kékszőlő“ vendégfogadó romjai, Esterházy Gyula gróf örököse (egy szépséges lengyel grófnő 45 holddal), Csáky Vidor gróf (36 hold), Schell Ferenc báró, Miller Ede, Máriássy Ödön, a szintén Rákóczi-kastélyban lakos Kéler Margit, a tudósoknak, íróknak, művészeknek vendéglátó nemes barátja; Mezőzomboron: Patay József; Tarcalon: Kerekes-örökösök, a „gazda“ Andrássyak (59 hold), Füredi Szabó Lajos, Sebeő Gyula; Bodrogkeresztúron: Máriássy László, Tasonyi József (27 hold); Bodrogkisfaludon: Lácza-Szabó Lenke, Miklós Béla; Szegilongon: Szomjas Gusztáv, Budaházy Imre; Erdőbényén: Nagy Barna; Tolcsván: Adriányi Kálmán (26 hold), Dessewffy Géza (27 hold), Constantín Géza, Kállay Emánuelné, a Bécsbe elszármazott „görög“ Margarétha Pál, Waldbott báró (76 hold), Zsedényi Gyula, Tóth Elek dr.; Olaszliszkán: Vay Sándor báróné, Zsedényi Ottó; Vámosújfalun: Szathmáry Kálmán; Sárospatakon: Windisch-Grätz herceg, Lácza-Szabó Lászlóné (62 hold), Dienes

Lajos, Pavletics György (32 hold); Sátoraljauhelyen: Dókus Ernő, Ewa Ödönné, Ambrózy Nándorné, Dókus Lászlóné; Kistoronyán: Thuránszky László; Szőlőskén: Kossuth Lajos a nevezetesebbek a régi urak közül.

Tályán, Monokon, Mádon, Mezőzomboron, Szegilongon, Szőlőskén az Andrassy grófi család 134 kat. hold szőlővel említhető a nagyobb birtokosok között, az Andrassy Gyula gróf hitbizományi szőlője Szőlőskén 39 hold. Lónyay Elemér herceg Bodrogszadányon és Bodrogolaszin birtokol 36 hold szőlőt. Különféle hegyeken Kassa város (75 hold), az egri főkáptalan, jászói prépostság, pataki ref. főiskola (27 hold), szepesi r. k. káptalan (32 hold), szepesi r. k. püspökség (20 hold), leleszi konvent, a piaristák szintén büszkélkedhetnek tokaj-hegyaljai szőlővel. A külföldiek közül a Selbstherr-testvérek (bresloui borkereskedő-cég), a berlini Jordans Károly-cég, a fiumei Ribolly Alfonzó-cég, Steinhauz Boguszláv és egy Dallwigh báró birtokos, aki mintegy 79 katasztrális hold tokaj-hegyaljai szőlőt mondhat a magáénak. A Tokaj-Hegyaljából végül a jó csehek is örökrészt kértek; ugyanis Toronyán, Szőlőskén és Sátoraljauhely szőlőinek egyrészből körülbelül 500 holdat leszakítottak. Az összes Tokaj-Hegyaljai szőlők 8500 holdjából zsidó kézen öt holdon felüli szőlőbirtok 1500 hold, míg a többi 1000 holdas részlet — Geczovicsék kezén — csekély 1, 2 és 3 holdas csendes kis falusi szerzemény . . .

A királyi tarcali pincéje.

A világhíres Tokaj-Hegyalján a királyi szőlők zöme az öreg Kopasz-hegy tarcali napsütéses oldalán fekszik. A tokaji telekkönyvben „császári udvartartás” bejegyzéssel vannak telekkönyvvel ezek a szőlők, amelyeknek területe 105 katasztrális holdra tehető. Az ősi Rákóczi-pincékkel 50 hold a tarcali, 25 hold (a híres „hétszőlő”) a tokaji, 30 hold a tolcsvai szőlőhegyen fekszik. A tolcsvai királyi szőlő — külön kastélyával, borházaival, pincéivel — idegen ojtvány-vesszőből nemesedett. A királyi szőlő központja Tarcal, kastélya több ágra szakadozott vén pincéivel, borházaival, lak- és műhelyépületeivel, óljaival, fallal kerített udvaraival fent a hegyoldalon valóságos öreg váracsot alkot. A századokra tömörül, zegzúgokkal teleépített, erjedező boroktól illajos városrésznek Réthy Aladár királyi tanácsos, igazgató a főparancsnoka. Már több mint 20

év óta vezeti a nagyszerű borgazdasági üzemet. A hagyomány szerint Rákóczi-szőlők voltak, irott bizonyosságai azonban nincsenek... Ő, az öblöstorku, musttól bugyborékoló, nyekergős vén faprések, maszatos körtefasajtók lassu mozgásu kora itt már elmúlt, — gépek, kemencék, csövek, cement-kádak, csatornák, modern berendezkedés mindenfelé. Még a hordók is változtak annyiból, hogy a hajdani kecses, jellegzetes göncihordócskát már nem látam a királyi borpincékben, a tarcali, tokaji, tolcsvai muskatály és egyéb aszuknak a hordói olyan szélesre, magasra nőttek, hogy az ősi pincének csupán fő-ágaiban helyezhetők el, a keskenyebb, ászkos oldalágacskába be sem igen férnének ezek a hordók.

— A legeszményibb borpincék! — magyarázta a kedves magyar Réthy igazgató, — tizenegy fok az állandó hőségük. Soha, sehol nem csurognak, tehát nem nedvesek ezek az ősi pincék...

Megértettem, hogy az ilyen pincékben századokig romlatlanul miért öregednek, nemesednek a hegytőke drága levei. Fejedelmi lakhely ez a fejedelmek borának. Bárha mostanság nagyon üresek a hatalmas méretű, vájt boltozatu őspincék. Gondos igazgatónk az 1917—1918. esztendőök bortermését mintegy 2700 hektoliter aszut, szamorodnit, pecsenyebort a forradalom kezdetén felszállítottott a budafoki állami pincékbe, a király borából így sem a veres, sem az oláh hadak nem nyakaltak. Érdekes, hogy mint magát az uralkodót, borait is mindig „különvonaton” szállították Bécsbe, a budafoki pincébe is különvonaton jutott a király bora. Csalódnék az, aki itt mohos hordót, penészes palackot keresne. Ilyeténképp csalódtak az oláhok, akik több hegyaljai zsidó borkereskedőt Nyiregyházán a hadbiróságon erősen faggattak, hogy Ferenc József és a muszka cár borát hová rejtették?... Az 1800-as évek elején a cári családnak csakugyan volt is szőlője és pincéje a Tokaj-Hegyalján, az élelmes oláhok erről hallhattak harangozni valamit... Pedig a fejedelmi borpincében egy idő óta nem öregszik meg a bor. Azelőtt az udvari hivatal egy tisztje, ujabban a kormány megbizottja számon veszi a szüreti termést s amikor a nemes ital — bizonyos pince-kezelés befejeztével — szállításra „megérett”, külön vonaton Bécsbe vitték, a Burg pincéjében palackozták. Érdekes felemlíteni, hogy a királyi szőlők

terméséből — már a hirnevért! — minden évben „elpincéztek” és „palackoztak” bizonyos mennyiséget, a többit „jó árért” eladták. Bécsben, a magas Burgban azonban nagyon hosszú időn át nem volt „udvarképes” a — tokaji bor. Csak hosszú évek multával, Lichtenstein herceg főudvarmestersége idején állapították meg, hogy ez a bor mégis csak nemesebb, kiválóbb a világ minden más boránál. Bizony eleinte az „aszu-esszenciát” tekintették némileg udvarképesnek, de 15—20 éve már a „szamorodni” is az uralkodó asztalára engedték. Ez nem történt olyan simán; hiszen az évszázados spanyol-etikett szigorúan előírta azt is, hogy „milyen fogások után” minő „rajnait, satót, bordót pezsgőt” lehet, szabad önteni a király és vendégeinek — poharába... A tokaji bor kedvéért tehát a főméltóságú udvarnagynak „forradalmi újítást” kellett csinálni, „megfelelő étékfogásokat” kellett kitalálni. Bezzeg Bécs népei és egyéb németjei annál inkább kedvelték a „Tokayert”. A Burg patikájában orvosság gyanánt mérték. A Burg másik helyiségében palackozva árulták, sőt literenként is a schönbrunni várkastély kantinjában. Egyes megbízott cégek meg külföldön népszerűsítették a király tokaji borát. Vagy 7000 hektoliter öreg tokaji bor ezidőszert is rejtőzik a Burg pincéiben, melynek kezelősége, élén Päumen báróval, a közbejött forradalmak dacára helyén maradt.

A Rákócziak korából, gazdálkodása idejéből fennmaradt pincében, mintegy 4000—5000 hektó nektárt lehet elhelyezni. A titokzatos, gazdag, kincses mult a földalatti pince elágazásaiban és nyomasztó, rejtelmes öreg levegőjében minduntalan megnyilik előttünk, ingerlőleg élénk bukkán. Némelyik rejték-ágában százados öreg földhányások látszanak. A földhányás alól kitátongó, egyik betemetett alsóbb pince rejtelmes nyílásánál eltűnődve megállottam... Valjon, a rejtelmes földhányás alatt, a hegy ismeretlen mélységeiben milyen titkokat, vagy öreg borokat rejtegetnek a néma gödrök? A királyi pince, a Rákóczi pince, egyik keshedt csizmás, børsipkás, vén szolgáját megkapó csodálatosképpen „Rákóczi Mihálynak hívják”, egy Ferenc fia is van a fejedelmi nevü, igénytelen öregnek!... A királyok Rákóczi-pincéjében — pislogó gyertyalángnál, setét sikátorok rejtelmei között — magyar sorsoknak, magyar neveknek ilyen aláhanyatlásáról is el lehet

ám tünődni! Óh, mert a betemetett, összeomlott, alászakadt magyar mult kegyeletlenül, bűnös közönnyel felejtett mélysegeinek is megvannak a szent magyar titkai.

A tarcali cinkék.

Tokaj-Hegyalja csendes, kis öreg városkáiban, a szőlőtőkés drága hegyek napsütéses oldalain, érvizétől locsolt szelíd hajlataiban édes merengésekkel, édes emlékezősekkel telik meg a sovágó magyar lélek.

Vasilioimpántos ablaku, francia-tetős, gólyafészkes kuriák, elmúlt időknek öregedett őrházai, páratlanul érdekessé, megkapóan ódonszerűekké és magyarosokká teszik ezeket a gyöngyös, gyémántos családi ékszerekhez hasonlítható kis városkákat. Bár az ékszert az idők megviselték, itt-ott lepattant, idegenkézre került egy-egy gyöngyszem, Tarcalon sem lehet elmenni megilletődés nélkül a sűrjén sorakozó vén uriházak mellett.

Az az omladozó, elhagyatott ősi tűzhely a Csáky-grófok nevét örökíti, várszerű alappal Zay grófék építették a másikat, ma Tokaj-Hegyaljának aranyparasztja, Andrassy János nemzeti úr lakozik benne. A pelsőci Hámos báróék tizablakos présháza jó menhelynek bizonyult, a csehektől elüldözött bárói család most éppen itt huzódott meg... Szirmay gróf kuriája csendőrkaszárnya lett. Sebeő Gyula cimeres fészkéért aranyakat adhatna a jobbizlésű hadigazdag. A történeti hagyományok iránt érzékeny, derék magyar tarcali főjegyzőről, Hubay Kálmánról is méltán nevezetes tarcali öreg község háza a rendezett szép levéltárával, kis muzeumával magyar példakép. Mindamellett „kiskastély” Tarcalon csak egy van, a királyi vincellériskola fenyőfás kertjében Hegedüs Sándor igazgató emeletes lakása. Tudni érdemes, hogy a Tokaj-hegyaljai bortermelők nemes felekezetében a nagyszerű, lelkes magyar szaktudós és gazda Hegedüs Sándor az egyik legelső szőlőműves és művész. Évtizedek óta lelke, lendítője a fejedelmi borvidék minden mozgalmának. Minden fűt, fát, tőkét, pincét, birtokost ismer, viszont minden tokaj-hegyaljai termelő szereti, elsőnek ismeri el a maguk körében Hegedüst. A „kiskastély” ebédlőjének emeleti ablakából, ám, még más szeretetet is láttam, amikor a drága magyar Hegedüs né nagyságos asszony a kinyitott ablak párkányára ételmorzsákat szórt, hívó szavára:

— Cin! Cini! — fákról, bokrokról tömegével az ablakpárkányra surrantak a veresbegyek, pintyőkék, cinkék és okos nagy fejével egy picinkó szürke „barátmadár“.

— Cin! Cini! — Ó, mert itt jó emberek laknak ...

Árpád apánk is, mielőtt a honfoglalást befejezni, az Alföld, a Dunántul mélységeibe alázúdult, a Tisza-Bodrog összefolyásánál, a tokaji Kopasz-hegy aljában, a „Himesudvar“ szent szigetén vezéreivel, vitézeivel, magyar családja bogláros asszony- és gyereknépeivel megpihent.

A CSÖRÖGI HIRES CSÁRDA.

Püspök-Vác kedves határában drága szép, gazdag magyar ligetként virulnak a verhenyeges színű, „csörögi“ nevezetű összölők. Ezer földpincéje is van ennek a völgyeshalmos, a Duna folyó mély medrére lemosolygó ligetnek. Még tornyos sárga templommal is hivalkodik ez a régi magyar szőlőskert, ahol Vác város polgár-családjai már századok óta — szopogatván édes mézét a barázdáknak — vígan szüretelgetik a tőküket.

Ennek a szőlőtőkés, sokdiófás magyar ligetnek 1849-ből emlékezetes maradt a csárdája. Paskievics herceg, muszka vezér tisztjei a megszállott városból ide parancsolták ki eleven, édes zsákmányul a megrettent város — szüzeit. Ám, e kockázatos kalandba az akkori váci plébános, gróf Zichy Hyppolit is beleszólt. Papjaival teljes egyházi díszbe kiöltözött és elkísérte a muszka táborba az áldozatul kívánt fehér lányokat. A muszka generálist addig kérlette, hogy a megilletődött katona a csörögi csárda falai közül bántatlanul haza engedte Vác városától áldozati zsákmányul követelt szüzeket. Mindamellet a jókedvű találékony váciak azóta maguk között bizalmasan „pendelhajtó“ csárda néven nevezik az öreg csörögi csárdát.

*

A régi idők „pendelhajtó“ csárdájával szemben, átellen nemes Vác városnak egy öreg présházából támadt és épült ki a jelenlegi „csörögi“ néven ismert és felettébb

népszerű, zöld zsalugáteres „csárda“, amelynek csaplárosá másfél évtizednél hosszabb ideig a maga személyére is igen eredeti Racsek János uram, váci jeles polgárember volt. Racsek János uram, a körszakállas, alacsony, köpcös, lármás beszédű, de egyéb tulajdonságaira tökéletesen tiszta, szerény, lelkes, okos magyar ember ugyanis eredetileg szabómesterséget folytatott. Mint ilyent választották meg a váci ipartestület elnökéül. A közügyekben fáradhatatlanul érdeklődő és tevékeny „májszter“, a városi, majd megyebizottságnak képviseleti tagja lett, úgyhogy mesterségét sem folytattatta tovább, sőt — korosodván — a csörögi szőlőkben csárdásnak felcsapott. És, mert a zöldszerű rizlingi-fajta, zamatos ízű váci bort kereszteleetlenül, tisztán és régi váci szokás szerint a legújabb időkig mindig „pintes-üvegben“ mérte; mert feleségének, a feketeszemű, élénk, tüzes „Matild ténsasszony“-nak, Vác város egykori felkapott „masamódjának“ magyaros sültje-főztjei, főként: ami a „réteseket“ és a pörkölt-hús-féléket illetve, valóságos inyenc-étkek voltak, Vácról, a környékből, Budapestről egész karavánok ki-kiruccantak a Racsek János csárdájába.

Tavaszi, nyári, őszi estéken a csárdaház előtt robogó villamos-kocsiról tütyürészve, tréfálkozva szállingóztak le a vidám emberrajok. És, amikor a völgyekből, a halmokról a virágok finom szagától, a zsendülő gyümölcsök mézes zamatjától telítődött meg az enyhe esti lég, a bodzafákon csattogtatni kezdte ezüst hangját a fülemüle, a vén csárdaház oszlopos kiugróján — öreg szüreti kádak, puttonyok, hordók és mustszagú présfa szomszédjában — a friss vendégek a régibb törzsvendégekkel, amilyen a néhai vidám, tudós piarista, Rády „Jóska“ páter asztaltársasága volt, hamarosan és rövidesen összemelegedtek. Összemelegedtek, összébb ültek a vidám magyarok és elégült jókedvükben bele-belenótáztak a szépséges éjszakába. El-dalolgatták a „váci palócok“ mókás-szomorú dalát, hogy tudniillik:

A kisvoáci konyvikt* ki van pingoállá,
 Oda van jaz babikoám hótyig bezoárva:
 Ne sírj, ne ríj babikoám oly keservessen,
 Majd megsegít minket a voáci-isten.
 Ösmered-e rózsám a Peskó** urat,
 Jazt, aki roámvágatta az tizenhoármát,
 Tizenhoármát vertek genge faromra,
 Ott állott a babikoám gyoászba boruolla . . .

* A váci fegyház valamikor a piaristák kollégiuma volt.

** Peskó Medárd főbírája, majd követje volt valamikor Vácnak

Rády Jóska piarista még halála előtt* két nappal kint szórakozott a csörögi csárdában, az 1917-ik háborús esztendőben maga a híres váci magyar csárda is árvaságra jutott. Az „Isten malmából” — ez is egyik nevezetes csárdája Vácnak — ide, Csörögre el- és kijárogató „kőkeri kompánia” 1917 február hónapban eltemette a csörögi csárdást, mindjárt a torát is elülték a 65 esztendőös Racsek Jánosnak. Márciusban pedig a csörögi híres csárda özvegy csaplárosnéja, a kihamvadt tüzesszemű Racsek Jánosné is meghalt. Szakállas, hangos magyar vendéglős öreg férje után — alig egy fájdalmas hónap multával — szintén a temetőbe tért pihenőre „Tilda mamus”. Árvaságra hagyták a csörögi csárdát s a csörögi taposó-kádak tapadó-édes mustját — ki tudja? — fogják-e még oly szeretettel és becsületés tisztán hordóinkba szűrni, pintes-üvegeinkbe tölteni, miként azt a Racsek János-féle régi jó magyar fogadósok cselekedték nyájas, szelíd magyar barátsággal.

* Amikor téli időben a vonatot várták, mivel hogy a katonák is úgy sinylenek a lövészárkokban, a hóra feküdt a vidám magyar piarista és rá két nappal meghalt a hülésből kapott betegségében.

OSZK

Országos Széchenyi Könyvtár

1874
1875
1876
1877
1878
1879
1880
1881
1882
1883
1884
1885
1886
1887
1888
1889
1890
1891
1892
1893
1894
1895
1896
1897
1898
1899
1900
1901
1902
1903
1904
1905
1906
1907
1908
1909
1910
1911
1912
1913
1914
1915
1916
1917
1918
1919
1920
1921
1922
1923
1924
1925
1926
1927
1928
1929
1930
1931
1932
1933
1934
1935
1936
1937
1938
1939
1940
1941
1942
1943
1944
1945
1946
1947
1948
1949
1950
1951
1952
1953
1954
1955
1956
1957
1958
1959
1960
1961
1962
1963
1964
1965
1966
1967
1968
1969
1970
1971
1972
1973
1974
1975
1976
1977
1978
1979
1980
1981
1982
1983
1984
1985
1986
1987
1988
1989
1990
1991
1992
1993
1994
1995
1996
1997
1998
1999
2000
2001
2002
2003
2004
2005
2006
2007
2008
2009
2010
2011
2012
2013
2014
2015
2016
2017
2018
2019
2020
2021
2022
2023
2024
2025

A MAGYAR SZABÓ-CÉH UTOLSÓ MESTERE.

Debrecenben a Bethlen-utcai 53 számú civis ház szerény kis udvari bérlakásában élete öreg párjával a régi, régi öreg Debrecennek egy nagyon érdemes embere éldegélt még az 1922-ik esztendőben. Az akkori 82 éves etyetyukodi és gyügyei Gyügyey Viktor szabóhoz, a hajdani híres magyar szabócéhnek utolsó remekes mesteréhez megilletődötten fordultam be. A mestergerendás, alacsony szobácska aggastyán lakójának az ősei már IV. Béla király idején, a tatárjáráskor nemesek, Nógrádvárának hatalmas urai voltak, az öreg Gyügyey mester kalandos, Péter nevű, szintén debreceni szabómester édesapja 1848 előtt anyyiból hasznát látta cimeres nemesi levelének, hogy a vármegyékbe mindenfelé eljárt — restórálni. Péter-mester fiának, a kis öreg Gyügyey Viktor szabónak az apró fekete mongol szemében olyan rejtelmes őstűzek lihogtak, hogy szinte megdöbbsentő... Megcselekedte Gyügyey, hogy minekután Kossuth Lajos „kitördelte a korona gyöngyeit”, — mert hiszen úgy írták, úgy mondták: „minden nemes a szent koronának a gyöngye”, — tűzbe dobta, megsemisítette az ősi család tatárfejes, kivont szabályú oroszlános ősi cimerlevelét... Bár, tizenhat gyermeket felnevelt Gyügyey Viktor, aki hosszú évtizedeken legelső magyar szabója volt Debrecennek, most élete alkonyán, jellemzetes magyar sorsul, a megszállott területeken élő gyermekeitől elszakítottan, a szükös napi kenyérért is munkára szorítva, szerény bérlakás felejtett lakójaként

éldégél az egykori híres szabó, noha sem iszákos, sem kártyás, sem szoknyakergető henye nem volt soha.

A „ragasztvány“ nevével csak „kis“ Gyügyey néven ismerte mindenki, mert hiszen saját mondása szerint olyan picinyke volt, mint „egy tőrös zacskó“. Császi János magyar szabó volt az első mestere. Közönséges „vásári szabó“ volt ez a Császi. Pántoltládás portékáival vásárookra járogatott és a vidék egyszerű izlésű magyarjainak dolgoztatott. A kis-Gyügyey 1853-ban szegődött Császihoz, valami sok szépet, kiválót, rendkívülit tanulni nála nem igen lehetett, a Viktor-inas azonban más műhelyekből, mesterektől sok minden remeket el-lesett, úgy, hogy Császi úr legényeit mihamar „csúffá tette“, — ez olyan ritka eset volt, amikor az inas többet, megfelelőbben tudott dolgozni, mint a legény, az ilyen helyről azután szégyenletében szökött, pusztult a segéd... Gyügyeyt kivételes tudásai, rátermettsége méltánylásául időelőtt, már 1858-ban pünkösdkor legénysorba felszabadították (egy nadrágot és sujtásos dolmányt kellett remekelnie megfont vitézkötéssel). Mindjárt vándorolni ment, Kolozsvárra vette útját, ám Erdélyben akkor a szőrnadrág, flanel-ujjas járta s ez a divat bizony nem felelt meg a Gyügyey izlésének. Az úgynevezett „kis repülő magyar divat“ Kolozsvárott érte. Abban az időben négyóra alatt csinált egy magyar nadrágot; mert, bár a gépnek hírét sem hallotta, Isten megáldotta „nagyon sebes kézzel“...

— Édes Viktor, megtudna-e csinálni egy magyar nadrágot? — tudakolta a mester az egyik este.

— Tessék kiszabni...

— Már kiszabtam! — Előbb toldozni, kivasalni szokták az ilyen darabot, finom kék nadrág volt egy szál borítással, éjfélre már készen lett, amikor pedig délután három órára másik nadrágot is kellett készítenie, Gyügyey nem állhatta szó nélkül:

— Mi ez, mester úr? Kié ez a két darab?!

— Az egyik a Mikó gróf úrfié, a másik meg a Thorozkay grófé...

— Mi ez, mester úr?

— Hát nem tudja!... Bejött a magyar divat... — Viktor legénynek sem kellett több, már vasárnapra díszmagyarban ment a műhelybe. Ettől kezdve nem nyughatott Kolozsvárott (közbejött az 1859. évi sorozás is az

olasz-francia háború alkalmából), Budapestre vándorolt s mert eddig inkább csak „darabos munkát” végzett, a legkritikusabb mestert, legfinomabb műhelyt kereste. A „herbergsfater” a szállón azt mondta Gyügyeynek:

— Ha huszonnégy óráig megmarad a Willer-mester műhelyében, akkor Pesten elmehet akárhová... Willer Imrének a belvárosi Kalap-utcában, a Horváth gróf házában volt a katonai és polgári szabóműhelye s nem huszonnégy óráig, hanem teljes nyolc hónapig dolgozott ennél a kitünő mesternél Gyügyey. A Széna-téri (manap Kálvin-tér) református templom plafonján volt „egy metszés”, melyet lemintázott és olyan zsinórozás mintákat formulázott abból, hogy azokban volt is magyar izlés, eredetiség (nem mint a mai pofoncsapottakban, hiszen vitézkötést sem tudnak feltenni, a katonatisztek zsinórviselete is csupa fonákság, nincs benne magyar stílus). Hozzá mindig próbanélkül csinált megfelelő kész ruhát, mégis mintha csak ráöntötték volna az illetőre. Még többfelé is ögyelgett. Hat esztendeig kellett volna vándorolni; ámde a legényidőt sem töltötte ki, ugyanis egy tőkfej megsértette, tehát meg akarta mutatni, hogy elébb lesz mester... Olyan remeket csinált, hogy „büntetés nélkül” felvették a debreceni magyarszabó céhbe. 1863 május 3-án mutatta be a remeket. Miután katona nem volt, nehezebb remeket kellett adni, 1 hosszú atillát, 1 mellényt, nagyszerűen sujtásolt, zsinórozott magyar nadrágot csinált. Abban az időben nagy szégyen volt, ha a céhbeli mester más gazdának dolgozott, de mert nem ismerték idehaza, nyolc évet nagyon keservesen küzdött át. Közben megcsalódosodott (Vörös-Nagy Johanna lett hűséges életpárja) s hogy élhessenek, mint szabász működött az özvegy Sváb Péterné „nyílt üzletében”. A fizetés nem volt valami fényes, csak tengődtek a kéréses jövedelemből; node legalább kezdtek megismerni. Gyügyey a hatalmas termetű fiatal timárlegénynek, Pethő Lajosnak, aki egész fejjel kimagaslott társai közül, csinált zöldes trikószövetből egy gyönyörű magyar ruhát, az „első magyarkát”, mely illő gombkötőmunkával éppen pünkösdre készült el, amikor a timárok a nagyerdőben majálist szoktak tartani. A hatást megtapasztalni Gyügyey kioldalgott az erdőbe és egy szekér alól leste, amikor a nagy Pethőt körülvették timártársai és ámuldozva gyönyörködtek a szokatlan szép,

eredeti magyar viseletén... A hatás nem maradt el, a timárfiatalság annyira nekilelkesült, hogy ugyanebből a mintából a másik héten már ötven öltözetet rendeltek. Egyszerre volt tehát mit dolgozni; sőt most már segédekkel kellett dolgoznia. Gyügyey mester nagyon kényes volt a műveire s ha látta, hogy mások utánozzák a dolgait, más, egészen elütő kiállításukat formált és mindjárt „nevet adott“ újabb és újabb alkotásainak. Magyar viseletünk gazdagítására ekként teremtette a „magyarkát“, amely kék, bordó és fekete bársonygallérral, színes posztókból készült, kizsinórozott, felsőlábszár közepéig érő, testhezálló rövid ruhadarab volt „dupla borítással“, tudniillik nem lapos volt a zsinórozása, a vékony zsinór kétszer ment egymás mellett... A „lovaglót“ simán, zsinórzat nélkül csinálta, dús magyaros gombozásával mégis úgy festett, mint a huszárdolmány. Egyik legszebb ruhadarabja az „Istvánka“ vagy három évig nagyon kapós volt, fekete posztóból készült, a bélése kivarrott volt. Térdközépig ért. Elöl sima volt, hátul szorosan, csinosan feszült és csüngő díszül 18 slinglije volt. Az egyszerűbb kis zsákdarabszerű „bluzokat“ a földművesek viselték. A bojtos, csüngős díszű „Árpád“ inkább pongyolás viseletszámba ment, már az „ábránd“, melyet „fantáziának“ is neveztek, szorosabban tapadt a testhez. A pirossal beszegett „Hunyadi-spencelt“ meg cifrán kirakott, fényes pitykék jellemezték, volt „török kurta dolmány“ nevezetű darab is, szóval még sok más minden „előjött“...

Az egyik legnevezetesebb télikabátként a „buda“ szerepelt. Gyügyeyi mester Révész Imre debreceni nagy papnak csinálta az ilyen első bundát. Akkor még a kollégium szakállas diákjai leginkább mind magyar ruhát viseltek. Ebben az időben sok ideig Szekeres Sándor úr volt a debreceni magyar szabók céhmestere, az ő műhelyében csinálta Gyügyey a „legény“ és „mesterremeket“. A Cser utcából (most Vigkedvü Mihály-utca) a két Vitárius testvér nagyon jó magyar szabó volt, ugyszintén Szentiványi László, aki pedig csak első legénysorban özvegy Nagy Sándornénál dolgozott a „henteseknek“. Kulcsár Sándor is a Beck Pál-féle házból jeles magyar-szabó volt. Később ugyan, amikor kivetközni és elidegenesedni kezdett Debrecen, még sok más, ugynevezett mestert felfújtak, de bizony ezek mind szabásra, mind kiállításra rontották,

hamisították a magyar ruhaviseletet, hogy úgy mondjuk: „két ballábra“ dolgoztak. Pedig, Gyügyey szerint a minden zsinórzatnak történelme van. Az ősi magyarnál nem hiváságos cafrang, hanem „szükséges hadidisz volt — zsinórozás őse. Gyügyey az ősök viseletét illetőleg hosszú életén át tájékozódott és szerinte a „slinglinek“ nevezett zsinórdisz eredendően „vasból“ készült, nyakába akasztotta az illető és az oldalát védte azzal. Az oldalt levő „topánkaslingli“ gombjára pedig kardjukat akasztották magyar ősapánk...

Az 1860-as, 1870-es években egészen az utoljáig valósággal dédelgették a rendelkezésekkel Debrecenben a magyar szabót. A papirendből Kiss Áron, a későbbi püspök, Kiss Albert debreceni nagy pap, volt országos képviselő, Marjay Péter nagylétai országos követ, Nagy Lajos mikepércsi tiszteletes, Domby Lajos későbbi gyulai esperes, Szolnoki Gerzson böszörményi, Bélteky Lajos pocsjai lelkészek, Herczeg János ispotályi kántortanító, szinte hogy kollégiumi diákkoruktól kitartottak az ősi magyar ruhaviselet mellett. A városházáról Csáky Gergely szenátor úr, Szabó József főszámvevő, Vértessy Pista főjegyző, Beke Mihály városi árvaszéki elnök, Medgyessy városi pénztáros, Farkas Berci hortobágyi csendbiztos, Szücs Mihály, Sipos Ferenc város-gazdák viselték legtovább a magyar ruhát... Az igazat megvallva: Gyügyey mester az „uraknak“ nem igen szeretett dolgozni, mert „sok hónap vége“ volt a fizetésnél. A polgárság, az „úgynevezett civisek“ közül a nagy Kertész-familia, a Polgáryak, Öryek, Bihariak, Bódoghok, Sebe-nyiek és más gazdák sok éven hűséges megrendelői voltak. Az iparosok közül az „összes társulatbeliek“, mint a tímár Pethők, Pósalakiak, a kovács Verebek, Ötvösök, Ujváriak, Korláthok, To'naiak, a gubás Harsányiak, Járayak, Bisothkák mind büszkén viselték a szép magyar öltözöt, amely nem is volt olyan tuldrága viselet. Gyügyey mester ugyanis, ha negyven forintot kapott egy nagyon szép, finom ruháért, (mely holtiglan eltartott), már jó vállalata volt. Ha, pedig a „kuncsaft“ hozta az anyagot, egy öltözet ruha megcsinálása 10—12, szép télikabát csinálása 10 forintnál nem került többbe és az 1 forintos debreceni cipő 7—8 gyermek mellett is éppen elég volt.

De, amióta Eisenberger B. Benjaminék a debreceni magyar szabók, a gubások is sárga cipőben, bugyogóban

járnak. Cifra szür helyett fabrikált télikabátot (dakut) visel a nemzetköziségnek szomorítón bedült föld népe és kemény sajtkalapjával, szmokingban, repülő kaftánként puffedt bricsesz disznadrágjában a levitézlett hortobágyi csikós is lenézileg nyilatkozik a régi nemes magyar viseletről:

— Más világ volt akkor! — mondja a bokavédős csikós pitykés piros-lajbi már a csikósnak sem kell. Eisenberger B. Benjámín mesterék teljesen magukhoz szoktatták, a maguk piaci izléstelensége és lelkisége szerint átgyurták a debreceni előkelő polgárságot, a magyarságában egykor oly jellegzetesen nyers, darabos, megközelíthetetlen alföldi magyar köznépet.

— Ma már nemzetes asszonyok sincsenek! — panasolta Gyügyey bátyánk, ittfelejtett utolsó őrszeme a céhbéli mesterek sujtásos szép, tiszta nemes magyar életének, — Kezét csókolom, nagyságos asszonyom! — járja a civisoron is... Szalon, férfiszoba, zongora mindenütt. Az uj módi nemzetes-nagyságos asszonyokról már rég lekerült a sokráncu szoknya, Eisenberger mesterék az asszonyok utján a tekintetes, nagyságos urrá vedlett nemzetes civisuraimékat is kivetkőztették ősi magyar viseletükből, szokásaikból, hagyományaikból és mióta az Eisenbergerektől bevezetett „csunya divat“ felülkerekedett, nemhogy tisztos magyar ruhát, amolyan barnapiros, kerek magyar arcot sem igen lehet látni Debrecenben, cigarettázva, luftballon nadrágban, nyírott bajusszal járnak; mert már a bajuszokat is szégyenlik... Maholnap csak a régi festett képeken, a Zoltai urék muzeumában lehet látni az elmúlt szép debreceni magyar viseletet és a magyarságára mindennél inkább büszkébb civist! — fejezte bús mondókáját, az elborult tekintetű magyar-szabó céhbéli utolsó remekes mester, aki — igaz — még az újabb időben is csinált egy „tisztos magyar nadrágot“ nemzetes Baranyi György civispolgár uramnak, de úgy lehet, ez lesz és marad az utolsó igazi remekes magyar nadrág Debrecenből?

A KÖVESDI SZÜCSÖK PUSZTULÁSA.

A pompaszerető matyó népnél mindig nagy becsülete volt a ruházati iparosoknak. A pántlikás, árvalányhajas, turucc-, daru-, „gém-tolyus“, kakastollas, bokrétás „ünneplőkalapot“ (a fiataloknál rennkívül pörge széllal) külön formán csinálják a hozzáértő kalaposmesterek. A fekete posztóból készült sujtásos, göndörszőrű fekete bárányprémes rövid kabáttal, helyesebben mentével (a legények vállra vetve, panyókásan viselik) szintén remekelni kell a „nemtelki (nemteltki?) készítő“ szabómestereknek. Sujtásos a legényeknek öt sor fényes pitykével kivarrott kislajbija is (a házasembereknek csupán egysor acélgombjuk van a lajbin). Még a csizmadiák sem maradnak hátul, a nőknek símára húzott, nem ráncos szárú csizmáját a sarokbőrbe himzett selyemszál-virágokkal, tulipántos sarkura csinálják. A legények egyenesszárú csizmája meg a saroknál apró rézszegekkel van kiverve. A lakatos tiszta acélból csinál sarkantyút, melynek a taraja olyan nagy volt, mint: „felnyeoitt ember terenye“. A férfifehéremű készítése, díszítése a család nőtagjainak kedves feladata. Mezőkövesden az ősi magyar viseletnek igazi remekesei, nagyrészből a virágvarró népművészetnek főmesterei a szűrszabók és a férfiaknak sapkát, bundát, ködment, a nőknek kuzsot varró szűcsök. A rózsával, liliummal, pávatollal, levelecskékkel dúsan teleszórt, veres vagy fekete selymesen himzett szűrgallérján a kövesdi szűrszabó nem hagyott „parasztot“. A bundák, ködmönök díszítését is teljessé, párat-

lan széppé teszi az a csodálatos tömör virágdiszítés, mely főként a nők kuzsuján (kurta, bekecsszerű felső bőrkabát) dús májusi virágfakadásként kibontakozik.

A háború óta az anyaghiány és szerfeletti drágulás miatt Mezőkövesden mind a szűrszabó, mind az ősi nemes magyar szűcsiparban pangás következett be. Nem mintha a megrendelők hiányoznának, de mert anyagot a cifraszűrhez és a szűcsmunkához éppenséggel nem, vagy legalább nehezen lehet beszerezni, szabászollóikat, metszőkéseiket, boszorkányosan igéző tűket pihentetik a kövesdi szűrszabók, szűcsök. Értelmes Gyula, az egyik leg híresebb kövesdi szűrszabó például jelenleg inkább márhával kupeckedik. Tizenhat forintnál többre nem került odaelő a fekete selyemmel csodaszépen kivarrott fehér szűr. Gáspár Marci, a rózsásra pirult, a szokottnál kissé beszéde-ebb fiatal legény, a szűrviseletről odanyilatkozik:

— Mi vállra vetjük a szűrt, az ujjába nem dugjuk a karunkat; mert az ilyenről azt mondják, hogy kudinli jár.

A kövesdi népéletben mégis a szűcsök az igazi királyi mesterek. A háború előtt még sokan voltak, legényekkel, inasokkal dolgoztak a kövesdi szűcsök. A multból sok nyűhetetlen régi, szép remeket készítettek Fügedy Palya, Fügedy Jóska, Lázár Palya, Nagy János, Gu yás György, Bakos József szűcsök, manap Nagy István, Guba István, Fügedy István, a 66 éves öreg Ócsay István és vele egyidős Tóth József szűcsök szintén jó, híres szűcsmunkát végeznek a „régii selyemmel“, amely nem rothad (azaz nem fakul) és mely nem is amolyan „ugróselyem“ (bomladozni szokott), mint a müselyem. Csak még a háború előtt, persze az anyag (gallér, báránybőr) kézhez adása mellett, a női bundát 80 forintért, a ködment 50 forintért, a kuzsut (a fejből csinált gyönyörűséges gazdag virágdiszítéssel) 40—50 forintért, a férfibundát 80—85 forintért remekelték, de már ez olyan nagyon szép volt, hogy csak a jó gazdák használták és rendelték.

Tóth Józsefből (még a céhbeli Bakos Jóska mesternél tanulta művészetét) szinte hogy harapófogóval kell kiszedni a szót. A fehérfejű, szikáracú, kutató nézésű öreg szűcs, mint a matyók legtöbbször, az úrral szemben gyanakvó, zárkózott, de amikor fajszerető lelkem, szavaim melegsége

megérinti, szófukar nyelvéről olvadozni kezd a jégkéreg. Bár fakón, halaványult gyöngyszemek bomladozó füzérjeként elem pergedeznek a letűnő őselet halk jel- és jajhangjai.

— Minthogy a szemeim elgyengültek, már e végből is fel kellett hagyni a mesterséggel. A régi szücsöknek, bezeg, könnyebben ment a dolguk, a magyar juhbőrért sem kellett Erdélybe, Szamosújvárra az örményekhez járni; mert mikor még a kövesdi földet nem kommasszálták, a lövei, szentistványi, farmosi határig mind legelők voltak és a magyar juh mifelénk is tenyészett. Nekem már (megfelelő bőrért) Szamosújvárra Aján Joakim, Kervul Sándor örmény kereskedő uraimékhoz kellett menni. Meg azután a háború óta nagyon megdrágult a bőr, szinte hogy lehetetlen a virágos szép szücsmesterséget folytatni, amikor egy szál szücsselyem tíz koronába, egy kiló pedig 30—36 ezer koronába kerül jelenleg, sőt a műselyem szálját sem adják alább három koronánál. Ilyen árak mellett, ha még szemeim el nem gyengültek volna is, hogy s mint tudná folytatni mesterségét a magamfajta szegény öreg magyar szücsmester?... Azelőtt a gatyaféle, a gyócs, bőrviselet járta, ma a posztót nyövik, lassanként a német viseletre térnek át még itt, szép Mezőkövesdünkön is az emberek. Hej, pedig az a kuzsu, a kuzsu is!...

— Hm?!...

— Nem a férfinép viseli, asszonyainknak szoktuk a kuzsut készíteni... Nagyon színes, mint pünkösdkor a virágos kiskert, vagy pedig egészen tiszta fekete varratu az ilyen bőrmunka. Szücs selyemmel, vagy az olcsóbb berlinerrel csináljuk, patyolaffehér, harmatpuha irhabőrrel az ilyen varrást... Érzékeny ez, ha a templomban az egyik hozzádörgölődik a másikhoz, hát már ekkor is mindjárt bepiszkolódik...

— Ó, de szép!

— Az asszonyomnak csináltam! — Öreg Tóth József szücs elborult szemmel, remegő kézzel elem terítette az ősnemzeti élet jelbetűivel virágosan teleirt gyönyörű bőrmunkát, melyen hamvasfehér alapon a piros, zöld, fekete, kék, sárga színek szembabonázó virágmezőkbe folynak össze. A mellen, vállon, háton, ujjon a cserfalevél, akáclevél, rozmarinlevél, szőlőlevél, vízfolyás között georgina,

őszirózsa, törökszegfü, tulipán, napraforgó, csillagvirág, pávaszem nyiladozik bűbajos pompával... — Ó kérem, a mi magyar szücsmesterségünknel nem volt szebb, tisztább más magyar mesterség. Ezt a mi munkánkat csak tiszta kézzel lehetett csinálni. A nehéz dolgu kézhez ragad a selyem, másrészt a liliomfehér, gyenge irhán mindjárt nyomot, foltot hagyott a piszkos kéz.

A MATYÓ VIRÁGVARRÓ MŰVÉSZNŐK MEZŐKÖVESDEN.

Szihalm-utca egyik boszorkányosan tévelyítő, kanyargós zeg-zúgán, az üstökösvégű, mestergerendás öreg matyóházban oly álmosító a meleg, hogy az ablakban a cserepes virágok (muskátli, fukszia, rozmarin) nagytélen is viritani, zöldülni szoktak az ilyen melegben. Csakugyan a matyónők, a magyarságnak a színdús, ragyogós, vízfolyásosan lágy vonalú és Napkelethez leginkább visszaérező népe, pirinkó ablakos meleg szobácskáiban szinte télidőn szokták gyolcsra, selyemre, brokáttra, posztóra, darócra elővárásolni ígézetes virágokkal teletüzdelte ősmagyar művészetüket.

A püspöksüvegalakú tokos-konty különös árnyékkal rajzolódik a matyószoba fehérmeszelt falára. Ilyen fejek, ilyen arcok körvonalait régi, régi elmúlt keleti világbirodalmaknak a homok alól kiásott, töredezett sírkövein, égetett cserepein lehet találni, mint amilyen nemes, komoly, fajtiszta fejecske a Kisjankó Borika anyjának (szülének) az asztalra hajló fejecskéje. „Borcsa“ a tulajdonképpeni keresztneve az öreg nőnek, aki Nagy Jánoshoz ment férjhez, de mert kistermetű ember Nagy János, a találékony matyók Kisjankónak nevezik a Nagy-családot. Leányuk, Mezőkövesdnek egyik legelső virághimző, tervező művésznője, bár ő meg férjezett Gáspárné és derék katonafiat nevelt hazánknak, ugyanigy: Kisjankó Borika. — Mink ezt nem rajzolásnak nevezzük! — okos, tiszta szemét a

szemüveg alól felém emeli Borcsa szülém, — mi a gyócsanyagnak (Kövesden a vászont gyócsnak nevezik) közepére (vagy melyik már milyen szabású) egy pontot teszünk és abból, onnét kiindulva, csak úgy fejből, írni szoktuk, cserlevél, ákáclevél, szücsös levél, szücsös galy, rozmarin, tolyu (pávatoll), vízfolyás díszek közé tüzdeltén a mi szücs-csillagos, tőcséres, pünkösti-, őszirózsás, tulipános, török-szekfűs, fuksziás, tátogós, katica-közepes bimbózdó és kinyílt virágjainkat...

... Az öreg matyó művésznő kezenyomán a fehér papírosról igézõn bontakoznak a virágok, s szememre a megilletõdöttség könnytõl harmatos varázsfátyolt kezd borogatni és lelkem legmélyérõl felébrednek a sok ezeréves õsmult nagyszerû sejtelmei... Ezeknek az ihletett, tiszta lelkû, tiszta vérû, tiszta érzékû, tiszta izlésû matyónõknek hamvas, gyönyörû kézimunkája csakugyan nem rajz, hanem — írás! Ezek a drága alkotások a magyar Isten különös kegyelmébõl fennmaradt lángoló jelbetûi, élõ írásai, igézetes szent üzenetei az évezredek óta gonoszul temetgetett nagymúltnak.

— A legrégebb virágjainkat a régi szücsök kuzsujáról vettük, — feleli Kisjankó Borika (megjegyzem ezt, hiszen a bõrmunka, a szücsremek a magyar múlttal egyidõs), — a mi régi mintáink olyan nagy-nagy viráguak. Arany-, ezüstcsipkék, színes kövek sem hiányoznak a mi díszmûveinkrõl, amelyekre mi mindent, de mindent bele tudunk hímezni. Mink az azsurozást bossókázásnak (borsókázás) nevezzük, azonban olyan erõs, hogy soha el nem szakad... Mikor a tekintetes asszonyhoz*) mentem, a kiskertjében sokszor láttam, ellestem mintául szép virágokat. Ezt a tek-virágot (vizi rózsza) itt ni a fiamnak szánt kötõn az eгри melegvízen láttam... A tekintetes asszony révén egyszer a hercegasszonynak (Izabella királyi hercegnõ) fehér és fekete selyemruhára varrtam rózsákat. Ó, hát még fakó selymen zöldselyem fonállal mily régies képet mutatnak a virágok. A szücs- és mûselyem, berlini pamut ám most úgy megdrágult, hogy azelõtt három gyönyörû menyasszony-

*) Ez a „tekintetes asszony a drága Morvayné-Dienes Ilona, alsódraskóczi Morvay János néhai mezdõkövesdi fõjegyzõ nagyszerû magyar felesége volt, akinek az édesapja az „Obsitos” Dienes Ferenc a Simonyi-õbester regementjében szolgált mint vitéz huszártársamester. A matyó-hímzés, virágvarrás hasznára a tekintetes asszony vezette rá a matyó nõket és a világlapokra is az Ilona nagyasszony kezdeményezésével jutottak el az elsõ kövesdi munkák.

lepedőt adtunk (mikor ágát elhozzák, a kamrában felvetik, a párnák alá terítve használják diszül ezt a remek takarót), ma úgy lehet, egyetlen menyasszony lepedő sem jut soknak, pedig mi még a mi halottjainkat is régi gázos (merkelt) lepedőfiókba szoktuk becsavargatni... A pesti urak meg már kidrukkolt mintákkal jönnek hozzánk (lásd a Horvát Ákos és társai kirakatát), ez nem az igazi. Elvitték róla a mi virágainkat, levelei is szélesebbek, nem olyan finom keskenyek, mint a mieink. Sok virág félrecsúszik rajtuk. Ez már gyárias, tömegmunka. Szemnek tetszetős, mutatós, de becsületet nem szerez, hamar fakul, bomlik az ilyen műselyem-munka... Amikor Szemereéknak csináltam a nemesi címeres diszt, az volt az igazi, még nyilvánvaló is lőnek benne...

Kisjankó Borikáék családjában különben már a hét éves Andris gyerek is írja, színezi a csodaszép mintákat, a 14 éves Mari meg (Borika huga) a himzésben, virágkivarrásban kész művésznő. Rakamazi (Vámos Gáspárné), az „Erzsa néni” szintén tervez, szintén elsősorú virágművésznő, mint Kisjankó Borika. Már Gáspár Mari, aki Párisban járt a ridiküljeivel, inkább vállalkozó, csak dolgoztat és kereskedik a készszel. Ilyen vállalkozók (mióta a matyónők a változott körülmények folytán nem tudnak országotni) mind helyből, mind Pestről felszaporodtak. Az anyagot (a legkülönfélébb terítőkhöz, takarókhöz, futókhöz, kendőkhöz, párnákhoz, stb.) kézhezadják és a végzett munkát darabszámra fizetik, mint például Mezőkövesdről Kohn-né (a libás), Spitz Salamonné, Czeizlerné a (trafikosné) és mások... Ma, igaz, szörnyű magas ára van a nyersanyagoknak, a közvetítők kockázata és fáradozása minden bizonnyal illő jutalmat érdemel, mégis a kövesdi selyemvirágos művészet tulajdonképpeni remekesei, az a 3000–4000 matyónő, noha ma már Bécs, Berlin, Köln, Páris, London, sőt Amerikában kívánják, kapkodják a kövesdi matyómunkát, csupán Lázármorzst kap.

WOLAFKA NÁNDOR.

Debrecenben, a kálvinista Rómában, a kedves hangzásu Szent-Anna-utca tájékát ülték meg a „páplisták”. Biboros Csáky váradi püspök „kétágu” templomja körül itt sorakoznak a katolikus egyházi középületek. Bástyás várként itt emelkedik a piarista-atyák két emeletes lakóhajléka, a katolikus főgimnázium óriás épülettömege, az emeletes fiu- és leányiskola, a Svetics-leánynevelő intézet (fehér főköttös apáca nénék gondozásával) s az ódon árvaház, mely Mária Terézia nagy királynő alapítványa... E széles utcát nyáron az ákácfasorok fürtös fehér virágai mézes illatokkal lehelik tele...

Ez ákácvirágos gyönyörű utcán emeletesek, bástyás-faluak, messze kiemelkedők a katolikus egyház középületei, csupán a plebánia öreg épülete földszintes. A boltíves kapuju terpedt hajlék, önkeretes vén ablakaival, vidéki kuriához hasonlít, Wolafka püspök idejében a gólyafészkek sem hiányoztak századok füstjétől kormos kéményeiről. Nyári estéken a szomszéd Timár- s Varga-utcai civis uraimék a kisajtóból el-el mondogatták:

— A Wolafka püspök gólyái vigan kelepelnek, az idén nem félhetünk a szárazságtól! — Wolafka püspök idejében a vén plebánia-ház vasalt tölgyfa kapuja soha sem volt becsukva. Wolafka püspök nem palotás háztartásra, hanem becézett iskoláira, szegényeinek számlálhatatlan seregére, hazafias célokra költötte félszázezer forint évi jövedelmét, amely elég sem volt neki, pedig a maga sze-

mélyére igénytelenebbül élt, mint sok falusi plébános. Évtizedekig eljárt zöldre fakult, kopott téli galléros csurakjában és reverendáiban, üres kézzel s lelki vigasz nélkül ám egyetlen hozzá folyamodót sem bocsátott ki gölyafészkes kuriájából.

*

Wolafka Nándor debreceni kisprépost, Nagyváradi kanonok, Makária címzetes püspöke, szegény temesvári német eredetű családból származott. Az apja harangozó, az anyja bábaasszony volt... A német eredetű Wolafka mégis a legjobb, legháládatosabb hazafivá vált. A népet megértette, a földet szenthelyként becsülte. Nyelvében és érzéseiben oly elragadólag magyar volt, hogy a debreceni rideg kálvinista atyafiak, pártoskodások viszályai között hódolattal megsüvegezték... Tréfálkozva, búzdításul sokszor elmondogatta Wolafka:

— Szidjuk, hát szidjuk is a nímetet, mikor rászolgál, azonban nyelvét tanuljuk meg, mert arra szükségünk van! Wolafka egyébként nyelvtudásával kitűnt. A magyaron kívül még hat nyelvet tökéletesen beszélt. Debrecen város külföldi vendégeit rendszerint Wolafka fogadta és üdvözölte édes anyanyelvükön.

*

Wolafka Bécsben, mint a Pazmaneum végzett növendéke, Csernoch János hercegprimással egy napon lett „doktor”. Tehetségével, nemes tulajdonságaival valóban rászolgált a gyors előhaladásra, melyben pályája kezdetén része volt. A központi papnöveldénél egész ifjan töltött be vezetőállást, majd a vallás- és közoktatásügyi miniszteriumban szolgált, mint osztálytanácsos. Miniszterelnök korában a református pápa, Tisza Kálmán nagyon szerette Wolafkát, egyedül a templomi sűrű szereplését kifogásolta.

— Jó, jó... Nem bánom, ha püspököt is csinálunk belőle, — szól egyszer a fiatal Wolafka jóakarói előtt, — csak mondjátok meg neki, hogy ne predikálgasson annyit!

Wolafkának egyébként Császkai kalocsai érsek volt a pártfogója. A sugáros kékszemű, római nemes arcú, muzsikálós csengő hangú fiatal pap a legvonzóbb férfi szépség volt. Egy nagypénteki predikációjával hódította meg Császkai érseket, amikor Wolafka a szószékről lejött,

az érsek elébe ment, nyakába borult, a gyülekezet színe előtt megcsókolta a fiatal papot... Bár Tisza akarta volna, Császka érsek legőszintebben pártfogolta, a szabadabb eszmék és az emberi haladás iránt lelkes érzékű Wolafka sohasem lett valóságos püspök. A korabeli intrikusok erről többet mondhatnának.

*

Wolafkát Debrecenben, a kálvinista Rómában kezdetben idegenkedve fogadták, később féltékenykedésből támadták is az uralkodó felekezet vezetőit. Wolafka az idegenkedést jóságával szeretetre varázsolta át, a féltékenykedőket pedig tapintatos viselkedésével lefegyverezte.

— Minden papnak ilyennek kellene lenni! — később meg már így véleményezték a civisek. Wolafka káplánjai, mint a mélyérzésű, irónak is jelestollu Pákh Emil, a nótás-kedvű, vidám Szabó Pista, a „Stévo“ és a többiek sokszor pihentek, míg Wolafka maga egyetlen napon, tele templom előtt, háromszor prédikált, misézett, temetett, beteget látogatott, emellett a városi és egyesületi közéletből is kivette részét, úgyhogy gyakran az ebédelésre alig maradt ideje. Magát csak kutyafuttában gondozta, de ha egyik-egyik bőbeszédű kofa elcsipte az utcán, türelmesen végighallgatta panaszkodásaikat. Betegeskedése idején akárhányszor háziorvosa riasztotta szét fogadószobájából az ügyes-bajos emberek tömegét.

— Legalább már ilyenkor hagyják békében! — feddőzött a szókimondó debreceni magyar háziorvosa, a Derekassy Pista, — hiszen láthatják, hogy már mozogni alig tud.

*

Wolafkának, aki egy anyagi javakban dús, valóságos püspöki székből a haza történetében megörökíthette volna emlékét, fájdalmasan esett az az ostoba mellőzés, mellyel pályáján megakasztották. S amikor egy-egy üresebb fejű, üresebb szívéű papot kineveztek püspökké, e türelmes nagylélekből is kitört az elkeseredés. Szelid gunnyal szólt bizalmasaihoz:

— Igaza van az irásnak, Krisztus őrzi az egyházat, másképp régen elveszett volna! — Később meg már szavajárásává vált: — Semmi sem lep meg és semmin sem csodálkozom...

Azonban, ha némely nagyon feltűnő, nagyon igazságtalan mellőztetésekor fel is gerjedt, játszi kedélye hamar megvigasztalta, az emberszeretetben mindjárt kiengesztelődött ez a gyermeklelkű nagy ember. A legboldogabb óráit csakugyan az iskolákban, a gyermekek között töltötte. Az évváró vizsgák után iskoláinak összes növendékeit „kisgőzösre“ ültette és minden évben kirándult velök a Szabolcskától megénekelte „nagyerdőbe“ Az őstölgyek alatt, a verhenyeges zöld pázsiton estig ott játszadozott, ott mulatozott az aprószentekkel. Megvendégelte őket, még muzsikált is nekik. A karikában táncoló gyermekcsereg között, a hegedű hurról örömet ébresztgetve szétáradoztak derült, nemes lelkének égfelé szárnyaló hangjai... A felnőttek, a világias pogányok között is, az Arany Bika fogadó disztermének hangos áldomásain akárhányszor a cigánybanda élére állott Wolafka s a primás hegedűjével úgy muzsikálgatta művészileg, lelkesítő tüzzel a nagyon régi, nagyon gyönyörű magyar paraszti dalokat arról a „híres Bogár Imréről“, meg hogy a Hortobágyi pusztán fúj a szél“. Még a kilencven esztendőkre felé ballagó Kiss Áron református püspök, a galambszelid öreg „Áron bácsi“ és szomorufüzágu bajszu vén Rásó Gyula vicispán is a többi református főemberekkel könnybelábadtan, régi emlékezetekben elmerülten dudogáltak utána a pópista püspök hegedűjátékának...

Kora halálával, mert csak ötvenkét évet élt Wolafka, nagy Debrecen várost osztatlanul gyászba borította. Halála napján a reformátusok is meghuzatták ősi híres gyászharangjokat: a „Rákóczit...“ Utolsó kívánsága szerint Szent-Anna-utcai kedves templomának a sirboltjába, az oltár alá temették. Szobrot ugyan nem állítottak neki, hanem Debrecen egyik külsőkertvárosi részét „Wolafka telepnek“ nevezik, ebben a kertségben laknak Debrecen város legszegényebb emberei.

AZ ARANY BIKA-FOGADÓBAN.

A debreceni „Arany Bika“ olyan régi híres magyar „fogadó“, amelynek a muzsikaszavas multjából még sokat, sokáig lehet tarlózgatni. A jó öreg „Arany Bika“, már hogy a „régire“ értem, megtérdelt engem is többször, sokszor csupa barátságból. Nem egy falkára való tulkom, tinnóm, bikám aprópénzre váltódott csábító falai között, ahová még olyan uran eljártak, mint Szabolcsból a bőkezű, gondtalan Kállay Emil.

— Tudod-e, miért jöttem? — kiáltotta csak úgy a négylovas hintóból Kállay Andrásnak, a későbbi szabolcsi főispánnak.

— Majd megtudom, ha megmondod! — felelte András bátyánk, aki mindig, mindenben a szeg fejére szokott ütni.

— Nincs időm a sok beszédre. Sietős az utam. Gyérünk András Debrecenbe, a szent György vásárra.

— Ennekem most nincs dolgom a vásárban. Te megtalán a lovaiddat akarod kicserélni.

— Dehogy is, kedves rokonom. Inkább vagy száz mázsa gyapjút szeretnék eladni.

— Tyűh, Emilkém! — a halászi ősi birtokon diófát ültetgető, nemes gyümölcsfákat oly megható szeretettel otogató gondos gazda Kállay András, mint visszaemlékezéseiben megírta, felszörnyűködött, — hiszen, tudtommal, nem vagy te juhosgazda?!

— Majd veszek juhot Debrecenben!

— Vagy úgy? — Kállay András nem szólt többet, én

azonban a magam részéről még hozzáfűzöm, hogy az ilyen kivételes, egyáltalán nem általánosítható esetek voltak azok, melyek miatt a pusztuló földbirtokos osztálynak, az úgynevezett „dzsentrí“-nek veszekedett méltatlan híret keltették, holott a „bajok“ okát, a vízözönszerű pusztulást elősegítő mellékkörülményeket abban a végzetes, nemzetietlen, fajszeretet, faji célokat egyáltalán nem ismerő kormányparti politikában kell keresni, amelynek — néhai Tisza Kálmán állítólagos mondásával élve — mindegy volt, hogy ki fizeti az adót, csak éppen hogy fizessék. A vagyonrabló uzsorásoknak, a hamis mértékkel fosztogatóknak bűnhalmazát kendőzte a hivatalos kormányzó hatalom, a könyörtelen ítélet és földönfutó sors a prédául dobott áldozatokat sujtotta és becsteleníti máig.

Ott a debreceni híres Arany Bika fogadóban ám nemcsak a pogány duhajkodások voltak napirenden. A Tisza-vidék úri magyarjai legszebb, felejthetetlen kedves összejöveteleiket egy-egy református egyházkerületi bankett, főispáni beiktatás, függetlenségi országos pártgyűlés, a nagyvásárokkor rögtönzött „bálok“ és a farsangi igazi bálok alkalmából — őszinte, meleg, testvériesülő áldomásokkal fűszerezetten — itt tartották. A nagyvásári rögtönzött bálok az úri fiatalság ösmerkedésének éppen olyan nevezetes alkalmi voltak, mint a mádi szüretkor a „kapásbálok“, kisasszony-napkor a „pócsi búcsú“, Berettyóújfalun az „agarász napok“, a nyíregyházi és konyári „sóstón“ az „Anna-bálok“ kedves, fehér magyar mulatságai. Az akkor fiatal gavallér Komlóssy Artur, Debrecen rárosnak későbbi nagyérdemű, sok kiváló tehetséggel, faj- és város-szeretettel megáldott főjegyzője ilyen vásári bálozás alkalmából szerette a Balázs Kálmán híres cigányprimás által Viktória angolkirálynőnek sokszor, sokszor elmuzsikált „lassúcsárdás nótát“:

Lement a nap a szokolt járásán,
Sárgarigó szól a Tisza partján,
Sárgarigó, fülemile . . .
Szép a rózsám,
Hogy váljak meg tőle.

*

Én, az életemből az Arany Bikának három korszakára emlékezem vissza. Mint egész piciny gyermek ismertem a földszintes öreg Bikát. Édesapámmal ott voltam a lihogó gázlángoktól kísértetiesen világított, a dohányfüsttől, étel-

ital szagtól fullasztón betöltött irdatlan óriási termében, amikor Debrecennek, Debrecen vidékének magyar népei a kollégiumi jogászság és a theologusok vezetésével a „gházi“ Ozman basának a muszkák felett vívott plevnai nagy győzelmét ünnepelték. A sarok emelvényen Balázs Árpád, vagy talán maga az öreg szentséges nagy cigány Boka Károly — elmosódottan a füstfelhők között egy emelvényről — folyton a legszilajabb, vérforraló indulókat muzsikálták a már alig szuszogó bandával... Ujra és újra rá kellett huzni a Rákóczit, a török marsot, Klapka, Hunyadi indulót, a „jaj, de huncut a németet“, közbe-közbe egy búsongós Kossuth nótát... A theologusoknak, a jogászoknak sastoll hegyeskedett a kalpagjok mellől. Szakállas nagy bajszu öreg magyarok, selymes, pihés fiatal kollégiumi diákok, öreg urak, fiatal úrfiak valamennyien a festői magyar viselet különféle fekete és összes remek változataiban, egymás nyakába borultak. Ujjongva, sírva, lelkendezve ölelgették, csókolgatták egymást. Fogadkoztak, lelkesedtek, szerették egymást. Mindnyájan, én magam is, az alig 6—7 éves kis fickó, egy szivben, lélekben összeolvadt család voltunk... A Rákóczi, a Klapka induló és többi vérforraló szilaj ősi nótánk folyton zengett, bűgött, zokogott, harsogott... Aznap este a kollégium diákjai Debrecenben bevértek minden kivilágítatlan ablakot, a városháza hatalmas vasalt kapuját a felvonult diák tűzoltók, a szakállas jogász s theologus ifjak elegeyen megostromolták, a szörnyű gerundiumokkal beszakították; mert a városszerte tüntető diák ifjuság népszerű vezérének, a jogász elnök Bodor Gyulát a rendőrök elfogták és nem akarták szabadon bocsájtani... Hát, most azután az ujjongó ifjak vállukon hozták magukkal a kiszabadított vezért az Arany Bika füstös nagytermébe... Boka hegedűjén újból és újból felsikített a mámorító Rákóczi... Sírt, nevetett, ölelkezett, fogadkozott mindenki... Bodor volt a legszebb, legdaliásabb, legbűszkébb valamennyi fiu közül... Később, nemsokára Patakon, már mint a pataki kollégiumba átszármazott diák, — sziven lőtte magát... Azóta mi is: árva magyarok! Drága anyánk: Magyarország! Mivé lettünk?! Por, hamu, a népek szemetje vagyunk.

*

Másik korszaka volt az Arany Bikának, amikor már egyemeletes nagyszállodává, kávéházas nagyvendéglővé

kiépült és a lengyel Mirkovszky Géza festőművész által kifestett díszterme igazi látványosság volt, ahol Rácz Károly, meg a Magyarai testvérek tudtak és szoktak muzsikálni édes öreg magyar dalokat... A vén agarász-bajnok Domahidy Pista bátyánknak, a szomorúfüzlombos bajszu öreg Rásó Gyula alispánnak el-elhúzták:

Naptul virít, naptul hervad a rózsza,
Hogy szeretlek, mit tehetek én róla;
Nem tehetek, nem is teszek, nem bánom,
Te vagy az én egyetlenegy virágom.

A földszintes, majd egyemeletre épült Arany Bikának az én emlékezetemben megörökült korszakában hosszú ideig Fehér Hermán volt a vendéglőse, majd utána kevés megszakítással, többek sikertelen próbálkozása után egy szívós, mindenképpen kiváló, vérbeli magyar vendéglős, a „civis“ Németh András ü t be a „város fogadójába“. Jóval több, mint harminc esztendeje már annak, hogy Németh András az Arany Bikában fogadós. Mérhetetlen gazdag pincéiben a temérdek francia, magyar pezsgő, tokaji és egyéb nemes palackos bor vénhedten rejtegeti mámort gerjesztő tűzét... A Bika is közben sok emeletű, világvárosias arányu hatalmas szálloda, vendéglő, kávéház, táncterem, mozi, színház helyiségek egész külön, eredeti városrészévé épült. A csokorra kötött nyakkendős Németh András kerek szép magyar arcán azonban még ma sem fagyott meg az a mosoly, mely az ő derűs, bizakodó, tiszta lelkét, kedves magyar üzleti modorát a küzdelmes, hosszú évtizedek alatt, a szörnyű felfordulások között oly vonzóan jellemezte és a hozzáértő ernyedetlen munkásságával párosultan az első vállalkozások között fenntartotta. Halkszavu, szemlélődő, mindent alaposan átgondoló és megfigyeléseinek hasznos, célszerű következtetéseit jól levonni tudó remek magyar üzletember volt mindig ez a „kis“ Németh András. A fia, a derék Németh Aladár, a világvárosias nagyszálló üzemnek jelenlegi rátermett vezetője már világokat látott fiatalember, német, svájci, francia, angol, olasz szállodák tanulmányozásával tökéletesítette az apjától örökölt tudásokat és üzleti hagyományokat. Imhol, eképpen beteljesednek az írás szavai:

— A régiek elmúlnak, mindenek megújulnak...

A TISZA ISTVÁN CIGÁNYAI.

A politikus Tisza Istvánról megoszolhatnak a vélemények, de az kétségtelen, hogy a magyarságnak egyik legérdekesebb embere volt. Én most az emberről akarok beszélni.

Környezetének, barátainak meleg szeretetében a ridegség jégkérgé leolvad erről a szikár daliáról. Vidékiek szabású kabátja alól egész magyar férfi szíve dobog felénk. Ez a szív, a Tiszáék szíve, cicomátlan, őszinte magyar szív. Holtiglan bennmaradnak, akik egyszer abba bejuthattak.

Egyik-egyik egyházkerületi közgyűlés alkalmával, ott a vén Debrecenben, mindig megkapóak voltak a Tiszák az egyszerű református papok között, amikor az öreg, majd fiatal Tisza miniszterkorukban is tanácsot ülnek igénytelen falusi papok s névtelen kis magyar egyházak aprócseprő ügyeiről. És amikor a bő- és ékesbeszédű gyűléskézések után később is, a fehérasztalnál is kitartanak... Ilyenkor, csak a cigánymuzsika tudta megakasztani a ketetes felköszöntők áradatját, különösen ha a Magyar Imre bandája muzsikálgatott... Híres, régi banda ez a Magyariféle zenekar, már 1880-ban muzsikáltak a „Magyari testvérek”. A szakállas öregebb néhai Magyar Kálmán és öcscse, a borotvált, kerek kálvinistaarcú Imre, süldő fiatalon alapították ezt a hírneves bandát. Kálmán sok mélyérzésű, borongós kedvű nótát csinált, a „klasszikus daraboknak” volt a mestere, — no meg kissé a harminc-

kétlevelű bibliának is! . . . Míg az Imre páratlan magyar nótázásaival remekelget máiglan.

Tisza István az 1880-as évek elején még nem volt politikus, huszárönkéntesi esztendejét szolgálta Debrecenben. A Pálffy-huszároknál a legjobb lovas, legelső vívó és táncos „gyerek” éppen a Tisza „úrfi” volt. S hogy a nótázásban sem maradt utolsónak, bizonyíthatja Magyar Imre, aki az „önkéntesi esztendőtlől” mindvégiglen megmaradt a Tisza István, sőt az egész Tisza-család udvari cigányának . . . Magyar Imre hasonló nevű fiának meg éppen az ifjabb Tisza Kálmán, a „gróf” a keresztapja s Kálmán öccse után Tisza István is „koma” szólitással tisztelte a derék primást, amikor a debreceni banda a Tisza-család egyik-egyik derűs ünnepén előkerült Gesztre, Sajókazára s egyébűtt, ahol Tisza atyafiak laknak, vagy a Tiszáknak barátjai, mint például Nagy-Bölony József „ő nagysága” az ugrai Szilaspusztáról . . .

*

Öreg Tisza Kálmán negyvenedik házassági évfordulója alkalmával szintén Magyariek muzsikáltak Geszten. István és Kálmán grófék édesapjuk tudta nélkül kihívták a „debreceni cigányt”. Amikor az ebéd alatt szép csendesen játszani kezdett a banda, István gróf tréfásan odaszólt apjának:

— No, lám, ideérkezett már a szalontai cigány is . . .

— Fiam, ez nem a szalontai cigány! — felelte szeliden, mosolyogva az öreg Tisza Kálmán, — a debreceni Magyar Imre ez! . . . Megismertem a hegedűje szaváról!

Tisza Kálmánnak a „vékony deszka kerítés” volt az egyik kedves nótája, fia István meg minden szép régi magyar nótát szeretett, sőt nemcsak szerette, szöveg szerint tudta a nóták százait. Két különösebben kiválasztott kedvesebb nótája mégis volt „István kegyelmesnek”, a „cserebogár, sárga cserebogár” volt ez az egyik nóta, a másik pedig az egészen közönséges hajdu paraszti dal:

Nyisd ki rózsám leveles kikapudat,
Hadd kössem be keselylábú lovamat;
Adjál neki szénát, zabot,
Ugy se' hever harmadnapot
Te nálad.

Kilencet ütött az óra, este van.
Hazamennék kisangyalom, setét van.
Kisangyalom, — gyűjtsál gyertyát.
Mutasd meg az ország útját
Merre van . . .

A politikus Tisza Istvánról holta után is megoszolhatnak a vélemények, hogy a dalban azonban csak a magyar nóta volt a kedves neki, erről, Imre primás, aki még élő ember, muzsikaszóval leteszi a hitet.

OSZK

NÓTASZERZŐ DÓCZY JÓZSI.

Ezerkilencszáztizenháromban, július hónap harmadik napján a csendes Budán, a Krisztina-körút egyik művészes berendezésű úri hajlékában revolverlövés dördült el. A csendes Budán, a széles Krisztina-körúlon ilyenkor virágzanak a vadgesztenyefák, az a kegyetlen, otromba revolvergolyó ugyanekkor az igen értékes, igen eredeti magyar tehetségnek, a nótaszerző Dóczy Józsinak életfonalát szakította ketté, noha sokáig ragyogó aranyfonálként gomolygott ez az összhangos szép költői élet.

Dóczy Józsi kálvinista magyar apától és francia eredetű édes anyától született az Alföld ősi Debrecen városában. A felsőbb lánynevelő iskolájáról országos nevű nagy magyar oktatónak, Dóczy Gedeonnak volt az irigyelt fia s a lánysegregnek titkon imádott — ideálja. A vastag nyakok, a nehéz potrohok városában valahogy egészen kivált ez a nyulánk, nőiesen szép fiú, talán még azt is ráfogták a vaskos férfiak, hogy „fűzöt visel?” A társaságokban, a bálokban ám a hófehér arcú, égő fekete szemű, utánzhatatlanul elegáns Józsi, vagyis még inkább sokak szerinti „Dóczy Pepi” volt a legkedvesebb gavallér. Egészen bizonyos, hogy az akkori társaságbeli lányok „naplóiban” sűrűn előfordult a Józsi neve, a hivatalos élete mindezeknek dacára igen szörnyű komoly hivatalos élet volt. A pénzügynél szolgált, mint „fogalmazó”. Bár pontos volt, megbízható volt, az ilyen hivatalokban kívánatos, ajánlatos „törtetést” másoknak, az élelmesebbeknek engedte át,

a nagyságos királyi tanácsos pénzügyigazgató úr és a helyettesei mindig zavarban voltak vele szemben, mivelhogy a dohos pénzügyigazgatósági palota falain kívül kinnt a város legelőkelőbb társaságaiban mindenütt „előzte őket” Józsi a fiatal fogalmazó, majd később már mint „titkár” is, éppen azért tulságosan nem tolták előbbre a — ranglétrán. Csak a szűkebb, bensőbb baráti köre, a híres debreceni „Hungária”-kávéház nagy kerek márványasztalának a tagjai tudták, hogy ebben a gavallér fiuban eredeti költői tehetség forrong. Vagy harminc év előtt, mintegy huszonöt, 28—30 év körüli jó állásban levő nőtlen urak, (bírák, ügyvédek, orvosok, más diplomás emberek), a néhai örökifju Ferenczy Elek főszolgabíró fő-fő vajdasága mellett, minden este együtt ültek a csodanagy kerek márványasztalnál. Néhányan még élnek közülök, mint Magoss György debreceni polgármester, Olchváry Zoltán a debreceni királyi ítélőtábla elnöke, Szoboszlai Sándor debreceni táblai tanácselnök, Pavletits Béla debreceni kuriai bíró, Hoffmann József nyugalmazott kuriai bíró (a társaság gyönyörű tenorhangu énekes fülemüléje), a kitűnő énekes és hegedű-virtuóz Uzonyi Géza doktor budapesti közigazgatást bíró, Gaál Endre doktor budapesti koronaügyész helyettes (akinél szebben magyar nótát talán még soha senki nem zongorázott), Tervej Tamás debreceni ügyvéd, Rotschneck Jenő debreceni királyi fővegyész, Bay Ádám királyi járásbírói alelnök, Poroszlai László takarékpénztári igazgató, Dóczy Emil ügyvéd, a Józsi öccse és még mások néhányan. A tudománynak, az igazságnak, az irodalomnak, a művészetnek valamennyien rajongói voltak, kiváltképpen valamennyien szerették a „cigányt”, a zenét, amelyben nemcsak itt a Rácz Károly, a Magyar Imre híres primások muzsikájánál volt részök, hanem a Dóczy-bácsiék piros szalonjában — fekete kávé mellett, egyiptomi cigaretta illatos füstjénél — többen a virtuóz zongora-, cimbalom-, hegedűjátékosok valóságos hangversenyt rendezgettek vasárnap délutánonként. Dóczy Józsi ilyen alkalomkor mutatta be „vallomás” és „csalódás” keringőit, amelyeknek hat-hat részből álló dallamára a bálokban éveken át táncoltak országszerte. Az egész „kerek asztaltársaság”-nak igazi nagy öröme volt, amikor egyik budapesti cég kinyomatta a két keringőt és a szerény szerzőnek is juttatott — honoráriumként — néhány

tiszteletpéldányt... Dóczy az ilyen vasárnapi „zenedélutánokon” olvasta fel először lírai költeményeit, balladáit, a „Kuruc lakodalom” című három felvonásos operettejének a librettóját, ámde az első népdalát körülbelül harminc éves korában írta. A saját nyilatkozata szerint, nótacsinálóvá csak úgy véletlenül lett, mintahogy a langyos tavaszi nap kicsalja a levegőre a fűszálat vagy a mezei virágot. Maga írta a kedves Józsi:

— A zenét már iskolásgyermek koromban szerettem. Pajkos ifjonc volt, akit mindennap szelídre kellett botozni, — úgymond, — de mikor szegény jó anyám a zongorához ült, nem jutott nekem eszembe: milyen pompás multság a birkózás, labdázás és madárfészek szedés. Csöndesen meghúzódva hallgattam a zene hangjait, míg megtelt a lelkem melódiákkal.

A verselgetést jogász korában kezdette, persze a lányismerősei „a hozzájuk írt” verseket mind „gyönyörű szépeknek találták. Szórványosan megjelentek később versei az egyik debreceni lapban, az első magyar nótáját ám csak 1894-ben csinálta érdekes körülmények között. Élt akkor Debrecenben egy doktor Komáromi Sándor nevű orvos, később Kossuth Ferencnek lett az állandó orvosa. Kitűnően zongorázott, nótát is zenésítgetett közben-közben s megkérte Dóczyt, hogy írjon neki valami ügyes nótaszöveget, szomorút megzenésítés céljából. Aznap este éppen megfájdult a Dóczy Józsi foga, nem tudott aludni, sziszegve megírta a következő ismert versikét:

Sötét erdő sűrűjéből kakukmadár hallik,
A hangjától a szívembe úgy belényilallik.
Azt kérdeztem, mikor még a gyöngyvirág virágzott,
Kakukmadár mondd meg nékem,
Hány évig él az én szőke szép kedvesem?
S százat is kiáltott.

Ne szólj! ne szólj kakukmadár, hazug a te hangod;
Nem hallottad a faluból a lélekharangot?
Száz évig él a kedvesem, — azt mondtad te róla
S ma délután temették el —
Kakukmadár! Száz évből nem mult még el —
Száz nap sem azóta.

— Süsd meg a versedet! — mondta rá a zenetudós orvos, — megpróbáltam, de ezekre az egyenlőtlen sorokra nem csinál magyar nótát maga szent Dávid sem...

— Nonno! — Dóczy, akiben volt humor, elnevette magát. — Én azt hiszem, hogy ezt a szöveget, mégis lehet

melódiára szedni... Majd, meg is próbálom magam! — Zenetudós barátja kinevette Dóczyt, hanem azért elvitte a verset, hogy szintén próbát tesz a megzenésítésével. Másnapra mindaketten elkészítették a „nótát“, éppen szombati nap volt, Rácz Károly, a híres primás, rendes zenéestélyét tartotta a Hungária kávéházban. Előbb a zenetudós orvos adta át Károlynak a nótalapot, Rácz Károly igen kitűnő muzsikus, nagy kótamester volt, átnézte a nótát, de mindjárt jobbra-balra húzta a száját:

— Uram, ez nem nóta! Kár volt leírni. Nincs ennek semmi formája! — Mindamellett eljátszotta a nótát s bizony annak csakugyan nem volt se eleje, se közepe, se vége... Ekkor azonban Dóczy ment a primáshoz: — No, Károly, hát ez, hogy tetszik? — átadta a primásnak a saját szerzésű nótát. Károly nagy érdeklődéssel átnézi. Mind sűrűbben és sűrűbben bólintgat hozzá, ami különben is szokása volt, majd egyszer azután így szól:

— Hát, kérem, ez már nóta!... Még pedig nagy nóta!... Tessék csak meghallgatni! — Dóczy nagyot nézett. Ez jól kezdődik, de Károly már rázendítette az egész bandájával. Háromszor húzta el egymásután: gyönyörűen, szívvel, lélekkel. Csakúgy sírt a hegedűje. A kávéházi vendégek mindenfelől meglepődötten hozzátódultak:

— Miféle nóta ez, Károly? Ki írta? Mi a szövege ennek a nótának, Károly? — Károly büszkén kivágta. — Ez bizony a Dankó Pista legujabb nótája!

— Mégis csak nagy cigány ez a Dankó Pista! — Elhitték neki — és most már Dóczy is kedvet kapott. Egymásután írta és zenésítette a gyönyörűbbnél-gyönyörűbb magyar nóták százait. Többmint ötszáz nótát szerzett, közöttük a „Hull a zápor kint a pusztán, — Nádfedeles kisházikóm kigyuladt a héten, — Vett a rózsám piros selyem viganót, — Felednelék, felednélek s nem tudlak feledni, — Magas a kaszárnya, előtte a stráza, — Szeretőt keresek, — Csicsoka, csicsoka, csipi csóka, — Mandulafa, mandulafa, De kevés a virág rajta, — Félrevágom betyárosan darutollas kalapom, A cigánynyal a nótámat százszor is elhuzatom, — Százforintos bankó volt a lajbizsebben, Azt kérdi a rózsám, hol van, hová tettem, — Kit gyászol a fecske madár, — Fecske madár! Fecske madár! Keresd fel a rózsám, — A kanyargó Tisza partján, — Estharangzó búsan kondul, Szomoruan hallgatom, — Van egy

város, Közel hozzá, Nagy Hortobágy pusztája, Illatozó akácfával, Tele minden utcája, — Ki tudja honnan jön, A repülő madár, — Tisza partján jegenyefa, Jaj, de messze látszik, — Sárból van a házam Szalmafedél rajta, — és a többi, és a többi sok száznál gyönyörűbbnél-gyönyörűbb nótát, amelyeknek csak fele jelent meg nyomtatásban. Dóczy legtöbb nótáját Bárd Ferenc és testvére, Nádor Kálmán és a Rózsavölgyi budapesti zenemű kiadó cégek szereztek meg és adták ki. Amikor Dóczy, Bárd Ferenc és testvérétől, az első három nótájáért kapott három darab 10 koronás aranyat szerzői honoráriumul kézhez kapta, a három aranyra keresztben egy-egy vékony kis ezüst lapot forrasztatott s belevéselte a három dal címét: „Mandulafa, — Felednélek, — Nádfedelel” nótái kezdő szavát és ezt a három aranyat örök emlékül az óraláncán viselte. A kiadó cégek bár sokat kerestek Dóczy dalain, az üzleties dolgokban érzéketlen, szerény költőnek egy-egy ország-szerte felkapott, hol víg, hol bús daláért egy-egy husz koronás aranynál többet akkor sem fizettek, amikor nagy hírneve és dicsősége mindenfelé elismert volt. Blaha Lujza, Küry Klára, Fedák Sári, Szoyer Ilonka, Komlóssy Emma, Hegyi Aranka, Krammer Teréz, Bercs Mimi, Ledvofszky Gizi, Rózsa Lajos, Környei Béla, Pintér Imre, Király Ernő és még más dalénekesek voltak a leglelkesebb terjesztői a mélyérzésű, varázsos dallamu Dóczy-nótáknak. Amugy, a cigányok ameddig eljutottak, túl-túl az országhatárain, a messze idegenben nagy szeretettel és rokonszenvet ébresztve muzsikáltak. A szerbek, a tótok sok dalt átvettek belőle. Érdekes tulajdonsága volt, hogy elébb a melódiáival, a zenével készült el, a verset csak azután szabta rá a kész dallamra... Dóczy több nótás népszínművet is írt, Liliom Klári darabjával, amely az egyik legszebb magyar népszínmű, száznál több előadást elért.

*

Az ember, a társaságban élő Dóczy Józsi, hogy milyen volt? Higgadt, igazi úr... Csak egyetlen esetkáját mondom el. Egyik este, a Hungária-beli törzsasztalnál már együtt ült a Dóczy-társaság. A Weichinger-papa gondos öreg pincérjei már a nagy kerek márvány táblára készítették az „urak” megszokott ujságait. Egyelőre nem került sor az ujságolvasásra, ki fekete kávé, ki teát ivott, — beszél-

gettek... Egyszerre csak valami két ballábas, ismeretlen alak odakacsázott az asztalhoz és, se' szó, se' beszéd elkezd turkálni az odakészített lapok között... A társaság természetesen feldühödött e minősíthetetlen szemtelenségen. A beszéd elhalgatott. A szemek összevillantak és szikrázni kezdtek, már kitörőfélben volt a vihar, amikor Józsi az ő higgadt uri modorát megszólalt, mindössze csak annyit mondott a kedves ismeretlennek:

— Hé'... Talán az illemtant keresi?! — a meglepődött ismeretlen, mintha csak forróvízbe kapott volna, ledobta az újságokat és a társaság harsogó nevetésétől kísérve eloldalgott.

Dóczy Józsi már legszebb férfi korában családi tűzhelyet alapított, Meyer Adát, feketeardói és nagytarnai Meyer Guidó altábornagynak a leányát, Breier Józsefnek, a 16 szepesi város utolsó grófjának az unokáját vette nőül Temesvárott. Ideális családi életet éltek. Egyetlen fia maradt: Dóczy Lóránd, apjához, nagyapjaihoz méltó nagyon kedves, nagyon derék fiú, jelenleg a Ludovika Akadémián III. éves tüzér akadémikus s ezideig minden iskoláját kitüntetéssel végezte.

Dóczy Józsi életének nagyobb részét vidéken töltötte, az országos hírü népszerűségü dalköltő Budapestre csak betegen jutott fel, — meghalni. A megrongált egészségi állapotára tekintettel felhelyezték, hogy magát „jobban gyógykezeltesse“, amikor már a megvakulásától tartottak.

— Későn érkezett kegyelem ez nékem, pajtás! — a Newyork-kávéházban egy véletlen összetalálkozásakor panaszlotta a bánatos dalköltő. Mintha csak végrendelkezésül írta volna, egyik leggyönyörűbb dalát itt leadom:

Daru madár utra készen
Bucsuzik a fészketől.
Bús panaszos hangja hallik
Meseze szálló telhőkéből.
Majd ha én is útra kelek,
Én még sokkal meszebb megyek
Nem jár arra a madár sem,
Nem hallik a sóhajtás sem,
Odáig.

Tavaszkor majd a tó partján
Kék nefelejts virágzik,
Darumadár újra megjön,
Nem marad el sokáig.
De ahova én elmegyek,
Ott nincs sem tél, sem kikelet.
Nincs szerelem, nincsen féltés,
Nincs is onnan visszatérés,
Sohasem.

A NYIREGYHÁZI SÓSTÓ FÜRDŐN.

Valamikor a nyiresek és francia-tetős őskuriák földjén, Szabolcsban, a nádligetes nagytó szélén, a rengedező öreg tölgyestől félig körülölelve „világ fürdő” számba ment a nyiregyházi Sóstó-fürdő. A „világ” jelzõt természetesen a környékező Alföld népeinek külön kis világrészével kapcsolatosan értelmezték az akkoriban élők. A „tó” maga széles, helyenként oly mély volt, hogy csónakázni lehetett a sárgás tejszinü sziksós habjain. A nádasban, gyékényesben a vadruca fészkek sem voltak ritkák. A tölgy erdő vadgalamb búgással volt tele. Négy lovon, három lovon, szerény kettős fogatokon jövének ide csuzra, köszvényre orvoslást keresni — a sósvizü fürdő rajongói. Néhány porcellán, bádóg fürdő-kád mellett leginkább fakád járta. A lábszönyeget gyékényből szőtték. Náddal fedett volt a nagyvendéglő s a beszálló földszintes fürdőházak jórésze, ámde Benczi Gyula muzsikált itt esténként. Estétől kiveradtig sokszor muzsikált a híres cigány és a „nagy szállóban” a legősibb nevü családok kisasszonyai, urfiai járták az Annabálskor a táncot, amelyben kifáradhatatlan volt a régibb fajta magyar. Bent Nyiregyházán az öreg „Korona” fogadó volt az első beszálló vendéglő. A kocsik, kocsisok, vásárjárók számára olyan óriási „állása” volt, hogy rendkívüliségéről Fényes Elek, a statisztikus megemlékezett. Csak mindjárt Nyiregyháza város alatt „kacsáztak” a puskások, mert vizekben nagyon bőséges volt a lecsapolatlan Nyirség. Akkor még a Sóstó is bővebb, lugosabb vizü tóság

volt, vízvezető árkot nem nyitottak még cigány és csukahalban dús, duzmadt kövér testéből. Hajh, szelid, holdvilágos estéken előkerült a gitár. A csónakázó urak és hölgyek a tenger szunyog-haddal, a kecskebékák brekegő kántusával nem törődtek, sirámos öreg dalaikat messzehangzón beleénekeltek a pihenő alföldi vidékbe... Ilyen estéken a vén tölgyekről — a mókusok rugaszkodásai nyomán — a makk rejtelmes kopogással hulldogált a kiugró deszkalábu erkélyes „svájci-lak“ zszindely tetőzetére. Vidéki primadonna korában Blaha Lujza sok éven át ragaszkodólag nyaralगतott ebben a zöldszalugáteres svájci lakban.

Akkoriban a nyiregyházi talyigás 1 forint 20 krajcárért fuvarozta ki és vissza a városba a bűbájos művészaszony, Blaháné hódoló gavallérjait. Ma, már talán Péchy Gyula bátyánk, Szabolcs vármegye árvaszéki elnöke az utolsó hirmondó a Blaháné nagyasszony sóstói gavallérjai közül... Péchy Gyula, ez az igazi, kedves nyiri magyar úr, 1874-ben lépett a vármegye szolgálatába, mint aljegyző. Még Schlieppenbach gróf huszárörnagy, Elek Mihály huszár kapitány, gróf Vay Tibor későbbi főispán, Böszörményi Kornél megyei árvaszéki ülnök, Ábrányi Lajos piktor és több más urak tartoztak a Blaháné minden este hódoló uri társaságához.

Blaháné „A piros bugyellárisban“ aratta káprázatos sikereit, mint a szépséges Török Zsófi biróné. Egyik-egyik nyiregyházi szereplése alkalmával az egész Szabolcs vármegye uri népe Nyiregyházára gyűlt. Mindenki a „Lehullott a rezgő nyárfa levele“ és „De, szeretnék rámás csizmát viselni“ Blaháné-nótákat dalolta és huzatta. Brenner Mihály nyiregyházi népszerű kisvendéglős „rámás csizmát“ festett cégérül, ami azután a jó ételek, tiszta itókák mellett sokáig vonzó cégérnek bizonyult.

Ma már a Sóstó nem a régi értelemben vett „világfürdő“, hanem a régi gyógyhatású, de bőségében megfogytakozott sósvizü „tavával“ átépített „modern“ fürdő. „A svájci“ lak még ugyan fennáll, a többi régi nádfedelees, szunyoghálós ablaku, deszkaágyas kis vendégházak már eltűntek. A Bencs Kálmán polgármesterék által épített emeletes, modern nagy-szálló, vendéglő és a tó partján külön kazánházas nagy fürdőépület hívogatják a vendégeket, melyek elegyes összetételükben többé nem

emlékeztetnek az Alföld és a hajdani Nyírség tengelyen utazó vendég karavánjaira.

Egyidőben, no, nem éppen előnyére, az e vidéken a lecsapolt nyírvizek lakóinak pótlásául bőségesen elszaporodott, ugynevezett „ortodox zsidók” túlon-tul meglepték a hajdani kedves Sóstót. A türelmes felfogású Kállay András, volt nagyhírű szabolcsi főispán „Vegyes közlemények” címen megjelent könyve zománcos lapjain már az 1911-ik évben panaszolta, hogy — a Blaháné, Péchy Gyula, Elek Guszti ezredesek egykor kedves pihenő helyén — immár ortodox zsidó majálist rendeznek, immár ortodox konyhát tartanak fenn, akárcsak — Szadagorában... És, hogy továbbá az ortodox konyhától már csak egy lépés a — rituális fürdő.

A sóstói ortodox konyha helyét magam láttam, erősen hal, füstölt marhaszegy, pácolt ludmell, szemes bab, fekete retek, veres- és foghagyma illatu szagát magam is szagoltam. A tulajdonképpeni fürdőteleptől egy vízvezető, pocsoltyás árokkal elválasztott dőbörgő deszkahidon megközelíthető zsalugáteres, hosszú vén házban illatozott a „Frau Schwartz” fogadója. Schwartzné igen szókimondó nyiri menyecske volt, vendégeit csak „szörmókus” néven nevezgette. Kiábrándult belőlök, utóbb kénytelen is volt beszüntetni a hirhedt fogadót.

— A kaftánjok, a bugyogójuk tele volt pénzzel... Mégis a négy krajcár ára pár főtt-tojásért is igyekeztek lealkudni legalább egy krajcárt! — beszélte keserű kedvben Schwartzné, — higgyen el, kérem, ráfizettem ezekre a hernyósapkásokra! — Régi beszélgetés volt ez, azóta lassacskán magam is ráeszméltem, hogy nemcsak Schwartzné, de mindenki ráfizetett ezekre.

LÁZÁR GYÖRGY SZEGEDI POLGÁRMESTER.

1.

Lázár Györgynek, Szeged város néhai nagy polgármesterének az apja az 1848/49-iki szabadságharcban honvéd kapitányi rangra felküzdötte magát. A szegedi honvédekkel Branyiszkónál ott harcolt, Branyiszkónál érdemelte ki a tréfás „ragadvány” nevet is, — hátamegett „csosza” néven említették a régibb szegediek. Nem mintha esetlen, lúdtalpú, kacsázó-léptű emberke lett volna az öreg Lázár, gyomra révén szolgált rá a „csosza” nevezetre; ugyanis, amikor a honvédek átverekedték magukat a branyiszkói hegygerincen, vitéz Lázár kapitány úrnak az első, legsürgősebb kérdése az volt a hegymegetti tót kocsmárosnéhoz :

— Kedves galambom, hát osztán tudna-e most nékem hamarjában készíteni egy kis jó túrós-csoszát? — Hogy a branyiszkói tót menyecske akkor készített-e vajillatos túrós-csuszát Lázár kapitánynak, körülbelül mellékes? Az itt a főbb Lázár György polgármester jellemzésénél, hogy derék apjának, az öreg „csoszának” csendes, meleg kedélyét, mindig a szegfejére koppintó józan természetességét és a magyar konyhaművészet iránt érzékeny és készséges gyomrát szintén örökölte György „méltóságos”.

Lázár Györgyöt férfikora és alkotóereje virágjában ismertem meg, amikor Szeged városnak helyettes polgármestere és közművelődésügyi tanácsosa volt Kállay Albert főispánsága idején és jó öreg Pálffy Ferenc polgármester-

sége alatt. Az agyas-fejes, inkább zömök, mint túl magas alföldi magyar férfiaknak egyik legsikerültebb példányképe volt Lázár. A fekete császárkabát tengersok hivatalos jövésmenései, eljárásai miatt aliglan került le izmos törzsökéről, mely a vértés vitézek páncélját játszva bírta volna el, ámde, ha kálvinista magyar papjaink habosselyem fekete palástját széles vállára borították volna, vastag, peckes nyakával, hatalmas kerek homlokú fejének öntudatos, határozott tartásával beillett volna a debreceni híres „nagytemplom” prédikátorai közé.

Lázár György ingadozás nélküli, tartalmas, munkás élete valóban sok férfias, tiszta vonást felragyogtat a rettenthetetlen bátor magyar katonáknak és szemérmes komoly magyar kálvinista papoknak jellemzőbb tulajdonságaiból. Hatalmas homlokán a vezéri elme okossága honolt: fehér sasként. Bár összeszorított, szabályos, szép ajkának megértő, megbocsátó, atyás mosolyait zordonan elleplezték a vaskos bajusz és franciás állszakáll, bozontos szemöldöke alól kivillogó, a vásári forgatagban gyakortább elmélázó kék nagy szempárjának őszinte, hűséges, meleg tekintetével magához vonzotta a gyermekeket, kedvence, bizalmasa lett a népnek, nem hiába, hogy a gyermekek és a nép leginkább megismerik, figyelemmel kísérik a — jó embert... Már pedig Lázár a fajtájáért, városáért, hazáért minden töredelemre, fáradságra és áldozatra kész jó ember volt, a kinél nem volt szóvirág a „közügy”. „Szögedjével” a magyarságnak Délen hódító erős várat akart teremteni, hogy azonban ez az egész nemzet életére kiható nagy és merész vállalkozás a Tisza Lajos gróf, Kállay Albert főispán és több érdemesek segítségével ennyire és így megvalósult az árvízről pusztított város romjain, a kóréktől lepelt sovány pusztai homokon, ahhoz olyan életrevaló és őserős talaj is kellett, amilyen éppen Szeged népe és földje.

A németvilágból, az elnyomatás éveiből fennmaradt Szegeden az idegen „beámterekkel” csúfolkodós nóta, hogy bármiként fordul sorsuk: „firkálnyi mindig kell”. Lázár György nem tartozott az ilyen megrögzött tinta- s papirpusztító, nadrágülepkoptató „ülnökök” csoportjába, az életet, a mozgékonyt, a rövid, egyenes utat, szóbeli, gyors elintézést kereste, szerette és képviselte hivatalnoki pályáján... Budapestnek fel, bent a városban s kint a tanyákon igen sokat, mondhatnám állandóan úton volt és

— így mindenekei látván, mindenekei kitapasztalván — sohasem kívülről, sohasem másoktól várt kezdeményezést. Füstölgő szivarcsutkával a szájában, maga elé merengve, ha „meditált” valamin, készen állott mindjárt a végrehajtásra is. Semmiféle ügyet nem kicsinyelt le, viszont, ha a város érdekeiről és fejlesztéséről fordult szó, nem ismerte el a lehetetlenséget sem, játszva leküzdött minden akadályt, Szegedet a Tisza Lajosék merész alapozásán százezrendővel előre vitte. A hatalmas városi körtöltés, 70 tanyai iskola, villamos vasút, közvilágítás, vízvezeték és csatornázás, a különleges szegedi feltöltések, aszfaltjárók, kövezések, kultur-palota, közbiztonsági hidak, tanyai utak, tanyai közigazgatási központok, Árpád-otthon, Iparos- és tanonc-otthon, felső kereskedelmi iskola, Dugonits-utcai polgári leányiskola, modern kórház, javadalmi palota, gyermekmenhely, az újszegedi internátus, kaszárnyák, művészi és hazafias szoborsorozatok, rókusai új templom, több milliós fogadalmi templom (alapköve letételénél szerepelt utólszor) és a többi más, itt fel nem sorolható művein és alkotásain, melyek Szegedet a magyarság egyik legerősebb, legdíszesebb, bátyás városává emelik, — Lázár lángelméjét, fáradhatatlan alkotó kedvét, hódító erejét sugározzák széjjel. Lázár György káprázatos közigazgatási pályafutásán nem szerzett semmi földi vagyont. Szegényül kezdte, szegényül fejezte be életét és ha egyébként dúsan rá nem szolgált volna, Szeged népe, néhai nagy polgármesterének, megközelíthetlenségéért, tiszta fehérségéért is hálásan, büszkén állíthat — szobrot.

*

Lázár György polgármesteri szobájának ajtaján nem volt hét lakat, minden szegényember beférkőzhetett oda; ámde hivatalnokainak a „becsületét” is bárkivel szemben megvédte. Egyszer legjobb, legeredetibb barátjával, Pillich Kálmán ügyvéddel azon akaszzkodott össze, mert a szegedi „öreg ágyú” valamelyik tisztviselőnek a slendriánságát szóvátette a közgyűlésen.

— Mire való ez a lárma! — mondta Pillichnek, — Hiszen, én már úgymint megindítottam a fegyelmet... — A hivatalnoki slendriánságot csakugyan nem tűrte Lázár, azonban felülről sem tűrt el semmiféle méltánytalanságot. Még a nagytekintélyű Kállay Albert főispánnak is mindig meg-

mondta, ami a begyében volt. Megtörtént, hogy a közgyűlés Kállay távollétében elvetette a tanácsnak az egyik olyan indítványát, amelynek a megszavaztatását Kállay kifejezetten óhajtotta volna... Az ő recsegős, mélyített hangján, óvakodó modorában nem mulasztotta el kifejezni neheztelését, amikor Lázárral találkoztak:

— Nohát, kedves polgármester úr, ezt megint jól csinálták! — Kállay Albertnél a szavak hangsúlyozásán fordult meg a feddés éle, ezúttal a „megint“-et nyomta meg olyaténkép, hogy Lázár sem állhatta meg szó nélkül.

— Méltóságos uram, mindenekelőtt háromszáz városatyá közül kétszáznyolcvan így találta jónak, de különben meg, ha mi mindent jól csinálnánk, elmehetnénk Úristennek...

— Hm! — Kállay, óvatos köhintéssel, a maga részéről sietősen befejezte az ügyet.

A „főispánokkal“ később — az okos és óvatos Kállay Albert nyugalomba vonulása után — még kevésbé rokon-szenvezett a városa dolgaiban maga-útján járó Lázár. Megkell jegyezni azt is, ha valami felől különösen töprengett, vagy valami különösebben bántotta Lázárt, ilyenkor foga között csutkáig leszívott fekete szivarjával, kezét hátra téve, fel s alá sétálgatott szobájában.

— No, mi bajod? — kérdezte régi barátja, aki iskoláskoruktól ismerte Lázárnak minden szokását. Lázár felvette hatalmas homlokát.

— Goromba voltam a főispánnal... Azt mondtam neki!...

— Mezőhegyessel, Bábolnával kapcsolatosan gyakran szokták emlegetni ezt a vaskos magyar szót, melyet én itt nem írhatok le, melyet azonban Lázár gondterhelt arccal régi barátjának megismételt...

— Hm! — a régi jóbarát elképedt, mert ilyesmikkel valójában nem igen szokták szemtől-szembe traktálni a főispánokat, — hm, miért mondtad ezt neki?

— Ha nem értett ahhoz a dologhoz és nékem volt volt igazam! — felelte most már a maga részéről teljesen megnyugodtan vasfejű Lázár György.

*

A szegedi népet kedves, kedélyes nyíltsága, természetessége — a magyarság családjai között — első helyre emelik. Páratlanul szivélyes vendéglátás, barátkozó szere-

tet és jóakaróihoz hűséges ragaszkodás jellemzik az önérzetes, mégsem büszke szegedi népet, mely egész heti szivós, szorgos, hasznos munkálkodásai után, vasárnapi pihenő következtével nótára, táncra, koccintgatós poharazásra gyermekies vidám lélekkel hamarosan kész. A barátságos szegedi nép derüs, lebilincselő jellemvonásaiból és játékos kedvteléseiből mindvégiglen sokat megőrizett, napsugárra fűjt meleg aranyporként felénk ragyogtat Lázár Györgyünk élete. Emberséges, melegszívű, megértő, bölcslelkű magyar volt egész életén át, csapás Szegedre, hogy 1851-től csupán 1915 tavaszáig tartott ki és melegített ez a hasznos élet.

2.

Szegeden Dugonits András óta megkülönböztetetten népszerűek a „piarista atyák“, akiknek kongó-tornácós vén iskolájában Lázár egyik első diák volt. Vén Kustár apó, aki egy év hijjával százesztendő korában Máramarosszigeten húnyt el, Váry Gellért sok ideig Rómában rendi tanácsos, aki reverendája alatt kecsgeorrú csizmát viselt és sohasem ágyban, hanem karosszékben aludt, még tanították Lázárt. Anyanyelvén kívül s a német és francia nyelvek mellett latinul a piaristáknál tanult meg Lázár tökéletes folyékonyssággal és szépséggel, ugyannyira, hogy amikor a piarista rendházban bent ebédelt vagy vacsorázott, a főtisztelendő páterekkel legszívesebben latinra fordította át mókás beszélgetéseit. A szegedi piarista atyáknál egyébként a nyári vakációk idején helyettes házfőnökként (vice rektor) szerepelt, ilyenkor többnyire bent aludt a rendházban és a piaristák szakácsnőjével kedvenc ételeit főzette, megfelelő vendégekről is gondoskodott „fráter“ György. Amikor, pedig a piaristák minden év december havában a „disznótor“ címén tartott „nagyfene“ vacsorájukat a polgármester, főispán, szenátorok, a helyi papság, államhivatali összes fővezető urak részvételével elülték, a pecsenyénél Lázár köszöntötte fel az „atyákat“, akiknek megkopasztásáról viszont a (hazai „csendes“ kártyajátékok folyamán) boldogult Rainer Jóska rendőrkapitány szorgoskodott hivatalához méltó — szakértelemmel. Ezekben a játékokban Lázár nem vett részt, a Magyar Gábor rendőrfőnök címére ilyenkor küldeni szokott üdvözlő-sürgöny megfogalmazása után félrehúzódott valamelyik sarokba és a bőr-

kanapén vagy karszékben hátradőlten pihentette vasfejét. Még szemét is lehúnyta, csak ritkán fűjt egy-egy illatos, kövér szivarfüstöt. Ha megkérdezte valaki:

— Mit csinálsz már megint nagyságos uram?

— Meditálok! — rendszerint ezt felelte Lázár, aki valójában nemcsak magában elmélyedni, hanem aludni is igen jól tudott.

A papi rendet, a papságot nagyon becsülte, szerette a „vasfejű”, nem hiában fűződik az ő „országlásához” a rókusai, fogadalmi, újszegedi és tanyai templomok felépítésének emlékezete. Az 1912-ik esztendő őszén Glattfelder Gyula püspökkel a felsőtanyákon járván, a csinos kistemplomnál megjegyezte Csanád püspöke:

— Ezt is nagyságod építette, ugyebár?

— Nem! — mondotta Lázár, — ez bizony a tanyai nép áldozatkészségéből épült.

Ha disznótorozni a piaristákhoz, bőjtös nagy ebédre az alsóvárosi franciskánusokhoz, templomszámadások idején a belpalánki és Rókus-részi világi párókhusokhoz, vadászni, mint a kegyuraság feje, a kisteleki vagy tápéi plébániára, vagy a tanyai páterekhez járt ki, imádkozás, elmélkedés céljából viszont gyermekkorának öreg-templomát — Lázár a Felsővároson született! — a felsővárosi minorita-kolostor templomát kereste fel, amikor a templomban legkevesebb volt az ember és Tajthy Gábor, a fiatal vak minorita szerzetes tartotta korán, reggeli megható, csendes miséjét.

Kedvesen jellemző Lázárra, hogy szűkebb baráti körét — a feltétlen engedelmesség alapján — egyházas ízzel és jelleggel „diocoesis”-nek, az „állandó lelki derülés szegedi perifériájának” nevezte és szervezte meg. Maga Georgius püspökként szerepelt, Várhelyi József kanonok-plébános vikariusi, Fekete Ipoly (Hippolitus) piarista kanonoki, a szintén piarista Divényi Gyula legelső „aktuarius” utódjaként: Grün József táblabíró szekretáriusi, Fajka János városi főszemvevő harangozói minőségben társultak az „episcopus” mellé, akinek a rezidenciája Kass János remek üvegfalas nagy-kávéházában volt, hol azután időnkint egy-egy órára (és soha nem több ideig) a polgármester meghívására összeverődött ez az eredeti társaság. Vendégeket is hívtak némelykor, mint Salamon és dr. Rigó Bandi táblabírákat, a veszedelmes nyelvű Csikós-Nagy Jóska koma

expatikuszt és Koczor János városi szenátort, akinek azonban, mert szintén oly sokat szeretett kotyelni, nem volt szabad György „püspök” asztalához ülni, hanem csak a szomszéd asztaltól fülelhetett és elegendhetett (engedély után!) a társalgásba. A rendes tagoknak és a vendégeknek ellátásáról — ilyenkor — mindig Lázár maga gondoskodott, de 1 kávénál s 1 szivarnál, 1 teánál s egy szivarnál, vagy 1 pohár sörnél s 1 szivarnál sohasem reszkirozott többet. Polgármesteri meghívásra — koránfekvő és koránkelő ember lévén Lázár — reggel 7 óraker, vagy akárhányszor még előbb tartották az ilyen összejöveteleket, melyeken Lázár, egyik-egyik külföldi újtjáról vagy a fürdőzészről hazajövet, ismerőseinek és barátjainak ilyenkor osztogatta szét ötletes ajándéktárgyait.

— Te rossznyelvű vagy, neked ilyent hoztam! — mondotta egyikszer és csinos kis dobozban, selyempapírok közé bőségesen begöngyölt „nyelvtisztító csontot” nyujtott át a sokszor csipős beszédű Csikós Jóska „komának”.

E komolyarcú, fejedelmi Lázárnak kiválóan kezére esett minden tréfálkozás, amikor például Hippolitus kanonok a Felsőtanyán Nierdermayer plébános nagyon kedves nővére körül szép szóval csapni kezdte a szelet, menten rászólt Lázár:

— Barátom, ezzel nincs megbízva, ezt a püspök maga végzi! — Persze, jámbor és engedelmes vikáriusának meghallgatása után, különféle büntetésekkel is fegyelmezte a „diocoesis” tagjait. Derűs léleknek a megnyilvánulásai ezek az alkalmi kenetteljes, egyházas stílusban megfogalmazott pásztorlevélkék, például a kegyvesztett Josephus szekretáriust (Grün táblabíró) régi beneficiumainak élvezetébe visszahelyezi, mégis jövőre való intő például azon korlátozással, hogy diocoesisbeli előléptetését nem az első, hanem a második unoka születése után teszi csak consideratió tárgyává, . . . Még inkább kifogta a lázongó lelkű és természetű Hippolitus kanonok, aki — számos forradalmár cselekedetei miatt — „a jövőre való okulásul” minden összejöveteleli évad első zsúrján egy eddigiekkel azonos, alárendelt minőségű dohánytekercset (stinkadóreszt, más-ként suszter-havannát) csutkáig leszivólázni tartozott . . .

*

A szegedieknek a felsővárosi külső temetőnél, a villa-

mos-vasuton megközelíthető mostani „Népliget“-nél^h híres, népszerű, kedves kirándulólhelyük és fogadjuk a Gedó-féle csárda. Telivér, szegedi magyar kocsmáros-család ez a Gedó-család, már több nemzedékre felmenőleg; hát ami a paprikáshal, (kovászos uborkával) libapecsenye, kapros túróslepény készítését illeti: — mesterek, a bort is keresztletlen pogány italként kezelik, olykor-olykor azért Lázár György örömeit kibillegett hozzájuk. Persze, az ilyen ki-ruccanások alkalmával társaságát sem felejtette otthon, a polgármesteri pecsétcímeres leveleken mindenfelé szállongtak a verses meghívók, az egyiket tájékoztatásul ideiktatom:

„Régi jó szokást tisztelni s üzni helyes munka
Hagyományá rögzíteni okos ember dolga.
Epikurnak bölcelete legyen érte áldott:
A prandium patronale fényesen bevágott.

Mindezeket megfontolva, össze-hányva vetve,
A pro- és contra okokat bölcsen mérlegelve,
És mert hogy a halasztásra mi okot sem láttam,
Kegyúri jussomnál fogva, így deliberáltam:

E hó tizennegyedikén, egy órakor délbe
— Esik éppen fundált mise s temetés közébe —
Gedó fűtött termeiben — mert hisz a tél járja! —
A Patronus Georgius szeretettel várja!

Lesz ott minden, mi csiklandja az inyet, a gégét,
Lesz „csendes” is, — majd kivárjuk annak gyászos végét!
El kell jönni, ha esik, fuj, ha zivatar zörget:
. . . Visszafelé ügyse láttok se eget, se földet!

Jegyzet: Ante prandium commemoratio benigna de dominis capellanis e sociis absentibus. . .

Ilyenkor természetesen Koczor szenátor is a hófehér abroszos asztalhoz ülhetett és a gonosznyelvű Csikós-Nagy Jóska komának sem kellett okvetlenül kivinni a karlsbadi — nyelvtisztító csontot.

Lázár Györgyöt bizalmasai azzal csipkedték, hogy életének egyik legfőbb gyönyörűsége az — alvás. . . Mégis ez a sokat, jóízűen alvó magyarunk folyton „gyüszmékelt”, azaz útban volt. Lázárt nem csupán a nomád ősök kóborvére készítette utazgatásaira, hanem, hogy a különféle természetű hivatalos ügyeket leginkább személyesen szerette elintézni, ki-sürgetni a minisztériumoknál, vagy kedves művészeinél (mint amikor például Vágó Pál Jászapátiban Szeged nagy árvízképén dolgozott, Fadrusz János Pózsonyban Tisza Lajos szobrát mintázta!), — a többnyire

meddő levelezgetések helyett inkább személyesen, szóbelileg járt el... De, amikor a maga egészsége forgott kockán, korongnélküli malomkőként nehezen mozdult, hosszas unszolásra szánta el magát, hogy — korosodván testileg — Karlsbadon, Marienbadon, Lipiken „kurát” tartson. Abbázia helyett barátainak félrevezetésével, a „város” egyik „tanyájára” vette ki magát, onnét küldözgette a „tenger”-leírásaiban gazdag, színes, leveleit. Fel sem tűnt a szegedieknek, hogy nincsenek lebélyegezve ezek a tengeremelléki vonatkozású képeslapok... A turpisságra végül mégis csak rájöttek amikor a szórakozott postáskisasszony az egyik abbáziai levélre (a polgármesteri felkéréssel és tilalommal ellenkezőleg!) rányomta a „Horgos” bélyegzőt, — község és postaállomás a távol-pusztai várostanya közelében... Rövidesen kocsi-karavánokkal indultak ki a hódolására; node nem találták készületlenül, már akkorra megírta kortörténelmi adalékokban nagyon gazdag, nagyon becses könyvét Szeged árvízpusztulásáról és a romokon építgető „királybiztosság” mozgalmas időszakáról; sőt napraforgóvirágokkal felékesített diszkaput is állítatott fel nem bejelentetlenül érkezett vendégei tiszteletére. A diszkapu homlokzatára viszont — „Isten hozott” helyett — „Isten veletek” intelemszerű üdvözlés volt felpingálva és a kapufélfánál a felhúzott grammofon meg búcsú-indulóval fogadta az érkezőket.

*

Miként krúgató darumadár magasröptéből el-elhullajt egy-egy drága, szép, gyöngyösszürke darutollat, Lázár György ide- s odaújtait ötletes, mókás, kedves levéllapocskákkal jelezte... A felsőtanyai „János gazdának” (Fajka János főszámvevő) különösen sok jellemző lapocskát küldött.

— Hej, be sok pisze tótasszony van itt, — írta Békéscsabáról, — sokkal szebbek a felsőtanyaiak... — Máskor meg a bécsi „Rathaus” tájékaról, nem minden célzatosság nélkül, megjegyezte:

— Úgy látom, ennek a pincéjében tartják a hivatalos órákat?... — A „Rathaus” pincéjében tudvalevőleg bort is mérnek és Szeged város sem a „bornemisszák” hazája, sőt — a podeszta távollétében — a „torony alatt” mindig szabadosabb lett az élet, tudta Lázár, hogy ilyenkor „az

ő magyarjai, örömet est ellépnek magándolgaikat végezni és szórakozni, tehát csipkelődéseivel sem fukarkodott... A „toronyalja urai“ között kesernyés mosolyt fakasztott egyik macskaalakokkal tarkázott hamiskás képeslapja, melyen a különféle macskaalakokhoz, találó jellemzéssel az illető tanácsurak nevét pingálta fel „tanácsülés után“ főcím alatt... Az ablaknál leleskedett be egy vén kandurmacska, amely Lázár szerint az ármányos, szemes Fajka főszámvevő volt. A pálcával fenyegetődző, pattogós másik macskaalakban a hevülékeny Gaál kulturszenátort fedezte fel. A „főmérnök alszik“ szóval bélyegezett meg egy gurnyaszító alakot. A bajuszát, dorombolva, meg Koczor, a hizelkedős, vidám vén kópé pödörgette. Persze, aki meg elmerülten, nehéz kézzel az akták tömegeit aláírta: Bokor helyettes polgármester volt. Az ordas macska a könyvvel csakis Thuróczy főügyészt jelképezte, hogy Szekerke, az adóügyi szenátor viszont szivacsot nyomkodott a cilinderes kalap felett mindenki megláthatta és megérthette a hamiskás macskaképről, amelynek körmét, a távolból is hazáig ellátó polgármester kézírásán (bár nekik macskaalak e képen nem jutott!), megéreztek a „kényelmes“ Taschler főjegyző, aki „még nem jött fel“, az „elsietős“ Somogyi főkapitány, aki „már elment“, a polgármesteri íródiák Tóth Miska tanácsjegyző, aki „bort fejt“,... Fennmaradt egyetlen német levelét is Tóth jegyzőnek küldte, itt adom; — „Pozdrova iz Osieka. Gruss aus Esseg. Am Sr. Wolgeboren Herrn dr. Michael Tóth Vicenotaren und hon. Magistratsraten Szeged. Da in Kroatien-Sirmien jetzt nicht ungarisch reden und schreiben darf, so schicke ich dir und deinem Collegen in deutscher Sprache meinen herzlichen Gruss mit ein vaterlichen Mahnung — gleichzeitig auch für den alten Rechnungsrát (Fajka főszámvevő, akik Tóthtal együtt mindketten tanyai szőlőnagybirtokosok!) — das nicht Weinbau betrieben, sondern emsig bearbeitet werden soll. Der Bürgermeister.“ Persze, a polgármester incselkedő, csipkelődő levelei, — amikor például ilyen kérdésekkel csiklandozta távolból is jól ismert embereit: „meddig tart még a hivatalos óra alatti cséplés? Talán nemcsak búzát csépelünk? — köhögésre, boszúra ingerelték az ekkép kitüntetett címzetteket. Bár „primissima“ megjegyzéssel csinitalan női alakok képét — lehetőleg fügefalevél nélküli széptestű képeket! — helyes ízléssel válogatta ki, küldötte

el élemedettebb, öreg családapa barátainak (de mindig a hivataljaikba címezve!), magát leghamarébb az ugyanilyen képekkel hozták ki a sodrából és amikor óvatosan gépférrással megcímzett, névtelenül küldött különféle alvó (életem egyik gyöngye!), vagy nem alvó, de mindenik esetben meztelen nőalakok képével lepték meg a marienbadi „vizes pátriában sovány kosztón, erős kurán és méregdrágasággal” küzködő polgárnagyot, az — vaskos tréfáiról ismert Csikós-Nagy Jóska komáját gyanúsítván a csintalan, mondhatnám „disznó” képeslapok szerzősége felől! — Tóth Miska íródeákjának „boritékban” visszaküldte a képeket a következő üzenettel: — „Ezeknek a küldőjénél is akasztottak már fel becsületesebb embert... Kuttassál! Jövő héten kész légy!”

*

Jászay Géza c. püspök, belvárosi apátplébános, Cserép Sándor, a piaristák igazgatója, a kálvinista Perjéssy László kereskedelmi és iparkamarai titkár, Pillich Kálmán ragyogó magyar elméjű ügyvéd, Fajka János főszámvevővel együtt, bizalmasabbjai közé tartoztak és a vőfélyes jókedvű Fajka ilyen rigmusokkal hivatgatta, csalogatta vasfejű barátját vacsorára:

Nagyságos uram!
Szombat este hat órára,
Kérünk szépen vacsorára,
Mind ösmerős és jóbarát;
Közöttünk tehát lesz „apát”,
Cserép Sándor igazgató,
Ügyszintén Perjéssy László,
Pillich Kálmán szomszéd s komám,
Úgy a legkisebb unokám,
Mindannyian kérünk téged,
S végre ölel igaz híved,
S hogy megtartsuk a diszkréciót,
Hívtunk még egy — újságíró!

Minden verses meghívónál azonban legerősebben hatott Lázárra az inye szerinti étel... A paszulylevest csülökkel annyira szerette, hogy elment volna érte az ország túlsó szélére. A galamblevest is felettébb szerette tarhonyával.

— Jánoskám, tegyél még belé egy kis tésztát! — a balástyai tanyán, ha a főszámvevővel kettesben kint pihenőztek, a tarhonya sohasem volt elég sok a galamb- vagy

tyúklevesben, mert a tésztás levest úgy szerette (a gyermekek is így szeretik azt!), hogy a kanál megálljon a sűrűjében . . . Híres főzéseket, vendégeskedéseket csináltak Szeged jeles különlegességével: a paprikás-hallal is, hogy a „pesti vendégeknek“ több jusson belőle, pedig nagyon szerette, akárhányszor nem evett a „János gazdák“ főztéből. A főszámvevő és főkukta Fajka Jánoson kívül, a Lázár polgármester másik „János gazdája“ az óriás természetű öreg útbiztos: Gróf János volt. Öregedvén Gróf János, bizony nem egyszer elkozmasította a paprikás-malacot vagy halat, hogysem azonban az öreget elbúsítsák, az ingyenc Lázár megjegyzés nélkül, sőt ilyenkor is dicsérgetve kanalazta a kozmás ételt; mert emlékezetes, nevezetes marad arról is Lázár, hogy szándékosan, tudatosan soha senkit meg nem keserített, el nem szomorított, sőt a vigaszt, a derűt hordta el mindenhová magával. Főként a tanyai nép, kedves magyarjai között időzgetett legszívesebben. A Szegeden átvonuló különféle hivatalos méltóságokat és művészeket — hogy „szép és eredeti magyar világot lássanak“! — a tanyákra kihordozgatta legörömelebb . . . A tanyai nagyobb lakodalmakon, a Szelek, Vetrók, Kordások, Dobók, Sátányok, Bábák, Lippay-Nagyok, Nátha-Tóthok, Lászlók, Pálfiak lakodalmain leginkább mindig Lázár volt a násznagy . . . Ha majd egyszer, a hálás szegediek felállíttatják nagy polgármesterük szobrát a Gizellatéren (a neki oly kedves piarista-rendház és királyias fogadalmi templom szomszédságában!), kikötném a szobrászmesternél, hogy Lázár „Gyurka“ galléros köpönyegét és pakk-táskáját le ne felejtse alkotásáról. Köpönyeg és táskánélkül soha ki nem indult az ő mindeneknél kedvesebb tanyai ősmagyar világába . . . Hej, népszerű is volt odakint a pusztán az a polgármesteri, füles öreg bőrtáska; mert mindig tele volt a „parasztok“ agyara alá való „derága gyűrűs“ szivarokkal, sőt volt abban édes finom cukor is ugyan elég az asszony- és gyereknépnek.

— Lázárom! Lázárunk! — hátmegett a „vasfejűt“ csak így nevezték a tanyai ismerős magyarok. Mindnyájan el fogunk mulni, a „pusztán“ még mindig fenn lesz a híre és emléke, hogy Lázár György polgármester a felsőtanyai gazdakör csárdájában miként táncoltatta meg a Palotás-Csicsadó fiukkal (a Csicsadó régi betyárnevezet!), a tanyavilág legdélcegebb legényeivel a budavári nagyúrnak

Ruffy Pál államtitkárnak karcsú, vékony szép kisasszony-lányait . . .

Lázár György mindig kedves-meglepetésszerű tanyai kirándulásainak egyik legkedveltebb színhelye a Balástya kapitányságban gyermekkortól, az iskolapadtól barátjának és későbbi tisztviselőtársának öreg Fajka János főszámvévőnek lombos szép, madárdalos, telepincés, telekamrás, százgalambos, falkalibás, rucás, tyúkos vénhedt magyartanyája volt. Nemcsak püspökökkel (Dessewffy, Csernoch, Fischer-Colbrie, Glattfelder!), minisztériumbeli fő-főemberekkel állítgatott ki ide (legteljesebb bizodalommal a kedves, szerény Fajkáné „tekintetes asszony“ főzőművészsége iránt), hanem egyik szép május elsején a kritikusoknak olyan seregét, az „egész nőegyletet“ kivitte Fajkáékhoz — ebédre . . . Hogy, lássák és tapasztalják, hivatlan, csemege vendégseregnek miként készül hamarjában főúri magyar lakoma . . . Mert Lázár, aki szűkebb családjának jószágos feje volt, városának népeiről és tanyájáról is az ilyen magyar tulajdonságokkal szeretett elbűszkélkedni . . . Amikor pedig a csendes humoru, kedves öreg Zombori Antal szenátor-szerinti „magas minisztériumok“ kiküldöttjei és Szeged város megbízott urai a „Fehértó“ harmadfélezer holdas víztömegének halászatilag hasznosítása felől megállapodtak, Landgráf János országos halászati főfelügyelőék Lázár György jelenlétében és hozzájárulásával egy kötelező írást csináltak, amelynek fogadkozása szerint a Fehértóból fogott első halászsákmányt majdan a Fajkanyán főzik meg — ebédre . . . Ám, — s ezzel a méla gyászmuzsikával búcsúzom! — meghalt vasfejű Lázár György, a szegedi Fehértó szikes kövér vizéből talán még ma sem fognak pontyot, kárászt, pirosszárnyú keszeget magyarjaink?

BÁLÓNÉ ...

1.

A Bálóné konyhája, a Bálóné sültje-főztje már Szegeden, — hej, mikor úgy harminc-harmincöt esztendővel ezelőtt a „bel-palánk“ból ki-kiruccantunk a zöldrácsos, zöldszalugáteres „fölső-városi“ fogadócskába, — fejedelmi élvezetet jelentett, élvezetét az inyenc kövér és zamatos étkezéseknek. Mintahogy ürgelyukba ömlik, zuborog a víz, azokra az orcát pirosító s hájasító kellemetes magyar ételekre, azonképpen nyeltük és kortyogtattuk mi is az ordas szegedi sillerborocskát. Gilágó-cigányék pedig iziben ben rárántották a nótát. Akinek táncosnő nem jutott páru, a dübörgő deszkapadlón elbokázta magányosan a csárdást, vagy a „Joópálos“ toborzót, amelynek katonai városjegyző Bek Pista „sógor“ volt a legdélcegebb kikopogtatója. Bizony, akkor még a parázsos feketeszemű Bálóné „Julcsa-nénénket“ is leginkább „Juliskának, lelkemnek, galambomnak“ szólitgatták az öregebb szegedi nemzetes és tekintetes urak.

Harcsa, csuka, kárász,
Ponty, kecsge ...

... Valahogy odalyukadt ki ez a nóta, hogy aki pedig mindezt, tudniillik a drága jó Bálóné sültjét-főztjét nem szereti, annak bizonyosan nincsen „egy csepp esze se“ ...

A jól megépített tűzhely csendes békeességéhez, meleg örömeihez igénytelenül ragaszkodván, én kezdettől bölcs-

nek s minden szeretetre érdemesnek tartottam a szegedi magyart.

2.

Bálóné, akkortájt fekete selyem fejkendővel, kontyrokötött kerek, barna arcával, szegedi boszorkányosan összenőtt szép fekete szemöldökével, mosolygó piros ajkával és méltóságos komoly nézésével, a derékba vállas, zömök, rengő-ringó testen, szivárványszín selymes kötőivel, selymes kopogós török papucskáival eredeti, igazi szegedi nőszépség volt.

A drága Bálóné, amikor később szép életének egyetlen kalandos regénye miatt Pestre felkerült, a kontyát hátrakötő fekete selyemkendőtől, a rózsásfülén himbálódzó pillangós aranyfüggőtől, pruszlikjának, szoknyájának szegedi magyar szabásától és a karcsú, magassarkú, törökös selyempapucsától, az ő higgadt, mindig méltóságos mosolyától Pesten sem pártolt el.

Itt Pesten, páratlan magyar főzőművészetével mihamar hírnevet ébresztve, többfelé próbálta szerencsáját, végül a békés Ferenc-városban, a Ráday-utca 57. számú szerény polgárházban kötött ki. Még néhány sanyarú pesti ákácfa is ott bólogatott a kőfalakkal körül- és beépített udvaron, haj, de ha egyszer-egyszer szerényen, szegényesen virágozni kezdtek, Julcsa-nénénknek emlékezetébe visszavisszahozta azt a „fölsővárosi“ másik dús ákácfalombos, zöldrácsos kerítésű nagy magyar fogadót, hová a szomszéd Tiszáról berepült a szellő, ahol Julcsa-néni, mi, ti, szóval édesmindnyájan fiatalok, boldogok, gondtalanok, rózsáskedvűek voltunk egy kifogyhatatlannak tetsző, dús magyar-jóllét elringató meleg élethullámain.

Bálóné pesti vendéglőjébe az őseredetű magyar konyha, a zamatos tiszta szegedi borok (Bokor Pál szegedi gazdasági szenátor, helyettes polgármester híres pincéjéből) a pesti élet legtarkább társaságait hozták és vonzották egybe-össze. Grófok, bankárok, gyárosok, művészek, írók, tisztviselők, katonák, papok, iparosok, kereskedők — mindnyájan a magok szép, kedves asszony- és leánytársaságával — hangos, jókedvű össze-visszaságban elüldögéltek, elszórakoztak a tarkaabroszos asztalok mellett. A Bálóné legnevezetesebb, leghűségesebb asztaltársasága mégis az úgynevezett „Kagál-féle“ asztaltársaság volt, amelyben a

„Borszem Jankó“ szerkesztőségének írói és rajzoló művészei a lap-barátok alkalmi seregével minden hétfőn este összejöttek áldomásozni.

Bálóné vendéglőjének „Borszem Jankó szobája„ a régi mulatozások rajzolt, festett emlékeivel, diplomáival, a 80 éves néhai „Csicseri-bors, Porzó“ bátyánk mellszobor képével külön kedves látványosság volt.

Másik, jóval szerényebb, jóval kisméretűbb, de Bálónénak nem kevésbé hedves asztaltársasága: a „szegediek-köre“ volt. Szegednek Pestre származott, Pesten édegelő törzsökös fiai egy kis jó „hazait“ élvezni, havonkint egyszer-egyszer, szintén összejöttek Bálóné finom főztiből kivenni a drágát...

Csakúgy hozzávetőleg megkísérlem elmondani, hogy mi-mindenből állottak a „Julcsa-néni különleges főztjei... A halfélékből: szegedi halpaprikás, harcsás káposzta, szalonnás csuka, rolhal, tejfeles ponty, ugyancsak sültén: kecsge, harcsa, süllő, keszeg és márna; paprikásokból: csirke paprikás, csirke gulyás, pulyka, kacsa, malac, füle-farka, birka, marha, borjú, bárány paprikás, úgyszintén juhhusos kása, székely gulyás, édeskáposzta bennefőtt juhússal, töltött káposzta, bableves füstölt hússal; sültekből: az összes szárnyas sülték, malac peccsenye, sertés borda, vesepeccsenye, hátszin, ugyanezek vadas vagy paprikás mártással is, valamint saját készítésű disznótoros vacsora; tésztákból: kapros, túrós lepény, túrós csusza, túrós rétes és gyümölcsrétesek, különféle édes sülttészták és fonyatos kalács voltak a legválogatottabb remekei Bálóné-Julcsa nénénknek.

*

Bálónénk neve s emlékezete, mint a hamvas drága gyöngyszem, elő-elővillan, felénk ragyog a legkiválóbb írók, egy Mikszáth, Ágai, Pósa, Gárdonyi, Sebők Zsiga, Lipcsey, Kemechey Jenő, Tömörkény írásaiból. Festegették s rajzolgatták Bálónét az ecset és a rajzón művészei, mint Vágó Pál, Faragó, Linek, a berlini Tóth-Molnár, Garay Ákos, Mühlbeck Károly, de egész életnagyságú képet az ifjabb piktorgárda egyik széptehetségű tagja, Schiffer Artur alkotott a „mamáról“. Két áldott, dolgos kezét csipőre tévén, selymes, fekete díszruhájában örökítette meg. Bálóné, habár kissé későcskén, rágondolta magát egy

„Bálóné emlékkönyve“ — „lefektetésére.“ A nyolcvanéves Ágai Adolf „doktor“ 1915 június 16-án, reszketős vén betűkkel írta az első sorokat ebbe az aranykönyvbe: „Soká éljen a mi Bálónénk, mi folyton csak az ő kosztján táplálkozunk.“ P. Ábrahám Ernő szintén író ember, a „hasát“ szintén szereti, tehát elhihetjük, hogy szintén szívből írta:

Egyedem, begyedem, kendentánc,
Hajdu sógor, mit kívánsz?
Bálónénál vacsorát,
Halpaprikást, képosztát.

Vagy, az a társaság sem lehetett „utolsó társaság“, amely jókedvében és tele hassal papírra vetette:

Igyünk, együnk, rajta, rajta!
Mégfizeti majd a Barta!

A Gagyhy főhadnagyék bejegyzésén is elmélázhat a fájdalmas magyar lélek. Júniusi estén, békés vacsoráját, mintha csak a háborus fergeteg is megrázogatta volna a Ráday-utcai fogadó kertjének néhány akácfáját? Jó Gagyhy Dénes székely tüzérfőhadnagy — közben, ki tudná, melyik frontra gondolt? — ezeket írta a könyvbe: „Elvisszük a háboruba magunkkal a Bálóné főztjének messze híres-ségét!“ Az is huncut, nagy számár, akinek a következő sorokat bővebben magyarázgatni kell:

Nem kell nekünk Gerbeaud-Rítzje,
Jobban ízlik a Bálóné apró-rizsje . . .

Elmondható erről is, hogy ez ugyan nem annyira vers volt, hanem annál nagyobb igazság: „Remek volt a disznópörkölt, remek volt a kacsasült!“ Igen jóízű és kedves a vissza-visszatérő, régi hűséges törzsvendégnek, Gecsey alezredes úrnak 1915 szeptember nyolcadikáról eredő bejegyzése is: „Édes jó Bálóné! Huszonhét éve ismerem . . . Csak azt kívánom, annyi aranya legyen, mint amennyi halat ezidő alatt megsütött és megfőzött. Áldja a jó Isten! . . .“ Az 1916.-ik esztendőre Bokor Pál szegedi városi gazdasági szenátor már újabb bőrkötésű aranykönyvet ajándékozott, mert az előző évi emlékkönyvet már teljesen teleírták, telerajzolták a hálás és hálálkodó vendégek.

— Szömüveg nélkül nem látom már az írást! — mondta megadással Bálóné, aki valamikor egyszer, régen, amikor Ferenc József, még mint fiatal uralkodó Szegeden

lentjárt, ezüst bográcsban kínálta fel a királynak a finom szögedi-halászlét... Csak a régi Nagymagyarországnak voltak és lehettek ilyen bőséges, ingyenkonyhájú Bálónéi; amikor pedig 72-ik életesztendejét elérte, a Ráday-utcai fogadót bezárta és visszament Szögedébe — möghalni. Az 1922-ik esztendőben február 24-ik napján fejezte be életét ez a híres, nagyszerű főzőasszony. A gyászlevelelről végre drága Bálónénk lánykori nevét is megtudtam, Gajdácsi Juliskának hívták, mielőtt a „Szöged-fölsővárosi“ érdemes polgár Báló Jánoshoz férjhez ment.

OSZK

A CSÖNGÖLEI VADÁSZTANYÁN.

A régi Szögedéből, ahol a törökös hangzásu Börscök, Böröcz, Lódri Török családi nevek nem ritkák, a puszta Csöngöle nevezet réges-régóta oly' ingerletesen csilingel felém, mint valami török muzsikának édes szavu ezüst csengője. Valamikor, amikor még Szeged híres főispánja Kállay Albert élt és uralkodott, az egykori szegedi ujság-írók, a kedves öreg Zombory „Tóni” szenátor szerinti Istentől elrugaszkodott „ujdondászok” sokat, de igen-igen sokat köszörülgették a kegyelmes Kállay főispán csöngölei vadásztatásai, vadász lakomái körül — hivatlan — tolukat. Minden pompával és keleti kényelemmel berendezett vadászkastély bontakozott ki az ujdondászok játszi képzeletéből. A pazar vendégszobák mellett lefestegették a csöngölei vadászlak hatalmas ebédlőjét, ahol a cimeres nehéz ezüstneműtől szinte hogy összeroskadt a habfehér terítő alatt nyöszörgő sulyos tölgyasztal, amelynél, a drága ételek, drága italok mértéktelen habzsolása után, szörnyű pogány kártyázások estek... Vagy husz-huszonöt év elmúltával — a kedves Imaoka japán tanár barátomnak kellett ide eljönni! — végre megláttam a „hirhedt” csöngölei vadásztanyát és most — drága elmúlt Kállay Albert főispánom, öreg Pálffy Fercsi és Lázár Gyurka polgármestereim, még élő Zombory Tóni szenátor bátyám, Bokor Pali h. polgármester és ti többi régiek — vezekelek...

Az erdő, a szeged-csőngölei erdő valóban gyönyörű. A

csöngölei erdő tisztásain virít lengedező bokkrétáival a selymes fehér árvalányhaj, a magyar mezők, a magyar erdők legbájosabb virága. Az ákácok virágzásakor mámorító illattenger az egész vidék. Talán a Kiskunság méhei is eljárnak a csöngölei erdőbe virágmézért? A nyárfa, az erdei fenyő, platán, a tölgy szerelmesen, hatalmas erővel ölelkeznek Csöngölén. A vadásztanyához vezető tisztáson fejedelmi bokorfák, az Erzsébet királyné emlék-tölgyfái. Annakidején, az 1890-es években Herman Ottó sem hiába járt el ide bogarászni, fél-töltényekkel apróbb madarakra — vadászgatni, a madarászok itt máiglan csodát láthatnak. Öreg nyárfák hegyében ezrével fészkel a bakcsó (a szürke halász gém). Közben veres gémekek előkerülnek. Fészek, fészek hátán s a tavaszi kék, piros, fehér virágos erdőben a napszállatok, napkelték a gémekek falvainál hangosak. A milliányi fekete varju károgó kardala sem utolsó, különösen amikor szelet, vihart éreznek. Néhai Fajka János főszámvevő, aki vagy ötven évig oly példás hűséggel szolgálta nemes Szeged várost és Kállay főispánnak egyik legbensőbb embere volt, mint híres madarász ismert a csöngölei erdőben minden pinyóke, cinege, vadgalamb, vasvarju, rigó, harkály fészket. A szegedi torony-alól Fajkán kívül az ékes latin nyelven idézgető, zsinórozott magyar ruhás öreg Wagner Károly „szénátor“ volt igen-igen nevezetes madarász.

A Kállay Albert főispánvadász cimboraságát — nyulat, rókát, kevés őzikét nem számítva — inkább a fogoly, a fácán érdekelték; mert régi-régi fácánosa, fácántenyészete van a mintegy 140 katasztrális hold terjedelmű, gyönyörű szép Csöngöle-erdőnek. Amikor a pompás magyar vadász Topolyay Gyula városi erdész vagy harmincegy évvel ezelőtt ide került, a fácánokat illetőleg olyan különös szokás volt itt, hogy ősszel hálóban befogták és ugynevezett fácánkamrában teleltették a csöngölei híres fácánokat. Ez az eljárás azonban nem vált be. A fácánoknak a rabságban az étel sem izlett. A napsütést nagyon nélkülözték. Mivel pedig nem fürdőzhettek, a bágyadozó madarak eltetvedtek, éppen azért azontul ismét a szabadon teleltetéshez tértek vissza. Ujabban az angol aranyfácánt tenyésztik, némely évben 100—110 fácánkakast ellőnek. A fehér fácánt már elfajzásnak tartja Topolyay.

Ekként a fácán nyomon azután eljutunk a csöngölei

vadászlakhoz, amely a legszükségesebb gazdasági épületekkel a „városnak“ egyik megszálló tanyája.

— Hó! — Itt megálljunk. Tegyük szegre a puskát, vagy legalább sarokba a Bek Pista-féle ezüsfokost. Ennek a faoszlopos nyílt tornácu, kívül-belől hófehérre meszelt, báratságos nyiri kuriára emlékeztető tanyaháznak küszöbén belől a régi-régi vadász- és közigazgatási legendák csakugy rajzanak. A falba-vájt, bemeszelt polcokon annak idején Pillich Imre erdőmester tartogatta az „apróságait“, mint dohánybödönce, pálinkás butykos, poharak s a többi. Egy másik Pillich, az „apa“, a rigmusfaragó Vedress városi főmérnök társaságában kisteleki-jobbágyokkal ültették Szeged első erdőit, közöttük a csöngölei, már vagy negyven esztendeje kiirtott „öreg erdőt“.

Bizony egyszerű, mestergerendás, deszkával padolt falusias szobák ezek. Egyszerű festett ágyak, faragott nehéz székek, alig mozdítható széles tölgyasztal a berendezései. Az ablakokon zöld-zsalu sincsen, — pedig az Antal Ivántól és Balázs Árpádtól nótába foglalt „hejh, rácsos kapu, rácsos ablak!“ — zöld-zsalugáter, kedves jó Bokor Pali bátyám, mindenik nyirseli kurián volt. Egy fekete viaszkos vászonból dagadósra csinált műbőr divány kínálja egyedül azt a hirhedt ázsiai főiri kényelmet, amelyről az ujdondászok képzelete annyit kitalált és kitalált. A porcellán edény, a tömör ezüst étkező eszközök, a fehér vászon asztalnemű minden bizonynal valódi úri darabok. A Kállay Albert főispán, Pálffy Ferenc és Lázár György polgármessége idejében ültek ám a csöngölei vadásztanya asztalánál igen előkelő, érdekes vadászvendégek. Szeged, Szabadka, Hódmezővásárhely városok egykori hatalmas, mégis oly tartózkodó szerény főispánjának Kállay Albertnek hívására, látására (egyedül az ősi Kállay-családból) eljöttek a csöngölei vadásztanyába időnként Kállay Béni közös pénzügyi miniszter, Kállay András szabolcsvármegyei, Kállay Zoltán hevesvármegyei főispánok. A szabolcsvármegyei méltóságos András bátyánk két serdülő fiát: Tommyt (Tamást) a jelenlegi nemzetgyűlési képviselőt, Miklóst, a jelenlegi szabolcsvármegyei főispánt elhozta magával — kibicelni. Ez a kibicelés különben „más blattrá tartozik“. Kállay Albert főispán fővezérletével szombat estétől vásárnapra átmenőleg zajlottak itt szörnyüségess nagy kártyacsaták szegedi rézbőrűek és idegenből meghívott kártya-

viadorok felvonulása mellett. Ki hinné?! A főfő Tiszamameluk Kállay főispánhoz Csöngölére az országgyűlési szélső balpártnak olyan jelességei lezarándokoltak, mint Olay Lajos, Komjáthy Béla, sőt Pichler Győző Kossuth-párti országos képviselők. A balpárti „honatyák” ilyenkor nem ugyan felfüggesztették, hanem szakajtó kosárba rakták az aprópénz-magot. A hazai-csöndesnek (nömös ferbli) áldozó csöngölei kártyás vadászok ugyanis játék közben gyékényfonatu szakajtókosárban tartogatták a pénzt.

— Ügön! Ügön! Ügy volt! — a szoba faláról a mindenképp hatalmas öreg Pillich Kálmán szegedi fiskálisnak Károlyitól festett nagy olajképe hamiskásan lemosolyog reám. A hát-tért a Csöngöle-erdő szolgáltatja. Az előtérben ott törleszkedik a puskás öreg ur szörnyüseség rossz, „Kicsi” nevű, hirhedt tarka vizslája, amely a más vadászoktól lőtt fogolymadarat, aranyfácánt mindenhonnet mindig gazdájának szállította... Nyilassy Pével (Pál) ügyvéd, Faragó Ödön dr., városi tisztii főorvos, Wagner Gusztáv nagykereskedő, May Miksa bankár, a szegedi-vicispánnak elnevezett Weiner Miksa gabonakereskedő, biztosító társasági főtitkár, Abbaffy Aurél királyi közjegyző, Heszlényi építőmester és a még élő bégavári Back Bernát nagy-gőzmalomtulajdonos tartoztak ehez a „szakajtó kosár” mellett is keményen helytálló csöngölei vadásztársasághoz. Olykor-olykor „szerencsét próbálni” a jó öreg Pálffy Ferenc polgármester és majdani utóda Lázár György polgármester is kiruccant. Lázár mindég négyes fogaton szerette járni a lelkébe zárt tanyaságot. A közigazgatás-urainak csöngölei összejöveteleikor a kiváló bortermelő Fajka János városi főszámvevő és a nagyorru Kriszt Sándor városi gazdász szolgáltatták a bort, meg a különféle elemőzsiát. A finom hal-, malac-, gyenge borju paprikást a szapora beszédü városi útmester, néhai való jó Gróf János bátyánk főzögette. Az inyesebb magyar ételeket, sülteket harmincegy év óta a fáradhatatlan jeles főző Topolyay Gyuláné süti-főzi; node a csöngölei vadász és egyéb urakra máig sem illik:

Juhász, halász, vadász:
Mindegyeszálig éhenkórász

SOÓS ELEMÉR EZREDES ÉS AZ ÉDESAPJA.

A világháború fergetegei között a budapesti 1-es honvéd gyalogezred népligeti laktanyájában egy hófehér fejű, délceg öreg törzstiszt volt a hatalmas laktanya legkedvesebb alakja. Sóvári Soós Elemér volt ez a népszerű öreg ezredes. Az ezred „lábbadozó osztagának” volt katonás, de atyai és bajtársi jóindulattal eltelt parancsnoka. A lángoló kékszemű, kemény, erőszavu Soós ezredes régen, már egyszer szolgált a „pesti honvédeknel”, az 1890-es évek elején a híres orsovai Láner ezredes parancsnoksága alatt mint zászlóaljparancsnok. A világháború kitörésekor hetven éven felüli magas korával önként jelentkezett szolgálatra és a megható véletlen folytán ismét visszakerült a régi ezredzászló alá. A háborúból különben már az 1850-es években az olasz-francia, majd az 1860-as évi olasz háboruszkodások alkalmával kivette részét.

Az abaujmegyei Nádasdon, az ősi Soós-birtokon született a fiatal Soós hadnagy. Mint a dicső hadimultu hajdusági 39-ik császári és királyi gyalogezrednek, az akkori Dom-Mignel ezrednek ifjú tisztje kóstolt bele a háborúba. Lombárdiában állomásoztak akkor s az ifjú Soós hadnagy hajduvitézeivel — a béke időn — olasz „brigantikra” vadászgatott a Piave melletti Belluno hegyvidékein. Majd, a Pó-vizében a D'Arge-féle úzásra tanította a poros Alföldön született bakaságot. A custozzai-

csata napján — 1866. június 24. — a fiatal Soós hadnagy is ott volt. A hajdusági Dom-Miguelék báró Bibra ezredes vezetésével támadták a temérdek hősi vértől ázott „Monte de la Croce” magaslatot. Az egyik szakaszt éppen Soós hadnagy vezette. Olyan harc volt ez, hogy a már egyszer kilőtt puskát többé nem töltötték meg a bakák, inkább puskatussal, bajonéttal, karddal öltre mentek... Egy vakmerő olasz tiszt a híres hajdu ezred harmadik zászlóaljának sárga selyem hadi lobogóját elakarta ragadni. Utána kapott a szent jelvénynek, de Soós Elemér, akit az olasz kezén megvérezett, kardjával lecsapta... Az öreg ezredes úr emléktárgyai között: egy vérfoltos zsebkendő, amivel kezét bekötötte; a zászlóból kitépelt málladozó selyemdarab, ami Soósnak a tusában éppen a mellére esett, nomeg a fehér-piros sávós vitézségi szalagon a „signum laudis” az emlékjelei ama kérlelhetetlen kéziharcnak. Egyedül a Soós Elemér hadnagy 37 főnyi szakaszából 30 vitéz elesett a véres Monte de la Crocen... Későbbed Soós hadnagy adta át a kisezüst, nagyarany vitézségi érmekeket az életben maradt hét vitézének. Pogácsás nevű dorogi hajdu ekkor mondta:

— Hát, szép! Szép, hogy minket ennyire kitüntettek... De, hát akkor a hadnagy urunknak meg miért nem adtak valami nagyobb kitüntetést?

— Már miért adtak volna fiam! — felelte Soós, — hisz én csak vezettelek bennötöket...

*

Az ősi nemes Soós Elemért 1869 augusztus havában az újból felállított magyar nemesi testországba vették fel. 1872-ben pedig az ujonnan szervezett magyar királyi honvédséghez helyeztette át magát és így egyike lett a dicsőséges magyar királyi honvédség első oktatóinak és megszervezőinek. 1893 november havában, mint a soproni honvéd gyalogezred parancsnoka, ezredesi ranggal vonult nyugalomba. Feljegyzései szerint 1861-től 1893-ig, a megszakítás nélküli csapatszolgálatban, 15.980 embert képezett ki jó magyar katonának. A történeti tudomány és az irodalom már katonakorában érdekelték a hazafias Soós Elemért. Az ősi Soós-család oklevéltárát 1880-ban örökletétül elhelyezte a Nemzeti Múzeumban, az Árpádkori,

Zsigmond- és Hunyadiak korabeli okleveleknek 5677 darabjából és XVII., XVIII., századbeli percsomagokból áll ez a ritkabecsű gyűjtemény.

A nyugdíjba vonulás sem jelentett holtponzt a Soós Elemér életében, az öreg magyar katona a rajzolásban, a festészetben tökéletesítette magát. Feleségével, tolcsvai Korányi Anna bárónővel, kiváló festőművésznővel — bejárták Európa festőművész telepeit. Az öreg ezredes művésztanoncnak felcsapott és Münchenben megtanulta a rézkarcolás művészetét. Az 1896 évi ezredévi kiállításon egy ritka remekeléssel mutatkozott be. A morvamezői híres lovasvezér Boksa György ősének a történetét, harcait örököltette meg lúdtollal írott, vízfestékekkel rajzolt, festett „György mester” című olyan szivárványos csodaszép, kéziratú krónikás-könyvben, amely — sok tekintetből, művészi szépségeiben, eredeti magyar színességében és rajzaival — a középkori krónikairó barátok remekeit felülmulja. Maga Ferencz József megcsodálta ezt a remekes írott munkát. A hajdani hatalmas magyar várurak fia különös előszeretettel foglalkozik még a régi magyar várak történetével. Egész sor magyar várat megrajzolt, felépített — kutatásai alapján — bús romjaikból . . .

Soós Elemér ezredesnek nem kevésbé érdekes, érdemes katona ember volt az édesapja. Előbb a Máriássy gyalogezrednek volt a főltisztje, majd magyar nemes testőr lett. Amikor pedig a családtól elharácsolts ősi sóvári sóbányáinak 300 ezer forintnyi váltságdíját megkapta, ami különben abban az időben óriási pénz volt, nádasdi kastélyába vonult és nádasdi birtokán gazdálkodott. Abauj vármegyében az eperfák ültetését, a selyemhernyó tenyésztését, a Széchenyi eszméi iránt fogékony sóvári Soós Sándor honosította meg, sőt a sóbányáért kapott kincstári kárpótlást, jórészt a „selyembogár” tenyésztésébe „fektette”. Finom, illatos, ragyogós, szakajthatatlan volt ez az abauji selyem. A tíz évi selyemhernyótermést feldolgozás végett egyszerre küldötte ki Olaszországba Soós Sándor. Az olaszok azután — jóidőmultával — a ragyogós, változékony színű, kész selyemszöveteket óriási ládáknak szállították vissza Nádasdra. A messze utak fuvarja, a feldolgozás tenger pénzt felemésztettek, nometeg odakint jól megdézsmálták a nyers selyemanyagot. Soós Sándor, a volt gárdista-földesur, azontul sem csinált vele „vásárt”;

mert az abauji szép asszonyoknak, szép lányoknak különben is mindig hőszívű tisztelője volt a délceg nádasdi földesúr. Illatos, ragyogós, drága selyemszövetjeit jártában-keltében, kit egy csókért, kit ölelésért, kit meg egyetlen jó szóért inkább csakugy — elajándékozgatta.

NOSZICI THURZÓ KÁLMÁN KAPITÁNY.

1.

A chyrowi csatában a felsztini magaslatoknál, 1914. október 13-án hősi halált halt noszici Thurzó Kálmán debreceni 3-as honvéd százados, az Akadémiától halála után megkoszoruzott nagytehetségű jeles hadtörténelmi író, még mint főhadnagy Kassáról, a Rákóczi-temetés alkalmából írta gyöngyös apró betűivel az őt olyan soktekintetből jellemző üzenetet:

Rákóczi városából üdv neked! . . .
Még van szellő, még dagaszthat repeső lobogót,
Még ébreszthet szívet, hazáért dobogót . . .

Hazáért dobogó szívedet — végül — áldozatul hoztad tehát te is, drága katonám.

2.

Thurzó jeltelen sirja fellett Ballagi Aladár, Fejérpataki muzeum-igazgató s doktor Csánki főlevéltáros — részvételeikben — kifejezték, hogy milyen sokat s mennyi nagyot vártak Kálmántól.

3.

Tóth János hajdusági, balmazujvárosi születésű igen értelmes honvéd, aki a debreczeni 3-ik honvéd gyalogezred II-dik zászlóaljának 7-dik századában, a Thurzó századjában szolgált, a bús emlékü chyrowi csatáról, Thurzó Kálmán pusztulásáról — népünk hatalmas eleve-

nítő erejével — később következőket beszélte el „a dolgokról” . . .

Chyrow és Stari-Sambor között történt a haláleset. Az első nap (október tizenegyedikén tíz óra tájban) verték vissza az oroszokat és azokból ezerkétszáz foglyot ejtettek. Második napon mind a két fél megmaradt állásaiban. Harmadik napon reggel nyolc és kilenc óra tájt a második, délután négy órakor pedig harmadik állásukba vetették vissza az oroszokat . . . Alig hogy azonban a mieink elfoglalták az ellenség fedezékeit, Thurzó százados (rendes szokása szerint) kimászott a fedezékből . . . Nemcsak Iharos, hanem Neuwald hadnagyok, Lomjanszky Béla és Bakk törzsőrmester is kérték, hogy „vonuljon vissza”, mire Thurzó ezt felelte:

— Hagyjatok békét! Ha Isten nem akarja, nem talál . . .

Ekkor egy orosz gránát a Thurzó mellett fekvő tizedest érte, kinek a törzsét elszakította alsótestétől. A szegény tizedes még felkiáltott:

— Jaj, Istenem! — mire Thurzó százados hátrafordult, hogy lássa: mi történt? . . . E pillanatban a gránát szétrobbant, a robbanás Thurzót mellben találta. Ugyanettől a robbanástól elpusztult még két közvitéz és egy őrzővezető (aki küldönc-szolgálatot teljesített), összesen tehát öten pusztultak el . . . Thurzó százados roncsolt testét egy „sátorlap” ponyvájába takargatták be . . . Hogy, Thurzót mikor temették el, azt Tóth János honvéd nem tudja, mert ő a rajvonalba maradt és Thurzó százados eleste után negyedórával később véres szuronyrohamot intéztek az oroszok ellen, mire azok ismét kétszáz lépést hátráltak . . . Chyrownál így ment ez huszonhat napig.

4.

Tóth János a szerzője a következő legendának is, hogy midőn Thurzó Jaroszlaunál szeptemberben, bizonyos alkalommal az egyik vársánc külső kapuja előtt ülve, éppen ujságot olvasott, megpillantott egy lovast, aki őrnagyi jelvényes honvédtiszti ruhába volt öltözve . . . Thurzó megállásra szólította fel a törzstisztet, de az sarkantyuba kapta lovát és el akart vágtatni, erre azonban Thurzó százados a hirtelen előkapott legénységi fegyverrel kilőtte alóla a lovat és lefegyvereztette az „őrnagy urat”, aki orosz tiszt volt.

5.

Tóth János honvéd előadása szerint Thurzó százados (Chyrownál) már zászlóaljparancsnok volt. Nagyon szerette a legénységet, annak minden szükségletéről gondoskodott, ugyannyira, hogy a zászlóalj (még a harctéren is) semmi-
ben hiányt nem szenvedett.

Thurzó százados és Jancsó alezredes, az ezredparancsnok, nem igen keresték a fedezéket. Hanem többnyire csak azok mentén jártak... Hajdu Tóth János honvéd mondása szerint olyan szép szál ember, mint Thurzó, csak kettő volt még az ezredben: Jancsó alezredes és Iharos hadnagy.

6.

Különféle forrásból még számos jellemző, legendás apróság kering közszájon Thurzóról, bokrétába kötözgettem ezeket is, hallgassátok csak:

Thurzó apja volt a bakáinak, sőt ott a harctéren többször kihallgatásra került miattok. Az egyik ilyen eset az volt, amikor a leérkezett ezredparancsra sem a létszám megállapítását, sem a fegyverek tisztogatását nem rendelte el... A kihallgatáson, kérdőre vonattatván, kijelentette:

— A létszám megállapítása, — ugymond, — az alantos tiszt dolga... A fegyvereket pedig nem tisztogattam, mert négy napos menetelés után inkább pihenésre volt szükségük...

Másik alkalomkor napok óta koplaltak a bakák s mikor arra vetődött egy pékkenyérrel megrakott kocsi, a 7-ik századbeli éhes honvédek pillanat alatt körülkapták a kocsit s kapdosni kezdték a szekérről a kenyeret. A csuf lármára Thurzó is odaloholt, még a revolvért előrántotta, s az éhesebbek csak akkor dobták vissza a kenyeret... Panasz folytán az ezredparancsnok is értesült az esetről, Thurzó megint kihallgatásra került, az ezredparancsnok hevesen rátámadt, hogy nem tudott emberei között rendet tartani!

— Én ugyan revolvért is fogtam rájuk, — felelte Thurzó, — de igazán csodálom, hogy azok az éhes szegény emberek még egyáltalán szót fogadtak!

— Menjen! Menjen százados ur!... Csak meglátszik, hogy maga író! — mondotta meglepődötten, érdesen Jancsó alezredes, ki azután később maga is hőshalállal megdicsőült.

7.

Thurzó, mint leginkább mindnyájan az életben és emberekben sokat csalódott lelkűek, szerette, nagyon szerette az állatokat. Két-három kutyácskája mindig volt, Snapkó és Snipkó négy lábú kedvenceit (az egyik megvakult öreg kutya már!) ugyan nem vitte el a harctérre, felesége gondozására hagyta otthon a kis ebeket, hanem a harctérre menet már ismét szerzett kutyákat. Ezeket, az útszélről hozzászegődött „kedves kutyácskákat” Tiszának és Bizsunak nevezte el . . .

Megtörtént, hogy Stern nevű szanitéc megverte az egyik kutyát, de — vesztére . . . Mert, Thurzó hirtelen ott termett és pálcájával végigvágott a bakán.

— No, fájt ez magának? — kérdezte a megrökönyödött embertől.

— Egy kicsit megéreztem, százados uram! — felelte a baka.

— No, lássa . . . Fájt ám az az ütés annak a kutyának is! — mondotta komolyan Thurzó.

8.

Thurzó határozott volt a parancsaiban, nem tűrte az ellentmondást . . . Ott Chyrov tájékán, a sáncok előtt a legelőt már kirakták aknákkal, mégis egy falusi rusznyák csak ki akarta hajtani a legelőre a barmait s midőn Thurzó elébe állott, még az embernek állott feljebb. Szörnyű káromlásokkal kivágta:

— A kapitány úr rosszabb a muszkáknál is! — s csak azért is indulni akart tovább, de Thurzó sem teketóriázott, hanem revolveréből rálőtt s vállán megsebezte az akaratos embert.

9.

1914 szeptember 15-ről a jaroszlai földművek melől izgalmas, de végeredményében mulatságos kalandját jegyezte fel Thurzó.

— Este 10 órakor pompás kalandban volt részünk! — írta a feleségének. — Mahovits hadnaggyal az erődeink előtt sétáltunk, amikor felbukkant 12 orosz lovas . . . Ketten hősieesen elszaladtunk, — pedig kiderült, hogy a 12 lovas „betsületes” lengyel ulánus volt . . . (Tanulság, — írta ez napról naplójába, — mindig járőrt küldeni.)

10.

Az első tábori postalapok tudvalevőleg rózsaszínűek voltak, egy ilyen lapon írta Thurzó:

— Ime, így néz ki a háborus levelezés eszköze, rózsaszín... Pedig, nem a szín adja a valóságot, igaz-e?

11.

Sárói Szabó Lajos honvédezzredesnek, nagynevű hadtörténeti és katonai írónak, aki szintén a harctéren áldozta fel életét, egy ereklyeszerű, ihletett írása maradt a Thurzó hagyatékában. Thurzó — „Adsum” nevezet alatt — a „morse és zászlójelek jegyzékéről” szerkesztett táblázatát megküldte kiváló ezredes bajtársának és már a hadba-vonulásakor írta Sárói Szabó a következőket:

„K. B.

A szives megemlékezésért, üdvözlésért és a nagyon ügyes és hasznos „Adsum”-ért hálás köszönet. Szép zászlóaljjal, örömmel és reménnyel eltelve, vigan indulok a hatalmas drámának színpadára... Sok szerencsét kíván, szívből üdvözöl őszinte barátod

Tóváros, 1914 VIII/8.

Sárói-Szabó Lajos”

Rónai-Horváth Jenő altábornagy, Sárói-Szabó Lajos ezredes, noszici Thurzó Kálmán jó magyar főkatonáink, egyszemélyben kiváló magyar hadtörténelmi írók, mindnyájan szép magyar zászlóaljakkal, örömmel és reménnyel elteltten, vigan indultatok a hatalmas drámának színpadára, — és drága véretek az elszálló életerővel együtt az idegen föld falta fel... Thurzó századost Chyrov mellett a szlohinjei fakápolnánál temették el elébb Iharos hadnagy, Bak törzsőrmester s még több századjabeli halott vitéz bajtársának társaságában; ámde, nem itt maradt utolsó nyugovó helyen... Eötvös nevezetű szakaszvezetője, hogy az ellenséges sirfosztogatóktól biztosítsa, — állítólag — később Gradovice falu temetőjébe vitte a szeretett vitéz magyar kapitány holttestét.

12.

Mielőtt Thurzó a harctérre elindult volna, ifjú felesége egy névjegyet adott át a Thurzó tisztiszolgájának azzal a

kéréssel, ha valami baj érné a századost, figyelmeztetésül valamiként juttassa vissza hozzá ezt a „megjegyzett” névjegyet . . . Thurzóék Debrecenben a nagyerdő szélén egy villában laktak s Thurzóné egyik őszi reggel, a nyaraló szabad tornácán, az asztalra téve találta a különjellel megjegyzett névjegyet, amely — a maga fehérségében — még a hivatalos értesítés beérkezése előtt tudatta a családdal a gyász hírt, hogy Thurzót az idegenben baj érte . . . Nemsokára azután azt is megtudták, hogy Thurzó elesett, csak azt nem tudják még ma sem, hogy a végzetes névjegy miként került vissza a messze idegen országi harctérről az őszi virágbokréta mellé a debreceni erdei lak kerti asztalára? . . . A Thurzó régi tisztiszolgáját ugyanis, betegsége miatt s még a százados eleste előtt jóval korábban felváltották . . .

KISVÁCZI GAZDÁK.

Püspök-Vácznak, a katolikus főpapi székhelynek nevezetes tartozéka a nagy Duna meredek partján Nógrád-vármegye felé az inkább jómódu magyar falu jellegzetességével feltűnő Kisvác. Nyakas kálvinista földmivesek és néhány lisztes vízi molnárcsalád tartják itt az erős, a megingathatatlan magyar őrséget az új, erőszakos sütetű Cseh-Szlovák köztársaság levegőben gyökeredző, nem messze határával szemben. Sáfár Béla, a szikrázó fekete szemű, dörgő férfias szavu, pedrett bajuszu, széles vállu, okos magyar fejű „tiszteletes” méltó papjuk ezeknek a szívós magyar földmiveseknek.

Sáfár Béla tiszteletes vezetésével mindenhol örömet, bizodalmasan fogadják az érdeklődő vendéget. A Migazzi-kapun túl, melyet a római diadalmi kapuk mintájára — Mária Teréziának — hódolattal építtetett a régi biboros püspök, a Duna szélen fekszik Kisvác. A tulajdonképpeni Püspök-Vácznak a papság, iparosság, kereskedők, hivatalnoki kar, katonasága adják századok óta mozgalmas, élénk jellegét, Kisvácz csendes telkeivel földmivestelep. 1600 főnyi földmives magyar gazda lakik itt, közülök számban, vagyonban a Kurdi- és Csereklye-családok a nevezetesebbek, de 70 katasztrális hold földjével Miskey Pál az első kisvácsi gazda. Templomuk: a csillagos, buzogányos fejű, zömök toronnyal méltóságosan tekint a hömpölygő Dunára. A boltozott kapualjas lakházacskákból Kálvinszövetségével, nőegyletével, legényegyesületével,

gazdakörével, Hangyaszövetkezetével, paplakjával, rektor-tanítós iskolájával, ovodájával nagyon szorgalmas, önértetes, szemfőre kiválóan szép, fajtiszta, józan magyarság építkezik itt vásári zajongás nélkül. A kisváczai református magyaroknak mindössze 122 fertály-szesszió földjén a tisztas munká gazdag gyümölcsöket fakaszt és itt elégtül emberek élnek.

Egy szesszió átlagosan 8 hold földnek felel meg, ennél-fogva szántásra-vetésre alkalmas földjük 976 katasztrális holdra tehető. A leginkább 8, 10, 15 hold birtoku kisgazdáknak még külön 220—230 hold erdőjük és réjük van, a legelőjük mintegy 70—80 holdat tesz ki. Váczon ezenfelül még sok a szőlő, az ősidők óta híres váczi szüretetek házában a hegylevét, a gyöngyöző, zamatos, illatos váczi borocskát nem csak a püspökváczi papok, barátok, csizmadiák, magyarszabók, mészárosok, hentesek, kovácsok, kádárok, kalmárok, hivatalnoki rend szeretik, hanem bizony iszogatják, sőt vastagon pénzelnek belőle a kisváczai gazdák is... A Szent Mihály-hegyen, Hermányban vagy 150 katasztrális hold szőlőt szintén örökítettek, művelgetnek, szüretelnek a kisváczai gazda Kurdiak, Csereklyék, Füstösök, Dunaiak, Egyödök, Miskeyek, Kozmák, Hevérek, Molnárok, no, meg a többiek...

Jellemző a kisváczai derék gazdák ősie vendégszeretetére, hogy az öreg Kossuth és Bocskai fejedelem képeivel ékesített szobáikban mindjárt kancsó bort, talpas poharat állítanak a nem várt, nem hívott vendég elé is. Presbiter öreg Füstös bátyánk a bajusz alól alig csipkédző mosolylyal, mégis csupa meleg szeretettel emelinti a pohárt...

— Pirosboros hordóba szűrtem annak idején a mustot! — ugymond a gazda, — s ime, milyen verhenyeges borocská lett belőle!...

A tulsó oldalról, a széles utcán átcsapva a Dunapartra: — csodaszép a kép. Tulnét a hegyek zöld erdei köntöst öltöttek és a meredeken leereszkedő kisváczai sikátorokból a fehér ludak sok-sok falkával vezetgetik le a Dunához selymes, bolyhos sárga libafiókáikat. A nagyviz mentén haszonnal jár a libatenyésztés, egyik-egyik híres váczi országos vásár alkalmával az első kisváczai gazdasszonyok kimennek a vásárba ropogós, rózsás, finom libapecsényét sütni, árulni. Ősz-Kurdi Páléknál is pompás, iny ^pnc libapecsényével kínáltak minket...

Ósz-Kurdi Pál, az öles termetű, szép fekete magyar ruhás gyönyörű hófehér aggastyán kedves, öreg feleségével, gyermekeivel, unokáival a Dunára lehajló magas Molnár-utcában lakik. A napos oldalon fekszik ez a kedves magyar ház. Bent a szőnyegezett, tükörtiszta szoba, ódon tömör butorok, vén cserépkályha, vas pénzszekrény, dagadó bőrszékek ráházatáiban — a villanylámpa fényénél — valóságos bibliai kép az öreg magyar pár. Ósz Kurdi Pál nem csupán családjának, hanem a kivánczi reformátusságnak is patriarkája. Bölcs, becsületes, jószívű, munkás ez az öreg magyar gazda, kérdéseimre felmelegedetten tárja elém józanul ítélő fehér lelkét és hogy okuljunk, illetéknéppen beszélt a bölcs öreg Ósz-Kurdi Pál:

— Az írók, az újságok bizony jól teszik, ha foglalkoznak a magyar néppel... Eddig úgyis elég kárát szenvedtük, hogy a magyar nem tudott a magyarról és egyik magyar még a szomszéd faluból sem ismerte a másikat..

OSZK

ZEMPLÉNI ÁRPÁD, A TURÁNI KÖLTŐ.

Zempléni Árpádot, a bozontos hajú, kedves öreg poétát, holta után most mind sűrűbben emlegetik, ünneplik. A legősibb magyar visszaérzésű s lelkű turáni költőt a kollégium körül csellengő, volt diákkorából ismertem.

A mestergerendás, alacsony diákszobában a függő lámpácska fényénél izzottak a magyar diáki szemek. A melegrefűtött szobácskában a hazai sonka-kolbászból ízlett a vacsora, melyhez az öreg civis-ház pincéjéből rózsáskancsóban szállították az érmelléki illatos, nemes bakatort. A csikóbőrös kulacs, a nótákból „Ó, Tihálynak riadó leánya” Csokonaink óta tartozékai voltak a debreceni diákság västág éhomú életének. S mikor már az aranyszínű bor zamatos párája fejébe csapott, a díván sarkából fennhangon mekegő nevetéseket hallatott Árpád. Egyik alkalmi írását kezdette olvasni. A debreceni nagy szabadságról (országos vásár), a dreizehn-stadt cigánymuzsikától, lánykacajtól hangos éjszakai életéről, a lacipecsenyét sütögető fonatos-sorról varázsolt elő jóízű magyar jeleneteket. Csikari szomszédokat — a muzsikus cigányt —, ebben az írásában festette „reték-képűnek”. Persze, nem afféle rózsás, vagy hófehér, gyenge hónapos-retket, hanem inkább kérgessé sujkolt, fekete, szívós téli retket mutatott be veszekedett jókedvében Árpád. Az ilyen retektől, a vaskos diáki vacsorára, követem alássan, jóllehetett bőfögni. Anélkül, hogy a kollégium éles csengettyűjével utána harangozott volna a pedellus, nemsokára vásott, öreg körgallérjá-

val, öblös diák-ládájával, néhány darab drága, kedves könyvével eltűnt Debrecenből a kis Imrey.

Budapesten már mint ismertebb fiatal poétát láttam viszont Zempléni Árpádot. Akkortájt a bőség, olcsóság csodavárosa volt Budapest. Gyolcs uram Múzeum-körúti fogadó-jában olyan hatalmas adag marhagulyást, borjúpörköltöt kapott az ember-fia (20—25 krajcárban a foszlós, fehér cipót is beleértve), hogy jóllakásig éppen elég volt. A bozontos, drága poéta azonban a pesti bőség, olcsóság dacára, emelkedő hírével olyan szegény legény volt, hogy meleg ételre bizony nem mindennap jutott. A szerény hónapos szoba lakbérének fizetése, illetve nemfizetése körül állandóan bajai voltak, mint azt személyesen „megtapasztaltam”. A vidám Király-utcánál, a füstös, vén „Bécsi sörház”-ban ért utól a sörszagú, borszagú, ételszagú gázlángos pesti este. Pár forintunkból, mi hárman fiatalok, bohók bőségesen vacsoráztunk, lötytenésig fogyasztottuk a bor-, sör-italt. S mert valahol az Üllői-út végén volt lakásom, éjféltajt hálóvendégéül hívott Zempléni.

— Mi, csak itt a közelben, mindjárt a tyúkketrec tájékán, tornyos, gyönyörű villában lakunk! — mondotta büszkén a rózsáskedvű költő. Nekilódultunk a tavaszi éjszakának, a Fásor-út és vidéke akkor valóban fásliget volt. Csak azt csodáltam, hogy a tornyos villának nem a kapujához vezetett Árpád. A két utcára nyúló, öreg fáktól erdő vadonjaként benőtt teleknek a hátulsó részéhez vonultunk és a költő ottkonába hátul, a kerítésen másztunk be. A költő a kőfal tetejéről némileg szontyolodottan magyarázta:

— Tudod, a házbér miatt folyton kellemetlenkedik az a cudar hózmájszter, hát nem akartam most felzörgetni. Hiszen, már úgy is költözködő-félben vagyunk.

Fent, a torony padlószobájában, csakugyan útrakészen állottak a diák-ládák. Lábújjhegyen, hogy még csak ne is recsegjen a padló, asztalra, ládákra feküdtünk...

*

Zempléni Árpád sokat képzelősködött a tüdejével.

— Beteg az én tüdőm! — mondotta. Egyszer valamelyik költeményével pályadíjat nyert, gondolta, hogy lemegy szülőföldjére nyaralni, tüdejét megjavítani. Ahol a muzsikus Lavottának sírján a kakukfű-virág bokrostól nő, a híres

bortermő Tállyán született Zempléni. Kúriája, kis szülőháza megvolt még akkor, tehát nem kellett bért fizetni a lakásért. A koszt kérdését nagyon célszerűen úgy oldotta meg, hogy vásárolt egy jól tejelő kecskét. Kecskéjével azután hónapokig az illatos, virágos lankákon csavargott, Egy kalap alatt kecskéjéből nemcsak táplálkozott, hanem a gyógykúrát is tartotta a költő. A „tudós emberek“ tudvalevőleg tüdőbajosoknak melegen ajánlják — a kecsketejet.

A kedves Zempléni Árpád később fajtánknak már egyik első költője lett. Ős-Ázsiát zengető, ragyogtató költeményeit Magyarország határain túl idézték. Am, haja most is csak bozontos volt. Rojtosaljú pantallójához most is kurtaszárú kölyökcsizmát viselt. Vásult, zöldrefakult körgallérijához sem lett hűtelen. A borocskát is ínycsiklandó gyönyörűséggel szürcsölgette, csakhogy éppen egyre drágább, egyre kevesebb lett a mindennapi boradag. Az öreg poéta, a Turán bűbajos dalolója, a Bástya-utca vén vendéglőjében, a kétdecicske borocskánál, bűnnek hajtotta bozontos, szürke fejét. A szemüveg alól félelmetesen villogott rövidlátó tekintete. A viharok már mindenfelől zúggatták, csavargatták nemzetségünk ezeréves fáját. Megmozdult, morajlott a föld, kérlelhetetlen férgek őrltek az ősgyökér körül. A jóhiszemű turáni költő szép álmodozásaiból végre felrezzent s amikor most az ősmúlt káprázataiból, a gyilkos-jelen szörnyű örvényléseibe tekintett, kétségbeesetten feljajdult:

— Hazám végromlásban! Népem megfertőzve! Mi lesz most?! Mi lesz most?! — Nemsokára földrezuhant nemzetségünk ezeréves életfája. A mérges hullók ellepték a darabokra szakadt tündérországot, Zempléni Árpád is lehúnyta a fájdalemak tüzetől kiégetett szemét. Ragyogó lelkével — Napkelet szebb jövőjéről álmodozni — felszállott az ősökhez.

OSZK

SZEGEDI JUHÁSZOK.

A borongós alkonyatban, mint páralepett öreg tükörlap fekszik előttem Szeged legnagyobb tava, a vízdús idők alkalmával közel 3000—9000 hold terjedelmű Fehértó. Ennek az ólmos szürke óriási tükörlapnak a kövér légypiszkai is megvannak. A messze-messze, szélesen elnyúló tó vizéből megannyi légypiszkok pettyeiként sötétlenek a haragosszínű csatak, nád, sás, káka, gyékény, bokrok. A széleken a Krisztustól megátkozott bibic „búvik” sikoltással iramlik tova. Vékony lábán tű orrocskájával kecsesen illeg a sneff. A vadrucák különféle színes fajtái a tóba aláhanyatló zuborgással megkezdik a húzást . . . Olykor a Tiszáról, Dunáról feltámadt hideg fergeteg hegyes karmát bele-belecsapja a zsibbadozó tóba s a haragos-setét nád-bokrok ingerülten hajladoznak. A lúgos hullámok sárga sárkánytarajt öltének, végig-végig marják a szikvirágos partot. Télen meg e tóvirág fagyott tükörlapjáról felszakad a vastag hó s a Székháton, ahol valamikor az öreg Karácsonyi Dili Gergő és Pétör, Bagyur János; a Faszka-Szigeten, hol Csurgó Jóska, Kos Mihály; a Szűcs Pál-szigeten, ahol öreg Kalapács Mihály voltak a régi híres juhászok, betemetődnek a rideg juhásztanyák... A tavasz meg a lomha tó vizét sürjen felduzzasztja annyira, hogy az elhagyott szigetek juhász-kunyhói, sárfalu hodályai (isztránga), szányékjai, sajt-készítő verme, pincéje, száraz lábbal meg sem közelíthetők. A rejtelmes Fehér-tó ilyenkor haragvó tengert játszik. Nagy szárazságkor viszont eltűnik a

vize, és az égett tófenékből, a felpattagzott, megszakadozott tószélről a tanyák magyarjai kocsiszámra hordják disznót táplálni a döglött halat. Maga a tó olyan ilyenkor, mint a tépett fehér szemfedő alatt elnyúlt, enyészetnek szánt óriási holtest. Csupán a tóvilágot átszelő Pogány-ér tátogatja fenyegetőleg túlvilági fekete sárveszedelmekkel rakott torkát. Ennek a folyó sárral tele ároknak talán fenéke sincsen? A Pogány-ér gyilkos dágványa oly sűrű, ragadós, hogy a beletévelyedett birkát, jószágot, állatot szőröstől-bőröstől elnyeli . . . A török világban a Szatymazidombnak és a Székhalomnak nyirottfejű török őrcsapatai a budai útszélről mindég a Pogány-érnek igyekeztek szorítani az ellenséget, a settengő szegény legényeket . . .

*

Hajdanta egyik-egyik juhosgazda és juhászcsalád 500—1000 birkával elbajlódott. Manap 300—350 darab juhnál több nem igen verődik össze egy falkába. Mikor még Szeged határán kívül Hódmezővásárhely, Szabadka, Halas, Majsza, Csólyos földjén, — a tilos rétekben, nádasok között, erek hajlatainál — lopakodva bujkálhattak, a kurgatók elől falkáikkal nyomtalanul besüppekedhettek, egész mozgó dandár volt a szegedi juhászság. A szabad legelőterületek fogyatkozásával, a tanyaság benépesedésével kezdődött hanyatlásuk.

Ma a három Kalapács testvér: Imre, István és János, Dudrai Szabó Ferenc, Peregzes István, Rovó János a jelesebb juhászok. Már Karácsonyi Dili Gergő juhásznak szerencsés, életrevaló fia, akinek aranyvörös arca, törökös Dili (Deli) neve ősi török eredetéről bizonyosság, nem számít a sáron-vizen nyáját hajkurászó céhbeli juhásznak. Nagy földesgazka lett Gergő. Nemcsak gazdag juhászata, hanem pár száz holdas birtoka, szőleje, svájci tehenészete, sok malaca van Gergőnek. Parkettás uri villában lakik. Féderes sárga szép hintót is remekelt neki a felsővárosi híres Hodács mester. Nevezetes lett ez a hintó. Gergő gazda éppen ennek a hintónak aládájában szokta beszállítani a „városba“ a temérdek ropogós nagy bankót. Régen a Szöged-Csongrádi öreg takarékbba fuvarozták a pénzt, mostanság a nőmös város vaskasszája az igazi feneketlen Pogány-ér! . . . Sőhajtoznak Gergőék; node Szeged város nem hiába festetett a címerébe — juhot! Tudják azt

Szegeden, hogy a juhok még a hulladéka is aranyat ér. Persze, az is igaz, hogy a szegedi felárkolt határról a juhok százezre mindinkább elfogyatkozott. A kisebb gazdák legfeljebb csak 10, 15, 20 darab juhocskát tartogatnak irmagul. A Kormok, Lippayak, Hegedüsök, Vetrók, N. Tóthok, Dékányok, Kordások, Dobók, Szankák, Wolford-Sátánok, Ördögök nagygazda családjából viszont 300—500 főnyi juhalkák összeverődnek a különszegődtetett családijuhászok felügyeletével. A kisebb gazdák csoportosan adják juhász kézre birkáikat. Hanem a juhtartás sem esik ingyért, barátságból. A városnak kotpénzzel együtt a legelőért anyajuh darabja után 31 ezer, a bárány után 11 ezer korona fűbért kell fizetni. A juhász pedig az őrzésért, a gondozásért darabonként 2¹/₂ kiló rozstot, 2¹/₂ kiló tiszta buzát, 10, 15, 20 deka szalonnát felszámít. A gyapju tisztán a gazdát illeti. A fejők után a tejhaszonnál már a juhász is részesül. Mindössze fél kiló aranysárga, ikrás kisütött vaját, felezetlen tejből hevített, nyomott, másfél kiló juhsajtot köteles kiadni darabonként a gazdának.

Március huszadikán, Szent-Józsefkor kezdődik a juhok kihajtása. Előbb az anyabirkát hajtják ki — fejőre. A juhász és a juhászné, vagy a bojtárral a négylábu kis lapos fejőszékről az isztrángában ilyenkor naponta kétszer megfejik a juhot. A fejés eredményeit és késztermékeit nevezik haszonnak, amiből az ügyes juhásznak — akkor higyj neki, amikor a birka ellegel a lába alatt! — szintén bőségesen szokott csurranni... Szent György-napkor, április huszonnegyedikén kezdődik a juhászoknak ez a szüreti jóvilága. A fű már kövérré zsendült. Kedvére fejhet, nyomhatja a sajtot a nekividámult juhász. Háját szed magára. Az erszénye és az önérzete oly vaskosra megdagad, hogy a juhászok pünkösdi királyságát nótába foglalták:

Elveszött a buga bárány,
 Ki fizeti mög az árát?
 Mőgfizetöm szen' Győr' napkor.
 Mikor a iu' legel, a'kor...

Dömötörkor, október huszonhatodik napján következik a juhászoktól nem igen szeretett számadás-napja, melyet ott a Fehértónál a juhászokodásra vonatkozólag sok tekintetből végítélet napjának nevezhetnénk. A juhászok sora-tója ebből az alkalomból dalolja:

Dömötör hét napja felé
 Fordúj juhász tanya felé ;
 Előbb hányd ki a magadét,
 Úgy olvasd mög a gazdáját !

Möggyözték mán a babost,
 Utána mög a kolompost.
 Viszik a billegző vasat,
 Juhász szive majd möghasad.

Ha fölülök a csacsimra,
 Köröszlöt vetök magamra ;
 Mer' nem tudom: mely' órába
 Botlik mög a csacsim lába . . .

Néha Mindszöntig, vagy a hó leestéig kintmarad a legelőn a falka ; de többnyire és az ősi szokások szerint Dömötör-napján szokták széthányini teletőre a falkát. A gazdák hazahajtják tanyáikra a juhot, manap a juhászszegődtetés is ekkor történik. Vagy megegyeznek a régivel, vagy másik, új juhászt fogadnak. A régi szegedi juhsgazdák, juhászok külön megünnepelték ezt a napot. Az elbontott Szent Dömötör templomban ünnepi mise volt, majd a templom udvarán bográcsokban parázs birkahúst főztek s az összehordott finom ételekből, italokból a templom udvarán az előljáróság, a papság, a rokonszakmájú céhbéliek részvételével nagy lakomát csaptak. Sőt, sip, duda és hegedűszó mellett szép magyaros táncre kérekedtek, Dömötör ugyanis a juhászságnak a védszentje máiglan.

A Fehértónál a juhtartó gazdák és juhászok életében még igen emlékezetes alkalmak ; a kosbárány herélés, a juhfürösztés és nyírás. A jelentősebb nyírás, május első és tizenötödik napja között szokott lefolyni. A zsidók ilyenkor rendszerint leszorítják a gyapjú árát. A zöld mezőn a birka gyapja április végétől május derekáig kezd legerősebben zsírosodni, fadgyasodni s hogy a szegedi, kisteleki gyapjúzsíróknak visszavágjanak, a körmönfontabb gazdák és juhászok szintén bizonyos fortélyokkal élnek. A vastagbundás juhot például a legmelegebb májusi napokon beszorítják a fülledt istállóba, hogy — izzadjanak. A lihegő birkák a forró „dél” következtéig azon mód leizzadnak koponyánkint és bundánkint egy, vagy másfél kiló nehéz, zsíros juhverejtéket a kisteleki Dajcs Janyi, Beck Móric, Beck Móni, Zajler Marci és a kis-Hajni (Henrik) raktárai számára. A nyírásnál a sándorfalvi kackiás menyecskék, lányok szerepelnek. Az anyaföldön keresztbe teszik a lábu-

kat. A szoknyát, kötöt szorosan maguk körül csavarintják a csattogó ollós menyecskék, nehogy a kullancs, vagy más egyéb csiklandós juhféreg beljebb kerülközzék.

A szatymazi kislekete földek aljában, Szűcs Pál-szigetjén a Kalapácsok az urak. Vagy huszonöt éven át innen terelgette falkáját a virágos mezőkre, a tilos tarlókra, a szikes gyepre néhai Kalapács Mihály juhász. Majd, mikor meghalt, Imre fia lépett az örökébe.

— Itthon van-e a juhász? — kérdezzük a barnaszemű, kigyózdós szemöldökű juhásznét.

— Majd mindjárt itthon lesz! — feleli begombolkozotlan. A nyáj a távoli kövér kukoricás mellett széledezve legelget a nagyfűlűvel. A Zsaru, meg a Finánc, a két okos puli hátsó részére ül, kiböki piros nyelvecskáját és a fekete szörpamacsbundából éberül, kíváncsian villogtatja szemét. Egy nagyobbfajta korcskutya meg a láncról morog.

— Hány kutyájuk van lelkem? — megkérdeztem, hejh, de azt a hátrakötött, kontyos, barnaszemű juhásznét, aki máris gyanakvón sandít felém, nem lehet megfogni.

— Mögfizettük mindnyájáér' az adót! — mondja s barna szemével hamiskásat villant, — de, nini! Jön is már az uram! — Errefelé még a török-időből mind a szatymazi „nagyfeketén“, mind a „kisleketén“ félhold alakúlag, nem pedig nyilakban, fűkötél (funiculus), kis- vagy nagy-lánc szerint tagozódnak a telkek. A kukoricás közül, az egyik félholdalakú tarlóról csakugyan előbukkan a juhász. Nem akarom éppen dülöngélésnek nevezni, de mivelhogy a szatymazi Báló Pista „sógor“ vendéglője irányából jön, némi-nemű szeszitaltól terheltén kacszák, igen erősen kacszák a mezítlábos juhász. A bajusz szaporább lehetne. A savós színű szemek még mámoros állapotjokban is tele fortéllal, cselcsalisággal. Tuzoktallus pásztorkalapja már nincsen a juhásznak; hanem a városias levetett, fekete-zöld, puha kocaheerelő főveg alól mégis tiszteletet gerjesztőleg szűrődik felénk a hatalmas nagy Mátyás királyi orra. A rozsdás kampójú bottal gondolkozólag bökdösi a földet. Városi bugyogót visel, bőrozott alju, oldalgombos pásztor-nadrágja sincs már a juhásznak. A cifraszűr, a debreceni makrapipa s acél-kova, tapló-készség felől már nem is merem kérdezni. Bár, pléh-dózniból papircigaretlit sodort, benzinyújtóval tüzelt rá, egy utolsó kérdést mégis megszkizoltam: — Hát subája talán csak van még kend-

nek?! — miután affelől megnyugtattam, hogy nem adó-összeírás végett jöttünk, beszédesebb lett a Szücs Pál-szigeti juhász.

— Az apámnak még volt subája . . . Vagy huszonöt évig nem hált fedél alatt . . . Télen is a subában kucorgott a juhai mellett . . . De, neköm mög van ám meleg dunyhás ágyam! — huncutul a barnaszemű juhásznéra kacsintott a nagyorrú juhász.

— Jobb ha befogja a száját! — a juhászné mérgesen közbevágott . . . Én azonban már eleget láttam, éppen eleget hallottam . . . Változnak az idők.

Hajh, a Fehértónál nagyon megváltoztak a juhászok is. Kalapács Imre juhászbarátunk már semmiesetre sem olyanféle régimódi juhász, akikről annakidején, még nem régen — az öreg Baloghban, Csányi Ágónál, Martonosiéknál, a Mónus-bácsi felsővárosi gyékénykaszinójában, a híres halászmester Bitó Jánosnál (akihez foghatólag halpaprikást senkisem főz a világon), továbbá Ónozó Poldinál és a drága „após“ Kiss Palcsinál — néhai jó Tömörkény Pista szokta volt fátyolos bariton hangján kedvesül, dalolgatni jóízűn:

Cintányérom, cintányérom, apró-kerek pogácsa.
Fáj a szívem, fáj a szívem a juhászra.
Arra pedig ne fájjon, ne fájjon;
Mer' a juhász ritkán fekszik az ágyon.

EGY BIHARI ALISPÁN FIA PESTEN.

Az öreg kuria, az Athaeneum, a tornyos városháza, Piarista rendház, Rózsa-tér, Hal-tér, Károly-kaszárnya, Vármegyeház tájékán zeg-zug meleg sikátoraival még bontatlanul, vénhedt melegen állott a régi Pest meleg szive: a Belváros, amikor binóczi Balázsovich Kálmán volt hites ügyvéd, volt földbirtokos a büszke, gazdag Bihar-országból 1873-ban felkerült Pestre és itt megragadt. Duzzadó erővel, nótás életkedvvel, tele tárcával, sok különleges tehetséggel és tudással érkezett fel ez a párját ritkító magyar életművész.

Balázsovich Kálmán, Balázsovich Zsigmondnak, a 67-es kiegyezés idejéből Biharmegye első-alispánjának, a pesti ítélőtábla későbbi kiváló bírójának, a régi urbéri pörök specialistájának volt a fia. A kiváló apa kiválóan nevelte nagyeszű fiát. Margittán, az osztrák bencés melki apátságának nagy uradalma van, a bihari alispán innét szerette meg a melki bencéseket és unszolásukra Kálmán és Árpád fiát (az utóbbi a MAC-nak az 1870-es években a híres 8-asban angolokkal mérkőző jeles evezőse volt) — Melkbe küldte. A festői apátság előkelő kollégiumában járta végig iskoláit Balázsovich Kálmán, majd apja nyomdokán jogász, utóbb hites ügyvéd lett. Előzőleg Váradon, Debrecenben az aranyifjúságnak volt egyik népszerű vezére. Váradon a Fényesek, Szunyoghok, Thurzók Örleyek, Nadányiak, Gerliczy báróék házi mulatságain a zongorával virtuóz Balázsovich Kálmán volt a dédelgetett házi muzsikusz,

ugyszintén Debrecenben a Komlóssy, Pusztay, Kenyeres, Sinay családoknál. Nálánál elbájolóbban társaságot mulatni senki sem tudott. Még inkább szerette azonban — az erősakaratu, keményfejű ember — más engedékenyebb embertársait dirigálni. Csakugyan az 1860-as években a nagyváradi híres úri műkedvelő szintársulatnak direktora volt. Nem kisebb bihari nemes úrfi volt a társulat hősszerelmese, mint Bölöny (Nagybölöny) Józsi, a Tiszák bizalmas barátja, az ugrai földesúr, később a kolozsvári Nemzeti Színháznak az intendása. Ebből az időből fénykép is fennmaradt, Bölönyt festői lovagöltözetben Schiller „Haramiáiból”, mint Moór Károlyt ábrázolja. Jó pajtása Balázsovich Kálmán ezidőtájt Váradon Rádl Ödönnel lapot szerkesztett, Blaháné ifjusága bájos művészetét ekkor ragyogtatta odalent. Balázsovich váradi és debreceni lapokban hozzáértőleg nagy szeretettel irt a két színház, a művészek dolgairól. Mint kiváló szertornászt a cirkusz is nagyon érdekelte. Egy-egy cirkuszi előadásért kész volt felutazni Bécsbe. A cirkuszdirektorok és artisták mind jól ismerték az állhatatos magyar nemes urat és így lett ügyvédje a híres Rentz direktornak. A legeredetibb, mondhatnánk legzsirosabb kliensei mindenestre Balázsovich Kálmánnak voltak. A Nemzeti Kaszinóval szomszédos régi Pálffy-házban, a Kammon-kávéház felett volt az ügyvédi irodája, Kőbányáról (Kőbánya fénykorában) idejártak fel hozzá a zsiros sertésnagykereskedők, disznókupecsek, nagyvágók. Gavallérosan, alkuvás nélkül fizették kedves ügyvédjüket. Való igaz, hogy Balázsovich a szomszéd Komlóban (a Lisznyaiék egykori fészkeben), ahol éveken át vacsorált, Bunkó Vince híres, kedvenc cigányának, estéről-estére leadott 50 pengő forint borraivalót, ami akkor több pénz volt, mintha például most valaki millió koronákat hajjint a jazz-bandnak...

Balázs Kálmán, Viktória angol királynő és az angol arisztokraták későbbi kedvenc cigánya is kedves primása volt, a csellós Dajna-Balogh Bandi, egészál hegedüs Garibaldi szintén. Érdekes, hogy nem annyira a magyar nóták, mint inkább a keringők, polkák voltak kedvesek a zongorás, nótás, füttyös bihari úrnak. Sőt, saját szerzeményű keringőit, polkáit a régi Somosi-orfeumban és Pruggmayer-nél (későbbi Herzmann a Hajós-utcából) állandóan játszották az orfeumi zenekarok, Schindler és Rozenzweig

tették kottára. Bár jogi könyvei jelentek meg, Pauler igazságügyésége alatt, felkérésére kodifikátori munkát végzett, egyszer megkötötte magát, becsukta dúsjövedelmű ügyvédi irodáját, hazament Mikepércsre, édesanyjának, az ősrégi Pérchy-család leányának elsőfoglalású maradék birtokára gazdálkodni. Mérhetetlen homokterületet csupa görög-dinnyével vetett be s a válogatott fajdinnyét kocsisorokkal küldözte be Debrecenbe a pércsi-sorra. Persze arannyal kellett volna fizetni e dinnyéket, de mert a garast is sokalták érte, költséges életmódja mellett (hejh, Kopeczkynél, a debreceni Fehér-lóban, Boka Károlyék muzsikája mellett lehetett enni a legfinomabb ászpikos kecségét!) ráfizetett a nagybani görögdinnye termelésre. Már a lovaival szerencsésebb volt, csupán egyszer hibázott rá a lovására. valamelyik Bánffy bárótól vásárolt két gyönyörű tenyészlovat, ám meddő maradt a Gyémánt és Lila és miután elébb Bihar összes kuriáit bekocsikázta velük, jópénzért tudott rajtok a debreceni nagyszabadságon.

Végül ismét Pestre került a bihari alispánfi és már mint magánzó, az író, színész, művész barátai társaságában a régi Szikszay, Kispipa, Arany-sas, Holzwarth (később Csalányi), régi Scholz-sörház (a lebontott belvárosi Sebestyén-utcával tünt el a föld színéről), régi zenélő óra, Gyolcs uram, Pannonia-kávéháznak állandó, népszerű törzsvendége volt, ugyszintén Budán a Bittermann, Albecker, Kabon (burgzsandár) kis vendéglőiben is sűrűn lehetett találni. A jóborról szavajárása volt, hogy „vallást lehet alapítani vele”. Pest-Buda régi vendéglőit, alakjait és történeteit senki sem ösmerte jobban. Mindről tudta, a Központi- és Belváros-kávéházakban holtáig emlegette, hogy hol és milyen étel-ital különlegességek kaphatók? Ha, nagyon virágos kedve volt („mint a rézkigyó” nevezte az ilyen állapotot), „Andreas Hoffert”, a tiroli szabadsághős dalát harsogta az egykori melkidiák.

Hosszúéletén át — 76 éves korában halt el! — Balázsovich Kálmán, ez az inkább zömök, keménymetszésű ur, bármilyen későn tért nyugovóra, óráról órára, sőt percek szerint cédulára irta, feljegyezte másnapi teendőinek, végeznivalóinak tarka bokrétáját. A fekete szín meg anyyira ellenszenves volt előtte, hogy fekete nyakkendőt, sőt félgyászszinüt sem viselt soha. A fekete gyászfátyolos nők elől képes volt átmenni az utca másik oldalára, azzal

tartotta, hogy a fekete színnek szaga van . . . Elmondhatjuk, ilyen magyar urak sem teremnek többé, sok jó és leginkább mindig csak reájuk végzetes baltulajdonságaikkal még a kincses, dus Nagymagyarország termelte ki ezeket a ragyogó tengeri hullámként szétomló magyar embereket.

KÁLLAY ANDRÁSRÓL.

Az alig tíz, tizenkét éves kisdíák „Andriska”, amikor 1847 július havában Kállósemjénből, Emánuel bátyja házából, három lótól vontatott, wurst-nevezetű nehéz járművön útnak indult Debrecenbe, a piaristáknál levizsgázni, az évezredes Szabolcsvármegye még érintetlen magyar szépségében tündökölt, mint a gyémántos párta. A tölgyesek enyhén a vízi madarak milliommjaitól lepett nádbokrétás túlbő vizek között, zöldpázsitos, hullámos fensíkokon, aranykalászos, reszkető délibábos rónán a magyar falvak csinos, tiszta, nádas házaiban sorsával elégült, vérökből való vér, jó földesúrait tisztelve szerető munkásnép lakott. A falvak végén őrhelyüket szilárdul tartották az évszázados nemesi, úri kuriák is, — az Angyalossy, Bay, Bekény, Bóniss, Dessewffy, Elek, Eördögh, Farkas, Forgách, Gácsi, Gencsy, Hosszufalussy, Ibrányi, Jármay, Jósa, Kállay, Krasznay, László, Megyery, Mezőssy, Molnár, Mikecz, Ónody, Patay, Péchy, Szentimrey, Szentmiklóssy, Somossy, Szunyogh, Ujfalussy, Ujhelyi, Zoltán, Vay és többi más fajtisza családok meleg zugolyával . . . Ahol biztonságos anyagi jólét mellett szövögette — a vendégszeretet és valóság drága ékköveivel rakott — aranypalástját a patriarkális, őszinte magyar élet . . . A szent zugolyok hagyományait, bájos, virágos képeit diákoskodó Andriskánk nemcsak Debrecenbe, Bécsbe vitte el útravalónak, hanem később is kitarzott azok mellett. Ápolta, őrizte, hirdette a tiszta úri magyarságot akkor is, amikor körülötte — föld-

rengésszerűleg — minden összeomlott, elváltozott és a kedves évek koramultával, András úrfi András úr, méltóságos András bátyánk lett a fürge kékszemű, okos gyerek Andriskából.

1860-ban még egyedül a Kállay-családból tizenkilencen szerepeltek, mint birtokosok, a vármegye gazdasági egyesületének alapítói között. A Kunságon, a Tisza mentén osztatlanul megvolt még a mintegy 52 ezer holdnyi közös Kállay-birtok is; ám — az erkölcsiekben dicsőséges, anyagiakban az ősbirtokosságra deficités 48–49. évi szabadságharc után az idők (s a más faj élelmes emberei) nemcsak a futóbetyár Geszten Jóskaéknak kovácsoltak nehéz bilincset, nemcsak a restaurációk, debreceni vásár, pócsi búcsú, mádi bál, nyíri agarászat, tiszaháti hajtóvadászat regényes magyar gyöngyszemeit taposták sárba, hanem a hű munkásaitól elszakított, gazdasági beruházásokra tökében szegény s terhes, új adóktól zaklatott megyei nemességet is guzsba kötötték a drága hitel igénybe vételének rájuk kényszerítésével akkor, amikor ez a létfeltételeiben megrendült nemesség egyébként a változott viszonyokkal sem tudott, nem akart számolni . . .

— „Elég volt két évtized arra, hogy az ősbirtokost deposszedálja, anyagi függetlenségétől megfossa, a közügyekben döntő befolyását megsemmisítse, a társadalmi rendet teljesen megváltoztassa és alapjában felforgassa“, — a tisztakezü Kállay András nyolc éven át mint főispán, az ugynevezett „liberális politikának“ maga egyik oszlopos, bár semmiképpen kicsinyes tagja, 1900-ban vetette papírra ezeket a döbbenetes vallomásokat, pedig akkor még mindig reménykedett, hogy az „új elemek“, kiknek egyik diszpéldánya éppen az András úr Miklós nagybátyja francia fedeles kastélyának fundamentumát szántatta fel répa-földnek, a magyarsággal mégis majd amalgámizálódnak... Ez az összeolvadás azonban, bár a megbénult nemesség földjét, lakhelyét, vezérszerepét átengedte, nem következett el.

Kállay András, kinek karvaly metszésű bátor fejét lassanként ezüstös fehérre festették a vigasztalanul tűnő „új idők“, mindamellet erős vallásosságával egyensúlyban tartotta a bizakodó hitet. Ötven éven át szeretett Szabolcs vármegyéjének minden mozgalmából: szóval, írásban, tettel, nemes példaadással lankadatlanul kivette megillető

részét és hogy bekoronázdjék fájdalmas balvégzete, ezzel a mélyen érző magyar szívével a vörös tüzlángos, ötcsóváju Lenin-csillagos 1919-ik gyászesztendőt megérte. Most hogy azután meghalt és Halászon vagy talán Napkóron eltemették, a drága sirhalomra imhol én is elküldöm a koszorút. Sajnos, nem az engesztelődés őszi rózsájából, a vértanúság tüskéiből kellett megfogni inkább koszorudat kedves, jó András bátyánk, aki egyik utolsó nemes mohikánja voltál az őszi napvilágként lehanyatlott magyar úri életnek.

OSZK

A HORTHY URAK.

A Horthyakat, hir, név, látás után, Debreczenből ösmerem. Még mint huszár-kapitány, a későbbi tábornok, Horthy István híres urlovas el-eljött Debreczenbe a Nyulaszmezőn futtatni. Egy másik Horthy ur meg, — talán az apjok volt, vagy a világháboru folyamán hősi halált halt testvérök, Szabolcs, a jászkun-szolnoki főispán? — a debreczeni öreg kollégium tanácsstermében, a református egyházkerületi közgyűléseken szerepelgetett, mint egyházmegyei gondnok. Horthy Miklós kormányzó, a ki tengerész lett és haditetteivel a világtörténelemben megörökítette nevét, már a családi hagyományok révén egész picinkó gyerek korában diákja volt az öreg debreczeni kollégiumnak. A református tanítóképző „gyakorló iskolájába”, a fehér szakállu kis Kállay-bácsi elé járt a picinkó Miklóska. Az bizonyos, hogy a Horthy-névnek már ezeknek előtte jó csengése volt Debreczenben és széles vidékén.

A Horthy-urak négyes fogatát, mely Kenderesről, a gyönyörű sik kunföldről, egy iramodással repült be, még a debreceni „nagyszabadságon” is megbámulták, szépnek találták. Kapósak voltak a falkák is, melyeket az előkelő kuncsalád számadói a szikes puszták porfelhődzése között szürke tömegekben hajtottak a Nagymagyar-Alföld gazdagságának ebbe a mérhetetlen kiállításába. Mégis, — és éppen ez az érdekes, az Alföld nyugodalmas magyarságára ez a nagyon jellemző! — most, hogy a kormányzó családjára vonatkozólag összeírni akartam néhány adalékot,

a monografiákban, nemesi név- és czimerkönyvekben, a kunokról szerzett régibb művekben hiába kutakodtam a Horthy-család eredetéről. Kempelen ugyan, mint az újabb dőknek nemességkutatója, erdélyrészi eredetűnek írja a „Nagybányai“ Horthy-család címerességét, ámde Nagy Iván és régibb társai bőrkötéses könyveikben nem jegyezték fel a Horthyakat. A Nagykunszágon, a jász-kunok történetében többször emlegetett Kakat-pusztá birtokosai között azonban a Dolinay, Domonkos, Csauz, Magyary-Kossa, Lipcsey, Török, Gáty, Majthényi, Hollóssy, Téglássy-családok mellett a Horthyak régtől szerepelnek. Fényes Elek „Magyarország 1859-ben“ című könyvében, mint egyik nagyobb birtokost felemlíti Horthy Istvánt. Idősb Horthy István ekkor Tisza-Roffon lakott és Kakat pusztából 400, azonfölül ugyanitt Dolinay Károlylyal közösen 825 holdat birtokolt; Horthy Istvánnak egyébként még Tiszaroffon 179 hold földje és a Bánhalompusztán 83 hold legelője volt Horthy Teréz, férjezett Dolinay Imréné örökhagyó után. Jusst tartott a Horthy Teréznek Roffon maradt 336 hold földjéhez is, de Fényes Elek művéből nem állapítható meg, hogy Horthy István ezt a földet használta-e?

A jász-kunok egyik történetírója (Tud. Gyűjt. 1838. évf., IX. k. 79 l.), a Nagykunszág pusztáit felsorolva, a Kakat-pusztát felemlíti, mint amely hely „Ulászló királynak 1521-ik évről költ. Privilegiumában a kakadi királyi kunoknak szállása volt“. Erről a családi birtokról imhol így kihámozható a Horthyak eredete... A mai Tiszapolgár község határában is van egy „Hort“ nevezetű, hajdani vastag nádtermő pusztá, valamikor ezt a farkasjárta ősföld is a kunok földje lehetett. Mondják, beszélnek, hogy Miklós fővezér apjai kun-kapitányok voltak, persze a régi „zöld, fekete halmos“ világban nem egy század, zászlóalj katona parancsnokságát jelentette a „kun-kapitányság“, az ilyen kiválasztott vitéz egy személyben vezére, bírása, papja volt a „szállás, illetve „szék“ egyik-egyik kun s jász csoportjának. Gyárfás István történetírójuk e kun-jász hadak hagyományait visszavezeti Ázsiáig, kiváltságos leveleiket pedig már az Árpádok sűrűn aláírták s pecsételték aranypecséttel. Mégis, jász-kun nemzetségük hiában ősbibb ezer esztendőnél, szabad pusztáikon, mivel tányérnyalogató szolgamódon soha nem aláztatokodtak, megmaradtak bundás, cifraszűrös parasztnak.

A kövér birka farkák, szilaj ménesek, méltóságos fehér gulyák számlálhatatlan tömegei, a pusztai tavak, folyók hala s rákja, a rétségek duvadjai ellátták a szabad jászkun „gazdát” minden életmódjához szükségesekkel. Ásott kutjaikból fakadt az üdítő élet, de ha nem tisztították, leférgedett, méreggá vált csatangoló ellenségeikre ez — a víz. Egyetlen kövük a „terméskő”, az a likacsagos „darázkő” volt, melyet a szikes-lugoktól átszűrt tengerfenék maga érlelt ki; tehát ők bástyás városokat, várakat nem építettek. A kunok, jászok az árkolt, vesszőfonattal kerített tanyát, tábort, szállást, széket erős karjokkal széles mellökkel védelmezték, még a nemességök is „helyhez kötött” volt. Gyárfás István írja: „a jászkunok csak kiváltságos területeikre és telkeikre nemesek, különben pedig — a cimeres nemeseket kivéve — parasztok. Ámde, ezek a jászkun területek valamikor a Mátrától Temesvárig, Pesttől Debrecenig terjengtek, azért éppenséggel nem volt szükös, szegényes az ő — aranyparaszságuk...

E nemes, gyönyörű aranyparaszságnak grófja és birája (Comes et Judex Jazygorum et Cumanorum) maga a nádorispán, a „palatinus” volt. A nádor helyetteseiül a tőle kinevezett nádorispányi főkapitány és alkapitány vezérekedtek, melléjük a kerületekből a kis- s nagykunok és jászok magok is választottak úgynevezett „distriktualis kapitányokat”, akiknek a diszes sorába Kenderesről a Horthy urak közül is választódtak; mintahogy a jászok földjéről a hatalmas magyar festő Vágó Pál, a nagyszerű magyar színész Pethes Imre szintén ilyen jászkun kapitányoknak az ivadékai...

Horthy Miklósnál nem véletlenség, hogy tengerész lett, a puszták fiát magához hívta a mélységes tenger. Az sem véletlenség, hogy az országnak éppen HorthyMiklós lett a kormányzója, hiszen, amikor a magyar nép — a paraszt! — maga akarja intézni sorsát, a sereg-élre kellett lépni e nemzet, e nép, a jászkun aranyparaszság legnagyobb, legőszintébb, bátor fiának, az egyszemélyben hadvezér, bíró, pap Horthy Miklósnak... Aki, ha most szeretteivel — pihenésközben — a kenderesi kuria tornácán elüldögél, ráillenek az ihletett poéta Zempléni Árpádnak verssorai:

Belátasik hozzá a sok fás tanya,
Kaszálók zöldje, vetés aranya.
Büszke tekintet, amit szerle küld
Fatrónusán úgy Attila sem ült.

OSZK

KECSKEMÉTI TARHÓ.

A tarhót a pesti emberek jóltájékozódottságával nem szabad összetéveszteni például: a tarhonyával. A tarhonya tojással gyúrt tésztából készül. Tarhonyakészítő drót- vagy bőrszítán dörzsölik át s ha megszárad a napon, a borsnagyszáraztészta szemcsék leves és vastag ételnek táltalt főzetekhez kiválóan ízletesek, kiadósak. A tarhonyának, bár Szentés, Makó, Hódmezővásárhely, Csongrád népei mind szeretik, főhazája Szeged. Tarhót pedig, mely ősi magyar, inyes tejtermék, Kecskeméten ízleltem utoljára, hol hajdanta 50 négyszegmértöldön űzték a jószágtenyésztést és csupán az állatvásár két hónapig tartott. A tarhónak tehát viszont legméltóbb hazája Kecskemét.

A gyönyörű erdős Muraközy-tanyán, kint a kecskeméti Szikrán, a bőséges (szárazkolbász, sonka, füstöltszalonna, vaj, méz, kávé, fonott kalács, lágy rozscipó) magyar reggelinek volt egyik étékfogása az öblös teacsészékbe sűrített ikrás hófehér — kecskeméti tarhó.

— Ez a magyar fagylalt! véleményezte valaki. Csakugyan hűsít, egyidejűleg nagyszerűen táplál ez az aludttejnek legbecsesebb „földre” emlékeztető tarhó. Ez azonban mégis egészen más, mint az aludttej, melyet tudvalévőleg forralatlanul altatnak meg. A tarhókészítéshez ellenben az erős tehénszintejet felfőzik és oltóanyaggal sűrítik olyanná, mintha egészen fenékgig savónélküli tejjel lenne. Az eredeti oltóanyag marhabélből készül (a pásztorok az ősi gulyaszélen készítgették), de magával a kész tarhóval is oltható azután a felfőzött tej.

— A zsöndice is (hevített birkatej) hasonlóan üdítő! — magyarázgat kedvesen a bájos ifjú Héjjas Tiborné, Muraközy Mariska, majd a kecskemétiak tréfát elérő, a városi múzeumnak félegyházi kiskún származású tudós igazgató-őrével, Szabó Kálmánnal kezdenek évődni:

— Ti paskák (a félegyházi kún testvéreket nevezik így a kecskemétiak, miként a jászokat meg bürgéknek szokás mondani), talán még ma is isszátok a kumiszt (lótej)?

— Disznó helyett télen szamarat egész bizonyosan vágnak! — zárja a disputát Kerekes Dezső, nemes Kecskemét város intézője. Lent az őstölgyesben (tős-erdőnek nevezik a kecskemétiak) és Alpár illatos rétje felől a vadgerlicék rákacagtak a jóízű, tanulságos magyar beszélgetésekre. S miközben a szépasszonyfőzte, vagy talán inkább „hevítette“ tarhót kanalaztam, eltűnődtem. Mi magyarok csakugyan nem tudjuk megbecsülni a magunkét, az ősi gazdag, titokzatos magyar élet tengernyi rejtett kincsei és eredetiségei talán éppen ezért pusztulnak, tűnedeznek nyomtalanul? Sokszor egy-egy szemfüles, a mi lelki-ségünket nem értő, nem ismerő idegen tudós elé-elé kapargat egy-egy porba, sárba gázolt ősi titkos kincset, amelynek bűvös gyöngye, gyémántja a minket meg nem értők ám s könnyű szerrel félremagyarázgatók kezében és elmé-jével igen gyakran hamiskővé változik.

SÁRRÉTI MAGYAROK.

Biharországban a Sárrétnek csak a neve a régi. Nádtermő vizeit lecsapolták. Az őstelevény lápföldön nem fészkelnek kercegő szavú vadrucák. Hajh, darulesre sem járogatnak az udvarii, szerepi, rábéi, nagybajomi, tépei, bárándi, újfalusi, komádi puskások. Kiszáradt az ezeresztendős kákatöve. Bokros búzakaralások rengedeznek a hajdani halfogó helyeken. Más nóták, más szokások járnak a Sárreéten is. Az udvari, szerepi magyarok nem fonogatnak az alföldi büszke lovasgazdák kocsijára gyékényből „ekhót”, — a fedeles kocsivédőt nevezik így. Nagybajomban sem remekelgetnek az ősvíz szívós, selymes növényeiből: kanáltartót, tojásos kupulykát, kenyérszakasztó kosarat, dohányos bödönt, lábszőnyeget, méhkastró, kocsikulást és borotvának, asszonyi varrókézségnek pogányosan csecsebecsés iskátulákat. A komádi kálvinistahajdúk határán sem terelgeti nyáját olyan juhász, milyent a régi nótá festetget:

A komádi határon,
Határon, határon, határon.
Megy a juhász piszraorru,
Daruzórrú, kecelábu, kurtafarku.
Fakó csiku számaron.

... Nézi magát, az árnyikát.
Kétoldalt a nagy ingujját.
Ihaja! Csuhaaja!
Hátul megyen jaz kutya.

Bizony más nóták, más szokások járnak a Sárreéten is. A berkeknek s ligeteknek, a lápok s ingoványok titok-

zatos, félelmetes ősvad világának ezeresztendően pásztor-
kodó, halász, vadász harcias népe: röghöz kötött szántó-
vetővé szelidült. A Kőrös és Berettyó kiöntéseinek hajdani
tekenőiben nem magányos ezüstnyárfák rezgetik levelüket,
tanyaházak kéménye füstölög.

*

A Sárréten sokhelyt felismerhetetlenségig megvedlett a
föld nádbokrétás ősmezője, a nép azonban olykor-olykor
még keményen felszegi fejét. Villogós szemű, őszinte,
férfias nézésű ez a sárréti nép, átlagosan zömök, közép-
termetűek, noha a sugár „gyerek” sem ritka ezen a
tájon, a csárdában a mestergerendát ma is megütik —
rézfokossal... Ez a nép Árpád nemzetségének ágyékából
szakadt ki s — a rétben elszigetelten élve — testileg-
lelkileg megőrizték a honszerző ősök számos jellegzetes-
ségét. A kemény sárréti magyarság fiaiból ujoncozták a
hadsereg lelegeje magyar bakáit, a váradi 37-es és deb-
receni 39-es közös és a debreceni 3-as, váradi 4-es hon-
véd bakákat. 1848-ban a 37-esek voltak a híres Máriássy-
bakák. A hajduk 39-es ezrede, azok a regés Dom-
Miguelek is a csatákban szintén legelől jártak.

A Sárrétről 1848-ban nemcsak a nép fiai, hanem a
nemes földesurak is hadba vonultak. Ezek a nemesek a
híres agarász Nadányi Károly parancsnoklása alatt, mint
lovasszabadosok szállottak hadba a rácok ellen. Nadányi-
val együtt mentek Bagosi József, Gazsi Imre, Tardy Gyurka,
szerepi Kelemen Mihály, méltóságos Kelemen János királyi
személynök, ítélőmester úrnak a fia. Ritka nagyerejű férfi,
hirhedt „újj-huzó” volt ez a Mihály úrfi. Az agarász
cimboraí „cigány” néven szólíngatták. A szabadságharc-
ban hadnagyságig felvitte. Kelemen Mihállyal történt meg,
hogy Versec vidékén, fegyverszünet ideje alatt, valami
hányaveti óriás rácot — amikor a rác mérkőzésre hívta a
magyarokat! — lovastól felemelt... A későbbi időből
szerepi Kelemen József főszolgabíró ugyanennek a nemes,
erős sárréti népnek volt karakán magyar úri alakja. A dön-
gős léptű, szélesmellű zömök magyar „főúr”-at leginkább
jellemezte mélységes földszeretete... Családjának hajda-
nán több falvak határára terjedő uradalmából neki
már csupán száz katasztrális holdnyi buzatermő földje
maradt.

— Ez még ősi foglalás! — büszkén mondogatta s — nem kívánván a másét — takarékoskodott, hogy egyetlen fiának, a „kölyöknek“ maradjon az őсібől... Ó, mely csodaszép és gazdag a sárréti magyarok nyelve! Ez a nyers, nyakas, lobbanékony nemes úr, akinek szavajárása: „reccs-ropp, török-szakad, punktum! a magyarral csak így lehet elbánni“, — kislánykáját „gyönyörűségemnek“ nevezi és felesége, a fekete haju, villogó fekete szemű, fenséges barna magyar szépség, Sára asszony, a — Napsugár...

Hallom a nádast... Bokrétás fejével buzdítólag integet, pántlikás leveleit zengeti a mezők szele, mintha csak aranycimbalom ezüst húrjai zengedeznének... Hallom a nádast, azt sűgja-bűgja:

— Elernyed, szomorodott bús magyarok, emeljétek magasra fejeteket és lelketeket; hiszen él még tisztán az Árpád népe.

*

Szerepi Kelemen József a sárréti magyar főúr, amikor gondolkozik pederi, egyre pedergeti tömött, szálas, erős bajuszát. Fólórákig elsétálgat, mignem végül ki-kibök egy-egy megfontolt mondást.

— A padláson lévő tingirit megforgattatom! — mondja például. Szájából örökösen sziporkázik a szivar és sétálgatás közben félszemmel feleségére leseget. Drága asszonyának, ugye lehet, gondolataiban még a virágos kertjét is televetegeti — búzával?... Amikor, pedig az ebédnek végét érik, egyszer csak ismét megszólal a sárréti főember:

— Hogy is van az a nóta, Sárám?

— Melyik nótát érti ked? — ennyi kicsit mégis incselkedik urával a barna asszony.

— Hiszen, úgyis tudod, — a kemény, komoly bihari magyar ur bajusz alól elmosolyodik, majd kettősben minden délután rázendítik az édes dalt:

Magas jegenyefán sárgarigó fészek,
Édes kis angyalom, beh' szeretlek téged;
Az a sárgarigó könnyen felszáll oda,
Hej, de én tehozzád: nem mehetek soha.

Magas a házatok, kunyhóba lakom én,
Nem mehet hozzátok: magamfajta legény;
De, ha te mihozzánk csak egyszer eljőnnél,
Magas házatokba vissza sohse mennél...

*

Hallom a nádast, harangszót is hallok időközönként...
A komádi kálvinista hajduknak van három harangjok,
hallom ezt a három harangot is... A komádi kálvinista
hajduk: Árpádról, Rákóczi Ferencről és Kossuth Lajosról
nevezték el a három harangjokat... Ti, elernyedtetek, elszomorodott,
bús magyarok, ó, higgyetek, ó, bizzatok hát és
— minden küzdésre készen hallgassátok, szíveljétek meg
ti is a komádi három harangokat, hogy Árpádnak, Rákóczinak
és Kossuth Lajosnak a lelke legyen mivélünk!...
Amen!

DÖRY ETELKA, A KONZERVGYÁROS NAGYASSZONY.

Tul a Dunán, ha kiváló gazdáról, gazdálkodni tudásról fordul szó, a Döryek, a Döry-család neve ragyogó veretű arany-fogalom. Dombóvár mellett, jobbaházi Döry Hugónak, Magyarország egyik legelső, kiváló mintagazdájának Tüske-pusztai kastélyában a szép családi olajfestmények között: a politikai, közigazgatási, egyházi, katonai pályán kiemelkedett régi jeles Döry urak képei láthatók remek magyar asszonypárjaikkal együtt. E nemes fajnak, ez ősi családnak legkiválóbb és jellemző tulajdonsága mégis a mérhetetlen földszeretet, és a nagyszerű gazdálkodni tudás. A jobbaházi Döry-családnál ám nemcsak a férfiak hősei a barázdáknak, hanem asszonyaik is az ország első gazdáival versenyeznek. A nagy tudású, ritka akaraterejű özvegy Döry Vilmosné például annakidején alsó- és felső-lepeldi 2600 katasztrális hold bérgazdaságában olyannyira kifejlesztette szímentáli faj-tehenészetét és jószágtenyésztését, hogy egész Európában híres volt. Főként Oroszországba, Romániába évente eladott huszonöt-harminc tenyészbikát. Ugyanilyen európai hírességű volt a 70—80 félvér angol tenyészkancából álló ménese, amelynek husz-harminc tenyészménzaporulatát hároméves korukban szintén évente elkapkodták, leginkább a külföldre. Mint kocsi-, hátilovak elismertek voltak. A versenyeken, kiállításokon, vásárokon, mindenütt kitűntek. A merino-prekosz-juhtenyésze is híres volt. A rengeteget utazott, természetimádó nagyasszony 1906-ig vezette mindenképp mintabérletét,

mivel Zebegény remek vidékén folyót, hegyet együtt talált, ide építette gyönyörű mostani remete kastélyát.

Döry Stefánia Dörypatlan községben a világhíres Pusztadöry-sajt előállításával és forgalombahozásával tette ismertté nevét. A virágzó sajtgyár máig üzemben van, egy másik kiváló magyar nemes asszony, özvegy Rudnyánszky Dezsőné vezeti. Rudnyánszkykyné nemcsak a sajtüzemet vezeti személyesen egymaga, hanem a százhuszholdas saját birtokon és háromszázholdas bérletén amerikai versenyló-tenyészetet tart fenn. Van Dyck, Tittó és a többi híres lovai nevezetességei az ügetőversenyeknek. A kisdorogi hatszázholdas birtokán Döry Ilona yorkshirei disznó- és szimentáli marha-tenyészetével öregbitette és gyarapította a magyar gazdasági élet történetében a Döry-név érdemeit. Velök egy vér, velök egy lélek, egy lángolás, ernyedetlen munkakedv és szüntelenül építő találékonyság az a bűbajos, drága magyar női teremtés, Döry Etelka, aki kis kezdetből megteremtette, felvirágoztatta a világpiacon elismert ujdombóvári Döry-konzervgyárat. A látszólag oly törekeny Döry Etelka, e nemes családnak házitündérként áldásos, jóságos „Éti (vagy talan még inkább édes Édi?) tantija“, Döry Lajos kamarásnak és neje, szül. Korniss grófnőnek a lánya. A külföldön járta iskoláit, mikor apjuk meghalt, a páratlan gavallér és puritán Jenő testvérével a Tüske-pusztai kastélyban éltek együtt. A bájos teremtés igazi „sport-ladynek“ indult. Az első tennisz-pálya Magyarországon éppen a körülrajongott Döry Etelka kezdeményezésére készült. Balatonfüreden Döry Etelka könnyen népszerűsítette ezt az úri sportot, hiszen az eszmék valóraváltására rászületett. A lovaglás, a vadászat, de minden nemes úri sportban előljárt. Bár a tánc, a zene kiválóan érdekelték a jeles zongoraművésznőt, a lelke mélyében szunnyadó ősi földszeretet mihamar felébredt, munkakört keresett és teremtett magának. Kint a pusztán, a kertészkedéssel kezdte. A pusztá szépséges úrleányának „tűpénzét“ bőségesen gyarapították zöldegeskertjének jól értékesíthető korai ujdonságai és virágkertészete, amelyből különösen öt milliméter vastag, felül dús virágbokrétás „ibolyafái“ valódi csodafák voltak. Gyümölcs érés idején a gyümölcs eltevés, befőzés, az izletes lekvárok készítése kezdtek érdekelni közelebbről. Még délelőttönként foglyaszgatott és lovagolt mindennap eleget, már délután könyveit,

a zongorát pihenni hagyta, a konyhába húzódott, ahol két-három megbízható cselédasszony válogatta, hámozgatta kéz alá a legkülönfélébb nemes gyümölcsöt. A jól befűtött „sparherd“-nél, a lekvárfőző-, a gyümölcskavargató-kanállal, maga Döry Etelka inlézte tovább a nemes gyümölcsök különféle rendszerű eltevését. Befőttek, lekvárok készítése mellett mindjárt a szárított, cukrozott gyümölcsdarabok eltevésével megpróbálkozott, ami még ilyen kezdetleges berendezkedés mellett is remekül sikerült neki. Ekkor az 1886-ik esztendő-t írták. Nemcsak a háztartást látta el édes-finom készítményeivel a körülrajongott Döry Etelka, hanem a rokonságnak, az ismerősöknek ajándékba is tengersok cukrozott gyümölcs-csemegét szétküldözött Mikulásra, karácsonyi, husvét-i ajándékkul. 1891-ben Szemere Miklós, Károlyi László gróf, Sennyey István báró — ottjártokban — felfedezték a véka alá rejtett pompás gyümölcskészítményeket és Döry Etelka egyidőre, bár zártabb körben, éppen a nevezett urak buzdítására és közbenjárására kilépett édes, cukros gyümölcseivel a — piacra. A Döry-gyümölcsöt, amelyet kezdetben kétkilós, izléses kiállítású ládikóban szállítottak, Szemere Miklós beajánlotta a bécsi Jockey-Clubba és a Sacherhez, míg Károlyi gróf és Sennyey báró a Nemzeti Kaszinó tagjainak, a bécsi Imperiálba ajánlották. 1896 körül már annyira felkapták a fejedelmi inyencséget, hogy Döry Etelka külön kis konyhát berendezett a készítéséhez. A kereskedelmi körökből, a híres pesti csemegés, Szimon István volt az első, állandó nagy megrendelője.

Egészen az 1912-dik esztendőig a Tüske-tanya kis gyümölcsfőző konyhácskájában készültek és a pusztai tanyából repültek szét a nagyvilágba a szenzációs Döry-gyümölcsök. Majd számítás-t tett a bátor kezdeményező Döry Etelka, elhatározta, hogy külön gyárat épít, ekkor még sem az Océán, sem Weisz Manfréd gyümölcs-, főzelék-nemű konzervgyára nem állottak fenn. Egyedül a bozeni Riegler-nek volt Kecskeméten fiók gyártelepe. Döry Etelka tehát tájékozódni kiutazott külföldre, a többi között megtekintette Görzben a Jourdan-gyárat, a fiumei Susákon a Littoralét. A mai nagy Döry-gyárnak kitűnő szakmabeli vezetőjét, a hűséges Springer Károly konzervmestert éppen a Littoralétól szerződtette,

Eredetileg 1913-ban egyetlen földszintes épületből állott

a gyár. Az egyik fehérre meszelt irodaszobában feltűnik egy puhafa, fiókos kis íróasztal amely annakidején vagy husz békebeli koronába került, Döry Etelka, a társaságok egykori ünnepest szépsége lankadatlan buzgalommal, az azóta hatalmas üzemmé kiépült nagy gyár minden ügyét máig e szerény asztalka mellől intézi szakavatottan derék unokaöcsének, Döry Jenő jelenlegi gyárigazgatónak buzgólkodása mellett. A folyamatosan fejlődő gyár modern berendezgetéseinél, az üzem szakmabeli felvirágoztatásánál Springer mester volt a legfőbb segítség. Viszont a kereskedelmi ismeretekre, a könyvvezetés rejtelmei körül, az időnként felmerült nehézségeknél a pécsi hatalmas magyar üzletember, Littke József pezsgőgyáros volt önzetlen tanítója és üzleti összeköttetései révén bizodalmas támogatója Döry Etelkának. A kezdetnél mindjárt 1913-ban kiállották a tűzpróbát, márciusban még folyt az építkezés, a berendezkedés, májusban már munkához fogtak, úgy-hogy szeptembertől piacra tudták vinni ismert gyártmányait. Amikorra 1914-ben a világháboru kitört, a Döry Etelka gyára valami kétszázhatvan isztriai munkást foglalkoztatott. Az udvarokon deszkabódék alatt főzték a marmeládét. A háboru óriási lendületet adott a konzervgyártásnak. A harctérre a különféle gyümölcskonzervák, zöld főzeléken kívül főként a különleges gyártmányu „berántott sárgarépa-főzeléket” szállították. 1915 közepéig annyira fokozták a termelést, hogy havonta öt-hat vagon szállitmányt szétküldtek, sőt a cukrozottgyümölcs-különlegességeikből nem is tudtak küldeni eleget a külföldre. Ez a lendület az 1918-as összeomlás és forradalmi idők elkövetkeztéig állandóan emelkedőben volt. A forradalom a pusztulást, a romlást terjesztette mindenfelé. Gyászos kihatásait a Döry Etelka viruló gyára is megsínylette. A kommunista elvtársak, akik pedig szocialdemokrata kompánistáikkal együtt a munka, a „dolgozók” szent védő lovagjainak szokták kiadni magukat, a valóban munkás, sőt igazán első munkás Döry Etelkát — havi 550 fehér bankó ellátási díj mellett — kiharancsolták saját gyárából. Ámde, az agyonszanált Csonka-országban sem rózsás a helyzet, mindamellett ámulva, bámulva, a gyönyörűségtől megilletődötten jártam végig a hatalmas gyárépületeket, a pincéktől fel az emeletekig. A raktáraknak nyers, kész és munkába vett gyümölcsanyagokban való gazdagsága, úgy-

szinte a legkülönbélebb kényes, drága gépek, üstök, kazánok sorozatai, a ládikók, csebrek, üvegek tömegei, a műhelyekben megszakítás nélkül folyó sok-sok hasznos munka bár rendkívüli becsü anyagi erőt, erkölcsi fensőbb-séget képviselnek, a változott időkszülte setét gond ide is befurakodott. Az erőlelkű, magaembere Döry Etelka — a drága pihenő kincsek mutogatása közben — sorra feltárta a mai vállalkozások sorvasztó küzdéseit.

A külföldre versenyképes áron szállítani nem lehet Davosz, Sainte-Maurice és a többi előkelő fogyasztóhelyek elszakadtak. A vámtétel, a rideg vasúti szállítási díj-szabás, a hazai cukor lehetetlen ára a cukrozott gyümölcsök kiszállítását lehetetlenné teszik. Az adó, az anyagbeszerzés, munkabér is mindent drágít, úgyhogy a gyönyörű vállalkozás — elraktározott kincsei dacára — a forgótöke hiányát mindinkább nyomasztóan érezi. A helytelen pénzügyi politika miatt pedig a sokszoros biztosíték mellett sem lehet hozzájutni kedvezményes államkölcsönhöz, ha mégis adnak a közvetítő nagybankok által megdrágítottan, ez nem segítség, mert a kölcsön — a megfelelőbb „egész éves” helyett — csak három hónapra szól. Éppen a forgótöke szükségességére tekintettel, 1923 június elején ez az iziglen magyar és életképes gyárüzem részvénytársasággá alakult, amelynek százhúszezer részvényéből százezerrel ugyan még mindig Döry Etelka, az elnöknő rendelkezik. A kereskedelmi piacon a kereskedőcégek fizetési kép-telenségei is sok veszteséges meglepődést szereznek. Még hozzá a szép, nagy gyártelepet vasnyúgként környezi az Esterházy hercegi uradalom.

— No, meg azután Dombóvár vidéke nem a kecskeméti gyümölcserdőkkel rakott föld. Itt kedvezőtlen, csekély-méretű a gyümölcstermelés! — az ezüstfehér hajkoronás, üdeszép, fiatalarcú, sugáros, kékszemű nemes nagyasszony fejcskékjét pillanatig elgondolkozva lehajtja, — nekünk a gyártáshoz szükséges gyümölcstömeget más földekről kell idehozatni. Bizony, ugy-e a cukrozott gyümölcsök gyártásánál is van imhol elég keserűség?

— Drága nagyasszony! — Illetődötten lehajlok, és bizakodón megcsókolom a fáradhatatlan, áldott picinyke kezét. Ha, majd helyesebb irányt vesz a magyar nő-nevelés, el kell következni, hogy felsőbb leánynevelő iskoláinkban, többi nagyasszonyaink példaképpül felemlítése

során, jobbaházi Döry Etelkáról is majd a legelsők között fognak emlékezni. Az ezeréves Magyarország építetői az ilyen ragyogó magyar lelkek voltak, — az én hitvallásom ez.

(Vége.)

OSZK

TARTALOMJEGYZÉK.

	Lap
Ajánlás — — — — —	2
A Józsa Gyuri kastélya — — — — —	3
A Török Császár boltja — — — — —	7
A rejtelmes Hódmezővásárhely város — — — — —	25
A csodálatos Szilágyi (I.) Sámuel református püspök —	39
A rőfös Várady-Szabók — — — — —	45
Egy magyar földesúri család. — — — — —	53
Arany János komája — — — — —	59
Az Esterházy Pál herceg csődje — — — — —	69
Balogh Ferencz, debreceni kollégiumi tanár — — — — —	75
Laky néni — — — — —	85
A debreceni kollégium egy nagy botos diákja — — — — —	91
Pesti és vidéki görögök — — — — —	97
A magyar ember tajtékipipája — — — — —	109
A debreceni fazekasok — — — — —	113
A régi úrfiak — — — — —	121
Dóczy-bácsi az iskolájával — — — — —	127
Az ősi magyar pásztorkodás — — — — —	137
Samassa érsek a Hortobágyon — — — — —	142
József főherceg és a hortobágyi pásztorok — — — — —	145
Utazás a tokaji „Kopaszhegy“ körül — — — — —	149
A csörögi hires csárda — — — — —	159
A magyar szabó céh utolsó mestere — — — — —	163

	Lap
A kövesdi hires szücsök pusztulása — — — — —	169
A matyó virágvarrónő művésznők — — — — —	173
Wolafka Nándor — — — — —	177
Az Arany Bika fogadóban — — — — —	181
A Tisza István cigányai — — — — —	185
A nótaszerző Dóczy Józsi — — — — —	189
A nyiregyházi Sóstó-fürdő — — — — —	195
Lázár György szegedi polgármester — — — — —	199
Bálóné — — — — —	213
A csöngölei vadásztanya — — — — —	219
Soós Elemér ezredes és édesapja — — — — —	223
Noszici Thurzó Kálmán kapitány — — — — —	227
A kisváci gazdák — — — — —	233
Zempléni Árpád, a turáni költő — — — — —	237
Szegedi juhászok — — — — —	241
Egy bihari alispán fia Pesten — — — — —	247
Kállay Andrásról — — — — —	251
A Horthy úrak — — — — —	255
A kecskeméti tarhó — — — — —	259
Sárréti magyarok — — — — —	261
Dőry Etelka, a konzervgyáros nagyasszony — — — — —	265

OSZK

Centralna biblioteka i muzeum

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár